

Acta Universitatis Sapientiae

Legal Studies

Volume 7, Number 2, 2018

Sapientia Hungarian University of Transylvania
Scientia Publishing House

Contents

BETHLENDI András – SZEREDAI Norbert

Az erdélyi románok kisebbségjogi jogállása 1918 előtt
(The pre-1918 Minority Rights Status of Romanians in Transylvania). 129

FÁBIÁN Gyula

A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában
1918–2018, avagy „A gyulafehérvári ígéretnek megtagadásától
a Minority SafePack ellenzéséig – 100 év romániai kisebbségjogi történet”
(The History of Ensuring Rights to Minorities in Romania –
1918–2018 or “From the Denial of Promises Made at Alba-Iulia
to Opposing the Minority SafePack – a 100-year History
of Romanian Minority Law”) 165

FEGYVERESI Zsolt

A részvényes szavazati joga a magyar és román társasági jogban
(The Voting Rights of the Shareholder
in Hungarian and Romanian Company Law). 263

PÁL Előd

A vezető tisztségviselő társasággal szembeni polgári jogi felelőssége
az aktuális román szabályozás tükrében
(The Civil Law Liability of Company Chief Officers
Towards the Company According to Current Romanian Law) 285

SZABÓ András

Reparația în cadrul procesului penal în dreptul român și cel ungar
(Reparations in the Framework of Criminal Procedure
in Romanian and Hungarian Law) 303

VERESS Emőd

A részvénytársaság a magyar jogtörténetben
(The Joint-Stock Company in Hungarian Legal History). 321

Book Review

VERESS Csongor Balázs

Fábián Gyula: Nemzetközi jog
(Gyula Fábián: International Law) 341

Az erdélyi románok kisebbségjogi jogállása 1918 előtt*

Bethlendi András

jogász

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola

E-mail: andras.bethlendi@gmail.com

Szeredai Norbert

történész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar Doktori Iskola

E-mail: szeredai.norbert@gmail.com

Összefoglalás. A tanulmány célja azon jogfejlődés ismertetése, melynek eredményeképp kisebbségi jogokat biztosítottak az Erdélyben lakó románság számára az 1918 előtti időszakban. A tanulmány részletesen elemzi a nemzetiségi eszme térnyerését a jogalkotásban a 18. század utolsó évtizedétől, és bemutatja az erdélyi románok jogköveteléseit a Habsburg Birodalommal és a magyar Országgyűléssel szemben. A szerzők bemutatják az 1848-as forradalom idején elfogadott, de következmények nélkül maradt nemzetiségi törvényt, továbbá megvizsgálják a kisebbségjogi természetű törvények alakulását az osztrák–magyar kiegyezést követő jogalkotási periódusban. A cikk ismerteti továbbá az országgyűlésben 1868-ban lezajlott, a nemzetiségi törvényt taglaló nagyívű vitát, illetve a többségi jogalkotó későbbi asszimilációs erőfeszítéseit. A szerzők felhívják a figyelmet, hogy a nem magyar nemzetiségek csak azután tettek szert kisebbségi jogállásra, hogy a magyar állam a nemzetiségi törvények elfogadása következtében ún. többségi állammá vált.

Kulcsszavak: román kisebbség Erdélyben, román kisebbségi jogok, Ausztria–Magyarország, kisebbségi törvény, nyelvi jogok, többségi állam, román kisebbségi követelések, Habsburg-uralom.

Abstract. The pre-1918 Minority Rights Status of Romanians in Transylvania.

The purpose of the study is to explain the evolution of regulations that resulted in minority rights for Romanians living in Transylvania in the pre-1918 period. The study analyzes in detail the advancement of the idea of

* A tanulmány a Sapientia EMTE Jogtudományi Intézetének kisebbségjogi jogtörténeti pályázatára készült.

“nationalities” (in the meaning of national minorities) in the legislation from the last decade of the 18th century and presents the legal claims of the Transylvanian Romanians against the Habsburg Empire and the Hungarian Parliament. The authors present the Nationalities Act adopted in the 1848 revolution, but left without consequences, and examine the development of laws on minority rights during the legislative period following the Austrian-Hungarian settlement. The article discusses the grand debate on the act on nationalities, which took place in the Hungarian Parliament in 1868, and describes the later assimilation efforts by the majority lawmakers. The authors draw attention to the fact that non-Hungarian nationalities have acquired a minority status only after the adoption of the Nationalities Act by the Hungarian state which became a so-called majoritarian state.

Keywords: Romanian national minority in Transylvania, Romanian minority rights, Austria-Hungary, minority statute, language rights, majoritarian state, Romanian minority demands, Habsburg rule.

Jelen tanulmány a 19. és kora 20. század azon jogfejlődését szemrevételezi, amikor a jogtudomány még nem bocsátotta teljességgel a kor vitázóinak rendelkezésére a kisebbségi és emberi jogok ma már közismert és elfogadott fogalomtárát. Amennyiben ragaszkodnánk a történeti fogalmak kizárólagosságához, aligha beszélhetnénk a románok kisebbségi jogairól, ugyanis a *kisebbségi jog* kifejezés is csak később épül be a magyar jogi nyelvezetbe. Ugyanakkor ez nem jelenti azt szükségszerűen, hogy a vizsgált korban ne lettek volna a mai értelemben vett kisebbségjogi természetű rendelkezések. Ezért, az utólagos értékítélet szándéka nélkül, tudatosan értelmezzük a napjainkban rendelkezésünkre álló fogalmak segítségével a nemzetiségi vita törvényeit, törvénytervezeteit és törekvéseit.

1. A románok nemzeti kisebbséggé válása

Magyarország és Erdély rendi társadalmi berendezkedésének jogi adottságai között a nemzetársak egyenlőségén és testvériségén alapuló modern nemzet létezéséről nem lehet beszélni. Éppen ezért a korabeli nemzetiségek és ezek tagjai közötti egyenlőség kérdése is értelmezhetetlen marad az állampolgárok egyenlőségének elgondolása nélkül. Így 1848 előtt sem Erdélyben, sem Magyarországon nem lehet a románok jogairól vagy jogfosztottságáról kisebbségi jogokként beszélni. A kisebbségi jogok fogalmi létezésének előfeltétele ugyanis az egyének és/vagy népcsoportok egyenlőségének valamely ideálja, illetve az, hogy egy tituláris nemzet¹ nemzeti ér-

1 A tituláris nemzet fogalma a Szovjetunió politikai berendezkedéséhez kötődik. Tituláris nemzetnek számított egy szovjet szocialista autonóm egység (köztársaság, megye vagy terület) kiemelt nemzetisége, amely az adott terület névadójául is szolgált. A tituláris nemzet nyelve második hivatalos nyelvként állt az orosz után, a nemzetiség tagjai pedig előjogokkal rendelkeztek első-

dekének alá vessék az államot.² Azon személyek és nemzet válik jogi szempontból domináns *többséggé*, amely a nemzeti érdeket az állam érdekeinek köntösébe tudja öltöztetni, és ezáltal a legelőnyösebb helyzetbe kerül. Ennek a nemzeti ideállal azonosuló államnak a kárvallottjai a *kisebbségek*. Tekintettel arra, hogy társadalmi feszültségeket kelt és az egyenlőség elvét sérti, hogy kárvallottjai is legyenek az állam létezésének, a kisebbségi jogok kiegyenlítő rendszerét foganatosítják ezen személyek és nemzetiségek javára.³ A kisebbségi jogok területe minden esetben az lesz, ahol nem érvényesül az egyenlőség főszabálya, és amely terület leginkább kijelöli többség és kisebbség határát. Ezért nem véletlen, hogy éppen 1849-ben, egy évvel a rendi társadalom eltörlése és a jobbágyság felszabadítása után⁴ születik az immár Erdéllyel egyesült Magyarországon⁵ az első magyarországi kisebbségi szabályozás,⁶ mely a polgárháborús viszonyok és nemzetek közötti sérelmek csillapítása okán napjaink mércéjével mérve is igen bőkezű és nagyvonalú volt az ország nem magyar ajkú nemzetiségeivel és polgáraival szemben.⁷

sorban a politikai, munkavállalási és oktatási szférákban. A kelet-közép-európai kontextusban az országok többségi népeire utalok, amelyek jellemzően névadóik országuknak, és a saját országukon belüli más népcsoportokkal szemben előjogokkal rendelkeznek.

- 2 Azon államok, ahol a polgárok közötti formális egyenlőség nem valósul meg, de valamely etnikum mégis gyakorolja az állam igazgatását, a kasztrendszerekhez hasonló társadalmi viszonyokat eredményez, ahol nincs helye kiegyenlítő kisebbségi jogoknak. Azon államok, ahol a polgári egyenlőség megvalósul, de nincs egyetlen nemzeti csoport, mely nemzeti érdekeinek megfelelően kisajátítaná az államon belüli önrendelkezés jogát, ott az államalkotó nemzeti csoportok jogai önrendelkezési jogokként és az állampolgári jogok nyelvén fogalmazódnak meg, mint például napjaink Belgiumában a flamandok, vallonok és németek kulturális jogai. A hatalommegosztás azon modelljét, melyben párhuzamosan több önrendelkezési jog is érvényre jut, konzociációs demokráciának nevezzük. Ilyen konzociációs rendszer működik Belgiumban, Svájcban, Kanadában vagy Bosznia-Hercegovinában. Lásd: Lijphart 1977.
- 3 A 19. század végéig a magyar jogi és politikai nyelvezetben a nemzetiség szó nem volt a mai értelemben vett nemzeti kisebbség szinonimája. Eredetileg a *nemzetiségek* kifejezés a magyar nemzetiségre is vonatkozott. Ugyanakkor már 1848-ban is a *nemzetiségi kérdés* vagy *nemzetiségi ügy* kifejezések jellemzően a magyar és a nem magyar nemzetiségek között kialakult feszültségekre és vitákra utaltak, és a későbbi nemzetiségi szabályozások a mai értelemben vett kisebbségjogi természettel bírtak. Az utólagos értelmezés jogán minősítjük az 1849-es és az 1868-as nemzetiségi törvényeket kisebbségjogi természetűeknek.
- 4 A feudális rendszer eltörlését az 1848-as áprilisi törvények mondták ki: az 1848. évi VIII. törvénycikk a közös teherviselésről, az 1848. évi IX. törvénycikk az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről, az 1848. évi X. törvénycikk az összesítésről, legelő elkülönözésről és faizásról, az 1848. évi XI. törvénycikk azon ügyekről, mellyek eddig a földesúri hatóságok által intéztettek, az 1848. évi XII. törvénycikk az urbéri megszüntetett magánúri javadalmak statusadóssággá leendő átválttatásáról, az 1848. évi XIII. törvénycikk a papi tized megszüntetéséről, az 1848. évi XIV. törvénycikk a hitelintézetéről, az 1848. évi XV. törvénycikk az ősiség eltörléséről.
- 5 Lásd: 1848. évi VII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítéséről.
- 6 Lásd: 1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről.
- 7 A törvényt nem követték gyakorlati megvalósítások a szabadságharc leverése utáni, centralizációs politikát folytató Osztrák Császárságban, mely igyekezett Erdélyben mielőbb egy új közigazgatási felosztást és császárhű igazgatást beiktatni. Lásd: Kisteleki 2018. 279–282.

Még mielőtt az 1848, majd 1867 utáni magyar *nemzetiesítő*⁸ és immár *többségi állam*⁹ belül megvizsgálánánk az erdélyi románság kisebbségi jogainak alakulását, fontosnak találjuk ismertetni azt a jogfejlődést, mely a nemtelen románságot¹⁰ kisebbséggé tette Erdélyben és Magyarországon. Hangsúlyozzuk, hogy a kisebbségi jogok szubjektumai nem a számbeli kisebbségüknél fogva válnak kisebbségekké – ahogy a korabeli német ajkú erdélyi *natio* tagjai, a századok sem kisebbségi jogokat gyakoroltak az erdélyi rendi társadalmon belül –, hanem abból fakadóan, hogy valamely velük egy államalakulatban élő nemzeti közösség a polgári egyenlőséget elismerő törvények érvényesülése jogán birtokába veszi az államot, és saját nemzeti érdekeit kiszolgálni képes egyenlőség elvű jogrendszert foganatosít.¹¹ A nemzetiségek az államot birtokába vevő domináns nemzetiség kialakulásával válnak kisebbségekké, a nemzetiségi jogok pedig a domináns nemzetiség kulturális igényeinek elismerését főszabállyá tevő szabályozás következtében válnak kisebbségjogi természetűekké. Ez először 1849-ben, majd 1868-ban játszódik le Magyarországon és Erdélyben.

1.1. A magyar nyelv státusza Magyarországon

Az 1790/91. évi XVI. törvénycikk elsőként mondja ki Magyarországon a magyar és latin nyelv elsőbbségét más „idegen nyelvekkel” szemben, „hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék”: „Ő szent felsége biztositja a karokat és rendeket, hogy bármiféle ügyek-

8 Rogers Brubaker terminológiáját kölcsönöztük: „A nemzetiesítő állam éppenséggel nem azonos azzal a nemzetállammal, mely a szó megszokott értelmében olyan etnokulturálisan homogén államot jelent, ahol az állampolgárok túlnyomó többsége ugyanahhoz az etnokulturális nemzethez tartozik. A nemzetiesítő állam ennek épp az ellenkezőjét jelenti. Bár nem előfeltétele az etnokulturális heterogenitás (mivel nemzetiesítő projektek még az etnokulturálisan homogén környezetekben is kezdeményezhetők), a nemzetiesítő államok rendszerint etnokulturálisan heterogének. Annak, hogy a „nemzetiesítő állam” fogalmat használom a „nemzetállam” helyett, egy további oka is van: az utóbbi egy elért vagy teljessé tett állapotra utal, míg az előbbi azért is hasznos, mert arra utal, hogy ezt a teljessé tett állapotot még nem érték el. A nemzetiesítő államot jellegzetesen befejezetlen államként fogalmazzák meg az elitjei [...]”. Brubaker 2006. 13.

9 A *többségi állam* fogalmát a *nemzetiesítő állam* és a *nemzetállam fogalmi* közé ékeljük, megragadva az egyenlőségelvű *nemzetiesítő államok* vagy *nemzetállamok* jogi alaptézisét. Azon államot nevezük *többségi államnak*, mely a társadalmat valamely releváns kritérium szerint jogi szempontból is többséggé és kisebbséggé tagolja. A többségi államokban a többség kulturális, társadalmi, politikai érdekeit felvállalja az állam, és azok nagy részét az alkotmányos rend és az állampolgári jogok szavatolása útján védi és támogatja. A kisebbségek legitimnek minősített érdekeit kisebbségi jogok útján védi.

10 A nemtelen szó eredetileg nem nemest, vagyis politikai jogokkal nem bírót jelent. A románokat azért nevezik a rendi társadalom idején nemtelennek, mert nem képeztek politikai jogokkal bíró csoportot.

11 Az 1847-es országos összeírás alapján Magyarországon (Erdély nélkül) a magyar anyanyelvű lakosság számaránya 40%-ra tehető. Lásd: Fényes 1847. 18–32. A 1857-es országos összeírás adatai alapján 1849-ben Erdélyben ennél is alacsonyabb volt a magyar ajkú lakosság számaránya. Lásd: Fényes 1867. 11–23.

re nézve idegen nyelv nem fog használtatni; hogy pedig a magyar hazai nyelv jobban terjedjen és csinosodjék, a gymnásiumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni, hogy azok, a kik e nyelvet nem tudják s meg akarják tanulni, vagy a kik azt már tudják, magukat tökéletesíteni kívánják benne, alkalmat nyerjenek bármelyik irányban kívánságuk teljesedésére; a kormányszéki ügyek pedig most még latin nyelven lesznek tárgyalandók.”

Az 1792. évi VII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról és használatáról ennél tovább megy, és célként jelöli meg, hogy „közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, a kik egyéb, rendesen elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják”. Az 1805. évi IV. törvénycikk a magyar nyelv használatáról bizonyos esetekben kötelező jelleggel írja elő a magyar nyelv használatát, más esetekben megengedően, lehetőségként. Például kötelező jelleggel írja elő, hogy a karok és rendek felterjesztései a császárhoz a félreértések elkerülése végett hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek, vagy hogy „A hazai nyelvet használó ezen törvényhatóságoknak azután a magyar királyi helytartó-tanács ugyanazon nyelven válaszoljon”,¹² viszont megengedően nyilatkozik arról, hogy „Szabadságukban maradjon azon kívül azon törvényhatóságoknak, melyek azt tenni kívánják, a magyar királyi helytartó-tanáccsal való levelezéseiket hazai magyar nyelven írni, s a törvényszékeken s perekben is a magyar nyelvet használniok”,¹³ és hogy a Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben ekkor „még ne legyen köteles”¹⁴ ugyanazon nyelven határozni. A hivatali nyelvhasználat fejlődésének 1791-ben megkezdett folyamatának logikáját jelzi, hogy a fent idézett törvénycikkek minden esetben egymásra hivatkozva, a korábbi törvényben foglaltakat kiteljesítendő céllal íródnak, illetve hogy az 1830. évi VIII. törvénycikk a nemzeti nyelv használatáról egyre világosabban kimondja a magyar nyelv ismeretének és használatának imperatívuszát. Például 2. paragrafusában már kötelezi a Curiát arra, hogy „a hozzá magyar nyelven föllebbezett perekben szintén ugyanezen nyelven határozzon, és az ilyen pereket magyar kivonat mellett adassa elő”, és 4. paragrafusában kimondja, hogy „mostantól kezdve jövőendőben az ország határain belül közhivatalokra senki se legyen alkalmazható, a ki a magyar nyelvet nem tudja”, vagy hogy „az 1834. évi január 1-seje után senki ez ország határai közt, a ki a magyar nyelv kellő ismerete nélkül szükölködik, ügyvédi vizsgálatra ne bocsáttassék”. Az 1836. évi III. törvénycikk a Magyar Nyelvről a magyar nyelvet a törvénykezés hivatalos nyelvévé teszi és kimondja, hogy értelmezési kérdés esetén a magyar nyelvű verzió az „elhatározó”.¹⁵ Ugyanakkor ez az első olyan törvénycikkely, mely az anyakönyvezés nyelvévé

12 1805. évi IV. törvénycikk a magyar nyelv használatáról, 4. §.

13 1805. évi IV. törvénycikk a magyar nyelv használatáról, 3. §.

14 1805. évi IV. törvénycikk a magyar nyelv használatáról, 4. §.

15 1836. évi III. törvénycikk a Magyar Nyelvről, 1. §.

is teszi a magyar nyelvet „azon helyeken, hol a Gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek”.¹⁶ Az 1840. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvről a nemzetiségi kérdés tekintetében talán legfontosabb vonatkozása, hogy továbblép a magyar nyelv imperatívuszán és annak exkluzivitását is megfogalmazza, eltörölve a latin nyelv használatát, illetve betolakodva a más anyanyelvű vallási közösségek életébe is. Így kiterjeszti a magyar anyakönyvezés kötelezettségét azon egyházakra is, ahol „a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak”,¹⁷ és elrendeli, hogy „Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánusoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyak alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják”.¹⁸ Az 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről már címében is kirívó módon jelzi a magyar nyelv és nemzetiség¹⁹ jogi összefonódását. E törvény a történelem során először mondja ki a magyar nyelv exkluzivitását a törvényhozásban, igazságszolgáltatásban és adminisztrációban, illetve elsőként rendeli el, hogy magyar legyen a Magyarország határain belül működő iskolák közoktatási nyelve. A magyar nyelv jogi státuszának magyarországi fejlődése jól tükrözi a magyar nemzeti ébredés felgyorsulását és kiteljesedését. Ugyancsak a magyar nyelv és kultúra térnyerését és a magyar nemzet kibontakozását volt hivatott elősegíteni az 1808. évi VIII. törvénycikk a Nemzeti Muzeum felállításáról, és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről, az 1827. évi XI. törvénycikk a hazai nyelv művelésére föllálitandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról és az 1840. évi XLIV. törvénycikk a pesti magyar színházról.

1.2. A magyar nyelv státusza Erdélyben

A nyelvileg sokszínű Erdélyben is latin volt a törvények nyelve a magyar királyok ideje alatt, majd jóval megelőzve Magyarországot, már a fejedelemség idején a magyar vette át a latin helyét.²⁰ Bizonyos okiratok viszont a fejedelemség ideje alatt is latin nyelven íródtak. Miközben a székelyek magyarul szerkesztették törvényeiket, a szászok latinul szerkesztették a sajtáikat. Ezt az egyenetlen nyelvi rezsímet nem valamely törvénykezés hozta, hanem a szokásjog alakította.²¹ II. József 1784-es rendelkezései viszont felborították mind a magyarországi, mind az erdélyi rendi berendezkedést, és kiküszöbölve a latin nyelvet, a németet tették meg hivatalos nyelvnek,²² mely ellen még a szász Bruckenthal kormányzó is állást fog-

16 1836. évi III. törvénycikk a Magyar Nyelvről, 4. §.

17 1840. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvről, 7. §.

18 1840. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvről, 8. §.

19 Felhívjuk az olvasó figyelmét a törvény címére, melyből kiderül, hogy a törvényhozók ekkor még a magyar népcsoportra is nemzetiségként hivatkoznak. A nemzetiség szó csak fokozatosan válik a mai kisebbség jogi megfelelőjévé.

20 Lásd bővebben: Mikó 1944. 29–37.

21 Mikó 1944. 29.

22 Bánlaky 1928.

lalt. („A nemzet oly kedves ösi nyelvének a köz ügyekben használása, az országgyűlésének leendő összehívásáig, ö felségétől kegyelmesen engedtessek meg.”²³) Erdély vonatkozásában ezek a rendelkezések nemzetiségi dimenziót is nyertek, ugyanis a rendi alkotmány eltörlésével a románok egyenjogúakká váltak a területi és más kiváltságoktól megfosztott korábbi három szövetséges nemzet tagjaival, és az arisztokrácia, a székelység és szászág tagjaihoz hasonlóan a románok számára is lehetőség nyílt a hivatalviselésre. A hivatalossá emelt német nyelv Magyarországgal szemben Erdélyben a három rend egyikének, a szászoknak a nyelve volt. Az 1790/91. évi országgyűlés rendelkezései visszaállították a korábbi állapotokat, helyreállítva az erdélyi alkotmányos rendet, a három nemzet rendi alkotmányát. Az 1791. évi erdélyi XXXI. törvénycikk a közügyeknek az erdélyi fejedelemség határain belül magyar nyelven való tárgyalásáról kimondta, hogy: „A magyar nyelvnek ezelőtt is divatban volt használata, Ő szent felsége kegyes beleegyezésével a magyar és székely nemzetek kebelében, valamint minden kormányhatóság-nál, hivatalnál és törvényszéknél jövőre is maradjon fön.

A latint pedig az udvari, kamarai kiadványokban, a főkormányiszéki jegyzőkönyvekben és a főhadparancsnoksággal vagy a tartományon kívül folytatandó levelezésekben használják.”

Az erdélyi alkotmányos rend visszaállítása leginkább a románokat sújtotta, mivel nemtelen közösségként ismét az alkotmányos renden kívül szorultak. Ezen sérelem okán készült el 1791 márciusában a *Supplex Libellus Vallachorum Transsilvaniae*²⁴ politikai iromány, kollektív mű, melynek szerzői között volt Ignatie Darabont nagyváradi görögkatolikus püspök, Samuil Micu Klein görögkatolikus teológus, Petru Maior görögkatolikus pap, író, történész, nyelvész, az *Erdélyi Iskola* kiemelkedő képviselője, Gheorghe Şincai történész, nyelvész, fordító, költő, és ugyancsak az *Erdélyi Iskola* képviselője, Ioan Piuariu-Molnar orvos, nyelvész, fordító, Iosif Meheşi, Ioan Budai Deleanu, Ioan Para és mások. A kérvény legfőbb követelése a történeti és jogi érvelés alapján, hogy töröltessenek az *oláhokra* vonatkoztatott „megtúrtek, bebocsájtottak, a Rendek közé nem számítottak” (tolerati, admissiinter Status, non recepti) kifejezések; a román papság, nemesség és köznép a többi felekezet papjainak és a három nemzet nemeseinek és köznépének járó bánásmódban részesüljenek; a románság számarányának megfelelő arányban legyenek képviselve a románok a köztisztviselők és országgyűlési képviselők között; a törvényhatóságok vagy települések neveit a helyi többség nyelvén vagy két nyelven használják. Habár az érvelés utal a természeti igazság és a polgári társadalom alapelveire, a *Supplex Libellusa* rendi társadalom keretein belül keresi a románság helyét mint a három *natio* melletti negyedik politikai entitás. Pusztán egy évvel később, 1792 márciusában elkészült egy újabb, de kevésbé historizáló

23 Részlet a magyar és erdélyi udvari kancelláriák II. Józsefhez intézett leveléből. Lásd: Szilágyi 1876.

24 Magyarul: „Az erdélyi oláhok kérelme”.

és hangsúlyosabban a polgári értékekre építő *Supplex Libellus Vallachorum*, melyet ezúttal Ioan Bob balázsfalvi görögkatolikus püspök és Gherasim Adamovici erdélyi ortodox püspök nyújtott be.²⁵

Az első kérelmet II. Lipót az erdélyi diéta elé küldi. A *Supplex Libellus* felolvasását csend fogadja, lévén hogy a rendeknek első ízben kell tudomásul venniük a román nemzeti kérdés létezését.²⁶ Az 1791-es 98. országgyűlési ülésen a diéta állásfoglalása szerint a románokat a székely és magyar *natio* területén ugyanazon jogok és kötelezettségek illetik meg nemesként, szabadosként vagy parasztként, mint a magyar és székely nemeseket, szabadosokat és parasztokat, amennyiben a négy bevett vallás tagjai. Így a románságot nem illetheti meg több polgári jog, és az ortodoxok számára a jogi emancipációt csak a bevett vallások valamelyikéhez való csatlakozás jelentheti, mint ahogy azt Mária Terézia az 1744. évi VI. és VII. törvénycikkek útján elrendelte a görögkatolikus egyház esetében. A szászok a kérdést megválaszolatlanul hagyták.²⁷

A rendek elutasító magatartása ellenére, a II. Lipótot követő I. Ferenc császár jóvoltából mégsem maradt következmények nélkül a *Supplex Libellus*, ugyanis az 1791. évi erdélyi LX. törvénycikk a görög szertartásu nemegyesültek vallásának szabad gyakorlatáról kimondta az ortodox vallásnak a négy bevett vallás körébe vételét: „A görög szertartásu nem egyesült keleti vallást, a mely e tartomány törvényei értelmében eddigelé a türt vallások közé tartozott, a jelen cikkely erejénél fogva a maga szabad gyakorlatában megerősítik, olyan módon, hogy ennek a vallásnak az összes követői a saját szertartásukbeli püspöktől függjenek, a kit Ő szent felsége fog kinevezni, és állapotjukhoz képest a többi benlakók módjára kell velük elbánni, és a közterhek viselésében, meg egyéb szolgáltatásokban, nem szabad őket másoknál jobban terhelni, továbbra is épségben maradván a királyi felségnek jogai, a melyek őt a papság, az egyház, az alapítványok és az ifjúság nevelésének ügyei körül megilletik.”

A következő évtizedekben a diéta működése mindinkább költségvetési kérdésekre szorítkozott és egyre ritkábban került összehívásra. Az erdélyi rendektől az államvezetés lépésről lépésre az uralkodó akaratának engedelmeskedő német nyelvű bürokráciának a kezébe került át, mely az 1837/38-as, 1841/43-as és 1846/47-es országgyűléseken zajló magyar–szász nyelvharchoz vezetett. Mindeközben a románság taktikát váltva, a szászföldi sérelmeikre keresve orvoslátot a magyarokkal próbált szövetségre lépni. Leményi püspök az 1837/38. évi országgyűlésen kijelentette, hogy a magyar és székely nemzetek kebelében „1791-től fogva soha egy oláh osztály vagy személy, csak azért, hogy oláh, el nem nyomatott s a közhivatalok viselésétől ki nem rekesztetett”, és

25 Endes 1935. 329–330.

26 Mikó 1944. 31.

27 *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1790-dik esztendőben Karátson havának 12. napjára szab. kir. városba Kolosvárra hirdettetett, és több következett napokon tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknél és foglalatosságoknak jegyzőkönyve.* 644–652. (https://www.europeana.eu/portal/en/record/9200332/BibliographicResource_3000123600735.html)
Továbbá lásd: Kópeczy 1986. 1112–1129. (<http://mek.oszk.hu/02100/02109/html/356.html#358>)

egyedül a szászok voltak Erdélyben a románok elnyomói.²⁸ A hivatalos magyar nyelvért folyó küzdelem, mint már említettük, Erdélyben különösen érzelmektől fűtött kérdéssé vált, mivel a német nyelv a szászok anyanyelve volt. Ezért a magyar–szász nyelvharc a 19. században a párhuzamos nemzetépítések okán a magyarok és szászok nemzeti érzelmeit is felkorbácsolta. Az 1842. január 31-i országgyűlésen elkészült törvényjavaslat a magyar nyelvről világosan körvonalazta az erdélyi magyarok azon törekvését, hogy a Magyarországon elfogadott 1840. évi VI. törvénycikkhez hasonló mértékű nyelvi exkluzivitást biztosítsanak Erdélyben a magyar nyelvnek. A törvénytervezet kimondta a magyar nyelv hivatalos státuszát, a törvények magyar nyelven való szerkesztését, és a hatóságok, egyházak és oktatási intézmények működési nyelvének is a magyart határozta meg. A szász iskolák kivételt képeztek, viszont a görög-katolikus iskolákban tíz év haladékkal kellett áttérni a magyar nyelvre, és a tizedik év letelte után egyházi hivatalt is már csak olyanok tölthettek volna be, akik beszélik a magyar nyelvet. A nem magyar nyelvű egyházak ugyancsak tíz év haladékot kaptak a hivatali és anyakönyvezési nyelv magyarra váltására.²⁹ A törvénytervezet vehemens ellenzést váltott ki mind a szászokból, mind a románokból. Ez utóbbiak a nemzet megsemmisítését vélték felfedezni a magyar nyelvet kiterjesztő törvény szándéka mögött. Habár a törvénytervezet sosem emelkedett jogerőre, elültette mind a szász, mind a román értelmiségben annak gondolatát, hogy a magyar nyelvi törekvések szöges ellentétben állnak saját nemzeti érdekeikkel. Az anyanyelv a jövőben kiemelt szerepet kapott, és mind a nemzet kifejlődése, mind a nemzet megmaradása tekintetében eszközzé és céllá vált a magyarországi nemzetiségek számára.

Végül az erdélyi nyelvharcnak az *1847. évi I. tc. a magyar nyelvről* vetett véget, mely lényegesen megengedőbb volt a nem magyar felekezetekkel és nemzetekkel, mint az 1842-es törvénytervezet, viszont a magyar nyelvet hivatalossá tette Erdélyben.

1.3. Az 1868-as nemzetiségi törvény jelentősége

Jelen esszé terjedelmi korlátai miatt csak szemlézzük az erdélyi románok nemzetiségi törekvéseit érintő, 1868-ban elfogadott törvényeket, amelyek részben előkészítették az 1868-as nemzetiségi törvény³⁰ elfogadását:

- IX. törvénycikk a görög keleti vallásúak ügyében,
- XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában,
- XXXIX. törvénycikk a gyula-fehérvári görög-katolikus érsekség s a lugosi és szamosujvári görög-katolikus püspökségek iránt,
- XLIII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról.

28 Mikó 1944. 34.

29 Mikó 1944. 36. Továbbá lásd: Bíró 1943. 126–176.

30 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenlőség tárgyában.

Az 1868. november 24–29. között a *XLIV. törvénycikkről – a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában* – lezajlott parlamenti vitában három törvényjavaslat és két álláspont állt egymással szemben:

1. a felerészt nemzetiségi képviselők³¹ álló nemzetiségi bizottság magyar képviselői által támogatott és a törvény-előkészítő bizottság által véglegesített törvényjavaslata, mely báró Eötvös József³² elképzelésére épült,

2. az ezt minimálisan kiegészítő, de lényegileg nem megváltoztató Deák Ferenc-féle törvényjavaslat,³³ mely hangsúlyosan tisztázza a magyar politikai nemzet deáki fogalmát és

3. az előbbi kettővel szöges ellentétben álló ún. nemzetiségi törvényjavaslat.³⁴

Fontos megjegyezni, hogy az 1849 utáni abszolutizmusban sok teret nem kapott a magyar parlament arra, hogy önálló megoldást találjon a forradalom során felhalmozott nemzeti ellentétek feloldására. 1852-ben ismét bekövetkezik a modern nemzet jogállásához elengedhetetlen jobbágyfelszabadítás. 1861-ben, uralkodói sugallatra,³⁵ Eötvösnek sikerül egy olyan törvénytervezetet előkészíteni, mely élvezte a nemzetiségi képviselők támogatását,³⁶ mégis az 1868-as bizottsági törvényjavaslat már csak a magyar képviselők támogatására tudott számot tartani, és a Deák-féle módosításokkal még inkább a magyar képviselők diktátumává vált. A nemzetiségi³⁷ és a „magyar” törvényjavaslat közötti fogalmi és elvi különbség az egyéni és kollektív jogok³⁸ vitájában rejlik, illetve a törvény céljában. Deák, a vita első felszólalójaként a következőképpen nyilatkozik: „az én meggyőződése sem a fen[n]forgó kérdésekben az, hogy Magyarországon egy politikai nemzet létezik: az egységes, oszthatlan magyar nemzet, melynek a hon minden polgára,

31 A továbbiakban a *nemzetiségi képviselők* alatt a nem magyar nemzetiségű képviselőket értjük.

32 Eötvös liberális jogalkotói szellemiségét és megoldáskereső szándékát jól szemlélteti az 1865-ben kiadott szakmai főműve: *A nemzetiségi kérdés*. Lásd: Eötvös 1865. Pest.

33 Lásd: Deák Ferenc törvényjavaslata a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. Schlett 2002. 196–202.

34 A nemzetiségi vagy kisebbségi törvényjavaslatot Alexandru Mocioni [Mocsonyi Sándor] Temes megyei képviselő terjesztette be 23 nemzetiségi képviselőtársával egyetemben.

35 „Szükségesnek látjuk továbbá az egybegyűlt Főrendeket és Képviselőket felszólítani, miszerint [...] oly törvényjavaslat tárgyalásához fogjanak, mely a Magyarországonk nem magyar ajku lakosainak nemzeti jogait, azok terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésük, mind pedig közigazgatási viszonyukra nézve határozottan és világosan formulázva tartalmazza.” (Részlet a császár 1861. július 21-én kelt leiratából.)

36 A 27 tagú *nemzetiségügyi bizottmány* elfogadja Eötvös javaslatát, mely viszont, az Országgyűlés feloszlata miatt, nem kerül parlamenti vitára. Szükséges hozzátennünk, hogy a bizottság nem minden tagja fogadta el a javaslatot. A román Vlad és Popovici képviselők *különvéleményt* fogalmaztak meg, melyet a bizottság a közösen elfogadott jelentéssel együtt küldött az Országgyűlés elé. Lásd Demeter 2016. 244–245.; Kemény 1952. 45–47.

37 Jancsó 1920. 83–85.; Kérelmek 173–174.

38 Annak ellenére, hogy a vizsgált korban még ismeretlen volt a kollektív jog kifejezés, nem tekinthetünk el afőlött, hogy a nemzetiségi törvényjavaslat a nemzetiségeknek mint közösségeknek akart jogalanyi státuszt szerezni, tehát a mai értelemben vett kollektív jogokat követelt az egyéneket megillető egyéni jogok mellett.

bármilyen nemzeti közösséghez tartozzék, egyenjogú tagja. (Helyeslés.) A másik, a mit tartok és hiszek: hogy ezen egyenjogúságot csak az országban divó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, s erre nézve is csak annyiban lehet külön szabályok alá vonni, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat lehetősége, célszerűsége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszi. (Helyeslés.)”³⁹ Láthatóan Deák az egységes, oszthatatlan magyar politikai nemzetről beszél, amelynek tagjai az ország állampolgárai.⁴⁰ Továbbá Deák a törvény által csak az országban divó nyelvek státuszát és használhatóságát kívánja szabályozni, az ország egységének sérthetlensége mellett, a kormányzat lehetőségeihez mérten és az igazságosság követelményének megfelelően.

Ezzel szemben Alexandru Mocioni Temes megyei román képviselő szerint: „A nemzet, mint olyan embereknek összessége, kiket származás-, földrajzi-, történeti s ennél fogva nyelvi kötelékek is szorosan fűznek egymáshoz, miután az erkölcsi fejlődés magvát foglalja magában, s miután öntudattal bír: azért személyiség, vagyis jogi személy. Természetes, hogy ezen jogi személynél, mint minden más jogi személynél, az első s legszentebb természetes érdek nem lehet más, mint saját létének fen[n]tartása. A nemzeti igényeknek alanya tehát első rendben soha sem lehet az egyik vagy másik egyén, mind összesen sem, hanem csak éppen a nemzet, mint ilyen. [...] Ezeket előre bocsátva, (Zaj) az első legfőbb nemzeti igény nem lehet más, mint a nemzeti egyéniség létének, fejlődésének biztosítása. És miután arról van szó, hogy a nemzeti igényeket törvényesen biztosítsuk, természetes, hogy első teendőnk nem lehet más, mint hogy a nemzeti egyéniségek létének és fejlődésének a törvényes biztosítékot adjuk meg.

Ez az, mi ellenindítványomban ben[n]foglalva, ez az, mit a központi bizottság szövegében nem találhatok...”⁴¹

Alexandru Mocioni mind felszólalásában, mind a szerb–román nemzeti jogi törvényjavaslatban világosan a kollektív jogok álláspontjára helyezkedik, mely értelmében a „nemzeti igényeknek”, vagyis a nemzeti jogoknak alanyai nem az egyének, hanem maguk a nemzetek kellene legyenek, és éppen ezért a legfőbb nemzeti igény a nemzetiség létének közjogi elismerése és fejlődésének biztosítása. Fontos megjegyezni, hogy a Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos közötti tárgyalások eredményéül megszületett egyezség⁴² szellemében a szegedi parlament által elfogadott, Szemere Bertalan⁴³ által benyújtott törvényerejű határozat az 1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről még a „magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődés”⁴⁴-ének biztosításáról beszél,⁴⁵ amely

39 Kemény 1952. 130.

40 A politikai és kulturális nemzet bővebb tárgyalásáért lásd: Dieckhoff 2002. 7–22.

41 Kemény 1952. 133.

42 Egyed 1998. II. 274–281.

43 Demeter 2016. 239–241.

44 Lásd: 1. sz. melléklet.

45 1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről, 1. bekezdés.

egyértelműen magában foglalja mind a különböző nemzeti csoportok létezésének elismerését, mind ezen csoportok nemzeti fejlődésének biztosítását.

Dobrzánszky [Dobrjanskij] Adolf ruszin nemzetiségi képviselő felszólalása is az egyéni és kollektív jogok feloldhatatlannak tűnő konfliktusában látja a vita lényegét: „Eltételezve ugyanis a részletektől, melyek a részletes tárgyalás alkalmával módosíthatók, a többségi javaslat nem abban tér el a kisebbségi javaslatától, hogy a törvényhatósági területek kikerekítését, a nyelvek bizonyos területhez kötött uralmát, és a hivatalok, méltóságok, a nemzetek közötti aránylagos megosztását el nem fogadván, az egyéni szabadság alapján kívánja megoldani a nemzetiségi kérdést, hanem abban tér el elvileg a kisebbségi javaslatától, miként hallgatással mellőzve az ország nemzeteinek tényleges s törvényes létét, az egyéni szabadságnak a nyelv használata körüli lényeges korlátozására szoritkozik, s ez által alapját veti meg azon legújabb időben mindinkább elharapózó törekvésnek, mely egyenesen tagadásba vévén a nem-magyar nemzetek létét, egyedül a magyar nemzetet ismeri el nem csak, hanem azt mint állítólagos politikai nemzetet igyekszik az ország népének, tehát az állam politikai tényezőjének helyébe állítani...”⁴⁶

Iosif Hodoș [Hodoșiu József] Zaránd megyei román nemzetiségi képviselő nagyon pontosan megragadja a kiegyezés után *többségi állammá* változó Magyarország azon működési logikáját, hogy valójában az egyenjogúság álcája alatt a magyar nyelv szupremáciája szabályoztatik, ugyanis a magyar képviselők ebben látják a magyar haza egységének védelmét: „Tehát az állam politikai egysége nem a nyelv egységében fekszik, de azon kiváltságos állásban sem, melyet a központi bizottság törvényjavaslata által megteremteni óhajtanak. És meg akarják teremteni ezen privilegiált állást csak egy nemzet, t. i. a magyarra nézve. Ugyanazért én a központi bizottság javaslatát nem nevezhetem nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényjavaslatnak, hanem inkább nevezhetném azt a magyar nyelv és nemzeti-ségről szóló törvényjavaslatnak.”⁴⁷

„Emez [a szerb–román nemzetiségi törvényjavaslat] az egyenlőség, testvériség és igazság törvényjavaslata, amaz a magyar nyelv és nemzetiség ráerőszakolása a többi nemzetekre. Emez több nemzeteket ismer el az ország politikai integritása közt, a másik pedig nem ismer csak magyart, és magyart, és mindig magyart, a mi a tényekkel ellenkezik. Emez szabad statusban szabad egyházat, szabad egyént akar, amaz pedig az egyént is, az egyházat is megfosztja egyik legtermészetesebb jogától. (Nem áll!) Emez egyesülésre hívja fel a nemzetet, amaz eltaszit a magyar nemzettől minden nemzetet. Amaz egy előítéletből indul ki: mert előítélet az, ha azt tartjuk, hogy ha a magyar nyelv nem lesz állami és hivatalos nyelv, és hogy ha e hazában több nemzetek ismertetnek el, akkor az ország szétdarabolása elkerülhetetlen. Ez előítélet, és előítélet ellen nem lehet harcolni, melynek állhatatlanságát azonban már fen[n]ebb

46 Kemény 1952. 142.

47 Kemény 1952. 143.

kimutattam. Emez elvből indul ki, a nemzetiségi elvből, mely egész Európa által el van ismerve, és mely ellen sophismákkal harcolni igen, de érvekkel nem lehet...”⁴⁸

A vita politikai filozófiai és jogelméleti mélységeit elsősorban a nemzetiségi képviselők adják meg, akik számos olyan problémát vetnek fel, amelyeknek az elméleti szakirodalma ekkor még teljességgel ismeretlen Magyarországon vagy még nem is létezik. Ilyen például a nemzetiségeket megillető elismeréshez való jog⁴⁹ vagy a liberális, francia modellt idéző formális jogegyenlőség és a valós esélyegyenlőség közötti különbség problematikája. Ez utóbbira mutat rá Vincențiu Babeș [Babeș Vince], Szászabánya kerületet képviselő román politikus a magyar képviselők liberálisnak mondott álláspontját bírálva: „Ha ez szabad verseny, akkor a versenynek nincsen értelme s egy hasonlítással élve, épen olyan verseny ez, mintha egy karddal, pisztollyal ellátott lovas huszárt oda állítanának összekötött kézzel álló öt gyermek ellenében, s azt mondanák nekik: »Na most szabad a verseny köztetek, küzdjetek vagy szaladjatok!«”⁵⁰

Deák felszólalásában, illetve a törvénytervezet preambulumban megjelenik egy, a mi szempontunkból különös jelentőséggel bíró gondolat. A vita során azt állítja, hogy a nemzetiségi törvénytervezetben, melynek címe: „*a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában*”, „az egyenjogúság a szabály [...], s ebből kivételek vannak a nyelv használatára nézve”.⁵¹ Tehát a nemzetiségi törvény logikájának értelmében csak azon területeken nem korlátozzák az egyenjogúság, amiről e törvény nem szól. Erre pedig példaként Deák az országgyűlés nyelvét hozza, mely a korlátozó szabályozás hiányában akár a nemzetiségek nyelve is lehetne a magyar nyelv mellett, és éppen ezért kéri a tervezet megfelelő módosítását. Ebből jól látható, hogy miközben a törvény címe az egyenjogúság megteremtésének célját sejteti, valójában az egyenjogúság csorbulásának szabályozásáról és a magyar nyelv szupremáciájának elismeréséről szól. Deák és a törvényhozók orvosi pontossággal ragadják meg a kisebbségi jogok⁵² egyenlőtlenségeket rögzítő feladatát és természetét, mely napjaink elméleti szakemberei számára is hasznos felismerésként szolgálhat. A szárnyait bontogató magyar *többségi államban* ugyanis az 1868-as nemzetiségi törvény jogszerűvé teszi a polgárok egyenlőtlenségét az országban divatozó nyelvek hivatalos használata területén, rögzíti a magyar nyelv használatának főszabályát, és szabályozza a különféle nyelvek használatának lehetőségeit és feltételeit.⁵³

Sigismund Borlea [Borlea Zsigmond] Zaránd megyei román nemzetiségű képviselő – nem egyedüliként – a nemzetiségi törvényjavaslat képviselőházi általa-

48 Kemény 1952. 145.

49 Demeter 2016.

50 Kemény 1952. 152.

51 Kemény 1952. 132.

52 Ismételtelen hangsúlyozzuk, hogy az 1868-as nemzetiségi törvényben vagy a vitában nem használatosak a kisebbség vagy kisebbségi jog kifejezések. Utólagos értelmezésünk jogán minősítjük az 1849-es és az 1868-as nemzetiségi törvényeket kisebbségjogi természetűeknek.

53 Lásd: az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. Preambulum és 1. cikkely.

nos vitáján a magyar képviselők törvényjavaslatában a magyarosítás asszimilációs szándékát véli felfedezni, és illőbbnek találná, hogyha a törvény címe: „a nem magyaroknak erőszakos magyarosítása iránti törvény” lett volna.⁵⁴

Amint a parlamenti vitából kitűnik, a román képviselők elutasították, hogy jogi szempontból kisebbségekké váljanak Magyarországon és Erdélyben, hiszen a magyar politikai nemzet tagjainak nem az állampolgárokat szerették volna, hanem az egymással egyenlő, törvényesen elismert nemzetiségeket. Ugyanakkor történelmi, kulturális és gyakorlati okoknál fogva elismerték a magyar nyelv primátusát, de annak vitatták a jogilag bebetonozott, örök érvényű szupremáciáját. Tekintettel arra, hogy sem Erdélyben, sem Magyarországon nem képezett többséget a magyar ajkú vagy magát magyarnak valló lakosság, megállapíthatjuk, hogy a románok, szerbek, szlovákok stb. kisebbségi státusza demográfiai okoknál fogva nem tekinthető evidenciának. Ugyanakkor a liberális demokrácia társadalmi szerződés elmélete sem legitimálta maradéktalanul a nem magyar nemzetiségek nyelvének kisebbségiként való kezelését, hiszen később a nemzetiségi egyenjogúságról szóló XLIV. törvénycikkelyt egyetlen nemzetiségi képviselő sem támogatta.

Az 1868. évi XLIV. törvénycikket a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában 1868. december 7-én hirdették ki az országgyűlés mindkét házában. A nemzetiségi törvény hatályba léptetése felállította a magyar és nem magyar nemzetiségek többség-kisebbség dichotómiáján nyugvó *többségi állam* fogalmi kereteit:

- becikkelyezte a magyar politikai nemzet deáki téziséét,
- a magyar nyelvet egyedüli államnyelvvé tette, és
- a nyelvi kérdést az egyenlőség főszabályától külön szabályozandó – az egyenlőtleniséget megengedő – területként határozta meg.

Ebben a keretben a nyelvi nacionalizmus útján járó nemzetek (magyar, román, szerb, szlovák stb.) két kategóriába kényszerültek: magyar és nem magyar, avagy többség és kisebbség. A horvát–szlavón–dalmát népet az 1868. évi XXX. törvénycikk kiemelte a nem domináns nemzetiségek sorából,⁵⁵ és a magyarhoz hasonlóan politikai nemzetnek ismerte el. Ennek ünnepélyes momentuma az 1868. novemberi 24-i országgyűlési ülésen zajlott, Vakanovics Antal horvát nyelvű beszédével.

Amint már korábban említettük, az 1849. évi szegedi nemzetiségi törvény mindhiába lépett hatályba, a forradalmi viszonyok között sosem tudott joghatást kifejteni, és így csak jogtörténeti kuriózumként említhetjük. Ezért, a pontos fogalomhasználat értelmében, 1868. december 7-től, az 1868. évi XLIV. törvénycikk kihirdetésétől beszélhetünk jogi szempontból a *többségi* Magyarországról és az erdélyi románság kisebbségi jogairól.

54 Mikó 1944. 199.

55 A következő évtizedekben felmerül a dualista monarchia hárompólusúvá való átalakítása eleinte egy cseh–szlovák, majd egy horvát központú délszláv állam létrejöttével. A trialista államberendezkedés pártfogója Ferenc Ferdinánd trónörökös lesz. Lásd: Zöllner 1988. 314–336.

2. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk⁵⁶

Az erdélyi románság sorsa, sajátos etnokulturális jegyeinek és történelmének köszönhetően, már a középkortól nemcsak nyelvileg különbözött a régió más népcsoportjaitól, hanem vallását és a rendi társadalmon belüli nemtelen helyzetét tekintve is kirajzolódtak a közösség határvonalai. A jobbágyfelszabadítás után ezekből a határképző jegyekből már csak a nyelvi és vallási maradt meg, ugyanis eltérve a székely, magyar és szász nemzetiségektől, a románság majdnem kizáró jelleggel az ortodox és görögkatolikus egyházak híve volt. Ezért a románok jogai az egyenlőségelvű polgári társadalomban nemcsak a nyelv területén, hanem a vallás területén is ki voltak téve az egyenlőtlen bánásmódnak. Jelzésértékű ugyanakkor, hogy a nemzetiségi egyenlőségről szóló törvény a vallás kérdését nem tárgyalja lelkiismereti kérdés mivoltában, hanem csak nyelvi vonatkozásában, ugyanis a románok egyházi életének szabad gyakorlását és egyházaik más bevett egyházakkal való viszonyosságát nem kisebbségi jogokban, hanem az 1848. évi XX. törvénycikk, majd az erre hivatkozó 1868. évi LIII. törvénycikk és végül az 1895. évi törvénycikk szabályozta.⁵⁷ E legutóbbi törvénycikk 1. paragrafusá szerint „mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást és azt az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiség kívánalmainak korlátai között külsőképen is kifejezheti és gyakorolhatja”. Így megállapíthatjuk, hogy az 1868 utáni Magyarországon kisebbségi jogok helyett, bármiféle megkülönböztetés nélkül, a magyar keresztényekhez hasonlóan biztosított a lelkiismereti szabadság a görögkatolikus és ortodox románok számára.

Amint azt már tárgyaltuk, a nyelvi kérdés vonatkozásában a kiegyezés utáni Magyarország az 1868. évi XLIV. törvénycikkben csak azon területet szabályozta, ahol az egyenlőség elve csorbul. Mivel a törvény a hatósági érintkezésen kívül csak bizonyos nemzetiségi intézmények nyelvhasználatát szabályozta, megállapíthatjuk, hogy a magánélet és a privát szektor területein – a hatósági érintkezésektől

56 Lásd: 2. sz. melléklet.

57 Megjegyezzük, hogy Európában elsőként az Erdélyi Fejedelemségben emelkedett törvényi erőre a vallásszabadság jogi koncepciója. Az 1568-as tordai országgyűlés a három *natio* egyházaira: a római katolikus, református, unitárius és evangélikus egyházakra terjesztette ki jótéteményeit. A keleti egyházak hívei, vagyis a románok túlnyomó többsége csak a 18. századtól részesülhetett a lelkiismereti szabadság erdélyi rendjéből. A román történetírás rendszerint nemzeti elnyomás eszközeként említi az ortodox vallás hiányát a vallásszabadságról szóló törvényből. Ez viszont nem etnikai alapú, hanem vallási alapú hátrányos megkülönböztetés volt, melynek gyökerei a rendiség okozta ortodox előjárók hiányával magyarázható. A centralizált, katolikus Habsburguralom alá kerülő Erdélyben a megkülönböztetés mind a görögkeleti, mind a protestáns egyházak ellen egyenlően irányult a katolikus egyház javára. Ugyanakkor az egyre növekedő ortodox hívők száma igazolja, hogy Erdélyben nem vált közjogi törvénnyé a *Cuius regio, eius religio* (magyarul: akié a föld, azé a vallás) elve. Támogató előjárók és kellő oktatás hiányában az ortodox egyház jóval lassabb fejlődést mutat, mint a bevett vallások intézményei, viszont nem szűnik meg. Ezt támasztja alá a balázsfalvi iskola létrejöttével beinduló erőteljes nemzeti emancipáció a románok körében. Lásd: Endes 1935. 335–346.

mentes helyzetekben – teljesen szabályozatlan és szabad volt mindenfajta nyelv használata. A magánosokkal a nemzetiségi törvény egyetlen cikkelyben foglalkozik: „25. § Ha magánosok, egyházak, magán társulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák: az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítás is mellékelendő.” Megjegyezzük ugyanakkor, hogy az *1875. évi törvénycikk*be foglalt *kereskedelmi törvény* „végrehajtása körül kialakult joggyakorlat nem hagy semmi kétséget az iránt, hogy a cégnek magyar nyelvűnek kell lennie, de az állam hivatalos nyelvén felül, a cég szó szerinti fordításban emellett idegen nyelven is bejegyezhető”.⁵⁸

A törvény a polgárok jogaiként és/vagy a hatóságok kötelezettségeként öt területen szabályozta a nyelvhasználati jogokat:

a) nyelvi jogok a közigazgatásban és a központi hatóságokban: törvényhatóságok, megyei városok, községek, országgyűlés, törvénykezés;

b) nyelvi jogok az igazságszolgáltatásban;

c) nyelvi jogok az egyházi életben;

d) nyelvi jogok az oktatásban;

e) nyelvi jogok a magánintézetekben és egyletekben.

Ezen külön területeken belül a román nyelv használatának három szintjét különíthetjük el:

1. a román nyelv használata tiltott;

2. a román nyelv használata lehetséges vagy kötelező bizonyos feltételek teljesülése esetén;

3. a román nyelv használata kötelező minden esetben;

2.1. A román nyelv használatának tiltása

A román nyelv használatának tiltása sosem negatív szabályozásként jelenik meg a törvényben, hanem a magyar nyelv exkluzivitásának rögzítése útján.

a) A román nyelv használatának tiltása a közigazgatásban és az országgyűlésben

– A magyar országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelve egyedül a magyar. (1868: XLIV. tc., 1. §)

– A törvények magyar nyelven alkotottnak. (1868: XLIV. tc., 1. §)

– Az állam egyedüli hivatalos nyelve a magyar, és a fordítások esetén felmerülő eltérésekkor a magyar tekintendő hitelesnek. (1868: XLIV. tc., 2. §)

58 Mikó 1944. 380.

b) A román nyelv használatának tiltása az igazságszolgáltatásban

– A fellebbviteli bíróság magyar nyelven veszi vizsgálat alá, és végzését, határozatát és ítéletét is magyar nyelven hozza. (1868: XLIV. tc., 12. §)

– „Az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.” (1868: XLIV. tc., 13. §)

d) A román nyelv használatának tiltása az oktatásban

– „Az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar.” (1868: XLIV. tc., 19. §)

2.2. A román nyelv használatának megengedése vagy megkövetelése bizonyos esetekben**a) A román nyelv használatának megengedése vagy megkövetelése a közigazgatásban és a központi hatóságokban bizonyos feltételek teljesülése esetén**

– A törvény 2. §-a értelmében a törvényhatóság tagjai legalább 1/5 része kérésére a törvényhatóságok jegyzőkönyve román nyelven is vezethető a magyar hivatalos nyelv mellett.

– A törvényhatósági gyűléseken a szólás jogával rendelkező román anyanyelvűeknek joguk van román nyelven felszólalni. (1868: XLIV. tc., 3. §)

– Amennyiben jegyzőkönyvi nyelvvé vált egy adott törvényhatóságnál a román nyelv:

i) a törvényhatóság a magyar nyelv mellett hasábosan használhatott egy kisebbségi nyelvet is, például a román nyelvet az államkormányokhoz intézett iratokban. (1868: XLIV. tc., 4. §)

ii) a törvényhatóságok egymáshoz intézett irataikban használhatták a román nyelvet, a magyar nélkül. (1868: XLIV. tc., 4. §)

iii) és amennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna a magyar nyelv használata, az illető tisztviselők kivételesen használhatják a román nyelvet is. (1868: XLIV. tc., 5. §)

iv) a községek a vele való érintkezésben használhatták a román nyelvet. (1868: XLIV. tc., 22. §)

– A törvényhatósági szabályrendeletek is lehettek román nyelvűek, ugyanis erre vonatkozólag nem tartalmazott rendelkezést a törvény – hívja fel a figyelmünket Mikó.⁵⁹

– A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a román nyelvet is használhatták a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben. (1868: XLIV. tc., 6. §)

– A községi gyűlések szavazatképes tagjai legalább 1/5 részének kérésére a jegyzőkönyv és az ügyvitel román nyelven is folyhat. A jegyzőkönyv esetén a román nyelv a magyar mellett használandó. (1868: XLIV. tc., 20. §)

59 Mikó 1944. 385.

– Amennyiben jegyzőkönyvi nyelvvé vált a román nyelv egy adott községben:
i) saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban használhatta a román nyelvet. (1868: XLIV. tc., 22. §)

ii) más községbeliek is használhatták vele szemben a román nyelvet. (1868: XLIV. tc., 23. §)

– A községi gyűléseken a szólás jogával rendelkező román anyanyelvűeknek joguk van román nyelven felszólalni. (1868: XLIV. tc., 24. §)

– A községi tisztviselők kötelesek voltak a román nyelvet használni a község román lakosaival való érintkezésekkor. (1868: XLIV. tc., 21. §)

– A községi *szabályrendeletek* is lehettek román nyelvűek, ugyanis erre vonatkozólag nem tartalmazott rendelkezést a törvény.⁶⁰

– Saját községéhez minden román polgár saját anyanyelvén címezhetett beadványt. (1868: XLIV. tc., 23. §)

– Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál román nyelvet használnak: az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez román nyelvű hiteles fordítás is mellékelendő. (1868: XLIV. tc., 25. §)

b) A román nyelv használatának megengedése vagy megkövetelése az igazságszolgáltatásban bizonyos feltételek teljesülése esetén

– A román anyanyelvűek bármikor használhatták anyanyelvüket saját községük bírósága előtt. (1868: XLIV. tc., 7. §, a)

– Amennyiben jegyzőkönyvi vagy ügykezelési nyelvvé vált a román nyelv egy adott községben:

i) az adott községből származó románok használhatták a román nyelvet más községi bíróságok előtt. (1868: XLIV. tc., 7. §, b)

ii) az adott községből származó románok használhatták a román nyelvet saját járási bíróságuk előtt. (1868: XLIV. tc., 7. §, c)

– Bárki használhatta a román nyelvet azon törvényhatósági bíróságok előtt, amelyek olyan törvényhatósághoz tartoztak, ahol jegyzőkönyvi nyelvvé választották a román nyelvet. (1868: XLIV. tc., 7. §, d)

– A 7. §-nak megfelelően román nyelven benyújtott panaszokat vagy kérelmeket a bíró román nyelven oldja meg. (1868: XLIV. tc., 8. §)

– Amennyiben a perben álló felek vagy a kihallgatott személyek román anyanyelvűek, a kihallgatást, tanúhallgatást, szemlét és más bírói cselekményeket mind a peres, mind a peren kívüli, valamint a bűnvádi eljárásoknál román nyelven folytatják le. (1868: XLIV. tc., 8. §)

– A perek tárgyalási jegyzőkönyveit román nyelven vezeti a bíró, amennyiben a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül a románt választják. „Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegy-

60 Mikó 1944. 391.

zökönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti.” (1868: XLIV. tc., 8. §)

– A bíró köteles megmagyarázni és tolmácsoltatni akár román nyelvre a per fontosabb okmányait, amennyiben ezek olyan nyelven volnának, amit a perben álló például román anyanyelvű felek valamelyike nem ért. (1868: XLIV. tc., 8. §)

– Amennyiben lehet tudni, hogy a megidézendő fél román anyanyelvű, román nyelven kell küldeni az idézési végzést. (1868: XLIV. tc., 8. §)

– Ha nincs tudomása a bírónak arról, hogy a megidézendő más anyanyelvű volna, mint román, és a megidézendő fél községének jegyzőkönyvi nyelvei között szerepel a román is, akkor román nyelven is beidézhetik. (1868: XLIV. tc., 8. §)

– A román nyelven elbírált ügyek bírói határozatai román nyelven születnek.

– Amennyiben az ügy jegyzőkönyvi nyelve nem román, de az adott törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei között szerepel a román, akkor bármely fél kérheti a határozat román nyelven való kiadását. (1868: XLIV. tc., 8. §)

– A telekkönyvi hivatalokban használható a román nyelv, amennyiben az az adott törvényszék ügykezelési nyelve. Ha a felek úgy kívánják, akkor a magyar nyelv mellett román nyelven is kiadható mind a végzés, mind a kivonat, amennyiben az adott törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei között szerepel a román nyelv is. (1868: XLIV. tc., 11. §)

– Leküldetvén a per az illető első bírósághoz, ez köteles lesz a fellebbviteli bíróság végzését, határozatát vagy ítéletét minden egyes félnek románul is kihirdetni és kiadni, amennyiben ezt igényelik és a román nyelv a bíróságnak ügykezelési vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve. (1868: XLIV. tc., 12. §)

c) A román nyelv használatának megengedése vagy megkövetelése az egyházi életben bizonyos feltételek teljesülése esetén

– „Az egyházi bíróságok maguk határozzák meg ügykezelési nyelvöket.” (1868: XLIV. tc., 10. §)

– Az egyházi anyakönyvezés nyelvéről az egyházak döntenek. (1868: XLIV. tc., 14. §)

– A román nyelvű egyházak használhatják a román nyelvet a felsőbb egyházi testületekkel, más egyházakkal és hatóságokkal való érintkezésben megegyezés szerint. Az állami felügyelet okán, a jegyzőkönyvek az állam hivatalos nyelvén is hiteles fordításban felterjesztettek. (1868: XLIV. tc., 15. §)

– A román nyelvű egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban használhatják a román nyelvet hasábosan a magyar nyelvvel együtt. (1868: XLIV. tc., 16. §)

– A román nyelvű egyházi községek hivatalos érintkezéseikben az államkormányval és saját törvényhatóságaikkal használhatják a román nyelvet. (1868: XLIV. tc., 16. §)

– A román nyelvű egyházi községek hivatalos érintkezéseikben más törvényhatóságokkal használhatják a román nyelvet, amennyiben az az adott törvényhatóság valamely jegyzőkönyvi nyelve. (1868: XLIV. tc., 16. §)

– Saját egyházi községéhez román nyelven intézhetett beadványt az ország minden román polgára. (1868: XLIV. tc., 23. §)

– Az egyházi gyűléseken a szólás jogával bíró románok szabadon használhatták anyanyelvüket. (1868: XLIV. tc., 24. §)

– Az egyházak kormányhoz intézett román nyelvű beadványaira adott végzések hivatalos magyar nyelvű verziójához egy hiteles fordítást is kellett mellékelni románul. (1868: XLIV. tc., 25. §)

d) A román nyelv használatának megengedése vagy megkövetelése az oktatásban bizonyos feltételek teljesülése esetén

– Az egyházi iskolák oktatási nyelvéről – az oktatási törvény tiszteletben tartásával – az egyházak döntenek. (1868: XLIV. tc., 14. §)

– A törvény 17. §-a az oktatási miniszter teendői közé sorolja az oktatási intézmények tanítási nyelvének meghatározását. Ugyanakkor azt is kimondja, hogy a románhoz hasonló nagyobb tömegekben élő bármely nemzetiségű polgárok számára a lehetőségekhez mérten biztosítania kell, hogy az általuk lakott régiókon belül saját anyanyelvükön képezhessék magukat „egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik”.

– Az egyes honpolgárok, községek, egyházak és egyházközségek által létrehozott alsó, közép- és felső tanodák nyelvét az alapítók határozták meg, tiszteletben tartva a közoktatási törvény kitételeit. (1868: XLIV. tc., 26. §)

– A magán tanintézetek kormányhoz intézett román nyelvű beadványaira adott végzések hivatalos magyar nyelvű verziójához egy hiteles fordítást is kellett mellékelni románul. (1868: XLIV. tc., 25. §)

e) A román nyelv használatának megengedése vagy megkövetelése a magánintézeteknél és egyleteknél bizonyos feltételek teljesülése esetén

– „A társulatok s általok létesített intézetek egymás között saját nyelvökön is érintkezhetnek; másokkal való érintkezéseikben a nyelv használatára nézve a 23. § határozatai lesznek szabályozók.” (1868: XLIV. tc., 26. §)

– A magántársulatok kormányhoz intézett román nyelvű beadványaira adott végzések hivatalos magyar nyelvű verziójához egy hiteles fordítást is kellett mellékelni románul. (1868: XLIV. tc., 25. §)

2.3. A román nyelv kötelező használata bármely feltétel teljesülésétől függetlenül

– A törvényeket román nyelvű fordításban is ki kell adni. (1868: XLIV. tc., 1. §)

- A románlakta területeken felállítandó állami közép- és felső tanodákban román nyelv és irodalom tanszékeket kell felállítani. (1868: XLIV. tc., 18. §)
- Az országos egyetemen a román irodalom számára tanszék kell működjön. (1868: XLIV. tc., 19. §)

2.4. Szankciók

Fontosnak találjuk megjegyezni, hogy a törvény nem tartalmazott szankciókat a törvény be nem tartása esetére.

3. Etnikai feszültségek a nemzetiségi törvény hatálybalépése után

Amint tudjuk, a nemzetiségi törvény rá lett erőltetve a románságra és a többi nem magyar nemzetiségre, hiszen azt csak a magyar képviselők szavazták meg a parlamentben, viszont ők teljes létszámban. A nemzetiségi törvény vitájának tapasztalata világos üzenettel bírt a nemzetiségek számára: amíg meg nem változik a választási törvény, a magyar nacionalizmussal ellenkező nemzeti érdekeiket szavatoló törvényjavasolataikat mindig le fogják szavazni. A választási törvény ugyanis a – többségében magyar – városiaknak, mesterembereknek, nagyobb földet birtoklóknak vagy nagyobb keresettel rendelkezőknek biztosított szavazati jogot, mely kategóriákban általánosan alul voltak reprezentálva a románok, szerbek, szlovákok és rutének. Ennek a rendszernek volt köszönhető, hogy a pusztán relatív többséget számláló magyarság abszolút többségre tarthatott számot a parlamentben.⁶¹ Anélkül, hogy idéznénk az 1874-es választási törvény vitájának teljes menetét, kiemeljük Mocsáry Lajos magyar képviselő felszólalását, aki a kor feszült hangulatát megcáfolva, őszinte jóhiszeműséggel és mindvégig az egyenlőség ideáljának mércéjével védte a nemzetiségek álláspontját, eladdig, hogy pártjából kilépett, a magyar politikai világban marginalizált szereplővé vált, és önkéntes száműzetésbe vonulása előtt magyarként vált a Román Nemzeti Párt színeiben a karánsebesi választókerület parlamenti képviselőjévé 1888 és 1892 között. 1874. július 1-jén a választási törvény vitáján Mocsáry a következőket mondta: „A mi az általános elvi szempontot illeti: az nem egyéb, mint a jogegyenlőség elve, nem egyéb, mint azon alkotmányos axioma: semmit rólunk nélkülünk. Ezen szempontoktól azt hiszem teljességgel nincs jogunk magunkat fölmenteni. Minden polgárnak joga van befolyni azon ügyek elintézésébe, melyektől a közügyeknek, melyektől ennél fogva saját ügyeinek is jó vezetése függ. Az államnak nincs joga

61 1867-től 1910-ig a magyar nemzetiségű képviselők szerezték meg az országgyűlési mandátumok több mint 90%-át.

őt ezen befolyástól megfosztani; ellenkezőleg gondoskodni tartozik, hogy ezen veleszületett jogát minden polgár gyakorolhassa. Ezen jog gyakorlásának módja meg van szabva az általános szavazati jogban, tehát ezen jogot, az általános szavazati jogot az államnak egyes polgároktól visszatartani joga nincs. (Helyeslés a szélső baloldalon.) [...] De saját hazai viszonyainkra térve, azzal rémitik nálunk a közönséget, hogy az általános szavazati jog behozatala annyi volna hazánkban: mint az, hogy leszavaztatjuk magunkat a különböző nemzetiségek által, a kiknek nincs is egyéb gondjuk, mint az, hogy Magyarországot minél előbb földarabolják. [...] Ha veszély van abban, hogy igen sok kerületben tulnyomók a nemzetiségek: e veszélyben régóta benne vagyunk, tudniillik az 1848-iki törvény meghozatala óta. Most is igen sok kerület van Magyarországon olyan, hol talán a választóknak egy század része sem magyar, és mégis mit látunk? [...] Ebben sincs tehát semmi veszély, és én nem vonakodnám attól, hogy Magyarországon az általános szavazati jogot azonnal valósítsam.”⁶²

Mocsáry szavaiból kiderül, hogy az általános magyar vélekedés az, hogy inkább lesz Magyarország kevésbé demokratikus, mintsem a magyarok parlamenti többsége veszélybe kerüljön. Ugyanakkor egy másik nagyon fontos demokratikus elv is kimondatik: „semmit rólunk nélkülünk”.⁶³ A választási törvény később sem adta meg az általános szavazati jogot az erdélyi románságnak, aminek köszönhetően Magyarországon 1918 előtt mindvégig akadályoztatott a románság arányos képviselete a döntéshozó testületekben. Az igazságtalanként megélt választási rendszer tapasztalata okán a román politikum mindinkább a parlamenti passzivitás álláspontjára helyezkedett, ezzel tüntetőleg is elhatárolódva attól, hogy jelenlétükkel és ellenszavazataikkal fenntartsák a demokratikus törvényhozás látszatát a nemzetiségi kérdésekben. Az 1875. évi nagyszebeni nemzeti gyűlésben javasolják először, hogy a választásokon elnyert képviselői mandátumokat ne foglalják el gyakorlatban, és a képviselők maradjanak távol az országgyűlés munkájától. Az ún. „passív renitentia”-t avagy passzív ellenszegülést először Hodoșiu Iosif, a Zaránd megyei brádi képviselő alkalmazta.⁶⁴

A nemzetiségi törvény, annak ellenére, hogy a nemzetiségek részéről egyértelmű elutasításban részesült hatálybalépésének pillanatában, később a nemzetiségi

62 Kemény 1952. 454.

63 Az 1857-ben elkészített országos összeírás 1867-ben nyilvánosságra hozott adatai szerint – melyek vélhetőleg a magyar politikai törekvéseket voltak hivatottak alátámasztani – Magyarországon (Horvátország, Dalmácia és Szlavónia nélkül) összesen 12 millió ember élt. Ennek 50%-a magyar, a további nemzetiségek közül pedig legjelentősebb a román (18%), a tót (12%) és a német (10%). Erdélyt tekintve, a közel 2 milliós összlakosságnak 57%-a román, 35%-a magyar, 8%-a pedig német nemzetiségű. Érdekes ugyanakkor az erdélyi városok többségi lakosságának vizsgálata, hiszen az összlakossági aránytól eltérően, a románok csupán néhány kisebb, 10 ezer lakos alatti városban voltak többségben: Lugos, Resinár, Szászsebes, Zalatna, Vízakna, Abrudbánya, Óradna, Naszód, Orlát és Hátszeg. Lásd: Fényes 1867. 11–23.

64 Kemény 1952. 522.

jogkövetelések legfontosabb védőbástyájává vált. Ez nem jelenti azt, hogy az erdélyi románok elálltak volna legfőbb követeléseiktől: a román hivatalos nyelvvédelemétől a románlakta területeken, Erdély önkormányzati különállásának visszaállításától, a román nemzet mint közjogi entitás elismerésétől, a választási jog kiterjesztésétől minden polgárra vagy a nemzetiségi törvény megreformálásától. Mégis 1871-ben éppen a nemzetiségi törvény betartását kéri számon Vincențiu Babeș, aki beszédében rámutat, hogy a törvény hatálybalépése után négy évvel egyetlen állami reáltanoda sem oktat nemzetiségi nyelven.⁶⁵ A Trefort Ágoston oktatásügyi miniszter személye által fémjelzett magyar asszimilációs oktatáspolitikát szolgáló 1879. évi és 1883. évi iskolatörvények ellen is éppen a nemzetiségi törvényben foglalt jogokkal érveltek a nemzetiségi képviselők.

Az 1879. évi XVIII. törvénycikk elrendelte a nem magyar tannyelvű elemi és felső népiskolákban és tanítóképzőkben a magyar nyelv kötelező oktatását,⁶⁶ illetve előírta, hogy 3 év után egyetlen tanító sem alkalmazható, „ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolákban taníthassa”.⁶⁷ A törvény indoklása ezt az új kötelezettséget már-már cinikusan a nem magyar ajkú polgároknak szánt állami jótéteménynek tekintette: „Kényszeríteni az állam más nyelvű polgárait, hogy anyanyelvükön kívül az állam nyelvét is elsajátítsák, czéltalan törekvés volna. De módot nyujtani mindenkinek, hogy azt már gyermekkorában elsajátíthassa, oly jótétemény, melyért az állam iránt csak hálát érezhetne. S ennek egyedüli módja, az elemi iskolákban a tantárgyak közé felvenni a magyar nyelvet, s az által lehetővé tenni annak megtanulását, az állam polgárai minden ezután nemzedékének.”⁶⁸

Az 1883. évi XXX. törvénycikk, az ún. második „iskolatörvény” elrendelte a nem magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelven kívül a magyar nyelv és irodalom történelmének megfelelő óraszámú való oktatását is.

Gr. Csáky Albin közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződik a nem magyar nemzetiségek és Mocsáry Lajos magyar képviselő által egyöntetűen elutasított, de törvényerőre emelkedett XV. törvénycikk a *kisdedóvásról*, mely elrendelte a harmadik életévüket betöltött, még nem iskolás gyerekek kisdedóvába küldését, és a kisdedóvos gyerekek bevezetését a magyar nyelv mint államnyelv ismeretébe.

A kisdedóvo törvény elfogadása után, 1891-ben a *Liga Culturală*⁶⁹ politikai szervezet *A román egyetemi hallgatók emlékirata* címmel emlékiratot bocsátott

65 Kemény 1952. 285.

66 A felső népiskolákban már az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 64. és 74. §-ai is köteles tantárggyá tették a magyar nyelv oktatását.

67 1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben, 1. §.

68 1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben, 2. §.

69 Teljes nevén: *Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor*, magyarul: *Liga a románok kulturális egységéért*. 1891. szeptember 15-én alapították Bukarestben azzal a céllal, hogy elősegítsék a románság nemzeti törekvéseit. A Liga hatékony propagandatevékenységet fejtett ki Nyugat-Európában az erdélyi románok érdekében. Jelzésértékű, hogy 1914-től a *Liga a románok politikai egységéért* nevet viseli.

ki az erdélyi és magyarországi románok jogsérelmeiről. 1891 júliusában választ jelentettek meg a magyar főiskolások *A magyar románok és a magyar nemzet. A magyar főiskolák ifjúságának válasza Románia egyetemi ifjúságának emlékiratára.* címen. A vitába ezután kapcsolódtak be az erdélyi román egyetemi hallgatók: Popovici Aurel, George Candrea, Victor Roșca, Aurel Quint, Nicolae Comsa és mások. Az emlékiratok nyomán nagy publicitást kaptak az erdélyi románság követelései a nyugat-európai sajtóban, melyet megsínylett a magyar nemzetiségi politika nemzetközi megítélése. Ezt csak rontotta az ún. *Replika-pör*, amelyben a perbe fogott román diákokat fogházra és pénzbüntetésre ítélték. Az ifjúsági emlékirat vita még jobban elmérgesítette a nemzetiségi kérdést, és előkészítette a román nemzeti párt 1892. évi memorandumja körüli politikai konszenzust.⁷⁰

Az 1892. évi *Memorandum* a kor egyik legfontosabb irata a magyar–román nemzetiségi vitában. A dr. Ioan Rațiu vezette bizottságnak nem sikerült a *Memorandumot* személyesen átnyújtani az uralkodónak, mert Ferenc József kabinetirodája kijelentette, hogy meghallgatásra csak a magyar minisztérium hozzájárulásával van mód. Végül azt zárt borítékban adták át a kabinetiroda főnökén keresztül. A *Memorandum* sérelemlajstroma ismertette: az erdélyi választótörvény kirívó visszasságait, mely okán a régió románsága passzív rezisztenciába vonult, az 1868-as nemzetiségi törvény végre nem hajtását és hiányosságait, a románok és a román nyelv kiszorulását az igazságszolgáltatásból, közigazgatásból és a minisztériumokból; külön foglalkozott az erdélyi sajtótörvénnyel és a román nyilvánosságot és véleményformálókat sújtó sajtóperekkel.⁷¹ Sérelmezi az egyházi önkormányzat gyengítését, a kormány agrárpolitikáját, és erőszakos asszimilációs törekvésnek minősíti a „közművelődési egyletek” mozgalmát. A *Memorandum-ügy* is koncepciósszerűen zárult. A kolozsvári esküdtszék legtöbb 5 év fegyházbüntetésre ítélte el az emlékirat szerzőit, viszont a millenniumkor az összes vádlott kegyelmet kapott. A memorandum-per széles körű külföldi media-

70 „Nem szabad figyelmen kívül hagyni, milyen módon jött létre az ez év január hó 21. és 22-ik napjain Nagyszebenben tartott oláh konferencia ama határozata, hogy a királyhoz legott emlékirat terjesztessék fel az oláhság nevében. Ezt a határozatot tudvalevőleg 78 szavazattal fogadta el a bizalmas értekezlet 56 szavazat ellenében. Igen, de a konferencián 212 küldött vett részt, tehát 78-an tartózkodó álláspontot foglaltak el. Ezeknek jó része szerencsétlen gondolatnak tartotta általában véve is az emlékirat eszméjét. A számbeli adatok tehát bizonyítják, hogy az oláhok nagyszebeni konferenciáján egy lármás és meggondolatlan csoport, mely azonban valódi kisebbség volt, erőszakolta keresztül akarátát.” (A román Memorandum Bécsben. *Budapesti Hírlap* 1892, 161. sz.)

71 „Miközben számos román lappal szemben indult ilyen per, a magyar sajtóorgánunk sovén túlkapásait sosem szankcionálták. A memorandumisták elmondása szerint: „Egyedül az 1888. esztendőben nem kevesebb, mint nyolc sajtópert indítottak a román lapok ellen és a szerzőket, illetőleg szerkesztőket súlyos büntetésre ítélték, mert meg volt bennük az a polgári erény, hogy kifejezést adtak annak a meggyőződésnek, mely a románokat a haza komoly helyzetével kapcsolatban eltölti.”

tizálása⁷² tovább rontotta Magyarország nemzetiségi politikájának megítélését, és ennek következtében a román ügy megnyerte maga számára Clemenceau-t, Lavisse-t, Coppée-t, Leroy Beaulieu-t és másokat, akik addig a magyarság barátaként voltak számon tartva.⁷³ A per után hiába oszlatta fel Hiernyomi Károly belügyminiszter a román nemzeti pártot, mert 1895. augusztus 10-én a szerb, szlovák és román politikusok Budapesten közös nemzetiségi programot fogadtak el.⁷⁴ Hozzátesszük, hogy a kor magyar történészei körében széles elfogadásnak örvendett az a doktrína, mely szerint a román nemzeti törekvések mögött orosz irányítású pánszlávizmust lehet felfedezni,⁷⁵ melynek végső célja a Balkán teljes uralma.

Szükséges továbbá megemlíteni az *1898. évi IV. törvénycikket a község- és egyéb helynevekről*, amely a belügyminiszter egyedi döntésein keresztül hivatalosan magyarosította a községneveket,⁷⁶ ezzel széles körben kiváltva a nemzetiségek ellenérzését.

A *Lex Apponyiként* elhíresült *1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól* tovább erősítette az oktatási intézmények magyarosító jellegét, kimondva, hogy a magyar tannyelvű oktatási intézmények előnyösebb állami támogatáspolitikában részesülnek, mint a más nyelveken oktató intézmények,⁷⁷ illetve hogy „Minden iskola és minden tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segílyt élvez-e vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét és a magyar nemzethez való tartozás tudatát, valamint a valláserkölcös gondolkodást tartozik kifejleszteni és megerősíteni. Ennek a szempontnak az egész tanításban érvényesülni kell; külső kifejezésül minden iskolában, jellegkülönbség nélkül [...]”.⁷⁸ A törvény világosan az oktatás fő feladatai közé sorolja minden iskola esetében a hazafias érzelmek kialakítását és táplálását, illetve a magyar nyelv magas szintű megtanítását. Az idézett törvényből az is kiderül, hogy a román nemzeti szimbólumok használata korlátoztatott az iskolákban, ugyanis csak magyar nemzeti szimbólumok, személyiségek és földrajzi ábrák jelenhettek meg a nem állami tanintézetek falain, és a tanintézetek homlokzatán is csak magyar nyelvű felirat szerepelhetett. Az

72 Mikó 1936. 542–552.

73 Mikó 1944. 257.

74 Mikó 1944. 258.; Kemény 1952. 825.

75 Moldován 1894. 104–109.

76 A nemzetiségek által erőteljes magyarosítás jeléül vélt intézkedés nem csupán a nem magyar helységnevek nyelvi átformálását jelentette, hanem előírta, hogy minden magyarországi településnek egyetlen hivatalos neve lehet. A törvény végrehajtása több évet vett igénybe, és tulajdonképpen a monarchia széthullásának pillanatában sem volt befejezettek tekinthető.

77 *1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól*, 18. §.

78 *1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól*, 17. §.

1907. évi XXVII. törvénycikk a nemzetiségi vita jelentős tényezője⁷⁹ maradt, és csak az első világháború alatt helyezték hatályon kívülre. A törvény indoklásában a törvényhozó világosan nevével nevezi, hogy problémának tekinti, hogy az 1900-as népszámlálási adatok szerint Magyarország lakosságának 40%-a, Erdély lakosságának pedig 83,2%-a nem ért, nem beszél magyarul.⁸⁰

Tisza István a korábbi évtizedek sovén nemzetpolitikáját rugalmas nemzetiségpolitikára próbálta váltani, szem előtt tartva a nemzetiségek legitim törekvéseit. Rugalmasságának határait, ellentétben a Deák utáni elődjével, nem a túlcsondult magyar szupremáciatudat jelentette, hanem Magyarország hosszú távú megmaradásának érdeke. Ennek jegyében a román politikummal és egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalásaiban célként jelölte meg az 1868-as nemzetiségi törvény közigazgatási és bírósági nyelvi jogok pontos betartását, viszont nem egyezett bele a *Lex Apponyi* hatályon kívül helyezésébe. A nemzetiségi törvényről is úgy vélekedett, hogy annak egyes rendelkezéseit most már lehetetlen végrehajtani, ugyanis az olyan nemzetiségeknek íródott, akik a törvény alapján helyezkednek, ezért „öngyilkosság volna szerető testvéreknek íródott törvényt adáz ellenségekre alkalmazni”.⁸¹

4. Összegzés

Az 1868. évi nemzetiségi törvény kihirdetésének⁸² 150. és az erdélyi románság Magyarországtól való elszakadási szándéknyilatkozatának⁸³ 100. évfordulójához közeledve történelmi aktualitással bír az erdélyi románság nemzeti öntudatra ébredésének és jogi emancipációjának története. Az erdélyi románság története elválaszthatatlanul összekapcsolódik az erdélyi magyarság történetével, és iskolapéldaként szolgálhat a nemzeti kisebbségi jogok alapfogalmainak tisztázásához. Az esszé elméleti hozzájárulása a kisebbségjog elméleti tudományához a *nemzetisítő állam és nemzetállam* fogalmi közé ékelt *többségi állam* fogalmának megalapítása. *Nemzetisítő államnak* nevezik Rogers Brubaker nyomán azt az államot, mely egy adott etnikum nacionalizmusának nyújt segítő kezét, és ezáltal sorvasztani, gátolni próbálja a vele versengő más nemzetiségek nacionalizmusát. Ilyen államnak tekintettük a 18. század végétől 1918-ig Magyarországot

79 Felhívjuk a figyelmet, hogy a törvény körüli parlamenti vitákban a *nemzetiségek* kifejezés immár a *kisebbségek* egyértelmű szinonimájaként használatos, igazolva a nemzetiségi törvény kisebbségjogi természetét: „[...]a nemzetiségek közjogilag szervezett testületeket nem képeznek, s a nemzetiségi törvény sem a nemzetiségeknek mint ilyeneknek, hanem a nem magyarajkú állampolgároknak biztosít jogokat nyelvük használatára nézve.” (Vertán Endre előadó)

80 Lásd: 1907. évi XXVII. törvénycikk indokolása a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól.

81 Mikó 1944. 269.

82 Szentesítve: 1868. XII. 6. Kihirdetve az országgyűlés mindkét házában: 1868. XII. 7.

83 A gyulafehérvári román nagygyűlést 1918. december 1-jén tartották meg.

és Erdélyt. *Többségi államnak* neveztük azt az 1848–1849 és 1867–1918 közötti Magyarországot, ahol érvényesült ugyan az állampolgárok egyenlőségének valamely ideálja, viszont a jogrend szükségyszerűként tekintett a társadalom nyelvi alapon történő többségiekre és kisebbségiekre osztására, és az államot a többség kulturális és politikai önmegvalósításának eszközévé tette. A *többségi államok*ban születnek a többség-kisebbség kritériumául szolgáló területen a kisebbségi jogok, melyek valójában az egyenlőtlenséget legitimálják.⁸⁴ Magyarország esetében ez a terület a nyelv volt. *Nemzetállamnak* pedig azon ideált nevezzük, mely az állam és nemzet tökéletes egyezését feltételezi. Ezen jogelméleti megfontolásból a románok kisebbségi jogait a magyar többségi állam születésétől, 1848-tól, majd 1868-tól találtuk értelmezhetőnek.

Az 1868-as nemzetiségi törvény parlamenti vitája a megfelelő fogalmak nélkülsége ellenére felszínre hozta és problematizálta a kisebbségi jogelmélet legalapvetőbb kérdéseit: az egyéni és kollektív jogok kérdését, illetve a politikai nemzet és etnokulturális nemzet fogalmát.

Bármely *többségi állam* kisebbségjogi rezsimjének egyenlőségelvű mérlege negatív irányba húz, hiszen az állam jogrendszere a többség és kisebbség közötti egyenlőtlenség alapvetésére helyezkedik, a kisebbség nem rendelkezhet önmaga sorsáról, és csak a többség beleegyezésével tud a saját életét befolyásoló törvényeket hozni. Amolyan korlátozott cselekvőképességű kiskorú helyzetéhez hasonlatos a kisebbségek jogi és gyakorlati helyzete. Magyarország is ennek a logikának megfelelően tagadta az egyenlőség ideáljának abszolútumát. Az európai liberális *többségi államok* fejlődéstörténetében viszont figyelemre méltó a magyar kisebbségjogi jogalkotás mind jogtechnikai megoldásait, mind nagyvonalúságát tekintve, melyben bizonyos esetekben a napjaink nemzetközi kisebbségjogi standardjait is meghaladta.⁸⁵ Mivel a nemzetiségi törvényt sosem alkalmazták maradéktalanul, sőt, idővel mindinkább aláásták annak jótéteményeit, sosem tudjuk meg, hogy hosszú távon alkalmasnak bizonyult volna a nemzetiségi szétfejlődés megállítása vagy sem. Azt viszont most már megállapíthatjuk, hogy a magyar politikum kisebbségpolitikája nem tudta megnyerni a közös magyar haza ügyének a magyarországi kisebbségeket, és asszimilálni sem sikerült őket olyan ütemben és arányban, hogy az első világháborúra a demográfiai mutatók a magyar nacionalizmus érdekeit szolgálhassák. Figyelemre méltóak ugyanakkor a román nemzetpolitika által felmutatott sikerek: az egyházi önkormányzatiságon keresztül történő nemzeti önszerveződés, a több mint húsz román érdekeltségű pénzügyi intézet működtetése,⁸⁶ a magyar nyelvi nacionalizmusnak és elmagyarosításnak való szervezett és sponzán ellenállás, illetve a román nemzeti identitás sikeres elterjesztése.

84 Lásd: Szilágyi 2003. 576–664.

85 Lásd: A regionális és kisebbségi nyelvek európai kartájában foglalt alapvállalásokat.

86 Egy 1890. évi kimutatásból tudjuk, hogy ekkor már 26 az erdélyi és magyarországi román pénzügyi intézetek száma. Lásd: Kemény 1952. 713.

I. Melléklet. 1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről

Az országban levő különböző nyelvek s görög szertartású egyházakra nézve, addig is, míg a kidolgozandó alkotmány szerkezetéhez képest részletes intézkedés törvényhozás útján történnék, részint a haza nem magyarajkú polgárainak bővebb megnyugtatására, részint a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasításul, határozatképen kijelentetik:

1. A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése következőkben ezennel biztosittatik:

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadiügyekben, mint diplomatiái nyelv a magyar használtatván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetettetni, mely szabad választás szerint megállapittatik.

4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiában mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja.

Mely törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság számának felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv – ha kívántatik – annak nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánnyal és minden más törvényhatóságokkal mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtszék vagy első bíróságú törvényszékeknél a szóbeli eljárás behozatik, a 4. pont alatt kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. Amely nyelv, községi nyelvül meg van állapítva, azon községekben a nemzetörök ugyanazon nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni.

8. Az egyházközségnek anyakönyvei és egyházi ügyei az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetettetni.

9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyujthatja.

10. A görög szertartásuak zsinata összehivatván egyházi és tanodai ügyeikben – mint bár más hitfelekezetbeliek – szabadon intézkehetnek, püspökeiket szabadon választthatják, a román és szerb ajkúak egyházbeli egységének kérdése szinte e zsinatra bízattván.

11. A görög szertartásuak egyházai és tanodái mindazon kedvezményekben részesittetnek, melyek az álladalom által más vallásbelieknek meg fognak adatni.

12. Tanodai és egyházi alapítványait a görög szertartásuak kizárólag maguk kezelendik.

13. Számukra a budapesti egyetemnél külön hittankar fog felállíttatni.

14. A hivatalra s tisztségekre alkalmazás, nyelv és vallás figyelembevételével általában az érdem és képesség szerint fog történni.

15. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg kötelességévé tétetik, ezen elvek alapján fogatosítani illető rendeleteit és intézkedéseit.

16. A kormány felhatalmaztatik, különösen a románok és rácok előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosolni, rendelet vagy a nemzetgyűlésen hozandó törvény által.

17. *A kormány felhatalmaztatik, mindazoknak, kik az általa kitűzendő idő alatt fegyvereiket letévén, megtérnek és a függetlenségi esküt leteszik, a nemzet nevében megbocsátani.*

II. Melléklet. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában

Mínthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja;

minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik;

a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni:

1. § A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar nyelvén, a magyar országgyűlés tanácskozásai s ügykezelési nyelve ezentúl is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentúl is a magyar.

2. § A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

3. § Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bir, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar.

4. § A törvényhatóságok az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyek jegyzőkönyveikben használnak. Egymásközti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, a második szakasz szerint jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott.

5. § A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de a mennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra, vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna: az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkivánják: jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendőek.

6. § A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.

7. § Az ország minden lakosa azon esetben, a melyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen, vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény ótalmát, és a bíró segélyét:

- a) saját községi bírósága előtt anyanyelvét;
- b) más községi bírósága előtt saját község ügykezelési, vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- c) saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;

d) más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető bíróság tartozik.

8. § A bíró a 7-ik § eseteiben a panaszt vagy kérelmet, a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanúhallgatást, szemlét és más birói cselekményeket úgy a peres, mint a peren kívüli, valamint a bűnvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; a perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát a feleknek szükség esetén tolmács segélyével is megmagyarázni.

Szintűgy tartozik a bíró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyikike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, a melyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A bírói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó: de köteles azt a bíró minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyen kívánja, a mennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, a melyhez a bíró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

9. § Mindazon polgári s bűnvádi perekben, melyek ügyvéd közbejöttével folytatandók, az első bíróságoknál mind a perlekedésnek, mind a hozandó ítéleteknek nyelvére addig, míg az első bíróságok végleges rendezése és a szóbeli eljárás behozatala fölött a törvényhozás nem határoz, az eddigi gyakorlat mindenütt fentartandó.

10. § Az egyházi bíróságok maguk határozzák meg ügykezelési nyelveket.

11. § A telekkönyvi hivataloknál a törvényszék felügyelésének tekintetéből is az illető törvényszék ügykezelési nyelve használható; de ha a felek úgy kívánják, mind a végzés, mind a kivonat az állam hivatalos nyelvén, vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek egyikén is kiadandó, a melynek területén a telekkönyvi hivatal van.

12. § A felebbezett perekben, ha azok nem-magyar nyelven folytattak, vagy nem-magyar okmányokkal vannak ellátva, a felebbviteli bíróság mind a pert, mind az okmányokat, a mennyiben szükséges, magyarra fordíttatja azon hiteles fordítók által, a kik a felebbviteli bíróságoknál államköltségen lesznek alkalmazva, s a pert ezen hiteles fordításban veszi vizsgálat alá.

Végzéseit, határozatait és ítéleteit a felebbviteli bíróság mindig az állam hivatalos nyelvén fogja hozni.

Leküldetvén a per az illető első bírósághoz, ez köteles lesz a felebbviteli bíróság végzését, határozatát, vagy ítéletét minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni s illetőleg kiadni, a melyen ez azt kívánja, a mennyiben az a nyelv a bíróságnak ügykezelési, vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna.

13. § Az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.

14. § Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyvek vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönben – az országos iskolai törvény korlátai között – iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

15. § A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is hiteles fordításban felterjesztendőek.

Ha különböző egyházak s egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyháznak nyelvét használják, a melylyel érintkeznek.

16. § Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli, vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét; vagy, ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét: az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

17. § Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási minister teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvökön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.

18. § Azon területeken létező, vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók.

19. § Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, a mennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak.

20. § A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvök s ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

21. § A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.

22. § A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos, vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

23. § Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 7–13. §-ok szabályozzák.

24. § Községi s egyházi gyűlésekben a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvöket.

25. § Ha magánosok, egyházak, magán társulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák: az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítás is mel­lékelendő.

26. § Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak épen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejükkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felál­lítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhat­nak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenha­gyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek – az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett, – az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak.

A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A társulatok s általok létesített intézetek egymás között saját nyelvökön is érint­kezhetnek; másokkal való érintkezéseikben a nyelv használatára nézve a 23. § határozatai lesznek szabályozók.

27. § A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgál­ván irányadóul; valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban léte­ző bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói és közigazgatási hivata­lokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig al­kalmaztassanak.

28. § A korábbi törvényeknek a fennebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.

29. § Ezen törvény rendeletei a külön területtel bíró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-, Szlavon- és dalmátországokra ki nem terjednek, hanem ezekre nézve nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgáland szabályul, mely egyrészről a magyar országgyűlés, másrészről a horvát-szlavon országgyűlés között létrejött, s melynél fogva azok képviselői a közös magyar-horvát országgyű­lésen saját anyanyelvükön is szólhatnak.

Irodalom

- BÁNLAJKY, J. 1928. *A magyar nemzet hadtörténelme*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1790.html>
- BÍRÓ, S. 1943. Az erdélyi román értelmiség eszmevilága a XIX. században. In: Deér, J.–Gáldi, L. (szerk.): *Magyarok és románok*, I–II. Budapest.
- BRUBAKER, R. 2006. Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában. *Regio: kisebbség, politika, társadalom*, 17.; vf. 3. sz.
- DEMETER, M. A. 2016. Politikai nemzet versus nemzetiség – 1848, 1861, 1868. In: *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Budapest.
- DIECKHOFF, A. 2002. Egy megrögzöttség túlhaladása: a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. *Regio*, 13. 4. 7–22.
- EGYED, Á. 1998. *Erdély 1848–1849*. Csíkszereda.
- EÖTVÖS, J. 1865. *A nemzetiségi kérdés*. Pest.
- ENDES, M. 1935. *Erdély három nemzete és régi vallása autonómiájának története*. Budapest.
- FÉNYES, E. 1847. *Magyarország leírása. I. rész*. Pest.
- FÉNYES, E. 1867. *A magyar birodalom nemzetiségi és ezek száma vármegyék és járások szerint*. Pest.
- JANCSÓ, B. 1920. *A román irredentista mozgalmak története*. Budapest.
- KEMÉNY G., G. 1952. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. Budapest.
- KÉRELMEK 1940. Kérelmek, határozatok, tervek, javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt. *Magyar Kisebbség* 163–174.
- KISTELEKI, K. 2018. Erdély újra Habsburg-kormányzat alatt (1849–1867). In: Veress, E. (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár.
- KÖPECZI, B. (szerk.) 1986. *Erdély története*. I–III. Budapest.
- LIJPHART, A. 1977. *Democracy in Plural Societies*. New Haven.
- MIKÓ, I. 1936. Az erdélyi kérdés az európai közvélemény előtt 1865–1920. *Magyar Kisebbség*, 542–558.
- MIKÓ, I. 1944. *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár.
- MOLDOVÁN, G. 1894. *Magyarok, románok. A nemzetiségi ügy kritikája*. Kolozsvár.
- POP, I-A.–BOLOVAN, I. 2016. *Istoria Transilvaniei*. Kolozsvár.
- SCHLETT, I. 2002. *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája. 1868*. Budapest.
- SZILÁGYI, F. 1876. *A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt*. Budapest. <http://digilib.mtak.hu/B339/issues/vol06/B3390604.pdf>

SZILÁGYI N., S. 2003. Törvénytervezet az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In: *Mi-Egy-Más. Közéleti kéziratok*. Kalotaszeg Könyvkiadó, Kolozsvár.

ZÖLLNER, E. 1998. *Ausztria története*. Budapest.

**A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának
alakulása Romániában 1918–2018,
avagy
„A gyulafehérvári ígéretek megtagadásától
a Minority SafePack ellenzéséig –
100 év romániai kisebbségjogi történet”**

Fábián Gyula

PhD, egyetemi docens

Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Jogtudományi Kar

E-mail: fabian_gy@yahoo.com

Összefoglalás. A nemzeti kisebbségek helyzetének, implicit a magyar kisebbség státuszának kérdése állandó aktualitását a romániai jogi környezetben. E kérdések időszerűsége azonban még a szokásosnál is nagyobb a 2018. évben, Nagy-Románia létrejöttének 100. évfordulója táján. Jelen írás kísérletet tesz a kisebbségi jog romániai szabályozásának főbb kérdései és a rájuk adott válaszok történeti alakulásának ismertetésére. Bemutatásra kerül a Gyulafehérváron 1918-ban elvi ígéretek szintjén kialakított kisebbségjogi rezsim, majd az ígéretek részteljesítésének, teljesítésük elmulasztásának története. Ismertetésre kerül a két világháború közötti időszak asszimilációs politikáját megalapozó jogszabályi környezet, majd a II. világháborút követő enyhülés, a kisebbségi jogok rövid időtartamú bővülése, a magyar kisebbség számára biztosított kérészeletű területi autonómia, melyet a beolvasztási célú elnyomó szabályozás újraéledése követett. Az 1989-es rendszerváltást követően a kisebbségi jog kérdéskörének szabályozása újabb fordulatot vett az euroatlanti integráció kontextusában, mely azonban nem volt elegendő a romániai kisebbségek helyzetének európai szellemben bekövetkező rendezéséhez. A szerző demográfiai adatokkal szemlélteti a kisebbségi jog elégtelenségeinek hatását a népesség etnikai összetételére. Következtetésként megállapítást nyer, hogy a kisebbségek jogállásának szabályozása ciklikus ingadozást mutat, melynek során a román állam elsősorban nemzetközi nyomásra és mindenkor vonakodva hajlandó a kisebbségek helyzetén jogi szabályozási eszközökkel javítani, óvakodva a kollektív jogok biztosításától.

Kulcsszavak: kisebbségi jog, kisebbségi asszimiláció, gyulafehérvári határozat, kisebbségi szabályozás Romániában, erdélyi magyarság.

Abstract. The History of Ensuring Rights to Minorities in Romania – 1918–2018 or “From the Denial of Promises Made at Alba-Iulia to Opposing the Minority SafePack – a 100-year History of Romanian Minority Law” The question of the situation of national minorities, and implicitly the status of the Hungarian minority are of continued timeliness in the Romanian legal environment. These questions are all the timelier in the year 2018, in the period of the 100-year anniversary of the formation of Greater-Romania. This writing attempts to present the evolution of the main questions of the legal regulation of minority rights in Romania and the answers given to those questions. The legal regime of minority rights proposed on the level of promises on principle at Alba-Iulia in 1918 is presented, as is the history of partial fulfilment and lack of fulfilment of these promises. The environment of legal regulations which constituted the foundation for the policy of assimilation during the inter-war period is presented, as is the detente following the Second World War, the short-term widening of minority rights, the ephemeral territorial autonomy granted to the Hungarian minority followed by the revitalization of oppressive regulation with the aim of assimilation. After the regime change of 1989 the question of minority rights regulation took a new turn in the context of Euro-Atlantic integration which however was not sufficient for the resolution of the situation of national minorities in Romania in a European spirit. The author demonstrates with demographic data the effects of the insufficiencies of minority law on the composition of the population according to different nationalities. As a conclusion it is stated that the regulation of minority rights shows a cyclical oscillation in the course of which the Romanian state, primarily as a response to international pressure, and always reluctantly is willing to improve on the situation of national minorities by means of legislation, while avoiding ensuring collective rights.

Keywords: minority rights, minority assimilation, resolution of Alba-Iulia, minority law in Romania, Hungarians in Transylvania.

„Das Leben wird vorwärts gelebt und rückwärts verstanden.”

Soren Aabye Kierkegaard

1. Előzmények

A nemzetközi kisebbségi jogban sajnálatos módon még nem sikerült megtalálni azt az általánosan elfogadott definíciót sem, amelyből kiderülne, hogy kit illet meg a jogalanyiság, vagyis kit/kiket nevezhetünk nemzeti kisebbségnek.

Általában a román szakirodalom¹ az ENSZ keretén belül Francesco Capotorti által 1977-ben kidolgozott definíciót veszi alapul, amely szerint: „A kisebbség olyan

1 Például: Chiriță–Săndescu 2008. 62.

csoport, amely az állam többi népességéhez viszonyítva számszerű kisebbségben van, és nincs domináns helyzetben, tagjai – bár ugyanazon állam polgárai – a többségtől nyelvük, etnikai hovatartozásuk vagy vallásuk révén különböznek; a csoport saját kultúrája, hagyományai, nyelve és vallása megőrzésére és ápolására irányuló szolidaritásérzéssel rendelkezik, még ha burkolt formában is.”

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az ENSZ aktuális definíciója, legalábbis kronológiai szempontból, 1993-ból Asbjorn Eide riportortól származik és a kollektív jogokat is érinti, kimondván, hogy: „A kisebbség olyan személyek csoportja, akik egy szuverén államban élnek, létszámuk az ország népességének felénél kevesebb, és közösen vonatkoznak rájuk azok az etnikai, vallási és nyelvi ismérvek, amelyek őket a népesség többi részétől megkülönböztetik”².

A nemzeti kisebbség mint belpolitikai jogalany vagy érdekközösség más, mint a megszokott társadalmi csoportok. Nem egyetlen egysége a társadalmi rendszernek, hanem önmagában létező társadalmi rendszer, mondhatjuk úgy, hogy *nemzet kicsiben*. Ennek a társadalmi csoportnak egy állam keretén belül más érdekcsoportokhoz, politikai pártokhoz képest nem külön gazdasági, politikai érdekei vannak, hanem ugyanazon érdekei, mint az államot képező nemzetnek; ez az etnikai létezésre és továbbfejlődésre való igény.

Éppen ezért, ha nem kap nemzetközi jogi szempontból is jogalanyiságot, egy (bármely) államon belül létező kisebbség megsemmisítésre van ítélve, mert – eltérően más érdekközösségektől – tagjai sohasem köthetnek teljes kompromisszumot a hatalom birtokosaival, ugyanis ekkor ütközne a két fél szuverenitás- és fennmaradásigénye. Az állam félti főhatalmát, a kisebbség pedig létezését. Ugyanakkor a kisebbségek nem viselkedhetnek úgy, mint egy politikai párt, még ha a kívülálló szemével nézve látszólag úgy is vannak megszervezve: általában, amikor a kisebbségi érdek védelmezéséről van szó, mind az ellenzéki, mind a hatalmon lévő többségekből alkotott pártok politikai színüket félretéve egyetlen közös ellenzéké válnak a kisebbségekkel szemben.

A kisebbségek jogainak védelmét már a késői középkorban fellelhetjük Európa nyugati részében, ugyanis ez az az időpont, amikor a mindaddig tömbben élő katolikusságból kiválnak az első protestáns csoportok, megváltoztatván a népek, népcsoportok vallási szempontból homogén összetételét.³

Erdélyben 1557. június 1-jén a tordai országgyűlés kimondta, hogy: „ki-ki az Istentől nekiadott hitben megmaradjon és egyik vallás a másiktól semmi ürügy alatt ne zavartassék”, és ezzel megtette az első lépést a vallásszabadság felé, legalizálva a lutheránus vallást. Az 1568-as országgyűlést január 6. és 13. között tartották, és ezen hirdették ki – Európában elsőként – a vallásszabadságot, amely biztosította

2 Fábíán–Ötvös 2003. 11.

3 Egyes források már 1535-ből említik az első kisebbségi jogi szerződésnek nevezhető egyezményt, amely mint kapitulációs szerződés jött létre I. Ferenc francia király és II. Szolimán török szultán között, és a keresztények jogait biztosította a muzulmán többség körében a Szentföldön.

a *recepta religio*-k (bevett vallások), a katolikus, a lutheránus, a református és az unitárius vallások szabad gyakorlását és terjesztését.

A Rudolf magyar király és Bocskai István erdélyi fejedelem által megkötött bécsi béke (1606) a protestánsok vallásszabadságát ismeri el. A III. Ferdinánd magyar király és I. Rákóczi György erdélyi fejedelem közt kötött linzi béke (1645) szintén a protestánsok vallásszabadságát erősíti meg.⁴

A Habsburg Monarchiában már 1848. április 25-én kimondta Ausztria első alkotmánytörvénye minden nép nemzetiségének és anyanyelvének a sérthetetlen ségét. 1867-ben a monarchia alaptörvényének⁵ 19. paragrafusa így szólt: „Az állam minden népe egyenjogú és minden népének sérthetetlen joga nemzetiségének és nyelvének megőrzése és ápolása. Minden, az országban használatos nyelv egyenjogúságát az oktatásban, a hivatalokban és a közéletben az állam elismeri. Azokban az országokban, amelyekben több nép lakik, a közoktatási intézményeket úgy kell berendezni, hogy egy másik, az országban használt nyelvnek kényszer nélkül történő elsajátítása esetén is e népek mindegyike a saját nyelvén történő képzéshez a szükséges eszközöket megkapja.”

Ezt követte Magyarországon az 1868: XLIV. törvénycikk a nemzeti egyenjogúság tárgyában, amely főleg a nemzetiségek anyanyelvének használatában rendelkezett nagyvonalúan. Annyira nagyvonalúan, hogy amikor 1879-ben bevezették a magyar nyelv kötelező tanítását a népiskolákban,⁶ a kisebbségek tiltakoztak az ellen, hogy a magyar nyelvet mint az állam hivatalos nyelvét már a népiskolában akarják tanítani, habár ez a nyelv nem használatos a többen kisebbségek által lakott területeken.

Románia és Jugoszlávia függetlenségét, a berlini kongresszus eredményeként Németország, Ausztria-Magyarország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Oroszország és Törökország által aláírt szerződés (1878. július 13.) biztosította, amely többek között kötelezte ezeket az újonnan létrejött nemzetközi jogi jogalanyokat a vallásszabadság tiszteletben tartására. A berlini szerződés szerint a vallási és hitbeli különbség nem szolgálhat okul a polgári és politikai jogokból és közhivatalokból való kizárásra, és nem szolgálhat akadályul a hivatások és iparok folytatására. A vallás szabad gyakorlata minden állampolgárnak és minden idegennek biztosított.

Romániának nemzetközi nyomásra a zsidók érdekében módosítania kellett az Alkotmányát, ugyanis ennek 7. cikke az állampolgárság elnyerését csak a keresztényeknek tette lehetővé.⁷ Mi több, a berlini szerződés 44. cikke a függetlenség elismerését a zsidók diszkriminációjának a megszüntetésétől tette függővé, és emiatt

4 Balogh 1997. 25.

5 1867. dec. 12-én kelt 142/RGB. sz. osztrák alaptörvény.

6 1879: XVIII. tc. a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben.

7 Balogh 1997. 27–28.

Románia csak 1880-ban lett elismerve mint független állam, miután ígéretet tett a zsidók emancipációjának biztosítására.

Románia ezt az első kisebbségekre vonatkozó ígéretét sem tartotta be, és az I. világháború végén a 270 000 zsidó nemzetiségű lakosból mindössze 2000 rendelkezett román állampolgársággal. Közülük 888 személy még az 1877–1878-as a függetlenségi háborúban való részvételéért cserébe kapta meg az állampolgárságot.⁸

Romániában kisebbségi jogról attól az időponttól kezdve beszélhetünk, amikor megjelent az igény a kisebbségi jogok védelmére. Ezt a dátumot általában az első világháború végére teszik a szakértők,⁹ habár amint fentebb említettem, Romániát már az 1878-as berlini kongresszus is kötelezte bizonyos köteleességek betartására ezen a területen.

1. táblázat. Románia nemzetiségi összetétele 1877-ben¹⁰

Össznépesség	5 073 000	100%
Románok	4 292 000	84,6%
Zsidók	400 000	7,9%
Cigányok	198 000	3,9%
Szlávok (oroszok, bolgárok, szerbek)	86 000	1,7%
Örmények	10 000	0,2%
Mások	56 000	1,1%

Az I. világháború előtti kisebbségi romániai helyzetet úgy jellemezhetjük, mint olyant, amelyben az állam nem törekedett minden áron és minden eszközzel a népcsoportok asszimilálására, mint ahogyan ez a két világháború között és a II. világháború után következő periódusban történt. Az állam kisebbségi politikájának fő jellemzője a legnagyobb kisebbség elleni diszkriminatív magatartás volt.

2. 1918–1940¹¹

1918. december 1-jén az erdélyi románok nagygyűlése elfogadta a gyulafehérvári határozatot, amelyben kimondták Erdély egyesülését Romániával. Ebben a határozatban foglalkoztak az etnikai és nemzeti kisebbségek témájával is, és teljes nemzeti szabadságot ígértek minden nemzetiségnek, saját nyelven való oktatást, közigazgatást és igazságszolgáltatást, amelyeket az illető népcsoportból származó hivatalno-

8 Tontsch 2004. 7.

9 Brunner–Tontsch 1995. 133.

10 Henke 1877. 32.

11 Ezen fejezet alapjául elsősorban Míkó Imre következő műve szolgált: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig.* Lásd: Míkó 1941. 9–308.

kok hivatottak ellátni. Kimondták, hogy minden népnek joga van arra, hogy létszámával arányosan részt vegyen a törvényhozó és végrehajtó hatalom testületeiben.¹²

Konkrétan a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata a románok lakta területek egyesítéséről, 1918. december 1-jén,¹³ az új román állam szervezése érdekében a nemzetgyűlés a következő alapelveket proklamálta:

„III. 1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik nép oktatása, közigazgatása és igazságszolgáltatása saját nyelvén, saját kebeléből választott egyének által fog történni, és minden nép népességének számarányában nyer jogot a törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre.¹⁴

III. 2. Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezetei számára.”

Válaszként a románok gyulafehérvári kezdeményezésére, az erdélyi magyarság küldöttei 1918. december 22-én Kolozsvárott nemzetgyűlést rögtönöztek, ahol kijelentették, hogy ellenségeink „annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk”.¹⁵

Bár a szászok püspöke és történetírója, Teutsch Friedrich (1852–1933) már a háború alatt előrevetítette, hogy „ha Magyarország tönkremegy, mi is elpusztulunk s elvész népünk és egyházunk; ha országunkat elszakítják Magyarországtól, vége évszázados történetünknek és jövőnknek”,¹⁶ 1919. január 8-án a szász népszervezet választmánya Medgyesen mégis kimondta az egyesülést Romániával. 1919. augusztus 14-én a bán-sági németek is elismerték a Bánság Romániához csatolását, kijelentve, hogy „a gyulafehérvári rezolúciókból azt vették ki, hogy egy szabad nép életét fogják élni”.¹⁷

Ezeket a gyulafehérvári ígéreteket megerősítette és nemzetközi jogi alapra helyezte a háborút megnyerő hatalmak és a Románia között megkötött szerződés a kisebbségek védelméről, amelyet 1919. december 9-én írtak alá Párizsban, 1920-ban ratifikáltak és 1920. szeptember 4-én lépett hatályba. A szerződés 1–12. cikkei 1921. augusztus 30-a óta a Nemzetek Szövetségének védelme alatt álltak.¹⁸ Ez a szerződés tiltja a nemzetiségi alapon történő megkülönböztetést, és expressis verbis kimondja, hogy *a szászok és a székelyek helyi autonómiának* fognak örvedeni, ami az oktatási és vallási ügyeiket illeti.¹⁹ Konkrétan a párizsi szerződés 11. cikke szerint „Románia hozzájárul ahhoz,

12 Enache 1997. 9.

13 Tóth 2003. 385.

14 Román nyelven: „III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele: 1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.”

15 Mikó 1941. 11–12.

16 Mikó 1941. 13.

17 Mikó 1941. 14.

18 Szalayné 2003. 81.

19 Lásd: *Der Minderheitenschutzvertrag zwischen der aliirten und assoziierten Hauptmächten und Rumänien von 09. 12. 1919 in Paris, ratifiziert am 04. 11. 1920 registriert beim Völkerbund 21. 07. 1921*, I. Fej. 11. cikk.

hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, valási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen”. A 7. cikk kimondta, „Románia kötelezi magát, hogy román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és minden alaktság nélkül mindazokat a zsidókat, akik Románia területén laknak és akiket valamely más állampolgárság nem illet meg”.

Meg kell jegyezni, hogy a kisebbségi jogokra vonatkozó szerződést a román állam képviselői csak a győztes hatalmak nyomására fogadták el, és ez a tény már előrevetítette, hogy a kötelezettségek megvalósítását nem fogják komolyan venni.

1919–1920-ban a Párizs környéki békeszerződések feldarabolták a legyőzött államok területét, és szeretnék volna a kisebbségek helyzetét, jogainak garantálását biztosítani. Sajnos az eredmény az lett, hogy mivel nem referendumok alapján vagy az etnikai csoportok letelepülési helyének figyelembevételével húzták meg a határokat, hanem a kis szövetségesek területi éhségét²⁰ próbálták kielégíteni, a békekötések után 20 millió ember került kisebbségi helyzetbe Kelet-Európában. A békeszerződések alapján Románia területe Erdély (ideértve a Partium és a Bánság egyes területeit), Bukovina, Máramaros, Dél-Dobruzsza és Besszarábia bekebelezésével megduplázódott. Habár a megnövekedett területen a román lakosság egyértelműen többségben volt, a kisebbségek kb. 30 százalékát képezték az összlakosságnak, és éppen ezért helyzetüket nem lehetett elhanyagolni.

Ennek ellenére 1923-ban Nagy-Románia alkotmánya (elfogadva 1923. március 28-án) kimondta, hogy az ország egységes és feloszthatatlan nemzetállam, és a román nyelv a hivatalos nyelv. Habár megtiltotta a megkülönböztetést faji, vallási, származási vagy nyelvi alapon (5., 7., 8., 28. és 29. cikk), nem ismerte el a kisebbségeknek Gyulafehérváron megígért és Párizsban megszerzett jogait. Alkotmányjogi szempontból Románia az I. világháborút lezáró békeszerződések óta egységes nemzetállam, de ugyanakkor több mint húsz népcsoport hazája. Ezt a helyzetet tudatosítva, 1923-ban már a szászok is a magyarokkal együtt szavaztak a fenti alkotmány ellen, persze sikertelenül. Az alkotmány módosítására különleges eljárást írtak elő, ilyen módosítást a törvényhozás csak két háza együttes ülésén, legalább tagjai kétharmadának részvételével és kétharmados többséggel hozhatott.

Ez az Alkotmány nem szabályozta a nemzetiségek nyelvhasználatát és nem ismerte el a nemzetiségeket mint közületeket, tehát nem adott nekik jogalanyiságot. A hivatalos nyelvhasználat esetében érdekes, hogy amíg a románok az első világháborúig az anyanyelv használatát kérték Erdélyben, az 1918-as egyesülés után ennek az ellenkezőjét igyekeztek megvalósítani. E tekintetben érdemes idézni az erdélyi románok 1872. július 7-én keltezett, a császárhoz intézett memorandumát: „[...] Szerintünk az a hivatalnok, aki anyanyelve mellett nem képes még egy nyelvet meg-

20 Például a cseh és szlovák politikusok csupán stratégiai és politikai célokat tartva szem előtt, Ausztrián és Magyarországon keresztül is egy összekötő folyosót akartak létesíteni Jugoszláviával és a tengerrel, ahogy ezt az 1918. október 30-án megfogalmazott cseh-szlovák programban lefektették. Lásd: Kovács 1992.

tanulni a fentebbiek közül, nem érdemes arra, hogy közhivatalt viseljen. [...] Lehetetlen, hogy a lakók milliói néhány ezer hivatalnokért egy idegen nyelvet tanuljanak meg. A józan ész diktálja, hogy ezek tanulják meg a nép nyelvét, mert az ő pénze után élnek, és nyugdíjukat, s minden kedvezményt a nép jóvoltából élvezik.”²¹

2. táblázat. *Nagy-Románia lakosságának etnikai összetétele 1920-ban (becslés) és 1930-ban (népszámlálás)*²²

Etnikai hovatartozás	Becslés 1920 ²³	%	Népszámlálás 1930 ²⁴	%
Románok	11 545 300	71,9	12 981 324	71,8
Magyarok	1 463 600	9,1	1 425 501	7,9
Németek	713 600	4,5	745 421	4,1
Zsidók	778 100	4,9	728 115	4,1
Ukránok	500 500	3,1	582 100	3,2
Oroszok	174 300	1,1	409 150	2,3
Bolgárok	351 300	2,2	366 384	2,0
Cigányok	133 000	0,8	262 501	1,5
Törökök ²⁵	222 400	1,4	145 772	0,9
Gagauzok ²⁶			105 750	0,6
Szlovákok	26 900	0,2	51 842	0,3
Dél-szlávok (Szerbek)	52 600	0,3	51 062	0,3
Lengyelek	35 000	0,2	48 310	0,3
Görögök			26 495	
Tatárok ²⁷			22 141	
Örmények			15 544	0,4
Huzulok ²⁸			12 456	
Albánok			4 670	
Mások	48 700	0,3	63 496	0,3
Összesen	16 045 300	100	18 048 007	100

21 A Memorandumot 1872-ben Balázsfalván Ioan Vrancea, Ilie Măcelariu, Gheorghe Barițiu és Ion Rațiu dolgozta ki. Közzétéve a *Hon* 1874. augusztus 18. számában (reggeli kiadás).

22 A mai Románia Moldovával (ma Moldova Köztársaság), Bukovinával (ma Ukrajna része), Dél-Dobruzdzával (ma Bulgária része) együtt.

23 Karl Braunias becslése. Lásd: Winkler 1931.

24 *Manuilă* 1930, Bd. IX.

25 Törökök és tatárok együtt.

26 Török eredetű keresztény vallású néptörzs.

27 A törökökkel együtt számolva.

28 Ukránokkal rokon hegyilakó nép.

Romániában 1920-ban nem tartottak népszámlálást. A fő ok az volt, hogy a kisebbségek túl nagy számban voltak jelen a lakosság összetételében az új román államban (kb. 29,2%), és ennek hivatalos, népszámlálás általi igazolása csak a trianoni békeszerződések „etnikai vakságát” hangsúlyozta volna. Románia esetében ugyanis a nagyhatalmak úgy határoztak, hogy egyetlen népszavazást sem tartanak, az egyetlen törvény a „győztes–vesztes” pozíció konszolidálása volt.

A statisztikai adatok egy kisebbség számára nagyon sokat jelentenek, mert ezek alapján kérhet bizonyos jogokat, és ezek az adatok tükrözik a népcsoport fogyatkozását vagy növekedését. Az adatok azonban általában a népszámlálások eredményeire támaszkodnak, amelyeket szkeptikusan kell kezelni, ugyanis a nemzeti-ségi hovatartozás bevallását illetően a többségi állam általában megpróbálja minél jobban torzítani a képet.

A trianoni szerződést, amelynek értelmében Románia Magyarország keleti országrészéből 103 093 négyzetkilométert kapott (a Magyar Királyság 31,78%-át), 1920. június 4-én írták alá, de csak 1921. július 26-án ratifikálták. I. Ferdinánd király és felesége, Mária királyné Gyulafehérváron tartott koronázási ünnepségére csak 1922. október 15-én került sor.

Jogi szempontból ettől az időponttól kezdte meg a kisebbségbe került erdélyi magyarság kisebbségvédelmi harcát a román állam keretén belül, ahol csak elméletileg volt minden adva egy ideális helyzet kialakulásához a többség és kisebbség között, ugyanis a gyakorlatban Ionel Brătianu miniszterelnök már a békekonferencián kijelentette, hogy az erdélyi magyarságot békés úton el fogja tüntetni.²⁹

A megnagyobbodott Románia háborús veszteségeit többek között a kisebbségi földbirtok kisajátításával próbálta enyhíteni, az 1921. július 23-i Garoflid-féle³⁰ törvény³¹ alapján, amely kiterjesztette 1921-ben az 1918-as ókirálysági földreformot a megszállt területekre is. Meg kell jegyezni, hogy ez a törvény több mint húsz alkalommal említi az 1918. december 1-jei dátumot mint viszonyítási alapot. A romániai magyar egyházaknak az agrárreform előtt 371 614 hold birtoka volt, amiből kisajátítottak 314 199 holdat, vagyis az egész birtok 84,54%-át.³² Ugyanez történt a többi erdélyi kisebbség iskolai és alapítványi vagyonával is.³³ Az államosítást és kisajátítást folytatta az 1924-es bányatörvény, valamint az 1934-es banktörvény.

1919. október 1-jén királyi rendeletek alapján a magyar tannyelvű kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet és a német tannyelvű csernowitzki egyetemet román nyelvű egyetemekké változtatták.

A 100.090/1923. és 100.088/1923. sz. rendeletek alapján a felekezeti iskolákban bevezették a román nyelv és irodalom oktatását, ugyanakkor kötelezővé vált

29 Mikó 1941. 43.

30 Constantin Garoflid 1918–1927 között többször is betöltötte az agrárminiszteri tisztséget.

31 3610/1921. törvény Az Erdélyben, a Bánságban, a Körösvidéken és a Máramarosban [végrehajtandó] agrárreformról. Hatálybalépési dátum: 1921.07.30.

32 Mikó 1941. 30–33.

33 Wagner 1976. 159.

a földrajz és történelem román nyelven való oktatása, és a magyar nyelvet csak a románnal egyenlő óraszámokban lehetett tanítani. Ezek az intézkedések kétnyelvűsítették a felekezeti oktatást. Az állami iskolákban az oktatás nyelve román volt az 1924-es oktatási törvény alapján.

1923-ban bevezették a kötelező nyelvvizsgát a köztisztviselőknek és 1925-ben a tanároknak. Ezáltal nemcsak a tömeges elbocsátásukat tették lehetővé a fentieknek, hanem az iskolák bezárását is ott, ahol a tanárok létszáma a működéshez szükséges minimum alá csökkent.

A magyar kisebbség politikai szinten gyorsan lépett, és 1921. június 5-én Bánffy-hunyadon népgyűlés keretében megalakították a Magyar Néppártot, majd július 6-án Kolozsvárott a Magyar Szövetséget, amelynek célja „a romániai magyarságnak az etnikai kisebbségi keretben való összetartása, vezetése és fejlesztése” volt. 1922. február 12-én megalakult Kolozsvárott a Magyar Nemzeti Párt.

Nagy-Románia parlamenti választásain a magyar kisebbség először 1922-ben vett részt, habár választásokat 1919-ben és 1920-ban is rendeztek. Bár ezen a választáson a magyarság egységesen indult, csak három képviselő és három szenátor szerzett mandátumot, miután a Ionel Brătianu által vezetett liberális párt terror és törvénysértés alkalmazásával vezette le a választási kampányt.

1922. december 28-án Kolozsvárott sor került a Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt egyesülésére, és ezáltal megalakult a Magyar Párt.

1923. október 23-án elkészült az úgynevezett „csucsai paktum”, amelyet Octavian Goga közvetítésével a Magyar Párt vezetői Averescu tábornokkal kötöttek. Ezt a paktumot Bukarestben 1923. október 31-én ratifikálták a felek, és ennek alapján kellett volna a magyar kisebbség helyzete pozitívan rendeződjön, cserébe a politikai támogatásnyújtásért. Ezt a paktumot a Magyar Párt 1926. február 1-jén mondta fel.

Az 1926-os választásokon a Néppárttal kötött kartell eredményeként 15 magyar képviselő és 12 szenátor jutott be a parlamentbe. Ezek után 1926-ban Alexandru Vaida-Voievod egyik beszédében a magyarságot érdemtelennek találta a gyulafehérvári határozatokra, mivel a választásokon az Averescu-féle néppártot támogatta. Mikó Imre ezzel kapcsolatban állapította meg, hogy „a magyar kérdés a fennálló politikai rendszer mellett megoldhatatlan. A külföld felé demokráciát színlelő román közvélemény mindig sovén volt, amit a pártok ügyesen használtak ki a maguk céljaira. Ha akadt egy párt vagy egy államférfi, aki hozzá akart nyúlni a kisebbségi kérdés rendezéséhez, az ellenzék azonnal egységfrontba lépett ellene és rásütötte a magyarbarátság bélyegét, ami a román közéletben körülbelül azt jelentette, mintha valaki az ördöggel cimborálna.”³⁴

Nota bene, a román fél nem váltotta be sem a „csucsai paktum”, sem az Averescuval kötött egyezség ígéreteit.

34 Mikó 1941. 64.

Az 1927-ben rendezett választásokon a Magyar Párt a német népcsoporttal kötött választási kartellt, de a liberálisok választási csalása nyomán csak 10 magyar és 5 német képviselő jutott be a parlamentbe.

Az 1928-as választásokon a Magyar Párt 16 képviselői és 6 szenátori helyet szerzett, míg az 1933-as választásokon csak 9 magyar képviselő és 3 szenátor jutott be a parlamentbe. Az 1937-es választásokon a Magyar Párt 19 képviselői mandátumhoz jutott, de ezeknek a mandátumoknak az igazolására már nem került sor, mert 1938-ban kezdetét vette a királyi diktatúra.

A magyarság kisebbségi politizálását illetően találóan jegyezte meg Mikó Imre, hogy a politizálástól egyeseket a „*morbus minoritatis*”, vagyis a sérelmek okatlan és állandó hangoztatása távolított el, míg kiszorultak belőle azok, akik nem tudtak égségbontás nélkül a pártban dolgozni.³⁵

1924. július 26-án elfogadták az állami elemi oktatás törvényét, amelynek 8. §-a előírta, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román oktatási nyelvű iskolába járathatják, és ezáltal elindult a hírhedt „névelemzés”. Ugyanennek a törvénynek a 159. §-a 50%-os fizetésemelést, kedvezményeket és jutalmat, valamint földet biztosított azoknak a román tanítóknak, akik készek voltak az úgynevezett „kultúrzonában” oktatni. A 20 kultúrzonás megye között volt az egész Székelyföld.

A bakkalaureátusi törvény 1925. március 7-én lépett hatályba, és attól kezdve a középiskolai tanulók érettségi helyett bakkalaureátusi vizsgát kellett tegyenek állami iskolai tanárokból álló bizottságok előtt, akik még a magyarul tanult tantárgyak esetében is románul kérdeztek. Ezek a bizottságok a törvény hatálybalépése utáni években a jelöltek 70-80 százalékát buktatták meg, és ezáltal egy időre megbénították a magyar értelmiségi utánpótlását.³⁶

A középiskolai törvény 1928. május 15-én lépett hatályba és a következő újításokat tartalmazta: az egyházi iskolákat magániskolákká fokozta le; az oktatásügyet centralizálta és az elrománosítás eszközének használta fel; a tanárokat állandó zaklatásnak tette ki a románnyelv-tudás ellenőrzése által; a kinevezések és beiratkozási számok feletti döntést a minisztérium hatáskörébe rendelte; a magyar iskolákból eltávolították a „román-gyanús” tanulókat, és az iskolák nyilvánossági jogának elnyerését körülményes jóváhagyási formaságokhoz kötötték.

A kultusz- vagy vallásügyi törvény 1928. április 22-én lépett hatályba és az egyházakat az állam ellenőrzése alá helyezte, mert csak minisztériumi jóváhagyással engedte meg a külföldi adományok elfogadását, a hívek adóját korlátozta és az egyházkerületek beosztását állami törvényekhez kötötte. A helyzetet bonyolította Románia és a Szentszék közötti konkordátum megkötése 1927. május 10-én, amely utat nyitott az erdélyi magyar katolikus egyházmegeyeknek a román érseknek való

35 Mikó 1941. 163–164.

36 Mikó 1941. 51.

alárendeléséhez, a minorita rend vagyonát a görögkatolikusoknak³⁷ ajándékozta, az örmény katolikusokat elszakította a magyaroktól, és bevezette a román nyelv mint tanyelv kizárólagosságát a szerzetesi iskolákban.

1928-ban Dr. Tornya Gyula kidolgozott egy kisebbségi törvénytervezetet a párizsi egyezmény szellemében. Ez nem került elfogadásra, és 1931-ben a napirendről is lekerült a kisebbségi törvény témája.

1929-ben egy közigazgatási törvény váltotta fel az 1925. évi központosító törvényt, amely szerint a legfelsőbb közigazgatási tanács esetről esetre kellett volna megállapítsa, hogy hol és milyen mértékben használható a kisebbségi nyelv a közigazgatásban. Ezzel kapcsolatban Iuliu Maniu miniszterelnökön a magyar kisebbség képviselői számon kérték a gyulafehérvári határozatot. Maniu válaszában tagadta,³⁸ hogy a határozat autonómiát állapított volna meg a kisebbségek részére, és megígérte, hogy a nyelvhasználati kérdést egy külön kisebbségi törvény fogja szabályozni, amelynek elfogadására természetesen nem került sor.

Ugyanez a közigazgatási törvény bevezette a falusi községek létrehozását, amelyek több egységből állhattak, és amelyeket a prefektusok önkényesen egyesíthettek vagy választhattak szét.

Az említett közigazgatási törvény alapján 1930-ban rendezett helyi választásokon a megszállt terület 49 városában a Magyar Párt a helyek 28,8%-át szerezte meg. Mivel a nyelvhasználatot nem szabályozta törvényes előírás, mindenütt más gyakorlat alakult ki: volt, ahol lehetett a magyar nyelvet használni, és volt, ahol a magyar nyelvű beadványokat sem fogadták el.

Érdekes példa a kisebbségek nyílt diszkriminációjának dokumentálására az a rendelkezés, amely 1929-ben a kisebbségi színházak jegyadóját lecsökkentette az addigi 26%-ról 13%-ra, arra az adókulcsra, amelyet a román színházak fizettek.³⁹

3. táblázat. Erdély lakosainak nemzetisége és anyanyelve 1930-ban⁴⁰

Összlakosság	Anyanyelv	%	Nemzetiség	%
Románok	3 233 362	58,2	3 208 804	57,8
Magyarok	1 481 164	26,7	1 355 496	24,4
Németek	542 068	9,8	545 138	9,8
Zsidók	109 868	2,0	178 799	3,2
Cigányok	42 000	0,8	107 202	2,0
Mások	104 344	2,5	154 367	2,8
Összesen	5 549 806	100	5 549 806	100

37 Görögkatolikusok voltak azok a románok, akik 1697–1700-ban visszatértek Rómához és a csatlakozás feltételül nemzeti jellegük megőrzését kérték, amit a Szentszék 1721-ben hagyott jóvá.

38 Mikó 1941. 91.

39 Mikó 1941. 91.

40 Illyés 1981. 39. és 41.

Miután 1929-ben a nyugdíjtörvény alapján a magyar vasutasokat súlyosan diszkriminálták, 1930-ban tovább romlott a helyzet, amikor megtiltották a vasutasoknak más nyelv használatát, mint a románét.

Szintén 1930-ban, az elemi iskolai törvény módosításával a községeket nemcsak az állami iskolák dologi kiadásaival terhelték meg, hanem kötelezték ezeket a tanári fizetések felének a kifizetésére is.

A magyarországi revizionista hullám megerősödésével erősödött a román antirevizionista politika is. A hatalom már az elemi iskolai szinten kezdte a magyarok elleni uszítást, és egy másodikosoknak szánt olvasókönyvbe például ezt írták: „Óh, magyarok, veszett kutyák, sokat szenvedtünk tőletek, de most rajtunk a sor, hogy megbosszuljuk magunkat.”⁴¹ Ez az ügy a Nemzetek Szövetsége elé került, ahol elfogadták a román állam védekezését, ami abból az ígéretből állt, hogy visszavonja a könyvet.⁴² 1932. december 1-jén a kolozsvári magyar útlevelkirendeltség épületébe fáklyát dobtak a tüntetők, és 1933. május 28-án Sinfalván egy mócokból álló, antirevizionista gyűlésről vonattal érkező tömeg tört be magyar házakba, ahol több magyar embert megsebesítettek és egyet megöltek.⁴³

1933. március 2-án a Magyar Párt által a román kormánynak benyújtott memóriuma főbb pontjaiból konkrétan megállapíthatjuk, hogy mi hiányzott a magyar kisebbségnek:

- a magyar nyelvhasználat bevezetése a közigazgatásba;
- a törvények és rendeletek magyar nyelven való megjelenése;
- magyarul tudó bírók és tisztviselők kinevezése;
- az állami anyagkönyveknél az önkényes névrománosítások megtiltása;
- magyar állami iskolák létesítése;
- a felekezeti iskolák nyilvánossági jogának megadása;
- magyar nyelvű bakkalaureátusi vizsga biztosítása a magyarul tanult tantárgyakból;
- a politikai célzatú állami óvodák és elemi iskolák megszüntetése ott, ahol működnek felekezeti iskolák;
- a névelemzések kiküszöbölése;
- a csendőrbrutalitások megszüntetése.

A gyulafehérvári határozat témája állandóan visszatért, és 1932-ben a Magyar Pártot a parlamentben azért vonták felelősségre, hogy képviselői miért maradtak el a december 1-jén tartott ünnepélyről. Willer József képviselő akkori válasza a mostani centenáriumi évében is aktuális maradt:

„Uraim, vegyék elő józanságukat és nyugalmukat. Ítéljék meg: december 1-je éppen úgy örömnapja a román népnek, mint amilyen gyásznapja a Magyar Nem-

41 Gh. Ioan, Gheorghiu, Dobrovici, Vasiliu olvasókönyvének 11. kiadása. 112. 1. 397/1926. miniszteri engedélyezési szám.

42 Míkó 1941. 124.

43 Míkó 1941. 136.

zetnek. Mert Magyarország katasztrófáját hozta meg. Ha magyar ember december 1-jén önök elé áll és azt mondja, hogy az ő szíve is tele van örömmel, az ilyen kijelentés merőben ellentétben áll az emberi természettel és éppen ezért kérem, hogy ilyesmit ne kívánjanak tőlünk. Távolmaradásunkat a tapintat s a jóérzés diktálja s minden energiával tiltakozom az ellen, hogy ezt provokáló gesztusnak bélyegezzék meg.”⁴⁴

1933. július 1-jén a Magyar Párt 6. Országos nagygyűlésén Marosvásárhelyen végre a párt programjába iktatták a székely autonómia kérdését. Balogh Arthur nemzetközi jogtudós szerint a székely vallási és iskolai önkormányzat a székelység egyetemét, az egész székely közületet illeti meg. Folytatásként 1933-ban Paál Árpád kidolgozott egy törvénytervezetet a „székely közületek közművelődési önkormányzatáról”.

1934-ben bevezették a tanárok esetében a képesítő (*capacitate*) vizsgát és az 1928 óta létező hétosztályos líceum helyett a nyolcosztályost. Így az Anghelescu-kormány intézkedései nyomán az idősebb tanárokat a nyelvvizsgán rostálták ki, míg a fiatalokat a képesítő vizsgán buktatták el, és amennyiben a tanárok száma egy gimnáziumban hatnál kevesebbre apadt, azt a létesítményt bezárták.⁴⁵

Alexandru Vaida-Voievod, a gyulafehérvári határozat egyik szorgalmazója 1933. február 3-án először vetette fel a parlamentben a „*numerus valachicus*” bevezetésének ötletét, amelyet akkor elvetettek, de az elkövetkező években elkezdték alkalmazni.

Például az 1934. július 16-i törvény a „nemzeti munka védelméről” kimondta, hogy a gazdasági, ipari, kereskedelmi és más vállalatoknál a személyzet 80%-ának és az igazgatóság 50%-ának románnek kell lennie, s a fennmaradó 20% keretében lehetőleg olyan idegenek alkalmazandók, akiknek román feleségük van és közös gyerekek születtek.⁴⁶

Ekkor Victor Iamandi miniszter egy 1934-es parlamenti beszédében, egy pártközi parlamenti bizottság felállításának kapcsán a nemzetiségi ügyekben, amikor az ország területén elhelyezkedő 4 milliónyi kisebbségire utalt, elismerte, hogy az ország egyik-másik vidékén tökéletes történelmi folytonosságban jelentkeznek. Ezért a gyulafehérvári határozat megalkotói közül Maniu és Vaida-Voievod eretnekséggel vádolta.⁴⁷ Meg kell jegyezni, hogy a román Btk. 172. cikke büntette a nemzetiség elleni izgatást, de ezt soha nem alkalmazták.

Az 1936. március 27-i közigazgatási törvény 167. cikke szerint a városi vagy megyei tanács felosztható volt, ha ott a tárgyalási nyelv más volt, mint a román.

1936-ban Benito Mussolini híres milánói beszéde, amelyben Magyarországot Európa nagy megcsonkítottjának nevezte („la grande mutilata”), a román közvé-

44 Mikó 1941. 136.

45 Mikó 1941. 148.

46 Mikó 1941. 149.

47 Mikó 1941. 151.

leményben döbbenetet keltett, és ettől kezdve a román állam nagyobb figyelmet szentelt a kisebbségek követeléseinek.

1937-ben Romániában berekesztették a parlamentet, és gyakorlatilag 1990-ig szünetelt a valódi parlamenti demokrácia, amelyben demokratikus módon megválasztott képviselők alkotják a törvényhozást.

1937-re a nyílt diszkrimináció apokaliptikus méreteket öltött: a kisebbségi nemzetiségi bírókat és tisztviselőket tömegesen bocsátották el nyugdíj biztosítása nélkül, és míg a kultúrznónában tevékenykedő tanítók tíz hektár földet kaphattak ajándékba, a magyar tanítókat egy egyszerű tanfelügyelői jelentés alapján el lehetett bocsátani.⁴⁸

1937-ben a híres-hírhedt ügyvéd, Istrate Micescu kitalálta a „*numerus nullus*”, amely alapján elsősorban a zsidó nemzetiségű ügyvédek szeretete volna kizárni az ügyvédi kamarákból. Ötleteit átvette az ügyvédszövetség országos kongresszusa, amely 1937. május 9-én elhatározta, hogy „az ügyvédi kamarák teljes egészükben őslakó románokból fognak állni”, és ezáltal a *numerus nullus* bevezetése mellett döntött. A „*numerus proportionalis*” addig sem érvényesült. Mikó Imre kisebbségi jogtudós statisztikáit használva 1936. november 1-jén a jogász szakma Erdélyben a következő magyar vonatkozású számokkal rendelkezett:

1. 98 táblabíró közül 83 román és 3 magyar nemzetiségű volt (3,06%);
2. 269 törvényszéki bíró közül 241 volt román és 13 magyar (4,8%);
3. 375 járásbíró közül 294 volt román és 40 magyar (10,6%);
4. 2125 bírósági tisztviselő közül 1745 volt román és 233 magyar (10,9%);
5. 165 közjegyző közül 4 volt magyar (2,4%);
6. azon a területen, ahol a magyar lakosság 24,4%-os arányban volt jelen, a magyar ügyvédek aránya 20,47%-ot tett ki.⁴⁹

A német kisebbség helyzete sem volt rózsásabb, annak ellenére, hogy könnyen behódoltak a román többségnek. Például az Universitas Saxonum, amely 1224 óta kilenc székéből (Segesvár, Medgyes, Szászsebes, Szerdahely, Nagysink, Kőhalom, Újgyeháza, Szeben, Szászváros) és két vidékből (Beszterce és Brassó) állt, és tekintélyes vagyon jövedelme felett rendelkezett 1876 óta mint közművelődési célú intézmény, egy 1937. június 1-jei törvény alapján azzal szembesült, hogy vagyonának egynegyede a szász evangélikus egyházra száll, míg a vagyon háromnegyedét a szebeni görögkeleti püspökség kapta meg egy újabb törvény alapján.⁵⁰

1938-ban II. Károly király magához ragadta a politikai hatalmat, és megkezdődött a jogállam leépítése: felfüggesztették a köztisztviselői szabályzatot, a bírók elmozdíthatatlanságát és az egyetemek önkormányzatát.

48 Mikó 1941. 174–175.

49 Mikó 1941. 178.

50 Mikó 1941. 182.

1938. január 22-én elfogadták az állampolgárságok felülvizsgálatáról szóló törvényt, amely alapján a zsidók állampolgársága hivatalból felülvizsgálandóvá vált, de ugyanez a törvény lehetővé tette, hogy feljelentés alapján bárkinek revízió alá vegyék az állampolgárságát. Ezek a rendelkezések a kisebbségi egyének jogait alapjaikban rengették meg.

1938. február 27-én lépett hatályba Nagy-Románia új alkotmánya,⁵¹ amely kiterjesztette a király hatáskörét, és ezentúl a kormány csak a királynak tartozott politikai felelősséggel. Ez az Alkotmány Romániát szintén nemzetállamnak nevezte és nem szabályozta a kisebbségek jogait, ellenben előírta, hogy minden állampolgárnak kötelessége az ország integritásának védelmére áldozni magát, valamint kimondta, hogy az állampolgári kötelességek faji eredetre és vallásra való tekintet nélkül minden románt terhelnek. Ennek az alkotmánynak kisebbségjogi szempontból az volt az érdekessége, hogy a kisebbség esetében csak kötelezettségeket állapított meg, de jogokat nem. Ezen kívül az Alkotmány 27. cikke nyíltan diszkriminált, amikor előírta, hogy a „közhivatalok elnyerésénél tekintettel kell lenni a román nemzet többségi és államalkotó jellegére”.⁵² Ez az Alkotmány sem teljesítette a gyulafehérvári határozat ígéreteit, sőt a kisebbségek jogaira vonatkozó előírásokat sem tartalmazott. Ebben a periódusban Istrate Micescu, Románia külügyminisztereként és az Alkotmány szerzőjeként, nemzetközi szinten elkezdte tagadni az 1919-es kisebbségi szerződés érvényességét is, mert akkor már az aláíró öt nagyhatalom közül csak Anglia és Franciaország maradt tagja a Népszövetségnek.

1938. február 11-én elrendelték az ostromállapotot, és ettől kezdve a hadtestparancsnokok és katonai törvényszékek kényuralma alatt éltek a kisebbséghez tartozók mindennapjaikat.

Ilyen körülmények között az 1938. március 31-jei törvényerejű rendelet feloszlatta a politikai pártokat, egyesületeket és csoportokat, és 1938. december 16-án szintén törvényerejű rendelettel létrehozták az állam egyetlen politikai szervezetét, a Nemzeti Újjászületési Frontot „a nemzeti lelkiismeret mozgósítása, az állam konszolidálása és a haza előrehaladása érdekében”, amelynek keretén belül a kisebbségek alosztályokba iratkozhattak be. 1939. január 17-én a magyar kisebbség is csatlakozott a fronthoz, mert ellenszolgáltatásképpen a hatalom megengedte egy saját kulturális, gazdasági és társadalmi egyetemes képviselőlet létrehozását. Ezen az alapon 1939. február 11-én megalakult a Magyar Népközösség, mint a „romániai magyarság egyetemének általános nemzeti képviselőlete és népi munkaközössége”.⁵³ Képviselői helyet kaptak a front direktóriumában és a Legfelső Nemzeti Tanácsban.

Ennek a betagozódásnak nem lett gyakorlati haszna, mert a román állam a külpolitikai események hatására a férfilakosság mozgósításába kezdett, és a ma-

51 Románia Hivatalos Közlönye [Monitorul Oficial], 48/1938. szám.

52 Mikó 1941. 201–204.

53 Mikó 1941. 215–226.

gyarokkal szembeni megkülönböztetés odáig ment, hogy vadászfegyvereiket és rádióikat is elkobozták.⁵⁴

Az 1939. május 9-i új választási törvény az aktív és passzív választójog korhatárát 30 évre emelte, és a választók a földművesség, ipar, kereskedelem vagy szellemi foglalkozások területéről jöhettek, amennyiben írni-olvasni tudók voltak. Előrelépésnek számított az a tény, hogy a szenátorválasztásnál a választójogot kiterjesztették a nőkre is.

Nagy-Románia utolsó látszat-parlamentje 1939. június 7-én kezdte meg üléseit, 9 magyar képviselő és 6 magyar szenátor részvételével.

A királyi diktatúra parancsuralmának megvolt az az előnye, hogy mindent megengedhetett magának, még azt is, hogy az alkotmányon kívül egy „kisebbségi státútumot” fogadjon el, amely elsősorban egy 1938. május 4-én megjelent törvényerejű rendeletben⁵⁵ állt, amely a kultuszminisztérium kisebbségi ügyosztályát a miniszterelnökségre helyezte át és főkormánybiztossági rangra emelte, másod- és harmadsorban pedig a kisebbségi főkormánybiztosság működési szabályzatából,⁵⁶ valamint egy minisztertanácsi „naplóból” (jegyzékből) a kisebbségi főkormánybiztosság működési irányelveiről.⁵⁷ A közvéleményt ezekről az előírásokról pár hónap késéssel értesítették.

Az ún. kisebbségi státútum a következő fontosabb előírásokat tartalmazta:

– a bíróságok előtti anyanyelvhasználat akkor engedélyezhető, ha a kisebbségi fél ügyvéd nélkül jelenik meg, máskülönben a bíróságok külön tolmácsról gondoskodnak (22. cikk);

– oktatási téren elismerte a kisebbségek jogát magán- és felekezeti iskolák fenntartására;

– elismerte a szülők jogát a gyermek nemzetiségének megállapítására és az iskolaválasztás jogát (állami vagy felekezeti iskola) – ezzel megállt a névelmezések örülete;

– a bakkalaureátusi bizottságokban olyan tanárok kinevezését ígerte, akik értik a kisebbségi tanulók nyelvét, akik az anyanyelven tanult tantárgyakból anyanyelven vizsgázhattak ezáltal;

– megtiltotta a közigazgatási hatóságoknak az istentiszteletekbe való beavatkozást;

– a lelkészek azonos állami segélyben részesültek, felekezetre való tekintet nélkül;

– a községi tanácsokban elméletileg megengedett lett a magyar nyelv használata;

– a kisebbségi községek tisztviselőinek elméletileg ismerniük kellett az illető kisebbség nyelvét (16. cikk);

– ismét használhatóvá váltak a magyar helységnevek;

54 Miko 1941. 230.

55 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 101/1938. számában.

56 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 178/1938. számában.

57 1750bis/1938. augusztus 4-i számú Minisztertanácsi Napló.

– a románul nem tudó polgárok anyanyelvükön is benyújthattak kéréseket, ha ezekhez hitelesített román nyelvű fordítást csatoltak (14. cikk);

– elismerésre került a társadalmi egyesületek zászló- és jelképhasználati joga.

Ennek a státútumnak az volt a hátránya, hogy senki sem tekintette tételes jogszabálynak, és a vele ellentétben álló törvények hatályát nem szüntette meg. Az egyszerű hadtestparancsnoki rendeletek is felfüggeszthették egyes rendelkezéseit.

1938. augusztus 14-én megszületett az új közigazgatási törvény, amely az országot tíz tartományra osztotta. A székely székek egyik része Maros tartományhoz került, amelynek Gyulafehérvár lett a székhelye, míg a másik része Bucsedzs (Bucegi) tartományhoz került, amelynek Bukarest volt a székhelye. A törvény alapján a helyi önkormányzat megszűnt, a megye elvesztette jogi személyiségét, a községeket kinevezett bírók vezették, tanács nélkül.

Az 1936. évi ipartörvény feloszlatta a magyar ipartestületeket és vagyonukat a több megyét felölelő munkakamaráknak adta, majd az 1938. október 12-én elfogadott céhtörvény tartományonként egységes céhekbe (breaslă) tömörítette a munkásokat, magántisztviselőket és iparosokat, és ezáltal a magyar nemzeti gondolkodású kisiparosság elveszítette szervezeti hátterét.

A Nemzetek Szövetségének működése idején elméletileg a nemzetközi garancia kiterjedt a kisebbségvédelmi rendelkezések állandóságára, végrehajtására és értelmezésére. A szavatolás (jogérvényesítés) útja az Állandó Nemzetközi Bíróság elé vezetett volna, de a gyakorlatban egy sérelmeket tartalmazó kisebbségi petíció, kérés vagy memorandum először a NSZ Főtitkárához került, aki kivizsgálta, hogy elfogadható-e. Ezek után került át megtárgyalásra az úgynevezett kisebbségi bizottságba. 1939-ig összesen 885 panasz került kivizsgálásra, s rendszerint el is akadtak a kisebbségi bizottságban. Innen alig néhány került az Állandó Nemzetközi Bíróság elé. Ez a bíróság a Nemzetek Szövetsége működése idején három ízben indított ítélelthozatali eljárást, és öt ízben kellett tanácsot adnia vagy véleményt nyilvánítania. Az esetek többségében Lengyelország ellen benyújtott német panaszokról volt szó.⁵⁸

Az erdélyi magyar kisebbség érdekében 1920–1937 között többször is igénybe vették azt a lehetőséget, hogy egy ügyet a Nemzetek Szövetsége elé lehetett vinni. Egyének, egyházak, pártok összesen 47 beadványt tettek le a román állam ellen. 28 esetben nem született érdemi döntés, míg 19 esetben sikerült pozitív eredményt elérni.⁵⁹

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy a népszövetségi kisebbségvédelmi rendszer amilyen jó és előrehaladott szellemű volt elméletben, annyira gyengének és hatástalannak bizonyult a gyakorlatban. Ebben viszont az is közrejátszott, hogy a kisebbségi lakossággal megterhelt államok igyekeztek minél hamarabb, tüzzelvassal asszimilálni ezeket, míg az egyre jobban erősödő fasiszta, náci hatalmak a kisebbségek jelenlétét más országokban területi követeléseik alapjaként kezelték

58 Bozóki 1995. 24.

59 Ezeknek a beadványoknak és eredményeiknek a helyzetét részletesen megtaláljuk a következő műben: Mikó 1941. 303–308.

és a megszállási politika igazolójaként használták fel. Így a két tábor közötti nézeteltérések megoldása már túl nehéz feladat lett volna a létező kisebbségvédelmi rendszernek, és végül is az egész a II. világháborúba fulladt.

1940-ben egy zsidóellenes náci ihletésű törvénycsomag lépett hatályba, amelynek előírásai megtiltották a zsidóknak a köztisztviselget, a vezetői pozíciók betöltését a gazdaságban, a sportegyesületekben való részvételt, valamint a termőföldi tulajdont, a rádiók használatát és a házasságkötést a „vérrománokkal”.

Ezzel ellentétben Észak-Erdély elvesztése után, a német birodalom hatalmas nyomására elfogadták a „Német Népcsoport” (Volksgruppe) létrehozásáról szóló törvényerejű rendeletet,⁶⁰ amelynek alapján a német kisebbség Romániában jogi személyiséget kapott széles körű önrendelkezési illetékességgel, és átvette a német felekezeti oktatás megszervezését saját felelősségébe. Ugyanakkor a Volksgruppe létrehozhatott egy nemzetiszocialista pártot, habár Romániában be volt tiltva a politikai pártok működése.

3. A II. világháború

1941-ben Ion Antonescu a Miniszteri Tanácsban elrendelte a „zsidókérdés” megoldását, kilátásba helyezvén a zsidók elűzését a határokon túlra. Ezt tettek követték, és 1941. június 29-én sor került a iasi-i pogromra, ahol 13 236 zsidó személy veszítette életét. Később a zsidókat és cigányokat Transznisztriába deportálták, ahol 250 000–410 000 zsidó lelte halálát.

A II. világháború alatt több olyan nemzetközi szerződés jött létre, amely a kisebbségek védelmét a lakosságcsere által próbálta megoldani. Ilyen szerződést kötött Románia Németországgal 1940-ben, majd Bulgáriával 1943-ban.

A második bécsi döntés 1940-ben a magyar többségű Észak-Erdélyt – 43 492 km² területtel – Magyarországhoz csatolta. Ekkor 1,3 millió magyar, 1,06 millió román és körülbelül 48 ezer német vált ismét magyar állampolgárrá. Dél-Erdélyben, amely továbbra is Romániához tartozott, csaknem 500 000 magyar és több mint félmillió német nemzetiségű lakos maradt.⁶¹

4. 1945–1989⁶²

A második világháborút lezáró békeszerződéseket olyan dokumentumoknak tekintik, amelyek érvénytelenítették a népszövetségi előírásokat, mivel a szervezet

60 3884/1940. törvényerejű rendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 275/1940. számában).

61 Békési–Dálya–Enyedi–R. Süle 1989. 17.

62 Ezen fejezet elsősorban a következő két mű alapján készült: Mikó 1981. 75–96.; Fábíán–Ötvös 2003. 204–255.

is feloszlott, és az Egyesült Nemzetek Szervezete⁶³ vette át a helyét. Elméletileg a második világháború után következett be Romániában a legbőkezűbb kisebbségvédelem, amelyet főleg a Szovjetunió nyomása és kisebbségbarát politikája befolyásolt.⁶⁴ 1945 és 1980 között egy új korszak kezdődött.

A kommunista ideológia, habár Engels kijelentette műveiben, hogy „szerencsétlenség egy népre, ha más népet leigázott”, vagy „nem lehet szabad az a nép, amely más népet elnyom”, a kisebbségi problémát a „világ proletárai, egyesüljetek” jelszó égisze alatt próbálta megoldani, a kommunista internacionalizmus előmozdításával, azt kísérelve meg elhíttetni, hogy a proletárnak tulajdonképpen nincs hazája, tehát nemzetisége sincs. Ebből a gondolatmenetből kiindulva az asszimilálódni nem akaró kisebbségi proletárokat osztályellenségnek nyilvánították, és deportálták például Szibériába, vagy egyszerűen csak „eladták” őket anyanemzetüknek.⁶⁵ Például 1945-ben Romániából 80 000 szász nemzetiségű személyt deportáltak a Szovjetunióba, ezek nagy része soha nem tért vissza. Ezen kívül a németeknek még a választási jogot sem biztosították 1950-ig, miután kollektív módon minősítették náci kollaboránsnak a teljes népcsoportot, amely a „Volksgruppe”-t alkotta.

1944. augusztus 23. után a Iuliu Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt részéről többen a romániai magyarok kollektív felelősségre vonását és kitelepítését szorgalmazták. Iuliu Maniut viszont súlyosan, majd véglegesen kompromittálta a nevét viselő gárdáknak⁶⁶ a front mögötti területeken elkövetett, a magyarságot sújtó atrocitásai, a gyilkosságok és leszámolások sorozata. A felszabadulás után a Maniu-gárdisták terrorja miatt Észak-Erdélyben a szovjet katonai parancsnokság irányítása alatt közös román–magyar kormányzást vezettek be, és ennek a régióknak a bekapcsolását a román közigazgatásba ahhoz a feltételhez köttették, hogy ott „a rendet, a demokráciát és a nemzetiségek egyenjogúságát biztosító kormány alakuljon”.⁶⁷

1945. március 6. után az erdélyi magyarság Magyar Népi Szövetség (MNSZ) néven létrehozott egy érdekképviselői szervezetet, amelynek képviselői a kormány biztatására kidolgoztak egy nemzetiségi törvénytervezetet, amely szerint 15%-os létszamarány felett a nemzetiségek anyanyelvhasználatot nyertek volna az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban, valamint 65%-os létszamarány felett autonómiának örvendtek volna bizonyos régiókban.

63 ENSZ, alapítva 1945-ben mint új békebiztosító nemzetközi szervezet a győztes hatalmak által.

64 Bottoni 2008. 21–30.

65 Az erdélyi szászokat például a román állam a '80-as években 6000 német márka fejenkénti díjért „engedte át” az NSZK-nak. Lásd a *World Directory of Minorities* 1990-es számában. 108.

66 *Garda lui Maniu* vagy *Sumanele Negre* – félcivil, félkatonai, eredetileg rendfenntartás céljából létrehozott alakulatok.

67 Lipcsey 1989. 46.

Románia 1947. február 10-én aláírta a békeszerződést, de utána a kormány megfeledezett arról, hogy törvénybe öntse az MNSZ tervezetét.

Az 1948 márciusában rendezett választáson 39 magyar képviselő jutott be a parlamentbe, míg a két világháború között a legnépesebb képviselői „csapat” 28 tagú volt.⁶⁸

Az 1948. január 25-én tartott népszámlálás adatai szerint a Román Népköztársaság területén (mely a mai Románia területével azonos) az összlakosság száma 15,87 millió fő volt, amely anyanyelv szerint csoportosítva a következőképpen oszlott meg:

4. táblázat. Románia lakossága 1948-ban anyanyelv szerint⁶⁹

Összlakosság	Anyanyelv szerint	%
Románok	13 597 613	85,7
Magyarok	1 499 851	9,4
Németek	343 913	2,2
Oroszok	39 332	0,2
Ukránok	37 582	0,2
Szerbek, horvátok, szlovének	45 447	0,3
Bolgárok	13 408	0,1
Csehek, szlovákok	35 143	0,2
Lengyelek	6 753	-
Zsidók	138 795	0,9
Görögök	8 696	0,1
Albánok	735	-
Örmények	6 987	-
Törökök, tatárok	28 782	0,2
Cigányok	53 425	0,3
Mások	15 639	0,2
Tisztázatlan	523	-
Összesen	15 872 624	100,0

A II. világháborút követő kisebbségbarát rendelkezések időrendi sorrendben a következők voltak:

a) 1945-ben a „Nemzetiségi Statútum”⁷⁰ (Alapszabályzat) megszavazásával a kisebbségi jogok messzemenő, mondhatni ideális szabályozásra leltek. Ez a Statútum többek között ilyen előírásokat tartalmazott: „Minden román állampolgárnak joga van arra, hogy anyanyelvét és nemzetiségét saját maga határozza meg” (5. cikk). „A bírók és tisztviselők, akik a 9-es és 11-es cikk által előírt bíróságokon és közigazgatási hi-

68 Lipcsey 1989. 48.

69 Forrás: Golopenția–Georgescu 1948. 28. A 2. Táblázat Illyés szerint (lásd: Illyés 1981. 46.).

70 86/1945. törvényerejű rendelet A kisebbségek jogállásáról (továbbiakban: Statútum; közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 30/1945. számában).

vatalokban tevékenykednek (vagyis a kisebbségek által lakott területeken), kötelesek beszélni a megfelelő kisebbség nyelvét” (12. cikk). „A diákok arányának a figyelembevételével igény szerint a kolozsvári egyetemen létesíthetők jogtudományi, nyelvészeti és filozófiai tanszékek, amelyeken német vagy magyar nyelven adjanak elő” (22. cikk). A statútum egyúttal konkrét jogvédelmi lehetőségeket is biztosított a kisebbségeknek a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumához intézhető panaszjog szabályozásával.⁷¹

b) A Statútum szerint a köztisztviselők semmilyen ürrügy alatt nem kötelezhetők román nyelvvizsga letételére, és abban az esetben, ha a népcsoport száma meghaladja az összlakosság 5%-át, a törvényeket ezek nyelvén is közzé kell tenni. A helyi állami szervek határozatait csak akkor kellett lefordítani, ha legalább 30%-os aránnyal rendelkezett a kisebbség egy bizonyos településen.

c) 1945-ben létrejött Kolozsvárott a magyar nyelvű Bolyai Egyetem. Mivel ugyanebben az évben Nagyszebenből Kolozsvárra visszaköltözött az I. Ferdinánd király Tudományegyetem, és a kolozsvári klinikákon nem volt elég hely, az orvosi kart áthelyezték Marosvásárhelyre. Az 1948-as tanügyi reformot követően a marosvásárhelyi orvosi kart különválasztották a Bolyai Tudományegyetemtől, és létrehozták a magyar nyelvű Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetet.

d) 1946-ban jött létre Kolozsvárott a magyar nyelvű Zene- és Színművészeti Konzervatórium,⁷² amely 1954-ben Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet néven átköltözött Marosvásárhelyre.

e) 1948-ban az április 13-án hatályba lépő Alkotmány⁷³ alapján Románia továbbra is egységes állam maradt, de az 1923-as alkotmánnyal ellentétben ez az Alkotmány nem beszél nemzetállamról és „románokról”, hanem „román állampolgárokról”. A szakirodalom helyesen jegyzi meg, hogy „Románia alapvető érdeke volt, hogy a párizsi békeszerződés (1947. február 10.) aláírásáig semmilyen kisebbségi konfliktus ne zavarhassa meg területi követeléseinek érvényesítését. Mindamellettt fontosnak tartotta azt is, hogy egy olyan országgént jelenjen meg a béketárgyalásokon, amely figyel nemzeti kisebbségeire, sőt maguk a nemzetiségek is szívesen választják az ő fennhatóságát.”⁷⁴

Ennek az alkotmánynak a 24. cikke kimondta: „A Román Népköztársaság biztosítja az együtt élő nemzetiségek számára az anyanyelv használatának jogát és az anyanyelvi oktatás minden fokon való megszervezését. Azokban a körzetekben, ahol nemcsak román, hanem más nemzetiségű lakosság is él, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban az illető nemzetiség nyelvét szóban és írásban is használni kell, és tisztviselőket kell kinevezni az illető nemzetiség soraiból, vagy olyan más nemzetiségűek közül, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét.”

71 86/1945. törvényerejű rendelet és a Statútum alkalmazásáról szóló kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 218/1946. számában).

72 I. Mihály román király 276/1946. törvényerejű rendelete nyomán.

73 Románia Hivatalos Közlönye 87bis/1948. szám.

74 Nagy 2002. 297.

Egyidejűleg megindult a regresszió is, mert 1948-ban államosították a felekezeti iskolák vagyonát és 1949-ben feloszlatták a Kisebbségügyi Minisztériumot.

1950-ben Romániát közigazgatási szempontból tartományokra osztották fel. Az 1952-es román Alkotmány (19–21. cikkek) szentesítette a Magyar Autonóm Tartomány⁷⁵ (MAT) létrehozását, amely azonban a Románia területén élő magyarság alig egyharmadát foglalta magába. Ugyanakkor a MAT területén élő lakosság 77%-ban volt magyar nemzetiségű. Az 1952-es Alkotmány⁷⁶ 19. cikke konkrétan a következő szabályozást hozta:

„A Román Népköztársaság Magyar Autonóm Területe a székely magyar kompakt lakosság által lakott területből áll, amelynek önálló kormányzatát az autonóm régió lakossága választja meg.

A Magyar Autonóm Régió a következő rajonokat foglalja magában: Csík, Gyergyó, Székelyudvarhely, Régen, Erdőszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Maroshévíz.

A Magyar Autonóm Terület közigazgatási központja Marosvásárhely.”⁷⁷

A MAT autonómia statútumának három tervezete készült el 1956-ig. Az utolsót Fábíán Zoltán mérnök készítette el 1956-ban, 120 oldalas volt, és a gyulafehérvári határozat, valamint a grúziai abház autonómia példája szolgált mintájául, ahol háromnyelvűség volt biztosítva. Moszkva álláspontja a MAT-tal kapcsolatban egy memorandumban volt összefoglalva, amelyet P. Arhipov és P. Tumanov szakértők állítottak össze, és amelynek címe: *Feljegyzés egy Erdélyben létrehozandó magyar autonóm tartományról.*⁷⁸

1945 után két szervezet volt, amely a magyar nemzetiség képviselőit próbálta ellátni: a Magyar Népi Szövetség és a Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága (OMB). Az első 1949 és 1953 között gyakorlatilag már csak papíron létezett, míg az OMB 1947 folyamán a Romániai Szociáldemokrata Párttal együtt a politikai sülylesztőbe került. 1968 novemberében létrehozták a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsait, amelyek azonban csak tanácskozási joggal rendelkeztek, és tagjaikat a kormány nevezte ki.⁷⁹ A német kisebbség a Német Dolgozók Antifasiszta Bizottságába tömörülhetett... elméletileg.

Az 1956-os magyarországi forradalom fordulópontra jelentett a román kisebbségpolitikában. Magyarország Szovjetunió előtti szimpátia- és kegyvesztésével egyidejűleg Románia megkezdte a magyar kisebbség különleges helyzetének és

75 5/1950. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 77/1950. számában).

76 Románia Hivatalos Közlönyének 1/1952. száma.

77 Románul: „Regiunea Autonomă Maghiară a Republicii Populare Române este formată din teritoriul locuit de populația compactă maghiară secuiancă și are conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii Autonome. Regiunea Autonomă Maghiară cuprinde raioanele: Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sf. Gheorghe, Târgu-Mureș, Târgu-Sacuesc, Toplița. Centrul administrativ al Regiunii Autonome Maghiare este orașul Târgu-Mureș.”

78 Bottoni 2008. 90–91.

79 Nagy 2002. 314.

autonómiájának lépcsőzetes leépítését: 1959-ben a kolozsvári magyar egyetemet egyesítették a román egyetemmel, ezzel véget vetve a legmagasabb szintű magyar tanügyi autonómiának. Meg kell jegyezni, hogy a többi magyar nyelvű egyetem önállósága sem maradt meg, mert 1962-ben a román állam, anélkül, hogy erről hivatalos dokumentumot adott volna ki és ezáltal megváltoztatta volna az 1945-ös, 1946-os és 1948-as törvényerejű rendeleteket, amelyek szerint az egyetemet a magyar kisebbség számára hozták létre és a tanítás nyelve magyar, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen (MOGYE) bevezette a kétnyelvű oktatást.

Az 1960-ban bekövetkezett közigazgatási reform⁸⁰ területileg módosította a Magyar Autonóm Tartományt. Emiatt a tartomány területén a magyarok aránya lényegesen csökkent a románokéval szemben. A tartományt átkeresztelték Maros-Magyar Autonóm Tartománnyá, és igyekeztek belőle előbb-utóbb elhagyni a magyar és autonóm szavakat. Itt a magyar lakossági elem már csak 62%-ot tett ki.

1964-ben egy amnesztia törvény enyhítette a lakosság körében erősödő feszültségeket azáltal, hogy rendelkezései az 1950-es években elítélt politikai foglyok esetében is alkalmazásra kerültek.

Szintén 1964-ben Románia a 149. számú rendelettel ratifikálta az oktatás terén történő hátrányos megkülönböztetés elleni nemzetközi egyezményt, amelyet 1960. december 14-én fogadtak el.

1965 és 1989 között következett be a romániai kisebbségek számára a legnehezebb időszak, az úgynevezett Ceaușescu-korszak alatt.

Az 1965-ös Alkotmány⁸¹ formálisan szabályozta a kisebbségek jogegyenlőségét a többséggel (17. cikk), és úgy említette őket, mint együtt lakó nemzetiségeket. Ahogy ezt a szakértők is megállapították, ettől az időponttól kezdve a kisebbségek „éppen csak hogy” együtt laktak a többséggel, anélkül, hogy hazájuknak érezték volna Romániát.⁸²

A formális jogegyenlőséget biztosította előírásaiban a néptanácsok szervezéséről és működéséről szóló 57/1968. számú törvény, valamint a természetes és jogi személyekre vonatkozó 31/1950. számú rendelet is. Ugyanakkor az 1968-as Btk. büntette a diszkrimináción alapuló szolgálati visszaélést (247. cikk), valamint a nacionalista-sovén propagandát is (317. cikk).

1968-cal véget ért az autonóm tartományok rövid története. Az ún. második közigazgatási reform⁸³ befejezésével Románia területét újra felosztották a „megyésítés” során, és a volt autonóm tartományok helyét három megye vette át: Kovászna, Hargita és Maros. Ezeket a megyéket úgy hozták létre, hogy románok által lakott területeket ragasztottak a többen magyarok által lakott területek mel-

80 2. és 3/1960. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 27/1960. számában).

81 Constituția României din 1965 (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 1/1965. számában).

82 Lásd: Ghermani 1987.

83 1. és 2/1968. törvények (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 16/1968. számában).

lé (például Kovászna megye esetében Bodzafordulót és környékét, Maros megye esetében Segesvárt és környékét), habár a 7/1968. törvény a területi közigazgatás beosztásáról elméletileg úgy rendelkezett, hogy a megyék területének kijelölése „a földrajzi, gazdasági és társadalom-politikai, etnikai feltételekre és a lakosság kulturális és hagyományos kapcsolataira tekintettel” történjék.⁸⁴

A kommunista rezsim nagyon „leleményes” volt a népességarány megváltoztatásának kérdésében. Kiötölték a *népességi újraelosztást*, amely a lakóhely-változtatások engedélyhez kötöttségét jelentette, a *zárt városokat*, ahová a magyarok nem telepedhettek le, az üzemekbe felvehető magyarok számának a korlátozását, valamint az *etnikai szétszórást*, ami a magyar nemzetiségű felsőfokú végzettségű fiatalok olyan munkahelyre helyezését jelentette, amelyek távol estek a magyarlakta területektől, és ahol 3-5 évig kötelesek voltak maradni.

Ebből az időszakból pozitívumként megemlíthető az anyanyelvhasználat biztosítása, amely közel járt egyes gyulafehérvári ígérek megvalósításához. Konkrétabban: az Alkotmány 22. cikkének második mondata szerint: „Azokban a közigazgatási területi egységekben, ahol a román lakosságon kívül más nemzetiségű lakosság is él, az összes szervek és intézmények az illető nemzetiség nyelvét is használják szóban és írásban, s tisztviselőket neveznek ki ezek soraiból vagy más olyan állampolgárok közül, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét és életmódját.”

A néptanácsok szervezéséről szóló törvény elrendelte, hogy „a helyi szervek írásban és szóban használják a megfelelő nemzetiség nyelvét, és az ő soraikból neveznek ki tisztviselőket vagy más nemzetiségek köréből olyan személyeket, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét és életmódját” [4. cikk (2) bek.].

A Hivatalos Közlöny szervezéséről szóló 716/1965. rendelet kimondta, hogy a Hivatalos Közlönyt (Buletinul Oficial, helyesen magyarul Hivatalos Értesítő) magyar fordításban is közzéteszik.

Ezeket a törvényes rendelkezéseket továbbfejlesztette a 468/1971. rendelet a jogszabályok alkalmazására és népszerűsítésére vonatkozó tevékenység javításáról, amely kimondta, hogy azokban a megyékben, ahol a román lakosság mellett az együtt élő nemzetiségekhez tartozó lakosság is jelen van, megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a jogszabályoknak az illető nemzetiség nyelvén történő népszerűsítésére [7. cikk (4) bek.].

Az 1968-as oktatási törvény 9. cikke lehetővé tette a kisebbségi nyelven való oktatást és a felvételit, valamint az abszolváló vizsgát azon a nyelven, amelyen a tantárgyakat tanulták a diákok. A középiskolákban a minimális létszámot 25-re tették, és az elemi iskolákban 7 gyerekekkel lehetett osztályt indítani.

A jelenlegi (2018) helyzettel ellentétben a bírósági anyanyelvhasználat kapcsán a korabeli szabályozás haladó szellemről tett tanúbizonyságot, ugyanis az Alkotmány 102. cikke kimondta, hogy:

84 Mikó 1981. 94.

„Románia Szocialista Köztársaságban a bírósági eljárás román nyelven folyik, biztosítva a nem román nemzetiségű lakosság által is lakott közigazgatási-területi egységekben az illető lakosság anyanyelvének használatát. Azon felek számára, akik nem beszélnek azt a nyelvet, amelyen a bírósági eljárás folyik, biztosított a lehetősége annak, hogy tolmács útján tudomást szerezzenek a per iratainak tartalmáról, valamint az a jog, hogy a bíróság előtt az anyanyelvükön beszéljenek és előterjesztést tegyenek.”

Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy az anyanyelvhasználat csak akkor volt biztosítva, ha a bírók között volt olyan, aki beszélt a kisebbségek nyelvét.⁸⁵

1968-ban a bírói szervezetre vonatkozó törvény⁸⁶ a 44. cikk (2) bekezdésében előírta, hogy: „Azokon a bíróságokon, amelyek olyan közigazgatási egységekben működnek, ahol a népességet nem csak román nemzetiségű személyek alkotják, olyan bírók is fognak tevékenykedni, akik ezeknek a nyelvét beszélik.” Ez az előírás a Nemzetiségi Statútummal szemben már nem tette kötelezővé az ilyen bírók alkalmazását.

Ennek a törvénynek a 8. cikke (2) bekezdésében előírta, hogy „azokban a közigazgatási-területi egységekben, ahol a más nemzetiségű lakosság is él, mint a román, biztosítják az adott nép anyanyelvének használatát”.⁸⁷

A polgári perrendtartás 142. cikke tolmács vagy bizalmi személy alkalmazását írja elő, ha a fél vagy a tanú nem tud románul, s hozzáteszi, hogy a bíró is tolmácsolhat anélkül, hogy külön esküt kellene tennie. Erre az előírásra hivatkozott a szabálysértésekre vonatkozó 32/1968. törvény is (46. cikk).

A román állampolgárságról szóló 24/1971. számú új törvény kimondta, hogy „a haza összes polgárai, az egész nép erkölcsi és politikai egységén alapuló szocialista Románia nagy családjának tagjai, egyenjogú és egyenlő köteleességekkel felruházott román állampolgárok, minden nemzetiségen, fajon, nemen vagy valláson vagy az állampolgárság megszerzésének módján alapuló korlátozás vagy különbség nélkül”.

Az 1970-es években Románia nagyon aktív lett nemzetközi téren, miután Nicolae Ceaușescu diktátor ellenszegült a csehszlovákiai forradalom leverésének a Varsói Szerződés államai által. Ennek eredménye néhány, a kisebbségeknek nagyon fontos nemzetközi szerződés megerősítésében nyilvánult meg.

Románia 1970. július 14-én csatlakozott az *ENSZ Nemzetközi egyezményéhez a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről* (elfogad-

85 Mikó 1981. 94.

86 58/1968. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének [korabeli nevén: Buletinul Oficial] 169/1968. számában).

87 Románul: „În unitățile administrative-teritoriale locuite și de populație de altă naționalitate decât cea română se asigură folosirea limbii materne a acelei populații.”

va 1965. december 21-én, hatályba lépett 1969. január 4-én),⁸⁸ amely először is meghatározza a „faji megkülönböztetés” kifejezést: minden olyan különbségtétel, kizárás, megszorítás vagy előnyben részesítés faji megkülönböztetést jelent, amelynek alapja a faj, a szín, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása. Az egyezmény lehetővé teszi az ún. „pozitív diszkriminációt”, kimondván: „Az olyan különleges intézkedések, amelyeket kizárólag az esetleg védelemre szoruló egyes faji vagy etnikai csoportok vagy egyének megfelelő fejlődése érdekében hoznak, hogy az ilyen csoportok vagy egyének számára az emberi jogok és alapvető szabadságok egyenlő élvezetét vagy gyakorlását biztosítsák, nem tekinthetők faji megkülönböztetésnek, feltéve azonban, hogy az ilyen intézkedések nem eredményezik külön jogok fenntartását a különböző faji csoportok számára, és hogy nem lesznek hatályban azután, amikor azok kitűzött céljukat elérték.”

Az egyezmény 2. cikke szerint a részes államok elítélik a faji megkülönböztetést, és vállalják, hogy a faji megkülönböztetés minden formája kiküszöbölésének és az összes fajok közötti megértés előmozdításának politikáját minden alkalmas eszközzel haladéktalanul folytatják, és ezen alapvető kötelezettségeknek megfelelően vállalják többek között politikai jogok, különösen a választásban való részvétel jogának biztosítását; az aktív és passzív választói jog általános és egyenlő szavazás alapján, a kormányzásban, valamint bármely szinten a közügyek intézésében való részvétel joga, továbbá az egyenlő feltételekhez való jog közhivatali állás betöltésénél szavatolását; az állampolgársághoz való jog biztosítását; a békés gyülekezés és egyesülés szabadságához való jog biztosítását.

Később, 1974. október 31-én Románia ratifikálta a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát*, melynek a kisebbségi lakosság jogérvényesítése, sőt autonómiatörekvései szempontjából jelentős rendelkezéseit alább részletesen ismertetem, ezért itt csupán megemlítesére szorítokozom.

Nem utolsósorban Románia részt vett az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten (EBEÉ), és aláírta a *Helsinki záróokmányt* (Helsinki, 1975. augusztus 1.), amely kimondta, hogy a részt vevő államok tiszteletben tartják az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és meggyőződés szabadságát, amely mindenkit megillet, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül, elősegítik és ösztönzik az állampolgári, a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális és egyéb jogok és szabadságjogok hatékony gyakorlását, amelyek mindegyike az emberi személyiség méltóságából fakad és lényeges annak szabad és teljes fejlődése számára.⁸⁹

88 Románia ezt az egyezményt a 345/1970. sz. rendelettel ratifikálta.

89 VII. cím: Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és meggyőződés szabadságát.

Nem véletlen, hogy eddig inkább a magyar kisebbség jogainak a biztosításáról beszéltünk, ugyanis a többi kisebbségeket egyszerűen figyelmen kívül hagyta az ország vezetése, nem számítottak politikai vagy társadalmi erőnek abban az időszakban. Ez mégsem jelenti azt, hogy az állam egyáltalán nem „foglalkozott” volna e kisebbségekkel is. Így például a kommunista hatalom „letelepítette” vagy „helyhez kötötte” a vándorcigányokat. Betiltották hagyományos összejöveteleiket és ünnepségeiket, és az állam elkobozta az aranypénz- és érmegyűjteményeiket, amelyek nemcsak gazdasági háttérrel biztosítottak, hanem társadalmi jelképet és fennmaradási garanciát is jelentettek számukra.

Ceaușescu a német és zsidó kisebbség esetében bevezette a „válságdíjhoz” kötött „önkéntes” kivándorlást.⁹⁰ A zsidókat életkoruk, képzettségük, mesterségük függvényében 2000 \$-tól 50 000 \$-ig terjedő áron „adta el” Izrael államnak (150 000 személyt 1967-ben, 60 000-et 1978-ban, 33 000-et 1988-ban). 1950 és 1989 között 250 000 német nemzetiségű személy hagyta el Romániát. A „fejpénz” esetükben hivatalosan 5000 német márka volt, de a korrupt bürokrácia miatt ez általában 12 000, sőt 20 000 német márkát jelentett személyenként. 1983 után évente 15 000 német ajkú állampolgár hagyta el Romániát átlag 7500 német márka ellenében.⁹¹ A német kisebbség egyéni és csoportos elkeseredését az elűzés periódusában ma már írott emlékezések is őrzik.⁹²

A kevésbé „exportképes” magyar kisebbség sorsa az asszimiláció kellett volna hogy legyen a homogenizálási folyamatban. Az 1970-es évektől kezdődően a hatalom mindent megtett azért, hogy a kisebbségi jogok csak elméletben legyenek biztosítva, az ország kirakatpolitikájának szolgálatában a nemzetközi szervezetek előtt.⁹³ A kisebbségek lakta zónák masszív, román ajkú munkaerő betelepítése által követett iparosításával, valamint a magyar felsőfokú végzettségű értelmiségiek Erdélyen kívüli munkahelyekre kihelyezésével a hatalom következetesen lépett fel a magyar kisebbség tömbben élő közösségei ellen. Ceaușescu már 1974-ben, a XI. Pártkongresszuson kijelentette, hogy az „együtt lakó nemzetiségeket” a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom és a kommunizmus megteremtésének folyamán be kell olvasztani az egységes munkás népbe, amely a kommunista társadalmat alkotja, vagyis a szocialista román nemzetbe.

90 Gabanyi 1994. 494.

91 Gabanyi 1994. 494.

92 Lásd: Roth, W. E. 2010. *Zwangsarbeit in Rumänien 1950–1961*. Augsburg; Roth, W. E. 2010. *Die Deutschen in Rumänien 1943–1953*. Augsburg; Roth, W. E. 2011. *Die Deutschen in Rumänien. Band II: von 1944 bis 2011 – Heim zu den Wurzeln*. Augsburg; Roth, W. E. 2011. *Die Deutschen in Rumänien. Band III: von 1944 bis 2011 – Die Zeit ist reif*. Augsburg.

93 Lásd: *Report of the Human Rights Committee*. 1987. General Assembly Official Records. Forty-second Session. Supplement No. 40 (A/42/40). New York. 81. és 86. Ebben a jelentésben például Románia a valósággal ellentétben azt állítja, hogy állampolgárai szabadon utazhatnak a határon túlra (csak vízumot kell szerezzenek az otthoni hatóságoktól), valamint azzal magyarázza a magyar nyelvű oktatás állandó szűkítését, hogy a fiataloknak csak a román nyelv elsajátítása tud egyenlő esélyt nyújtani a társadalomban való elhelyezkedéshez.

A kisebbségi jogok lépcsőzetes leépítése a következőképpen mutatható be:

a) A vallásgyakorlás területén az 1965-ös Alkotmány biztosította a vallásszabadságot a nem tiltott vallások esetében, de a gyakorlatban az ortodox egyház papjainak kivételével a többi egyházak képviselőit állandóan zaklatták, bebörtönözték, és sokat közülük hűtlenség vagy kémkedés vádjával halálra ítélték. A hitoktatás a teológiai tanulmányok kivételével tilos volt. Ugyanakkor ezen a területen egy 1948-as rendelet volt hatályban a vallási közösségek általános szabályozásáról és az egyházfelügyelő hivatalok létrehozásáról.⁹⁴

b) Ami az információhoz való jogot illeti, 1969-ben a magyar kisebbségnek heti kétórás tévéműsora és többórás rádióadása volt anyanyelven. 1985-ben ez teljesen megszűnt, mert maga a román tévéadás is pusztán napi két órát tartott.

c) Érdekességként jegyezzük meg a 770/1966. sz. törvényt az abortusz megtiltásáról, amely közvetett módon befolyásolta a következő legkevesebb 24 évre a születések és az etnikai arány alakulását.

d) A kisebbségeknek saját könyvkiadójuk volt, de minden megjelent publikáció cenzúrán kellett átessen. A cenzúra egyes írók számára teljesen megtiltotta mindennemű írás megjelentetését, megteremtve ezáltal az ún. „tiltott írók” csoportját.

e) Az oktatás területén, amint már említettük, 1959-ben felszámolták a magyar egyetemet Kolozsvárott, és teljesen megszűnt az alsó- és középfokú felekezeti oktatás. Magyar felsőfokú oktatás csak vegyes tanintézmények keretén belül történt, évről évre csökkentve a meghirdetett helyek számát.

f) 1973-ban megjelent egy rendelet,⁹⁵ amely szerint a líceumi (középiskolai) oktatásban egy osztálynak minimum 36 diákból kellett állnia. Ez hatalmas csapást mért a kisebbségi oktatásra, főleg azokon a vidékeken, ahol a kisebbségek szórványban éltek, és számuk nem volt elegendő ilyen nagy létszámú osztályok létrehozásához.

g) 1975-től kezdve a román tanügyi politika bevezette a széles körű szakosodást,⁹⁶ anélkül, hogy minden szakon biztosítva lett volna a kisebbségek nyelvén is történő tanítás. Ez a kisebbségi diákok román tannyelvű osztályokba való szétszórásához vezetett. Ez volt a gyakorlat, noha elméletben a „kirakatpolitika” részeként az új 1978/28. számú tanügyi törvény⁹⁷ biztosította a kisebbségeknek az anyanyelven való tanulást. Ez az új oktatási törvény egy egész fejezetet szentelt az „együtt élő nemzetiségek nyelvén történő oktatásnak”. Újításnak minősült, hogy a kisebbségi tanulók többségi iskolában is kérhették az anyanyelvük tanulását, a gyakorlatban viszont a tanárihiány miatt lehetetlen volt ennek kivitelezése.

94 177/1948. rendelet.

95 278/1973. törvényerejű rendelet.

96 207/1977. rendelet.

97 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 113/1978. számában.

h) Ami az anyanyelven való névhasználatot vagy a földrajzi és helységnevek használatát illeti, azokon a településeken, ahol az anyakönyvvezetők románok voltak, általában románosították a keresztneveket, és a legenyhébb esetekben egyszerűen elhagyták az ékezeteket a kisebbségi családnevekről. Ennek ellenére *elméletileg* léteztek a megfelelő jogszabályok ezeknek a túlkapásoknak az orvoslására, ugyanis a névre vonatkozó 975/1968. számú rendelet szerint az utónevét (keresztnevet) és a családnevet annak eredeti formájában kellett bejegyezni az anyakönyvekbe, és ennek a jogszabálynak a 19. cikke szabályozott egy kiigazítási eljárást is, amelyet az illetékes néptanácsok végrehajtó bizottságánál lehetett kezdeményezni. Mi több, külön minisztertanácsi határozat (2290/1969) mondta ki, hogy szabálysértésnek minősül és büntetendő, ha az anyakönyvekben más, mint román nyelven bejegyzéseket végeznek, vagy más, mint román helyesírást használnak a „névbejegyzés kivételével”.

i) A személyazonossági iratokra vonatkozó 5/1971. számú törvény előírta, hogy az anyakönyvi bejegyzések alapján állítsák ki a személyazonossági igazolványt vagy közismert nevén a „buletin”-t.

j) A helyi közigazgatás szintjén az Alkotmány kimondta, hogy a nép a hatalom szuverén birtokosa, és a hatalmat a Nagy Nemzetgyűlés és a néptanácsok útján gyakorolja. A néptanácsok létrehozását és működését az 57/1968. számú törvény szabályozta, amely előírta, hogy azokban a közigazgatási-területi egységekben, ahol a románon kívül más nemzetiségű lakosság is lakik, az államhatalom helyi szerveibe a nemzetiségek sorából is választanak dolgozókat [4. cikk (2) bek.], hogy a néptanács tárgyalásain az illető nemzetiség nyelvét is használhatják (23. cikk), s a határozatokat az illető nemzetiség nyelvén is közzéteszik.

k) A jelképekről, a megyei és municípiumi címerek készítéséről szóló 503/1970. számú rendelet kimondta, hogy a címereknek „az illető területi egység legjellegzetesebb történelmi hagyományait s politikai, gazdasági és társadalmi megvalósításait” kell bemutatniuk.⁹⁸

l) A település- és földrajzi nevek az autonóm tartományok megszűnése után csak románul voltak feltüntetve, a kisebbségek nyelvén tilos volt ilyen neveket kifüggeszteni, sőt 1988 után már a kisebbség nyelvén megjelenő könyvekben vagy sajtóban is kötelező volt románul használni a helységneveket. A nemzeti-ségi nyelven történő helységnévhasználat első ízben való betiltására 1971-ben került sor. Később enyhítették ezeket a szabályokat, majd 1988-tól újra betiltották a kisebbségi helységnevek használatát.⁹⁹ Pontosabban 1988. április 2-től tilos lett a helységnevek magyar használata a sajtóban, könyvkiadásban és tömegkommunikációban.¹⁰⁰

98 Mikó 1981. 93.

99 Kroner 1988. 10–12.

100 Soproni 1988. 79–98.

m) Az akadálytalan kapcsolattartás jogának gyakorlását lehetetlenné tette a kulturális elszigetelési politika, a magyarországi televízió- és rádióadók zavarásával és a fogásukra alkalmas antennák leszerelésével kezdődően az intézményes postacenzúrán keresztül, egészen a közvetlen telefon-távhívási rendszer kiépítésének megtagadásáig. Ugyanakkor külföldi állampolgárokat tilos volt elszállásolni,¹⁰¹ ha nem bizonyultak közeli rokonnak (közeli rokonnak minősültek a gyermekek, szülők, testvérek, ezek házasársai és gyermekei). Ez alól a rendelkezés alól egy nyílt diszkriminációs kivételt képeztek a külföldi állampolgárságú vagy állampolgársággal nem rendelkező „román származású személyek”, akik bármilyen rendű rokonaiknál megszállhattak.¹⁰² Útlevelet csak kérésre lehetett szerezni, és az elbírási rendszer szubjektív oldala előreláthatatlanná és a legtöbbször lehetetlenné tette a külföldi utazást.

A kisebbségellenes romániai politika eredményéről vagy hatékonyságáról tisztán beszélnek a statisztikai adatok. Míg 1930-ban Románia lakosságának 30%-át alkották a kisebbségek, 1992-ben ezek aránya már csak 10,7% volt. Figyelemre méltó, hogy ez alig 60 év alatt történt. 1989-ben az ENSZ Emberjogi Bizottsága éppen ezért, vagyis a kisebbségi jogok megszegéséért ítélte el Romániát a március 10-én hozott határozatában.¹⁰³ Hivatalos források szerint¹⁰⁴ Románia népessége nemzetiségi szempontból 1930 és 1977 között a következőképpen fejlődött:

5. táblázat. *A népesség-összetétel dinamikája Romániában 1930–1977 között*¹⁰⁵

Nemzetiség	1930	%	1956	1966	1977	Diff. 1956–1977
Románok	11 118 000	77,8	14 996 000	16 746 510	19 003 544	+ 4 007 430 = + 26,7 %
Magyarok	1 423 00	10,0	1 587 675	1 619 592	1 706 874	+ 119 199 = + 7,5
Németek	633 000	4,4	384 708	382 595	358 732	– 25 976 = – 6,8
Zsidók	452 000	3,2	146 264	42 888	25 686	– 120 578 = – 82,4
Cigányok	243 000	1,7	104 216	64 197	229 986	+ 125,770 = + 120,7

101 225/1974. rendelet.

102 Nagy 2002. 327–328.

103 Lásd: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=10672> (utolsó letöltés: 2015.09.14.) és magyarkronologia.terrorhaza.hu/1989/marcius.html (utolsó letöltés: 2015.09.14.).

104 Forrás: Illyés 1981. 54. [Statistik 10 (505)].

105 Forrás: A romániai Nemzeti Statisztikai Hivatal honlapja – <http://www.insse.ro/> (utolsó letöltés: 2018.09.10.) – Recensământul Populației, Rezultate Generale – iulie 2003, Lista de tabele cu rezultatele generale ale Recensământului Populației și a Locuințelor 2002.

Nemzetiség	1930	%	1956	1966	1977	Diff. 1956–1977
Ukránok, rutének, huzulok	46 000	0,3	60 479	54 705	55 417	– 5 062 = –8,4
Szerbek, horvátok, szlovének	50 000	0,3	46 517	44 236	43 358	– 4 159 = – 8,9
Oroszok	51 000	0,4	38 731	39 483	32 147	– 6 584 = –17,0
Szlovákok	34 000	0,2	23 331	22 221	22 037	– 1 294 = – 5,5
Tatárok			20 469	22 151	23 107	+ 2 638 = +12,9
Törökök	43 000	0,3	14 329	18 040	23 303	+ 8 974 = + 62,6
Bolgárok	67 000	0,5	12 040	11 193	10 467	– 1 573 = –13,1
Csehek	17 000	0,1	11 821	9 978	7 756	– 4 065 = – 34,4
Görögök	23 000	0,2	11 166	9 088	6 607	– 4 559 = – 40,8
Lengyelek	16 000	0,1	7 627	5 860	4 750	– 2 871 = – 37,6
Örmények	12 000	0,1	6 441	3 436	2 436	– 4 005 = –62,2
Mások			13 357	4 681	4 141	– 9 216 = – 69,0
Adatok nél- kül	53 000	0,4	4 165	2 309	62	– 4 103 = – 98,5
Összesen	14 281 000	100,0	17 489 450	19 103 163	21 559 416	+ 4 069 966 = + 23,3

A hivatalos statisztikák ellenére, az egyes romániai vallásfelekezetek által becsült 1987-es adatok szerint a romániai magyar nemzetiség száma 2 280 000 főt tett ki.¹⁰⁶

5. 1990–2018¹⁰⁷

A rendszerváltással kezdődően az 1990-es évek elején a kisebbségek helyzetük javulását és jogaik elismerését várták a „demokratizálódástól”. 1990 és 1996 között a változások nem voltak látványosak a neokommunista hatalom és az ezzel

¹⁰⁶ Békési–Dálya–Enyedi–R. Süle 1989. 43.

¹⁰⁷ Ezen fejezet alapjául szolgált: Fábián és mtsai. 2017. 231–276.

szövetséges szélsőjobboldali pártok által támasztott akadályok miatt. A kisebbségi törekvéseket csak akkor koronázta részleges siker, amikor a hatalom euroatlanti integrációs küszködésében a kisebbségek jogait a nemzetközi szervezetek számon kérték tőle.

Románia 1993-ban aláírta a társulási szerződést az Európai Közösségekkel,¹⁰⁸ és ugyanazon év októberében tagja lett az Európa Tanácsnak. 1994-ben ratifikálta az *Európai emberi jogok és alapvető szabadságok egyezményét*,¹⁰⁹ és 1995-ben a szerződéshez fűzött 11. Protokollt¹¹⁰ (kiegészítő jegyzőkönyvet), majd szintén 1995-ben elsőként ratifikálta az Európa Tanács által létrehozott kisebbségvédelmi keretegyezményt,¹¹¹ amely 1998. február 1-jén lépett hatályba, miután 13 állam ratifikálta. Később csatlakozott a Helyi önkormányzatok európai chartájához¹¹² is, valamint elismerte a Faji Diszkrimináció Felszámolási Bizottságának joghatóságát a Faji megkülönböztetés felszámolásáról szóló nemzetközi egyezmény 14. cikke alapján, amelyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1965. december 21-én fogadott el New Yorkban.¹¹³

A magyar kisebbségi érdekképviselő 1989 decemberében, rögtön a Ceausescu-rezsim eltörlése után, pontosabban 1989. december 25-én alakult meg, felvállalva a Romániában élő magyarok érdekvédelmét és közképviselőt. Annak ellenére, hogy 1992 októberében az RMD SZ vezető politikusai egy autonómianyilatkozatot fogadtak el és ennek kivívására esküt is tettek a kolozsvári Szent Mihály-templomban, a történelem megismételte önmagát, amikor 1993-ban néhány magyar képviselő megkötötte a *neptuni egyezséget* a román kormány képviselőivel, akik tulajdonképpen megismételték a csucsai paktum szemfényvesztését. A két paktum között annyi volt a különbség, hogy az új paktum megkötése az amerikai Project of Ethnic Relations (PER) közvetítésével történt.

Románia több alapszerződést vagy barátsági szerződést is kötött olyan államokkal, amelyek anyaország minőségben tudnak fellépni a különböző kisebbségben élő népcsoportok esetében. Ezek közül a legfontosabbak a Magyarországgal,¹¹⁴ Németországgal,¹¹⁵ a volt Jugoszláviával¹¹⁶ és Oroszországgal¹¹⁷ kötött egyezmények. Ezek a szerződések önmagukban is elegendők kellett volna legyenek a kisebbségi jogok szavatolásához, ugyanis ezek alapján a kisebbségek egyénekként

108 20/1993. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 73/1993. számában).

109 30/1994. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 135/1994. számában).

110 79/1995. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 147/1995. számában).

111 33/1995. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 82/1995. számában).

112 Elfogadva Strasbourgban, 1985. október 15-én. Románia a 199/1997. sz. törvénnyel ratifikálta (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 331/1997. számában). Románia vonatkozásában 1997.11.26-án lépett hatályba.

113 612/2002. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 851/2002. számában).

114 113/1996. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 250/1996. számában).

115 95/1992. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 237/1992. számában).

116 Jóváhagyta a 419/2003. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 757/2003. számában).

117 Jóváhagyta a 24/2003. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 194/2004. számában).

vagy jogi személyekbe tömörülve, sőt csoportosan is fordulhatnak az Emberi Jogok Európai Bíróságához, valamint például Magyarország és Németország is számon kérheti a szerződésbe foglaltak betartását.

Románia mindig ellenezte a kollektív jogok elismerését, és a román–magyar alapszerződés függelékében nyíltan kijelenti: „A szerződő felek egyetértenek abban, hogy az Európa Tanács Közgyűlésének 1201-es ajánlása nem vonatkozik kollektív jogokra és nem kötelezi a szerződő feleket arra, hogy bizonyos személyeknek területi autonómiát biztosítsanak etnikai kritériumok alapján.”

A román–magyar alapszerződésben Magyarország minden területi garanciát megadott Romániának, lemondván az ún. jövőbeni területi követelésekről is (3. és 4. cikkek).¹¹⁸

A 2002-ben kötött román–jugoszláv egyezményben a felek megegyeztek, hogy biztosítják a kisebbségek döntéshozatalban való részvételi jogát nemzeti, regionális és helyi szinten. Ugyanakkor a szerződő felek vállalták, hogy tartózkodni fognak olyan intézkedések meghozatalától, amelyek megváltoztatnák a lakosság etnikai összetételét a kisebbségek lakta területeken, vagy amelyek célja a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak szűkítése lenne.

A román kormány kollektív jogok elleni politikáját nemrég újra megerősítette a koszovói függetlenségi törekvések kapcsán, amikor a román külügyminiszter kijelentette, hogy „Álláspontunk szerint támogatni kell a kisebbséghez tartozó személyek jogait, ugyanakkor ellenezük a kollektív jogok biztosítását”.¹¹⁹

A kisebbségi jog jogalanyai nemcsak az egyének vagy a jogi személybe tömörült bizonyos kisebbségi csoportok, hanem maga a *nép* csoport is, mert a kisebbségi jog végcélja a népcsoport megmaradása, elnemzetietlenítésének a megakadályozása.

A kollektív jogokat a többségi állam ritkán ismeri el, attól félve, hogy kialakul egy „állam az államban”, esetleg attól tart, hogy a népcsoport gyakorolni fogja önrendelkezési jogát, amely egyesek szerint csak olyan népeknek van megadva, amelyeknek nincs „anyaországuk”, és azzal a feltétellel, hogy az államok integritását, szuverenitását és határainak sérthetlenségét ne érintse.

Summa summarum a mindenkori román kormány ellenzi az autonómia bármilyen formájának megvalósítását, mert ez a kollektív jogok elismerését feltételezné,

118 3 cikk: „(1) A Szerződő Felek megerősítik, hogy kölcsönös kapcsolatukban tartózkodnak a másik Szerződő Fél területi integritása vagy politikai függetlensége ellen irányuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy annak alkalmazásától, valamint bármely más, az Egyesült Nemzetek céljaival és a Helsinki Záróokmány elveivel összeegyeztethetetlen cselekedetektől.

(...)

(2) A Szerződő Felek a közöttük felmerülő vitás kérdéseket kizárólag békés eszközökkel oldják meg.”

4. cikk: „A Szerződő Felek a nemzetközi jog elveivel és normáival, valamint a Helsinki Záróokmány alapelveivel összhangban megerősítik, hogy tiszteletben tartják közös határuk sérthetlenségét és a másik Fél területi integritását. Úgyszintén megerősítik, hogy egymással szemben területi követelésük nincsen és ilyet a jövőben sem támasztanak.”

119 „Koszovó: »Bukarest nem enged.«” *Krónika* 2007. 12. 21–23.

szem elől veszítve azt a tényt, hogy Koszovóban éppen az autonómia visszavonása vezetett konfliktushoz. Ennek ellenére a sajtó és a politikusok következetesen attól tartanak, hogy Koszovó függetlenségének elismerése negatív példát szolgáltatna Kelet-Közép Európában.¹²⁰

Az EBEÉ-n részt vevő államok a *Helsinki-II. záródokumentumban* (1992. július 10.) létrehozták a nemzeti kisebbségi főbiztos tisztségét mint az etnikai konfliktusok lehető legkorábbi szakaszukban való megelőzésének eszközét. A főbiztos „előrejelzést” biztosít, és szükség szerint a lehető legkorábbi szakaszban „sürgős intézkedéseket” tesz olyan, a nemzeti kisebbségeket érintő feszültségekkel kapcsolatos ügyekben, melyek még nem léptek túl az előrejelzés szakaszán, de amelyek a főbiztos megítélése szerint az EBEÉ-térségen belül a békét, stabilitást vagy a részt vevő államok kapcsolatait veszélyeztető konfliktussá fajulhatnak, s ezért a Tanács vagy a VTB figyelmét igénylik és lépéseit teszik szükségessé. A főbiztos nem foglalkozik nemzeti kisebbségi ügyekkel olyan helyzetekben, amelyek szervezett terrorista cselekményeket foglalnak magukban, és akkor sem, ha az EBEÉ-elveknél egy nemzeti kisebbséghez tartozó személlyel kapcsolatos megsértésről van szó. A főbiztos Románia esetében a magyar kisebbség érdekében többször is fellépett. Egyik esetben a Babeş–Bolyai Tudományegyetem multikulturalitásának megőrzéséért tett látogatást ezen az egyetemen 2000-ben, és ennek hatására kezdődött meg a jogi karon néhány tantárgy magyar nyelven való oktatása.¹²¹

Az 1991-es román alkotmány¹²² 20. cikke szerint az alkotmány az állampolgárok kötelezettségeit és jogait szabályozó előírásait úgy kell alkalmazni, hogy ezek összhangban legyenek az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatával és a Románia által elfogadott nemzetközi szerződésekkel. Ezt hivatott kiegészíteni a második bekezdés, amely kimondja, hogy abban az esetben, amikor az alapvető emberi jogokat szabályozó nemzetközi szerződések és a belső törvények között ellentmondás van, az előbbieket kell alkalmazni.

Tehát az emberi jogokat szabályozó nemzetközi szerződéseknek elsőbbségük van a belső törvényekkel szemben, ami azt jelenti, hogy hasonló primátust élveznek a kisebbségi jogokat szabályozó szerződések is, amelyek szerves részei az egyetemes nemzetközi emberi jogok védelmének.

A 2003-ban módosított román alkotmány¹²³ 1. cikke szerint „Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam”. A *nemzetállam* elméletileg kizárja a kisebbségek létezését, vagy legalábbis másodrangú állampolgárokká teszi őket államalkotó képességük hiányában.

120 Lásd: a Ziua napilap 4110/13.12.2007, 4114/18.12.2007, 4115/19.12.2007 számai. Bichir 2007.

121 <http://www.ziua.net/display.php?id=47131&data=2000-07-15> (utolsó letöltés: 2018.09.10.).

122 Románia Hivatalos Közlönye 223/1991. szám.

123 Az alkotmánymódosító törvény a 2003. évi 429. számú. A népszavazásra bocsátás céljából Románia Hivatalos Közlönyének 669/2003. számában tették közzé. A népszavazáson elfogadott szöveg közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 758/2003. számában.

A 2. cikk kijelenti: „A nemzeti szuverenitás a román nép sajátja, amely azt szabad, periodikus és tisztességes választásokon megalakult képviselői szervin, valamint népszavazáson keresztül gyakorolja.” A román alkotmány közvetett módon elismeri, hogy *a kisebbségi jogok védelme szerves része az emberi jogok védelmének*, ugyanis a 20. cikk szerint az emberi jogokat szabályozó nemzetközi szerződéseknek elsőbbségük van a belső törvényekkel szemben, ami azt jelenti, hogy hasonló primátust élveznek a kisebbségi jogokat szabályozó szerződések is, amelyek szerves részei az egyetemes nemzetközi emberi jogok védelmének.

A 4. cikk szerint az állam alapja a román nép egysége és állampolgárainak szolidaritása. Az állampolgárok szolidaritásának megjelenése a 2003-as módosítás eredménye. Ez az előírás különbséget tesz a román nép és más nemzetiségű, de román állampolgársággal rendelkező személyek között. Ugyanazon cikk (2) bekezdése kimondja, hogy Románia összes állampolgárának közös és oszthatatlan hazája, fajtól, nemzetiségtől, etnikai eredettől, nyelvtől, vallástól stb. függetlenül.

A román társadalomban a pluralizmus az alkotmányos demokrácia feltétele és biztosítója. A politikai pártok a törvény feltételei között alakulnak meg és folytatják tevékenységüket, és kötelességük többek között a nemzeti szuverenitás és a területi integritás alapelveinek betartása.

Az egyszerű emberi jogok biztosítása a kisebbség számára nem jelent egyenlőséget a többséggel szemben, hanem csak a többség jogainak gyakorlását biztosítja, ami nem elég ahhoz, hogy a kisebbség megőrizze identitását. A kisebbségnek különleges helyzete a többséghez viszonyítva különleges jogok, kiegyenlítő jogok, nem pedig privilégiumok biztosítását követeli meg (a privilégium ugyanis jogtalan előnyben való részesítés).

Romániában az Alkotmány 6. cikkének (2) bekezdése nyíltan nem jelenti ki, hogy a kisebbségek pozitív diszkriminációja nem engedélyezett, de előírja, hogy az állam által hozott, a kisebbségek identitásának megőrzésére, fejlesztésére és kinyilvánítására tett védőintézkedéseknek meg kell felelniük az egyenlőség, illetve a diszkrimináció tilalma elvének a többi román állampolgár viszonylatában.

A kisebbségi jogban megkülönböztetünk *megettűrő* és *elősegítő* kisebbségjogi rendszereket. Az első a formális jogegyenlőségre fekteti a hangsúlyt és nem célja a kisebbségi helyzet hosszú távú fejlesztése, hanem a létező helyzet „konzerválására” törekszik. Az elősegítő kisebbségjogi rendszer nem csupán a formális egyenlőséget biztosítja, hanem ennek fejlesztését tűzi ki célul. Alkotmányi szabályozása szintjén *Románia a megettűrő kisebbségjogi rendszer mellett foglalt állást*, kizárva az aktív megkülönböztetést a kisebbségekhez tartozókkal szemben, ám ugyanakkor hallgatólagosan eltűrve a passzív diszkriminációt, ami hosszú távon a kisebbségek eltűnését célozza.

Az alkotmányban megtaláljuk a kisebbségi jogok korlátait is, először az 53. cikk (1) bekezdése tartalmaz egy ún. „biztonsági szelepet”, megengedve egyes jogok vagy szabadságok gyakorlásának törvény általi korlátozását, ha ezt, az esetnek

megfelelően, a nemzetbiztonságnak, a közrendnek, a közegészségnek vagy a köz-erkölcsnek, az állampolgárok jogainak és szabadságjogainak a védelme, bűnügyi eljárás lebonyolítása, valamely természeti csapás vagy valamely rendkívül súlyos katasztrófa következményeinek megelőzése megköveteli. Továbbá az alkotmány előírja, hogy az ország iránti hűség szent.¹²⁴

A kettő kombinációját felhasználva a titkosszolgálat és rendőrség közbeléphet kisebbségi jogkövetelési esetekben és elsősorban az autonómiát szorgalmazó személyek ügyeiben, mert a nemzetbiztonsági törvény alapján erre konkrét felhatalmazást is kapnak ezek a szervek. A nemzetbiztonsági törvény¹²⁵ alapján nemzetbiztonsági fenyegetésnek minősül többek között az olyan revizionista, szecesszionista fellépés, cselekvés kezdeményezése, szervezése, elkövetése vagy támogatása, amely veszélyezteti Románia területi épségét és egységét [3. cikk, h) pont]. Ilyen esetekben bármilyen eszközt igénybe vehet a titkosszolgálat, beleértve az alapvető emberi jogok és szabadságok gyakorlását korlátozó eszközöket is (13. cikk).

Még fontos megemlíteni, hogy majdnem minden kisebbségi szempontból jelentős törvény az alkotmány 73. cikke alapján organikus törvénnyel szabályozandó. Az ilyen törvényeket mindkét ház tagjai többségének a szavazatával fogadja el, míg az egyszerű törvényeket mindkét ház jelen levő tagjai többsége szavazza meg. Organikus törvénynek kell szabályoznia a választási rendszert; a politikai pártok helyzetét; a népszavazást; a köztisztviselők jogállását; a helyi közigazgatást és a terület szervezését; a helyi autonómia általános jogállását; a nemzeti kisebbségek és a vallásfelekezetek jogállását. Így a magyar kisebbségnek vagy az összes romániai kisebbség parlamenti képviselőinek a legkisebb esélye sincs arra, hogy az általuk képviselt maximum 7-8%-os szavazati aránnyal egyedül valamit el tudjanak érni ezen a területen.

Az utolsó és legfontosabb korlátja a magyar kisebbség önrendelkezési és önállósulási kísérleteinek az alkotmány 152. cikke („A módosítás korlátai”), amely szerint: „Nem képezhetik módosítás tárgyát a jelen alkotmánynak a román állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellegére, a köztársasági kormányformára, a terület integritására, az igazságszolgáltatás függetlenségére, a politikai pluralizmusra és a hivatalos nyelvre vonatkozó rendelkezései”.

A politikai többség mindig erre a cikkre hivatkozik, amikor a kisebbségek autonómiaigényeivel vagy egy újabb hivatalos nyelv bevezetésének igényével szembesül, vita nélkül elutasítva ezeket a „pretenciókat”, kihangsúlyozva, hogy az alaptörvény alapján (amely egy rendszerváltás következménye) nem engedélyezett ezekről a témákról tárgyalni, ugyanis ezek az előírások „örök érvényűek”. Ezt az elméletet elfogulatlan, nagy hírnévnek örvendő román jogászok is kritizálták, például Tudor Drăganu professzor ebben a témában a francia J. Laferrière-t idézi, aki szerint: „jogi szempontból az eljárás, mely elrendeli, hogy az alkotmány vala-

124 54. cikk, 1. bekezdés.

125 51/1991. törvény. (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 190/2014. számában).

mely része megváltozhatatlan, immutábilis, nem bír semmilyen értékkel a valamely pillanatban gyakorolt alkotmányozó hatalomhoz képest, és nem győzheti le akár egy meghatározott kérdés tekintetében sem. Az ilyen rendelkezések egyszerű óhajok, politikai nyilatkozatok, melyeknek nincsen semmilyen jogi értékük és kötelező erejük a jövőbeni alkotmányozók számára.”¹²⁶ Ennek ellenére, ahogyan ezt már a magyar jogi szakirodalomban is megállapították, a fennálló ideológiai álláspontok következményeként ennek a 152. cikknek az eltörlése egy esetleges romániai népszavazás által egyelőre elképzelhetetlen.¹²⁷

Az 1992. január 7-én megtartott népszámlálás alapján Romániának 22 760 449 lakosa volt, a következő nemzetiségi felosztásban:

6. táblázat. *Románia lakosságának etnikai összetétele 1992-ben*¹²⁸

Nemzetiségi hovatartozás	Létszám	%
1. Románok	20 324 892	89,3%
2. Magyarok	1 619 368	7,1%
3. Cigányok	409 723	1,8%
4. Németek	111 301	0,5%
5. Ukránok	66 483	0,3%
6. Lipovánok	29 774	0,1% alatt
7. Törökök	29 533	0,1% alatt
8. Szerbek	29 080	0,1% alatt
9. Tatárok	24 649	0,1% alatt
10. Arománok	21 089	0,1% alatt
11. Szlovákok	20 672	0,1% alatt
12. Bolgárok	9 935	0,05% alatt
13. Zsidók	9 107	0,05% alatt
14. Oroszok	8 914	0,05% alatt
15. Makedorománok	6 999	0,05% alatt
16. Svábok	6 292	0,05% alatt
17. Csehek	5 800	0,05% alatt
18. Horvátok	4 180	0,05% alatt
19. Lengyelek	4 247	0,05% alatt
20. Görögök	3 897	0,05% alatt
21. Karaschovének	2 775	0,05% alatt
22. Csángók	2 165	0,05% alatt

126 Laferrière 1947. 289. Idézi: Varga–Veress 2007. 69–70.

127 Móré 2013. 137–138.

128 Ministry of Foreign Affairs 1992.

Nemzetiségi hovatartozás	Létszám	%
23. Örmények	2 023	0,05% alatt
24. Romániai szászok	1 843	0,05% alatt
25. Székelyek	831	0,05% alatt
26. Ruténok	350	0,05% alatt
27. Más népcsoportok	3 480	0,05% alatt
28. Meghatározatlan nemzeti-ségűek	1 047	0,05% alatt

1998-ban Románia ratifikálta a madridi Európai keretegyezményt a helyi önkormányzatok és közösségek határon túli együttműködéséről,¹²⁹ és a határhozvetben Magyarország és Románia helyi önkormányzatai már több részen is nemzetközi „régiókba” tömörültek.

Románia 2002-ben ratifikálta az Európai állampolgársági egyezményt is.

A 2002-es népszámlálás 21 680 974 fős összlakosságánál nemzetiség és anyanyelv szerint a következő népesség-összetételt adja:

7. táblázat. Románia lakosságának etnikai és anyanyelvi összetétele 2002-ben¹³⁰

Nemzetiségi hovatartozás	Létszám	%	Anyanyelvük szerint	Létszám	Százalék
1. Románok	19 399 597	89,4%	1. Románok	19 736 517	91,03%
2. Magyarok	1 431 807	6,6%	2. Magyarok	1 443 970	6,66%
3. Cigányok	535 140	2,4%	3. Cigányok	237 570	1,09%
4. Németek	59 764	0,2%	4. Németek	44 888	0,2%
5. Ukránok	61 098	0,28%	5. Ukránok	57 407	0,26%
6. Oroszok-lipovánok	35 791	0,17%	6. Oroszok-lipovánok	29 246	0,13%
7. Törökök	32 098	0,14%	7. Törökök	28 115	0,12%
8. Szerbek	22 561	0,10%	8. Szerbek	20 411	0,09%
9. Tatárok	23 935	0,11%	9. Tatárok	21 272	0,09%
10. Szlovákok	17 226	0,1% alatt	10. Szlovákok	16 027	0,07% alatt
11. Bolgárok	8 025	0,05% alatt	11. Bolgárok	6 735	0,05% alatt
12. Zsidók	5 785	0,05% alatt	12. Zsidók	951	0,05% alatt
13. Csehek	3 941	0,05% alatt	13. Csehek	3 381	0,05% alatt
14. Horvátok	6 807	0,05% alatt	14. Horvátok	6 355	0,05% alatt
15. Lengyelek	3 559	0,05% alatt	15. Lengyelek	2 690	0,05% alatt

129 78/1999. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 207/1999. számában).

130 <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/index1.htm> (utolsó letöltés: 2018.09.10.).

Nemzetiségi hovatartozás	Létszám	%	Anyanyelvük szerint	Létszám	Százalék
16. Görögök	6 472	0,05% alatt	16. Görögök	4 170	0,05% alatt
17. Karaschovének	206	0,05% alatt	17. Karaschovének	251	0,05% alatt
18. Csángók	1 266	0,05% alatt	18. Örmények	721	0,05% alatt
19. Örmények	1 780	0,05% alatt	19. Szlovének	149	0,05% alatt
20. Szlovének	202	0,05% alatt	20. Kínaiak	2 266	0,05% alatt
21. Kínaiak	2 243	0,05% alatt	23. Olaszok	2 531	0,05% alatt
22. Olaszok	3 288	0,05% alatt	24. Albánok	469	0,05% alatt
23. Albánok	477	0,05% alatt	25. Makedónok	482	0,05% alatt
24. Szláv-makedónok	695	0,05% alatt	26. Ruténok	163	0,05% alatt
25. Ruténok	257	0,05% alatt	27. Más anyanyelvűek	12 107	0,05%
27. Más népcsoportok	15 013	0,1% alatt	28. Nem nyilatkoztak	2 130	0,05% alatt
28. Meghatározatlan nemzetiségűek	1 941	0,05% alatt			

5.1. A létezéshez való jog

A létezéshez való jogot mint alapvető emberi jogot maga a Btk. biztosítja a személyeknek. Az egyén fizikai megsemmisítését a 188. cikk emberölésként bünteti, míg a csoportos megsemmisítést a 438. cikk bünteti mint tömeggyilkosságot. Ez azonban még mindig nem elég akadály az etnocídium vagy erőszakos asszimilálás ellen, ami erőszakos elköltöztetés vagy esetleg az etnikai arány megváltoztatásának a formáját is öltheti. Ennek a megelőzését „a megkülönböztetés minden formájának a megelőzéséről és megbüntetéséről” szóló, 2000-ben hozott kormányrendelet¹³¹ kellene biztosítsa, amely szó szerint a következő garanciákat nyújtja:

„12. cikk. (1) A jelen rendelet szerint szabálysértésnek minősül minden olyan cselekmény, amely fenyegetést, kényszert, erőszakot vagy bármilyen más asszimilációs, gyarmatosítási vagy személyek áthelyezésére irányuló eszközt használ annak érdekében, hogy az ország egy részében vagy egy településén módosítsa az etnikai, faji vagy társadalmi összetételt.

(2) A jelen rendelet szerint szabálysértésnek minősül bármely magatartás, amely abból áll, hogy rávesznek valakit, hogy elhagyja lakhelyét, deportálják vagy életkörülményeit megnehezítik, azzal a céllal, hogy ez a személy vagy személyek

131 137/2000. kormányrendelet (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 166/2014. számában), a hatálybalépés eredeti időpontja: 2000.11.02.

egy csoportja, akik egy adott fajhoz, nemzetiséghez, etnikumhoz vagy valláshoz tartoznak, beleegyezésük nélkül hagyományos tartózkodási helyükről való lemondásra kényszerüljenek. Jelen rendelet megsértésének minősül egy kisebbségi csoport kötelezése, hogy elhagyja a települést, területet vagy vidéket, ahol lakik, valamint egy többségi csoport kötelezése is arra, hogy olyan településen, területen vagy vidéken telepedjen le, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó lakosság lakik.

13. cikk. Szabálysértésnek minősül a jelen rendelet szerint minden olyan magatartási forma, amelynek célja egy bizonyos személy vagy csoport elüldözése vagy elköltöztetése egy lakónegyedből vagy egy épületből az érintett személyek faji, nemzetiségi, etnikai, vallási, társadalmi, hitbeli, nemi vagy szexuális irányultsági hovatartozása miatt.”

A 12. cikk (2) bekezdésének II. fordulatából kiderül, hogy egy többségi csoport betelepülése olyan településre, területre vagy vidékre, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó lakosság lakik, nem minősül az etnikai arányok törvénytelen módosításának, ha ez önkéntes alapon történik. Éppen ezért Romániában az etnikai arányokat 1990 után már nem iparosítással vagy az értelmiségiek elköltöztetésével változtatják meg, hanem időnként „militarizálással”.¹³²

Ami a hazához való jogot illeti, meg kell állapítanunk, hogy Románia „országot” biztosít a kisebbségeknek, viszont ahhoz, hogy ezek azt az országot hazájuknak érezzék, szükség van a kisebbségi jogok széles körű biztosításához, mert a „haza-érzet” kizárólag szubjektív alapokon nyugszik, és a kisebbségek maguk ítélik meg, hogy az országot hazájuknak érzik-e vagy sem.

5.2. Az identitáshoz való jog

A román alkotmány 6. cikke kimondja, hogy azoknak a személyeknek, akik a nemzeti kisebbségekhez tartoznak, az állam elismeri és biztosítja a jogot arra, hogy etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat megőrizték, fejlesszék és kinyilvánítsák.

Románia 1998-tól bevezette a nemzeti kisebbségek saját „nemzeti ünnepét”, amelyet minden évben december 18-án¹³³ ünnepelnek meg, általánosságban megerősítve ezáltal a kisebbségi identitás létezését.

2008-tól Romániában törvény védi a szellemi kulturális örökséget,¹³⁴ és 2015-től a népviseletnek is nemzeti napja van minden év május második vasárnapján.¹³⁵

132 Például 1990–2000 között a többen élő magyar kisebbség lakóterületein újabbnál újabb katonai vagy csendőrlaktanyákat, -egységeket hoztak létre, amelyek személyzete szinte 100 százalékban a többségi lakosságból tevődött ki. Ezek és a családjaik általában 3-4%-kal is megváltoztathatják a helyi etnikai arányt, és a jövőre nézve ez az arány csak a többség javára változik. Lásd: Háromszék 1995.04.11.

133 881/1998. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 478/1998. számában).

134 26/2008. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 168/2008. számában).

135 102/2015. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 322/2015. számában).

Mindkét törvény előírásai kiterjednek a kisebbségek szellemi-kulturális örökségének, valamint népviseletének védelmére is, ezáltal is erősítve az identitásukat.

Az állampolgársági törvény¹³⁶ szerint (2. cikk) minden állampolgár egyenlő a törvény előtt. Elméletileg tehát a nemzetiségi hovatartozás bevallásából nem származhat hátránya. A kisebbségeknek általában az iskolába való beiratkozásnál, a népszámláláskor, esetleg a sorozáskor van lehetőségük/kötelességük e kérdésben színt vallani.

A hatályos 504/2001. kormányhatározat a lakosság és a lakások számbavételéről¹³⁷ kisebbségi területen a következőket írja elő: népszámláláskor számba veszik mindazokat a személyeket, akik román állampolgársággal és romániai lakhellyel rendelkeznek (2. cikk). Ezek alapján tehát a külföldi lakhellyel rendelkező román állampolgárok nem számoltatnak meg. A népszámlálási űrlapok egyik kérdése az etnikai, nemzetiségi hovatartozásra vonatkozik, és ezáltal minden román állampolgárnak megadatik az a lehetőség, hogy gyakorolja az identitáshoz való jogát és magát egy bizonyos nemzetiségűnek vallja. A nemzetiségi hovatartozás bevallása nem kötelező, *az önkéntes bevallás azonban nominálisan történik, és nincs lehetőség többes identitás kinyilvánítására.*

Romániában már 1990 elején megszületett a döntés, hogy létrehoznak egy országos informatizált lakosság-nyilvántartási rendszert – ez főleg a rendőrség munkáját kellett volna megkönnyítse.¹³⁸ 1996-tól hatályba lépett a „lakosság-nyilvántartásról és a személyi igazolványról” szóló törvény.¹³⁹ A törvény szerint a román állampolgárok nyilvántartása a lakhely alapelveire támaszkodik és a belügyminisztérium végzi az Országos informatizált lakosság-nyilvántartási rendszer (OILR) keretén belül, a helyi lakosság-nyilvántartási alakulatok által. Az Állandó lakosság-nyilvántartási regisztert azért vezetik, hogy nyomon lehessen követni a lakosság számát, összetételét és alakulását, mozgását az ország területén. A román állampolgárokat születésükkor veszik nyilvántartásba, amikor egy nyilvántartási számot is kapnak. 14 éves korában minden román állampolgár számára személyi igazolványt állítanak ki, amellyel az állampolgárságot is lehet bizonyítani.

A fent említett törvény kimondja, hogy a nyilvántartás adatai titkosak, és semmi esetre sem szabad ezeket más természetes vagy jogi személyeknek kiszolgáltatni, csak a törvény keretei között vagy az illető beleegyezésével. Ez a törvény nem beszél arról, hogy a lakosság-nyilvántartás kitérne a természetes személyek etnikai hovatartozására. A törvény alkalmazási szabályainak egyik függelékében azonban megjelenik egy rovat, amely a *nemzetiség (naționalitate)* megjelölését is kéri abban az esetben, amikor egy román állampolgár külföldi lakhely bejegyzését

136 21/1991. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 576/2013. számában).

137 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 296/2001. számában.

138 548/1990. kormányhatározat az Országos informatizált lakosság-nyilvántartási rendszer létrehozásáról (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 74/1990. számában).

139 105/1996. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 237/1996. számában).

kérvényezi.¹⁴⁰ Ebben az esetben nincs fogalomzavar, tehát a nemzetiség nem jelent állampolgárságot, ugyanis az ilyen kérést betérjesztő személy román állampolgár, de a kérésben meg kell jelölnie a nemzetiségét is.

Egy másik alapvető jogszabály az anyakönyvi dokumentumokról szóló 1996/119. számú,¹⁴¹ amelynek alkalmazási útmutatója¹⁴² a kisebbségekre is vonatkozóan a következő előírásokat tartalmazza:

– A nyilatkozatokat az anyakönyvvezető előtt születés vagy halál esetén szóban teszik, míg házasságkötés esetén ez írásban történik.

– Az anyakönyveket (*registrul de stare civilă*) és a bejegyzéseket román nyelven vezetik, a latin ábécé betűit használva. A „nemzetiség” rovatba, amely bizonyos dokumentumokban megjelenik, a szabályzat kimondja, hogy a kinyilvánított nemzetiséget kell beírni, míg az „állampolgárság” rovatban a személyi igazolványból kiderülő állampolgárságot kell feltüntetni [24. cikk, c) pont].

– Az összes okiratot a Román Tudományos Akadémia által megállapított szabályok szerint kell kiállítani, beleértve az ä, î, â, ș, ț betűk használatára vonatkozó szabályokat is. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a szabályzat nem szól semmit a kisebbségi nyelveken létező különleges betűkről és ékezetekről, habár ezek fel nem tüntetése főleg a hagyatéki eljárások esetében sok gondot szokott okozni a névhasználatban. Ezt a helyzetet az anyakönyvi dokumentumokról szóló törvény 66. cikkének (1) bekezdése orvosolja, amikor előírja, hogy a születési bizonyítványba és az anyakönyvi dokumentumokba a család- és keresztnévet az illető személy anyanyelvén kell beírni, a latin ábécé betűinek segítségével.

– Az anyakönyvi okiratok és bejegyzések semmissé nyilvánítása, módosítása vagy kijavítása csak jogerős bírósági határozat alapján történhet meg. A kisebbségek esetében a kijavítás (*rectificare*) problémája vetődik fel az ékezetjavításokat illetően, amelyek tárgyi hibáknak (*erori materiale*) minősülnek.

– Az anyakönyvi tanúsító okiratokat csak román nyelven töltik ki.

– Ezekbe az okiratokba nem vezetik be az illető vallási hovatartozását.

– Az a személy, akinek a család- vagy keresztnévét úgy jegyezték be, hogy az anyanyelvről lefordították más nyelvre vagy egy más nyelv írásjeleivel írták le, kérheti, hogy megjegyzés formájában beírják ezeket a neveket anyanyelven és az anyanyelv ékezeteivel, mind a jogosult, mind ennek szülei nevét illetően. A kérést az anyakönyvvezető polgármesteri hivatalnál kell betérjesztetni és a polgármester kell hogy jóváhagyja egy határozattal. A névváltoztatás után új születési bizonyítványokat állítanak ki, és a módosítások kiterjednek a gyermek vagy a házastárs nevére is, amennyiben az utóbbi is beleegyezik ebbe.

140 Az 1/1997. sz. alkalmazási szabályok 7. függeléke: A külföldi lakhely alapítását kérvényező személy adatlapja (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 177/1997. számában).

141 119/1996. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 339/2013. számában).

142 Az 1/1997. sz. szabályzat a 119/1996. törvény rendelkezéseinek egységes alkalmazásáról (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 318bis/1997. számában).

– A névváltoztatást szabályozó kormányrendelet¹⁴³ minden román állampolgárnak széles körű lehetőséget biztosít arra, hogy közigazgatási úton megfelelő indokolás alapján nevet változtasson. Az indokok között megtalálható a hibásan anyakönyvezett nevek módosítása, a románra lefordított nevek eredeti használati módjának a kérelmezése, amennyiben a kérelmező születésekor ezt a nevet használta, vagy a család többi tagja által viselt név felvétele (4. cikk). Ezeket az indokokat szokták a kisebbségek felhozni. A kérelmet a közösségi (helyi) lakosság-nyilvántartási hivatalnál kell betérjeszteni, és a megyei lakosság-nyilvántartási hivatal határoz a kérdésben. A határozattal elégedetlen személyek a közigazgatási bíróságoknál emelhetnek panaszt (18. cikk).

A 113/1997. számú kormányhatározat¹⁴⁴ szerint az Állandó lakosság-nyilvántartási regiszterben mint aktív nyilvántartásban a természetes személyekről a következő adatokat jegyzik fel:

- fő személyi adatok: név, keresztnév, nem, születési év és hely, szülők neve, személyi szám, férj vagy feleség neve, gyerekek, *nemzetiség* és családi állapot;
- általános adatok: iskolai végzettség, foglalkozás, katonai helyzet;
- lakhelyi és tartózkodáshelyi adatok;
- adatok a kiállított igazolványokról;
- kivándorlási és bevándorlási adatok;
- elhalálozási időpont;
- fénykép.

Ezeket az adatokat az illető személy adja át a hatóságoknak (kivételt képeznek bizonyos adatok, mint a születés vagy halál bejelentése), illetve a hatóságok is napirendre hozhatják azokat egymás adatbázisainak alapján.

A nemzetiség vagy etnikai hovatartozás fel van tüntetve a katonakönyvben is, habár a lakosság honvédelemre való felkészítéséről szóló törvény¹⁴⁵ a katonakönyvről szóló részben nem tér ki ennek tartalmára. Ugyanaz a törvény azonban előírja, hogy a Honvédelmi Minisztérium saját adatbázist hoz létre helyi és központi szinten a besorozott személyek és a tartalékos katonák nyilvántartására az Országos informatizált lakosság-nyilvántartási rendszer adatai alapján (43–45. cikkek).

Adminisztratív szempontból meg kell még említeni, hogy 2002. január 1-től Romániában megalakultak a közösségi (helyi) lakosság-nyilvántartási hivatalok, amelyek biztosítják az anyakönyvi iratok, személyi igazolványok, választókönyvek, jogosítványok, törzskönyvek kiállítását.¹⁴⁶

143 41/2003. kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 68/2003. számában).

144 113/1997. kormányhatározat az Állandó lakosság-nyilvántartási regiszter tartalmáról, napirenden tartásáról és adatainak az értékesítéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 71/1997. számában).

145 446/2006. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 990/2006. számában).

146 84/2001. kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 120/1996. számában).

A lakosság-nyilvántartásról történelmi szempontból meg kell említeni, hogy az Ókirályságban 1887-ben, Erdélyben pedig 1894-ben¹⁴⁷ tértek át az egyházak által vezetett nyilvántartásról az állami nyilvántartásra.

A román adatvédelmi törvényt vagy teljes címén *A természetes személyek védelmét biztosító törvény, a személyes adatok feldolgozását és szabad forgalmát illetően*, csak 2001-ben fogadta el a parlament és 2002. március 12-én lépett hatályba.¹⁴⁸ A törvény azokra az adatfeldolgozásokra vonatkozott, amelyeket romániai vagy idegen természetes vagy jogi személyek végeztek, függetlenül attól, hogy a köz- vagy magánszférában kerül sor erre. A törvény nem volt alkalmazható a törvényes előírások betartásával végzett honvédelmi vagy állambiztonsági tevékenységek esetében. A törvény 3. fejezete különleges szabályokat írt elő bizonyos speciális személyi adatok feldolgozását illetően. Ezen adatok közé tartozott a nemzetiségi identitás is. A 7. cikk szerint tiltott volt az etnikai vagy faji eredetre, a politikai, filozófiai, vallási meggyőződésre, szakszervezeti hovatartozásra, valamint az egészségi állapotra és a szexuális életre vonatkozó személyi adatok feldolgozása.¹⁴⁹ E törvényt a 129/2018. törvény¹⁵⁰ hatályon kívül helyezte, ugyanis helyette 2018. május 25-én hatályba lépett az Európai Unió Általános adatvédelmi rendelete.¹⁵¹ A rendelet 9. cikkének (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „A faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatok, valamint a természetes személyek egyedi azonosítását célzó genetikai és biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok kezelése tilos. Az általános tiltáshoz a (2) bekezdés számos kivételt társít.¹⁵²

147 Az 1894: XXXIII. tc. az anyakönyvi dokumentumokról.

148 A 677/2001. számú törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 790/2001. számában).

149 A tiltás feloldódott a következő esetekben: 1. az illető személy kifejezett beleegyezését adta ilyen feldolgozásra; 2. a munkajog alapján a feldolgozót törvényes előírás kötelezi erre; 3. a feldolgozás az illető személy életének, testi épségének és egészségének érdekében történik, illetve más személy védelméhez szükséges abban az esetben, ha az illető személy olyan állapotban van, hogy nem tudja magát kifejezni és beleegyezését adni; 4. a feldolgozást egy alapítvány vagy szövetség végzi legális tevékenység keretén belül, illetve akkor, ha más nonprofit, politikai, filozófiai, vallási vagy szakszervezeti jellegű szervezet végzi, azzal a feltétellel, hogy az illető személy ezeknek tagja vagy ezekkel rendszeres kapcsolatban van, és a feldolgozás alatt beleegyezése nélkül adatai nem fedhetők fel egy harmadik személynek; 5. amikor a feldolgozás olyan adatokat érint, amelyeket a személy nyíltan közzétett; 6. amikor a feldolgozás egy bíróság előtti jog megállapításához, gyakorlásához vagy védelméhez szükséges; 7. amikor egy fontos közérdek védelméről van szó, azzal a feltétellel, hogy a személy jogai tiszteletben legyenek tartva és részesüljön mindenfajta törvényes garanciában.

150 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 503/2018. számában.

151 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), közzétéve az EU Hivatalos Lapjának L 119/2016.05.04. számában.

152 „Az (1) bekezdés nem alkalmazandó abban az esetben, ha: a) az érintett kifejezett hozzájárulását adta az említett személyes adatok egy vagy több konkrét célból történő kezeléséhez, kivéve, ha az

Románia mint Európa tanácsi tagállam 2001-ben ratifikálta¹⁵³ az Európa Tanács adatvédelmi egyezményét, amelyet 1981-ben Strasbourgban dolgoztak ki. A román alkotmányban előírt elsőbbség alapján tehát ez az egyezmény a fent említett törvény előtt volt alkalmazható. A ratifikáláskor Románia az Európa Tanács tudomására hozta (*egyoldalúan kinyilvánította*), hogy ezt a szerződést alkalmazni fogják nemcsak az automatizált adatfeldolgozás, hanem más eszközökkel történő feldolgozás esetében is, ha nyilvántartásban már megjelenő vagy nyilvántartás számára gyűjtött adatokról van szó. Az egyezmény külön kitér az identitással kapcsolatos problémákra, kimondva, hogy „Azok a személyi adatok, amelyek faji eredetre, politikai véleményre, vallási meggyőződésre vonatkoznak [...] nem képezhetik automatikus feldolgozás tárgyát, kivételt képez az az eset, amikor a belső jog szabályai erre megfelelő garanciákkal szolgálnak”.

uniós vagy tagállami jog úgy rendelkezik, hogy az (1) bekezdésben említett tilalom nem oldható fel az érintett hozzájárulásával; b) az adatkezelés az adatkezelőnek vagy az érintettnek a foglalkoztatást, valamint a szociális biztonságot és szociális védelmet szabályozó jogi előírásokból fakadó kötelezettségei teljesítése és konkrét jogai gyakorlása érdekében szükséges, ha az érintett alapvető jogait és érdekeit védő megfelelő garanciákról is rendelkező uniós vagy tagállami jog, illetve a tagállami jog szerinti kollektív szerződés ezt lehetővé teszi; c) az adatkezelés az érintett vagy más természetes személy létfontosságú érdekeinek védelméhez szükséges, ha az érintett fizikai vagy jogi cselekvőképzetlensége folytán nem képes a hozzájárulását megadni; d) az adatkezelés valamely politikai, világnézeti, vallási vagy szakszervezeti célú alapítvány, egyesület vagy bármely más nonprofit szervezet megfelelő garanciák mellett végzett jogszerű tevékenysége keretében történik, azzal a feltétellel, hogy az adatkezelés kizárólag az ilyen szerv jelenlegi vagy volt tagjaira, vagy olyan személyekre vonatkozik, akik a szervezettel rendszeres kapcsolatban állnak a szervezet céljaihoz kapcsolódóan, és hogy a személyes adatokat az érintettek hozzájárulása nélkül nem teszik hozzáférhetővé a szervezeten kívüli személyek számára; e) az adatkezelés olyan személyes adatokra vonatkozik, amelyeket az érintett kifejezetten nyilvánosságra hozott; f) az adatkezelés jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez, illetve védelméhez szükséges, vagy amikor a bíróságok igazságszolgáltatási feladatkörükben járnak el; g) az adatkezelés jelentős közérdek miatt szükséges, uniós jog vagy tagállami jog alapján, amely arányos az elérni kívánt céllal, tiszteletben tartja a személyes adatok védelméhez való jog lényeges tartalmát, és az érintett alapvető jogainak és érdekeinek biztosítására megfelelő és konkrét intézkedéseket ír elő; h) az adatkezelést megelőző egészségügyi vagy munkahelyi egészségügyi célokból, a munkavállaló munkavégzési képességének felmérése, orvosi diagnózis felállítása, egészségügyi vagy szociális ellátás vagy kezelés nyújtása, illetve egészségügyi vagy szociális rendszerek és szolgáltatások irányítása érdekében szükséges, uniós vagy tagállami jog alapján vagy egészségügyi szakemberrel kötött szerződés értelmében, továbbá a (3) bekezdésben említett feltételekre és garanciákra figyelemmel; i) az adatkezelés a népegészségügyi területét érintő olyan közérdekből szükséges, mint a határokon át terjedő súlyos egészségügyi veszélyekkel szembeni védelem vagy az egészségügyi ellátás, a gyógyszeres és az orvostechnikai eszközök magas színvonalának és biztonságának a biztosítása, és olyan uniós vagy tagállami jog alapján történik, amely megfelelő és konkrét intézkedésekről rendelkezik az érintett jogait és szabadságait védő garanciákra, és különösen a szakmai titoktartásra vonatkozóan; j) az adatkezelés a 89. cikk (1) bekezdésével összhangban a közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból szükséges olyan uniós vagy tagállami jog alapján, amely arányos az elérni kívánt céllal, tiszteletben tartja a személyes adatok védelméhez való jog lényeges tartalmát, és az érintett alapvető jogainak és érdekeinek biztosítására megfelelő és konkrét intézkedéseket ír elő.”

153 682/2001. törvény az Egyezmény az egyének védelméről a személyes adatok gépi (automatizált) feldolgozása során ratifikálásáról (közzétéve a Hivatalos Közlöny 830/2001. számában).

A személyi adatok bizalmas, titoktartó kezelésére kötelezi a törvény a statisztikai adatokat gyűjtő, kezelő, tároló intézményeket is.¹⁵⁴

Az identitás bevallásától függ Romániában az anyanyelvhasználat a helyi közigazgatásban, ugyanis ezen a szinten, ha a kisebbségi lakosság aránya meghaladja a 20%-ot:

- a helyi és megyei tanácsnak anyanyelven is nyilvánosságra kell hoznia az ülések napirendjét és a megszavazott határozatokat;

- a kisebbséghez tartozóknak joguk van arra, hogy anyanyelven terjesszenek be szóbeli vagy írott kérelmet a helyi és megyei közigazgatási szervekhez, és arra, hogy ugyanazon a nyelven kapjanak kérelmükre választ;

- a településnevek kifüggesztése be kell következzen anyanyelven a hivatalos nyelvű felirat alatt;

- a helyi közigazgatási szervek kötelesek a nevüket és az alárendelt intézmények nevét a kisebbség nyelvén is kifüggeszteni, ahogyan a közérdekű hirdetéseket is;

- a helyi közigazgatási szervek által rendezett ünnepeken lehet használni a kisebbség nyelvét is;

- kérésre a házasságkötés levezetése anyanyelven végezhető el;

- a tanácsi határozattervezeteket anyanyelven is meg kell fogalmazni;

- a normatív határozatok a román mellett anyanyelven is megjelennek;

- a helyi közigazgatási szervek alkalmazni fognak olyan személyeket, akik értik és beszélnek az illető kisebbség nyelvét.

Ami az identitásvállalásból eredő anyanyelvhasználatot illeti, egy másik „mágikus szám” a kisebbségek számára az 1/3. Vagyis ott, ahol a tanács összetételében a kisebbségi tanácsosok száma meghaladja az 1/3-ot, ezek a következő lehetőségeket kapják:

- a tanácsüléseken az anyanyelvüket használhatják;

- a határozatokat kötelező lefordítani anyanyelvükre is;

- abban az esetben, ha három egymást követő tanácsülésen nincs biztosítva a tolmács jelenléte, fel lehet oszlatni a helyi tanácsot.

5.3. A diszkrimináció vagy hátrányos megkülönböztetés tilalma

A diszkrimináció és a hátrányos megkülönböztetés tilalma területén három nagy csoportba lehet a Romániában hatályban lévő jogszabályokat sorolni:

- az egyenlőség megteremtését és fenntartását szolgáló jogszabályok;

- a diszkriminációt szankcionáló vagy megelőző büntetőjogi előírások;

- a 20. században elszenvedett megkülönböztetés jóvátételét megengedő előírások.

154 226/2009. törvény A hivatalos statisztika megszervezéséről és működéséről Romániában (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 397/2009. számában).

a) Az Alkotmány 30. cikkének (7) bekezdése megtiltja a faji, társadalmi osztályi, nemzeti vagy vallási alapon történő uszítást, egyúttal tiltja az állam és a nemzet rágalmozását, valamint a területi szeparatizmusra való felbujtást. Jogegyenlőséget biztosít minden állampolgárnak fajra, nemzetiségre, etnikai eredetre, nyelvre, vallásra, véleményre, nemre, politikai hovatartozásra, vagyonra vagy társadalmi származásra való tekintet nélkül [4. cikk, (2) bekezdés]. Garantált az állampolgárok egyenlősége a törvény előtt bármilyen előjog vagy megkülönböztetés nélkül [16. cikk, (1) bekezdés].

Ezeket az előírásokat azonban beárnyékolják bizonyos rendelkezések, ugyan csak a hatályos alkotmányból, amelyek annyira elvontan fogalmaznak, hogy fennáll a veszély, hogy kisebbségellenes módon alkalmazzák azokat. Ilyen előírások a következők:

„1. cikk. Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam.”

„13. cikk. Romániában a hivatalos nyelv a román.”

Az egynyelvű nemzetállam elméletileg kizárja a kisebbségek létezését, vagy legalábbis másodrangú állampolgárokká teszi őket államalkotó és szólási képességük hiányában. Egy 2000-ben hozott kormányrendelet „a megkülönböztetés minden formájának a megelőzéséről és megbüntetéséről”,¹⁵⁵ amelyet 2015-ig többször is módosítottak, meglehetősen rendhagyó rendelkezéseket tartalmaz, ugyanis az alkotmányban előírt alapvető jog betartását próbálja konkretizálni, de a diszkriminatív cselekményeket csak szabálysértéseknek minősíti. A gyakorlatban viszont majdnem minden ilyen cselekmény bűncselekménynek minősül, éppen ezért a rendelet is kimondja, hogy egy bizonyos cselekmény csak akkor minősülhet szabálysértésnek, ha nem minősíti más törvény bűncselekménynek. Ezt a rendeletet az uniós csatlakozásért folytatott jogharmonizáció során utóbb a 48/2002. számú törvény¹⁵⁶ módosította, amely által megoldódott az EK 2000/43-as irányelvének¹⁵⁷ átvétele a román jogba.

Ennek a jogszabálynak haladó szellemű rendelkezései is vannak, mint például:

– Megengedi a pozitív diszkriminációt, kimondván, hogy azokat az intézkedéseket, amelyeket a hatóságok vagy magánszemélyek azért hoznak, hogy esélyegyenlőséget teremtsenek, nem lehet diszkriminatív intézkedésnek minősíteni.

– Különböző kivételeket ír elő, amelyek a kisebbségi népcsoportok esélyegyenlőségét hivatottak biztosítani: megengedi külön helyek fenntartását az oktatásban, elutasítja az olyan személyek papi képzését, akik nem tudják bizonyítani, hogy az illető valláshoz tartoznak.

155 137/2000. kormányrendelet (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 166/2014. számában), a hatálybalépés időpontja: 2000.11.02.

156 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 69/2002. számában.

157 Teljes címe: A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról, közzétéve az EU Hivatalos Lap L 180/2000. 07. 19. számában.

– Keresetindítási vagy panaszjogot biztosít a nemkormányzati emberjogi szervezeteknek abban az esetben, ha csoportokat diszkriminálnak, és képviseleti jogot ad ugyanazoknak, ha magánszemély kéri fel őket segítségnyújtásra ilyen jellegű problémákban.

– A hátrányos megkülönböztetés miatt beterjesztett kártérítési kereseteket mentesíti a bélyegilleték kifizetése alól.

– Előírja egy Országos Tanács létrehozását a diszkrimináció leküzdésére, amely felügyeli a rendelet alkalmazását és előírásainak a betartását. Ez a szerv 2001-ben jött létre, és panaszelbírálási jogkörrel is bír.¹⁵⁸

Romániában az Alkotmány 6. cikkének (2) bekezdése nyíltan kimondja, hogy a kisebbségek pozitív diszkriminációja nem engedélyezett. Ugyanakkor az alkotmány előírja, hogy az állam által hozott intézkedések a kisebbségek identitásának megőrzésére, fejlesztésére és kinyilvánítására összhangban kell álljanak az egyenlőség és a meg nem különböztetés elvével a más román állampolgárok vonatkozásában.

A 137/2000. kormányrendelet a diszkrimináció valamennyi formájának a megelőzéséről és büntetéséről, 2. cikkének (9) bekezdése a következőképpen tisztázza a pozitív jogvédelmet: „A hatóságok vagy a magánjogú jogi személyek által egy személy, személyek csoportja vagy egy közösség érdekében hozott azon intézkedések, amelyek ezen személy vagy személyek természetes fejlődésének biztosítását és más személyekkel, személyek csoportjával vagy közösséggel szemben az esélyegyenlőség tényleges megteremtését célozzák meg, valamint azok a pozitív intézkedések, amelyek a hátrányos helyzetű csoportok védelmére irányulnak, a jelen rendelet értelmezése szerint nem jelentenek diszkriminációt.”

A magyar–román, német–román alapszerződések vagy barátsági szerződések elítélik a xenofób, gyűlölködő, megkülönböztető megnyilvánulásokat, a rasszista előítéleteket, és a felek kötelezik magukat arra, hogy ezek megjelenését megelőzik. A szerződő felek bátorítják a toleráns hangulat kialakulását a többség és a kisebbség között.

Az audiovizuális médiáról szóló törvény biztosítja mindenki számára azt a jogot, hogy – amennyiben úgy érzi: az adások jogsértést okoznak neki vagy hátrányos helyzetet teremtenek számára, kérheti az információk helyreigazítását, cáfolását, illetve joga van a replikára vagy feleletre. A rádió- és televíziótársaságok szervezéséről szóló törvény szerint a rádió- és televízióadók kötelesek a nemzeti kisebbségek (kulturális, tudományos) értékeit is népszerűsíteni.

A nyilvános gyülekezések szervezéséről és lebonyolításáról szóló törvény¹⁵⁹ tiltja az olyan tüntetéseket, gyülekezéseket, amelyek célja a totalitárius, fasiszta,

158 1194/2001. kormányhatározat az Országos Diszkriminációellenes Tanács szervezéséről és Működéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 792/2001. számában).

159 60/1991. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 880/2004. számában).

kommunista, rasszista, sovinszta vagy terrorista tanok terjesztése, illetve a nemzeti vagy vallási gyűlöletre, megkülönböztetésre való felbujtás (9. cikk).

5.4. A diszkriminációt szankcionáló büntetőjogi előírások

Romániában 2014. február 1-től új Büntető törvénykönyv¹⁶⁰ lépett hatályba, amely teljesen átfogalmazta a kisebbség szempontjából is fontos előírásokat. Ezen előírások rövid, de átfogó leltára a következő:

a) A Btk. 77. cikkének h) pontja szerint súlyosbító körülményeknek számít, ha a bűncselekményt faji, nemzetiségi, etnikai, nyelvi, vallási, nemi, szexuális irányultsági, vélemény vagy politikai hovatartozási, vagyoni, társadalmi származási, életkori, fogyatékosági, nem fertőző krónikus betegségi vagy HIV/AIDS fertőzési okok miatt vagy más hasonló, az elkövető által más ember alacsonyabbrendűségét bizonyító körülmény miatt követték el.

A jogi személy esetében kiszabható kiegészítő büntetések (136. és 141. cikkek) közül a törvény szerint létrehozott politikai pártok, vallási szervezetek és a nemzeti kisebbségek szervezetei esetén nem lehet alkalmazni: a jogi személy feloszlását és a jogi személy tevékenységének vagy egyik tevékenységének 3 hónaptól 3 évig terjedő felfüggesztését.

b) Kínzásnak (282. cikk) minősül a fizikai vagy lelki szenvedés okozása a következő célok elérésének érdekében:

- értesülések vagy nyilatkozatok megszerzése érdekében;
- büntetésként az elkövetett bűncselekményért;
- annak érdekében, hogy megfélemlítsék vagy nyomást gyakoroljanak az áldozatra vagy egy harmadik személyre;
- *bármilyen diszkriminációra alapozó indok miatt.*

Semmilyen rendkívüli körülményre, bármi legyen is az, hadiállapot vagy háborús fenyegetés, belpolitikai instabilitás vagy bármely más kivételes állapot, nem lehet hivatkozni a kínzás igazolására. Nem lehet hivatkozni az előljáró vagy hatóság rendeletére, parancsára sem.

c) A hivatali visszaélés [297 cikk, (2) bek.] bűncselekménye 2-től 7 évig terjedő büntetéssel fenyegetett azon köztisztviselő cselekménye esetén, aki szolgálata gyakorlása során faji, nemzetiségi, etnikai, nyelvi, vallási, nemi, szexuális irányultsági, politikai hovatartozási, vagyoni, életkori, fogyatékosági alapon, nem fertőző betegségek vagy HIV/AIDS miatt korlátozza bármely személy jogát vagy ezek számára kisebbséghez tartozó helyzetet teremt.

d) Gyűlöletre vagy hátrányos megkülönböztetésre uszítás bűncselekményének minősül (369. cikk), a tömeg bármilyen eszközzel való gyűlöletre és diszkriminációra uszítása egy bizonyos kategóriába (csoporthoz) tartozó személy ellen, és

¹⁶⁰ 286/2009. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 510/2009. számában).

6 hónaptól 3 évig terjedő börtönbüntetéssel sújtható vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Ez az előírás helyettesíti a régi Btk. 317. cikkében szankcionált nacionalista-soviniszta propagandát. Ennek a bűncselekménynek a *tárgya* az állampolgárok közötti vagy a többség–kisebbség közötti békés együttélés és kölcsönös tisztelet aláásása. Ami az *alanyát* illeti, ezt bárki elkövetheti, de csak *szándékosan*, míg a *sértett fél* az állam és egy nemzetiségi vagy faji csoport tagjai. A tényálladási elem a propaganda, vagyis bizonyos ideák, felfogások vagy doktrínák szóban, tettekben, gesztusokban vagy írásban való terjesztése vagy magasztalása, mások meggyőzésének szándékával. Konkrétan ilyen propagandának minősül a nacionalista-soviniszta gondolatok terjesztése, azaz olyan gondolatoké, amelyek egy bizonyos népet vagy nemzetet magasztalnak, míg a másikat lealacsonyítják vagy ennek lejáratását tűzik ki célul, illetve a faji vagy nemzetiségi gyűlölet szítása, azaz egy bizonyos etnikai csoport keretén belül egy másik faji vagy nemzetiségi csoport ellen irányuló, nemzetiségi gyűlöletérzelem keltése, ápolása és bátorítása.

e) A Btk. 438. cikke szerint népirtás bűncselekményét követi el az, aki valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges kiirtása céljából az alábbi cselekményeket követi el:

- a csoport tagjait megöli;
- a csoport egyes tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz;
- a csoportot olyan életfeltételek közé kényszeríti, amelyek annak teljes vagy részleges elpusztulásához vezethetnek;
- olyan intézkedést tesz, amelynek célja a csoporton belül a születések megátolása;
- a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.

A büntetés ebben az esetben életfogytig tartó szabadságvesztés vagy 15–25 év időtartamú elzárás, a népirtás elkövetésére létrehozott egyezségért 5–10 évig, míg a nyilvános felbujtásért 2–7 évig terjedő börtönbüntetés.

5.5. A 20. században elszenvedett megkülönböztetés jóvátételét megengedő előírások

1990 előtt a nemzeti kisebbségek tagjai 45 éven keresztül olyan rendszerben voltak kénytelenek élni, amelynek legfőbb tulajdonsága az emberi jogok semmibevétele volt. Ezenfelül az 1945 előtti időszakban, főként miután a román állam vezetése diktatórikus formát öltött, a nemzeti kisebbségek egy része súlyos diszkriminációt és jogainak teljes megtagadását szenvedte el.¹⁶¹

A múlt jogtalanságainak helyrehozatalát vagy legalább enyhítését szolgálja néhány olyan jogszabály, amely csak a kisebbségekre vonatkozik. Az állam által önkényesen elvett tulajdonok visszaszolgáltatásával kapcsolatosan meg kell említenünk:

161 Chiriță–Săndescu 2008. 111.

– a zsidó közösségek ingatlanainak a visszaszolgáltatásáról szóló sürgősségi rendeletet;¹⁶²

– a 13/1998. sürgősségi kormányrendeletet a romániai nemzeti kisebbségek közösségeinek tulajdonát képező egyes ingatlan javak visszaszolgáltatásáról;¹⁶³

– a 112/1998. kormányrendeletet a romániai nemzeti kisebbségek felekezeti, szervezeti közösségeinek tulajdonát képező egyes ingatlan javak visszaszolgáltatásáról;¹⁶⁴

– a 83/1999. sürgősségi kormányrendeletet a romániai nemzeti kisebbségek közösségeinek tulajdonát képező egyes javak visszaszolgáltatásáról.¹⁶⁵

Meg kell itt azonban jegyezni, hogy jelenleg az ingatlan javak visszaszolgáltatására vonatkozó összes más jogszabály a 10/2001. számú törvénynek van alárendelve. Ez utóbbi jogszabály értelmében bármely természetes vagy jogi személynek, beleértve a vallási közösségeket képviselő jogi személyiségeket vagy egyesületeket, illetve más, az etnikai kisebbségekhez tartozó személyeket tömörítő szervezeteket, jogában áll visszakapni, természetben vagy egyenértékű kárpótlás útján, az 1945. március 6. után az állam által önkényesen elvett bármely ingatlant, függetlenül attól, hogy milyen módon történt a javak kivonása az érintett személy vagyonából.¹⁶⁶

Egy további, kárpótlási szándékú jogszabály a 105/1999. számú kormányrendelet,¹⁶⁷ amely a Romániában 1940. szeptember 6. és 1945. március 6. között fennállt rendszer által etnikai okokból üldözött személyeknek nyújtott kártérítést, havi járadék formájában.

Romániában 1989 után újra megjelentek a legionárius szervezetek, amelyek célja elsősorban a zsidó- és romaellenes megnyilvánulások szervezése, de nincs az a kisebbség, amely állíthatná, hogy rá nem vonatkozik az ilyen szervezetek propagandája. A legionarizmus a faszizmustól csupán abban különbözik, hogy keresztény-fundamentalista, vallásos jellege van, míg a fasiszták laicizálták magukat. A faszizmus tág értelemben gyűjtőneve az obskurantizmusnak, miszticizmusnak, szélsőséges nacionalizmusnak és fajgyűlöletnek, különösképpen a náci antiszemita filozófiai felfogásnak, amely arra irányul, hogy egy demokratikus államformát felcseréljen egy totalitárius, diktatórikus államformával.

Mintegy válaszként, 2002-ben sürgősségi kormányrendelet született a fasiszta, fajgyűlölő, xenofób szervezetek és szimbólumok, valamint az emberiség és béke ellen elkövetett bűncselekményekért elítélt személyek kultuszának megtiltásá-

162 21/1997. sürgősségi kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 97/1997. számában).

163 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 255/1998. számában.

164 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 324/1998. számában.

165 Újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 797/2005. számában.

166 Chiriță–Săndescu 2008. 112.

167 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 426/1999. számában.

ról.¹⁶⁸ Ez a rendelkezés bűncselekménynek minősíti az ilyen jellegű szervezetek létrehozását, az ilyen szimbólumok terjesztését, a holokauszt nyilvános tagadását és a fasiszta, fajgyűlölő, xenofób ideológia propagandáját, valamint rendelkezik az ilyen tevékenységet folytató szervezetek feloszlatásáról.

6. Az anyanyelv használatának joga

A kisebbségi nyelv szabad használata jelentős szerepet játszik a népcsoportok életében, ugyanis a nyelv identitást teremt. Nyelvészeti szempontból minden nyelv egyenlő, amennyiben ezek segítségével az ember gondolatainak a teljességét kifejezésre juttathatja. Sajnos politikai szempontból nézve a többség nyelve mint államnyelv majdnem minden országban előnyöket élvez a kisebbség nyelvével szemben.

Kisebbségjogi szempontból Romániában is meg kell különböztetnünk az anyanyelvhasználathoz való jogot a magánéletben és a hivatalos szervek előtt.

A privát anyanyelvhasználat engedélyezve van, és ezt az alkotmány 26. cikkéből vezetjük le, amely szerint mindenkinek joga van arra, hogy magánéletét tiszteletben tartsák; valamint a 6. cikkből, amely szerint az állam garantálja a kisebbségek nyelvi identitásának megőrzését, fejlesztését és kifejezését.

A hivatalos nyelvhasználatot illetően az alkotmány 13. cikke kimondja: „Romániában a hivatalos nyelv a román.” Az alkotmány 152. cikke szerint ez az előírás nem képezheti még alkotmánymódosítás tárgyát sem. Ennek az előírásnak ellentmond a 16. cikk (1) bekezdése, amely kimondja, hogy: „Az állampolgárok egyenlők a törvény és az állami hivatalok előtt, privilégiumok és megkülönböztetések nélkül”, ugyanis az egyenlőség csak arra vonatkozik, hogy mindenki szabadon használhatja bármilyen szinten a román nyelvet.

Habár a román nyelv az egyetlen hivatalos nyelv, a Román Hivatalos Közlöny szervezéséről szóló törvény előírja,¹⁶⁹ hogy a közlöny I. része¹⁷⁰ magyar nyelven is ki lesz adva, és ennek a költségét a kormány saját költségvetéséből fedezi (21. cikk).

Az alkotmány 2003-as módosítása után 2004-ben külön törvény született a román nyelv használatáról a közéletben,¹⁷¹ amely kötelezővé teszi minden közérdekű, idegen nyelven írt vagy elmondott szöveg román nyelvre való fordítását [1. cikk (2) bekezdés]. Fontos megemlíteni azonban, hogy nem képezik a törvény tárgyát a következő esetek (5. cikk):

– a bejegyzett márkanevek;

168 31/2002. sürgősségi kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 214/2002. számában).

169 202/1998. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 206/2013. számában).

170 Egyébként Románia Hivatalos Közlönyének 7 része van, de a jogszabályok csak az I. részben kerülnek kihirdetésre.

171 500/2004. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 1067/2004. számában).

- a tudományos, irodalmi, művészeti, kulturális és vallási jellegű szövegek;
- a teljes egészükben vagy részben idegen nyelvű kiadványok, beleértve a nemzeti kisebbségek nyelvét is;
- az audiovizuális kábelszolgáltatásokon keresztül átvett földi vagy műholdas úton sugárzott programok;
- a kisebbségi nyelveken sugárzott rádióadások;
- a kisebbségi nyelveken élőben közvetített tévéműsorok;
- a helyi és regionális kisebbségi nyelveken sugárzó televízióadók vallási, néprajzi és szórakoztató programjai;
- a hatályos jogszabályok által elrendelt nevek és különleges utasítások;
- a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak megőrzését, fejlesztését és nyelvi identitásának kifejezését célzó jogszabályokból eredő nyilatkozatok;
- sportra vonatkozó szövegek.

A magyar–román barátsági szerződésben [15. cikk, (1) bek., I. fordulat] a két állam kötelezi magát, hogy biztosítani fogja a kisebbségek anyanyelvének a szóbeli, írásbeli, magán- és közéletben való használatát.

A bíróságok előtti nyelvhasználatot illetően az 1968-as bírói szervezetre vonatkozó törvény¹⁷² (amely 1992-ig volt hatályban), mint fentebb láthattuk, legalább elvi szinten szavatolta a kisebbségi nyelvhasználatot a bíróságok előtt. Az 1990-es román alkotmány ehhez képest „visszafejlődést” hozott. Így a 128. cikkének (1) bekezdésében kimondja, hogy: „A bírósági eljárás román nyelven folyik”. Ezt az előírást kellene enyhítse a (2) bekezdés, amely szerint: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van, hogy anyanyelvükön fejezzék ki magukat a bírói hatóságok előtt, az organikus törvény feltételei között”. A (3) bekezdés viszont újra bagatellizálja a (2) bekezdés ébresztette lehetőséget, kijelentve, hogy: „A (2) bekezdésben előírt jog gyakorlásának módozatait, ideértve a tolmácsok és fordítások használatát úgy kell megállapítani, hogy ne akadályozzák az igazságszolgáltatás megfelelő lebonyolítását, és ne okozzanak többletköltségeket az érintetteknek.”

A hatályos bírói szervezetre vonatkozó törvény (a 304/2004. törvény¹⁷³) csak megismétli az alkotmány rendelkezéseit. Az igazságszolgáltatásban nem született egy alkalmazási rendelet, amely részletezte volna az anyanyelvhasználatot. Ezzel ellentétben a közigazgatásban a kormány 2001. november 27-én határozatot¹⁷⁴ hozott a helyi közigazgatási törvénybe foglalt, a nemzeti kisebbségekhez tartozók anyanyelv-használati jogáról szóló rendelkezések alkalmazásáról.

172 58/1968. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 169/1968. számában).

173 304/2004. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 827/2005. számában), 14. cikk, (1) bekezdés.

174 1206/2001. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 781/2001. számában).

Az alkotmány előírásait a bírói szervezetre vonatkozó törvény a 14. cikk (2)–(7) bekezdéseiben a következő módon próbálja a mindennapi bírósági eljárásokhoz igazítani:

„(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgároknak jogukban áll anyanyelvüket használni a bíróság előtt, a törvény feltételei között. (3) Ha egy vagy több fél kéri, hogy anyanyelvét használhassa, a bíróságnak engedéllyel rendelkező tolmácsot vagy fordítót kell térítésmentesen biztosítania. (4) Ha az összes fél kéri az anyanyelv használatát, vagy ahhoz hozzájárulását adja, a bírói hatóságnak biztosítania kell e jog gyakorlását, valamint az igazságszolgáltatás megfelelő levezetését az ellentmondásosság, a szóbeliség és a nyilvánosság elveinek betartásával.”

A felek kéréseit és az eljárási dokumentumokat románul kell megfogalmazni, valamint szintén románul jegyzik fel a felek észrevételeit a fordítással kapcsolatban, habár a tárgyaláson a rögzített hangfelvétel az anyanyelven folyó beszélgetést fogja tartalmazni.

Ez az új szabályozás visszalépést jelent a szocialista rendelkezésekhez képest, ugyanis a nemzeti kisebbségeket úgy kezeli, mint a külföldieket, és a kisebbségek lakta területeken nem szorgalmazza az anyanyelvű bírósági hivatalnokok foglalkoztatását, hanem mindent a tolmácsokra bíz, noha a perekben a tolmács alkalmazása tulajdonképpen kizárja azt a lehetőséget, hogy a bíró közvetlenül értesüljön a nyilatkozatokról.

Itt azonban a tárgyilagosság jegyében meg kell említenünk, hogy gyakornok bíróként vagy ügyészként az elhelyezkedéshez szükséges képességi vizsga során elért egyenlő osztályzat esetében, a 303/2004. törvény¹⁷⁵ 30. cikkének (6) bekezdése alapján „Azon bírósági és ügyészségi körzetekben, amelyekben a nemzeti kisebbségek valamelyikéhez tartozó állampolgárok aránya meghaladja a lakosság 50%-át, egyenlő osztályzat esetén azoknak a jelentkezőknek van elsőbbségük, akik ismerik az illető kisebbség nyelvét”.

Románia parlamentje 2007-ben ratifikálta az 1992. november 5-én aláírt és 1998. március elsején hatályba lépett Európai Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartáját.¹⁷⁶ Románia 20 kisebbségi nyelv esetében fogadta el a Charta előírásait különböző szinten. A magyar nyelv esetében a következő szintet választotta Románia:

„9. cikk – Igazságszolgáltatás

1. Az olyan igazságszolgáltatási kerületekben, ahol a regionális vagy kisebbségi nyelvet használó személyek száma az alábbi intézkedések megtételét indokolja, a Felek e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően és azzal a feltétellel, hogy a jelen bekezdés által nyújtott lehetőségek kihasználását nem minősíti a bíró az igazságszolgáltatás rendes ügymenetét akadályozónak, vállalják, hogy:

a) büntető eljárásokban [...]

175 303/2004. törvény A magisztrátusok [bírók és ügyészek – *megj. F. Gy.*] jogállásáról (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 653/2005. számában).

176 282/2007. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 752/2007. számában).

ii. garantálják a vádlott jogát, hogy saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja; és/vagy

iii. biztosítják, hogy indítványok, az írásos és szóbeli bizonyítékok ne minősülhessenek pusztán azon az alapon elfogadhatatlannak, hogy regionális vagy kisebbségi nyelven készültek; [...]

b) a polgári eljárásokban: [...]

ii. megengedik, hogy amennyiben egy peres félnek személyesen kell megjelennie a bíróság előtt, úgy ott saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja anélkül, hogy az számára külön költséget jelentsen; és/vagy

iii. megengedik a regionális vagy kisebbségi nyelven készült dokumentumok és bizonyítékok benyújtását, ha szükséges, tolmácsok és fordítások segítségével;

c) a közigazgatási ügyekben illetékes igazságszolgáltatási szervek előtti eljárásokban: [...]

ii. megengedik, hogy amennyiben egy peres félnek személyesen kell megjelennie az igazságszolgáltatási szerv előtt, úgy ott saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja anélkül, hogy az számára külön költséget jelentene; és/vagy

iii. megengedik a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült dokumentumok és bizonyítékok benyújtását, ha szükséges, tolmácsok és fordítások segítségével;

d) intézkednek, hogy a fenti b) és c) bekezdések i. és iii. pontjainak végrehajtása, valamint a tolmácsok és fordítások esetleges alkalmazása az érdekeltek számára ne jelentsen többletköltséget.

2. A Felek vállalják, hogy:

a) nem minősítik érvénytelennek az államban készült jogi okmányokat pusztán azon az alapon, hogy egy regionális vagy kisebbségi nyelven íródtak. [...]"

A fenti előírásokból hiányzik a legmagasabb standard elfogadása, vagyis Románia egy bírósági eljárás esetén sem vállalta az i. pont betartását, konkrétan azt, hogy az igazságszolgáltatási hatóságok az egyik fél kérelmére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytassák.

Ezt az alacsony mércét tartják az új román eljárásjogi törvénykönyvek is.

A 2013. február 15-én hatályba lépett Polgári eljárásjogi törvénykönyv¹⁷⁷ 18. cikkének (2) bekezdése megelégszik azzal a kijelentéssel, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozóknak joguk van a bírói hatóságok előtti anyanyelvhasználathoz, a törvény feltételei között. Mivel ez a törvénykönyv a továbbiakban nem tartalmaz a nyelvhasználatra vonatkozó előírásokat, a törvény feltételeire való utalás alatt a bírói szervezetre vonatkozó törvény rendelkezéseit kell érteni. Ugyanazon 18. cikk (4) bekezdése szerint a felek kérelmeit és az eljárás dokumentumokat románul kell megfogalmazni.

A 2014. február 1-jén hatályba lépett Büntető eljárásjogi törvénykönyv¹⁷⁸ (Be.) részletesebben tárgyalja a kisebbségi nyelvhasználat témáját. A 12. cikk tartalmazza az általános rendelkezéseket, kimondván, hogy:

177 134/2010. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 545/2012. számában).

178 135/2010. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 486/2010. számában).

„(1) A büntetőjogi per hivatalos nyelve a román.

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgároknak joguk van magukat anyanyelvükön kifejezni a bíróság előtt, az eljárási iratok román nyelven lesznek kiállítva.

(3) A feleknek és eljárási alanyoknak, akik nem beszélnek vagy nem értik a román nyelvet, vagy nem tudják magukat ezen kifejezni, tolmács segítségével térítésmentesen biztosítani kell azt, hogy tudomást vegyenek a perirat részeiről, és hogy a bíróság előtt beszélhessenek és következtetéseket fogalmazzanak meg.”

Kötelező védelem esetén (274. cikk) a gyanúsított vagy vádlott térítésmentesen kommunikálhat tolmács segítségével a védelmére kinevezett ügyvéddel (felkészülés a tárgyalásra, fellebbezés vagy bármely más, az ügygel kapcsolatos kérelem esetén).

Ha a vádlott nem beszél románul, akkor intézkedni kell a vádirat lefordítása érdekében, amelyet csatolni kell a perirat többi részéhez. Ha nem áll rendelkezésre hiteles fordító, a vádiratot lefordíthatja egy olyan személy, „aki képes kommunikálni a vádlottal. Ha a vádlott román állampolgár és egy nemzeti kisebbséghez tartozó, kérheti a vádirat lefordítását az anyanyelvére (329. cikk). Itt fontos megjegyezni, hogy a törvény nem kéri a román nyelvismeret hiányának bizonyítását.

A döntés meghozatala után a végzés másolatát kézbesíteni kell, és ha a vádlott nem érti a román nyelvet, a végzést egy általa értett nyelvre le kell fordítani (407. cikk). Indokolás után a teljes ítéletet kell kézbesíteni.

A Be. rendelkezéseit kiegészíti a 254/2013. törvény a szabadságvesztéssel járó büntetések és intézkedések végrehajtásáról. Ennek a törvénynek a 61. cikke szerint a karantén és megfigyelési periódus alatt, valamint egy hozzáférhető helyen az elítéltek tudomására kell hozni a következő jogszabályok előírásait: Btk. és Be. büntetés-végrehajtási, az 544/2001. a közérdekű információkhoz való hozzáférésről szóló törvény, valamint az 51/2008. a polgári perekben nyújtandó jogsegélyről szóló kormányrendelet előírásait és a fogvatartási hely belső rendszabályzatát. Ugyanazon cikk (2) és (4) bekezdése szerint, ha az elítélt személy nem beszél vagy nem érti a román nyelvet vagy nem képes magát kifejezni ezen a nyelven, a börtönadminisztráció megteszi a szükséges intézkedéseket, hogy az illetőhöz az említett információk eljussanak egy személy segítségével, aki képes kommunikálni az elítélttel. Amennyiben az érintett személy román állampolgár és valamelyik nemzeti kisebbséghez tartozó, ezeket az információkat a törvény szerint anyanyelvén lehet a tudomására hozni. Itt viszont fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a törvény nem kötelezi erre a börtönhatóságokat, hanem csak lehetőséget biztosít egy ilyen megoldásra. Ez a rendelkezés azért veszélyes, mert az elítéltnak kérelmeznie kell az anyanyelvhasználatot, és egy ilyen kérés, kiszolgáltatott állapotában, nagyon gyakran későbbi megtorlásokat eredményezhet vagy rosszabb bánásmód alkalmazását válthatja ki.

A pozitív előírások között kell említünk a távközlési minisztérium azon rendeletét,¹⁷⁹ amely kötelezi a közintézményeket és közjegyzőket, hogy azon elektronikus rendszerek esetében, amelyek a román billentyűzetet használják, ezek képesek kell legyenek azon grafikus karakterkészletek generálására, amelyek segítségével írni lehet a latin ábécét használó, parlamenti képvisellel rendelkező etnikai kisebbségek nyelvén, azért, hogy alkalmanként ezen a nyelven írják le a személyek, utcák vagy városok nevét.

Újabban az Európai Unió bűnügyi együttműködési politikájának a keretén belül elfogadott irányelvek belső jogba való átvételekor is megjelenik a kisebbségi nyelvhasználat témája Romániában a vádlottak,¹⁸⁰ elítéltek vagy áldozatok tájékoztatási jogának¹⁸¹ tiszteletben tartása kapcsán. Így például a bűncselekmények áldozatainak védelméről szóló törvény¹⁸² előírja, hogy amennyiben a sértett fél/áldozat román állampolgár és valamelyik nemzeti kisebbséghez tartozó, anyanyelvén lehet a tudomására hozni a szükséges felvilágosítást, amely jogait és lehetőségeit illeti abban a kellemetlen helyzetben.

7. Az oktatáshoz való jog

Az oktatáshoz való jog a kisebbségek esetében különös fontossággal bír, ugyanis nemcsak egyszerű kulturális, tudományos és más ismeretek felhasználását teszi lehetővé, hanem eszköze a nemzeti érzés megtartásának és az etnikai eszmei értékek megőrzésének.

Az 1992-es román alkotmány 29. cikkének (6) bekezdése szerint: „A szülőknek vagy a gyámnak joguk van arra, hogy a felelősségük alatt lévő kiskorú gyermeket saját meggyőződésük szerint neveljék.” A 32. cikk (2) és (3) bekezdése alternatívákat is nyújt: „Az oktatás minden szinten román nyelven folyik.” „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára az oktatásra való jogot és az anyanyelven való oktatást törvény biztosítja, e jogok gyakorlási formáit a törvény fogja szabályozni.”

179 414/2006. miniszteri rendelet a karakterkészletek szabványosított kódrendszerének használatáról az elektronikus formában létrehozott dokumentumokban (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 842/2006. számában).

180 Például az Európai Parlament és a Tanács 2012/13/EU irányelve a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról (közzétéve az Európai Unió Hivatalos Lapjának L 142/2012.06.01. számában).

181 A tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottak és a vádlottak a jogokról szóló írásbeli tájékoztatót az általuk értett nyelven kapják meg. Ha a jogokról szóló írásbeli tájékoztató a megfelelő nyelven nem áll rendelkezésre, a gyanúsítottakat és a vádlottakat az általuk értett nyelven szóban tájékoztatják a jogaikról.

182 211/2004. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 505/2004. számában), amely átvette a román jogba a Tanács 2004/80/EK Irányelvét (2004. április 29.) a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről (közzétéve az Európai Unió Hivatalos Lapjának L 261/2004.08.06. számában).

A román–magyar alapszerződés ennél tovább megy, és kimondja, hogy a szerződő felek intézkedéseket fognak hozni azért, hogy lehetővé tegyék a kisebbséghez tartozóknak az anyanyelven való tanulást minden szinten és minden formában, a szükségleteknek megfelelően [15. cikk (2)–(3) bekezdések].

Az első, az 1990 után beköszöntött „demokráciában” hozott tanügyi törvény szerint (1995/84. törvény), amely az alkotmány alapján érdemben kell hogy szabályozza az oktatást, „a román állampolgároknak nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül egyenlő joguk van az oktatáshoz” (5. cikk). A 8. cikk viszont előírja, hogy: „Minden településen létre fognak hozni és működtetni román tannyelvű osztályokat.” Ugyanez a cikk kimondja, hogy „a tanítás minden szinten román nyelven fog folyni”, valamint hogy „a kisebbségeknek joguk van az anyanyelven való oktatáshoz, és ezt a jogot a törvény garantálja”.

A törvény szerint a román nyelv tanítása kötelező, és az oktatási intézmények az okiratokat csak román nyelven fogják kiállítani. Kérésre azonban a tanintézmények kötelesek hivatalos fordításokat kiállítani.

A tanügyi törvény végül is egy egész fejezetet (XII. fejezet) szentelt a kisebbségi nyelven történő oktatásnak (118–126. cikkek). Ezek a rendelkezések a többszöri módosítás¹⁸³ után alaptendenciájukat tekintve kisebbségbarát jelleggel bírtak.

A kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van a törvény értelmében az anyanyelvű tanításhoz az oktatási rendszer minden szintjén, minden fajtájú és típusú oktatásban, ha erre megfelelő igény van (118. cikk). Ahol igény mutatkozik rá, helyi szinten kérésre szervezhető csoportok, osztályok, részlegek vagy iskolák, ahol anyanyelven folyik a tanítás (119. cikk).¹⁸⁴

Az elemi iskolában Románia földrajzát és a románok történelmét anyanyelven tanítják, de a helységneveket és a román személyneveket románul kell megtanulni. A gimnáziumi és líceumi oktatásban ezt a két tantárgyat a román tannyelvű osztályok számára írt tankönyvek alapján a kisebbségi tannyelvű osztályok is románul tanulják. Kérésre ezekben az osztályokban lehet tanítani anyanyelven a nemzeti kisebbségek történelmét és hagyományait mint különálló tantárgyat. Azoknak a diákoknak, akik kisebbségi anyanyelvűek, de román tannyelvű osztályba járnak, biztosítani kell – kérésre – az anyanyelv irodalmának és nyelvtanának az oktatását, valamint a „kisebbségi történelem” tanítását (121. cikk).

Az állami szaklíceumokban és szakiskolákban, ahol anyanyelven folyik a szaktantárgyak tanítása, kötelező a szakterminológia román nyelven való elsajátítása

183 A 84/1995. tanügyi törvény legutóbb Románia Hivatalos Közlönyének 606/1999. számában került újra közzétételre, a kormány a törvény módosítására kiadott 1997/36. sürgősségi rendeletét jóváhagyó 151/1999. törvény alapján.

184 1994-ben állampolgári kezdeményezésre 492 380 aláírást gyűjtöttek össze 11 megyéből a nemzeti kisebbségek tagjai egy törvénytervezet támogatására a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatásáról. Habár az Alkotmánybíróság 1/1995. határozatában (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 172/1995. számában) érvényesnek minősítette a kezdeményezést, a parlament nem tett konkrét lépéseket azóta sem ezen a téren.

is. A törvény 101. cikke szerint a katonai oktatási intézményekbe való felvételi és a tanítási folyamat román nyelven folyik.

Ami az egyetemi oktatást illeti, az 1995-ös tanügyi törvény 123. cikke előírta a kisebbségi nyelveken működő csoportok, szakok, kollégiumok, részlegek és fakultások létrehozásának, megszervezésének a lehetőségét. Az egyetemi autonómia biztosítva van, habár a felsőoktatást az Oktatásügyi Minisztérium koordinálja (89. cikk). A törvény nem tette lehetővé valamely kisebbségi nyelven működő állami egyetem létrehozását, viszont „bátorítja” a multikulturális egyetemek létrehozását. 1998. október 22-én a kormány egy határozattal kezdeményezte a Petőfi–Schiller magyar–német nyelvű állami egyetem létrehozását, de sajnos ez a folyamat már a megvalósíthatósági tervezés szakaszában elakadt. Az 1959-ben megszüntetett kolozsvári állami magyar egyetem visszaállítását az 1989-es rendszerváltás óta minden kormány ellenszenvvel kezelte, habár ez gyakorlatilag is kivitelezhető volna, ami az infrastruktúrát illeti.

A tanügyi törvény lehetővé tette a kisebbségek számára, hogy anyanyelvükön működő saját felsőoktatási intézményeket hozzanak létre. Ezek az egyetemek azonban csak magánegyetemként jöhetnek létre, tehát állami támogatás nélkül [123. cikk, (3) bekezdés].

A törvény tiltotta az etnikai alapon szervezett külön iskolákat, azoknak a kivételével, amelyek vallási és anyanyelvi szükségletek eredményeképpen vannak létrehozva, és amelyekben az előadások megfelelnek a szülők vagy a gyermek törvényes képviselői választásának [12. cikk, (2) bekezdés].

A törvény szerint függetlenül attól, hogy milyen nyelven tesz valaki érettségi vizsgát, joga van bármilyen egyetemre felvételt kérni, és ezen – felvétele esetén – tanulmányait folytatni. Pozitív rendelkezésként kell azt is megemlíteni, hogy a felvételi vizsgát minden jelentkező azon a nyelven teljesítheti, amelyen a felvételi tantárgyakat tanulta az iskolában (124. cikk).

Az oktatási intézményekben, ahol kisebbségi osztályok vagy részlegek is működnek, a vezetőségben arányos képviselőket kell biztosítani a kisebbségi tanerőknek, a megfelelő szaktudás figyelembevételével.

A törvény biztosítja a szülőknek az arra vonatkozó döntés jogát, hogy gyermekük milyen nyelven fogja tanulmányait elvégezni, és hogy milyen vallási oktatásban részesítik.

Ami hátránynak számít az oktatás terén, az a kisebbségi oktatás fakultatívként való beállítása. A törvény szerint szinte mindent csak kérésre lehet elérni, és ami a működéshez szükséges alsó létszámot illeti, ez a kisebbségi osztályok esetében nincs konkrétan meghatározva. Ezek szerint a kisebbségi osztályok létrehozásánál is az általános minimumlétszámot kell elérni, ami 10 fő az óvoda, 10 fő az elemi iskola és gimnázium, illetve 15 fő a líceumi oktatás esetében.

2000-től a kolozsvári állami egyetem jogi karán pozitív diszkriminációs intézkedésekre is sor került, ahol a magyar anyanyelvű magyar érettségivel rendelkező diákok számára 30 külön hely biztosítására került sor.

Hátrányos helyzetet teremtett viszont a kisebbségek számára a kormány 30/2000. számú sürgősségi rendelete (2000. április 14.),¹⁸⁵ amely módosította a tanügyi törvény 166-os cikkét, és kimondta, hogy az egyetemek anyagi javai *de iure* ezek tulajdonát képezik, de a nem egyetemi szintű tanintézmények (óvodától líceumig) használatában lévő anyagi javak a helyi közigazgatási egységek köztulajdonjogában állnak. Ezzel az ártatlannak tűnő módosítással a hatalom újra megakadályozta a magyar kisebbség és a magyar egyházak által visszaigényelt épületek visszaszolgáltatását.

2011-ben a kisebbségi oktatás helyzete pozitívan változott, amikor hatályba lépett a legújabb, 1/2011. számú nemzeti oktatási törvény.¹⁸⁶ Ennek a törvénynek, amelyet megjelenése óta 71-szer módosítottak (csak 2018-ban 11-szer), az újításai kisebbségi szempontból a következők:

- Az oktatás nemzeti kiemelt célnak („prioritásnak”) minősül [2. cikk, (7) bek.];
- Az állami alapoktatás ingyenes a benne résztvevők számára. Az oktatás finanszírozása fejkvóta szerint történik, és a kisebbséghez tartozó diákok vagy hallgatók finanszírozása meghaladhatja az átlagos kvótát [9. cikk (2) bek. és 45. cikk, (17) bek.];
- Romániában az oktatás közszolgáltatásnak minősül, és románul, a kisebbségek nyelvén, valamint nemzetközi nyelveken folyik [10. cikk, (7) bek.];
- A román mint hivatalos nyelv tanulása az iskolában minden román állampolgár számára kötelező [10. cikk, (3) bek.];
- A felekezeti oktatás csak írásban letett kérésre nyújtható [18. cikk, (7) bek.];
- Biztosítva van a kisebbségi oktatók aránya az iskolák vezetőségében [45. cikk, (8) és (9) bek.];

A törvény II. fejezetének 12. szakasza a kisebbségi oktatást különállóan szabályozza:

- *Az egyetem előtti oktatásban minden tantárgyat magyarul lehet tanulni, a román nyelv és irodalom kivételével* [46. cikk, (1) bek.];
- *A gimnáziumban lehetőség nyílik a kisebbség történelmének és hagyományainak az oktatására* [46. cikk, (9) bek.];
- Megengedett a magán- és felekezeti oktatás megszervezése [60. cikk];
- Megengedett a minimális létszám alatti kisebbségi oktatási osztályok létrehozása [63. cikk, (2) bek.];
- A felsőoktatásban mindenféle diszkrimináció meg van tiltva [118. cikk, (2) bek.] és az egyetemi autonómia garantálva van [123. cikk, (1) bek.];
- A kisebbségek egyetemi oktatása a következő intézményekben történik:

185 Románia Hivatalos Közlönye 160/2000. szám.

186 Románia Hivatalos Közlönye 18/2018. szám.

- felsőoktatási intézményekben, ahol anyanyelven *működnek* karok, tanulmányi vonalak és programok;
- multikulturális és többnyelvű felsőoktatási intézményekben, ahol a nemzeti kisebbségek nyelvén tagozatokat/vonalakat¹⁸⁷ *hoznak létre*;
- felsőoktatási intézményekben, ahol a nemzeti kisebbségek nyelvén oktatott csoportokat, tagozatokat vagy vonalakat *lehet létrehozni* [135. cikk, (1) bek.].

Mindent egybevetve: a tanügyi rendszer kielégítő feltételeket biztosít a kisebbségi oktatásnak. Amint már rámutattunk, nehézségek a saját kisebbségi egyetem létrehozásánál mutatkoznak. Egy másik elhanyagolt oktatási terület a kisebbségek szempontjából a katonai, ahol nem létezik semmilyen szinten kisebbségi nyelven történő tanítás.

A magyar nyelvű saját felsőoktatás megszervezése érdekében 2001. október 3-án megindult a magyar kormány támogatásával a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) tevékenysége. Ennek az egyetemnek a keretén belül újraindult a 2010–2011-es tanévben a román–magyar kétnyelvű jogászképzés. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem intézményi akkreditációját kimondó törvény 2012-ben lépett hatályba.¹⁸⁸

8. Politikai jogok

Romániában a parlament a román nép legfelsőbb képviseleti szerve és az ország egyetlen törvényhozó hatósága. A parlament a képviselőházból és a szenátusból áll, ezek tagjait négyéves időtartamú mandátumra választják, a képviselőház és a szenátus tagjainak megválasztására vonatkozó törvény¹⁸⁹ alapján.

A törvény értelmében a legálisan működő, de egy képviselői vagy szenátori mandátumot elérni nem képes kisebbségi szervezeteknek joguk van ahhoz, hogy közösen egy ilyen mandátumot kapjanak abban az esetben, ha az egész ország területén megszerzett szavazatok száma kiteszi legalább 10%-át azoknak az érvényes szavazatoknak, amelyek egy képviselő megválasztásához voltak szükségesek. Ezt az előírást a 2005-ös választások után módosították,¹⁹⁰ és visszatértek a korábbi

187 Az oktatási vonalat a multikulturális vagy többnyelvű felsőoktatási egyetemeken tanszékekbe szervezik. A vonalhoz tartozó tanárok kidolgoznak és elfogadnak egy saját működési szabályzatot, amely előírja a vonal választási eljárását és szervezeti felépítését az egyetemi Chartának megfelelően, a törvény hatálybalépésétől számított 6 hónapon belül.

A tanulmányi tagozat a felsőoktatás egy olyan szervezési formája a nemzeti kisebbségek nyelvén, amelyet intézményesíteni lehet egyetemi szinten és kari szinten is, tagozati tanszékként. A tagozatok egyetemi autonómiát élveznek az oktatási tevékenység megszervezésében.

188 58/2012. törvény A Kolozs megyei Kolozsvár municípiumi Sapientia Egyetem létrehozásáról (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 222/2012. számában).

189 373/2004. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 887/2004. számában).

190 89/2005. sürgősségi kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 634/2005. számában).

jogszabály¹⁹¹ által meghatározott 5%-os választási küszöbhez (lásd lentebb). Ami a választás működését illeti, a részt vevő nemzeti kisebbségek szervezetei a politikai pártokkal azonos elbírálás alá esnek.

A párttörvény¹⁹² sem tér el az előbb ismertetett gyakorlattól, és elismeri a kisebbségi szervezetek érdekvédelmi szervezet voltát, valamint politikai párt minőségét. Abban az esetben viszont, amikor a kisebbségi szervezetek saját jelölttel indulnak a választásokon, kötelességük betartani a politikai pártokra vonatkozó részvételi előírásokat. Nem politikai párt természetű kisebbségi szervezeteket az egyesületek és alapítványok létrehozását szabályozó előírások alapján lehet létrehozni.¹⁹³

Romániában is létezik választási küszöb, amelynek teljesítése nyomán parlamenti képviselőhez jut egy politikai párt. Ez 5%-ban van meghatározva az érvényes szavazatok összességéből, pártszövetségek esetén pedig a második tag megjelenésekor ehhez még hozzá kell adni 3%-ot, és a harmadik tagtól kezdődően minden újabb tag belépése a küszöb további 1%-os emelkedését vonja maga után. A szövetséget alkotó tagok számától függetlenül a bejutási küszöb nem lehet magasabb 10%-nál. Attól függetlenül, hogy politikai pártok jelöltjéről vagy független jelölről van szó, az államelnöki tisztség elnyeréséért választásokon induláshoz 200 000 szavazati joggal rendelkező személy támogatására van szükség.¹⁹⁴

Abban az esetben, ha nem sikerül mandátumot szerezniük, azok a kisebbségi szervezetek, amelyek közös listát állítanak a választásokon, hivatalból egy mandátumra jogosultak. Ez nem érvényes azokra a kisebbségi szervezetekre, amelyek egy másik politikai párt listáján jelöltetnek képviselőket vagy amelyek önálló listát is indítanak, de más szervezetekkel közösen is állítanak jelölteket. Ezek a „hozzáadott helyek” nem érintik közvetlenül a parlamenti összetételt olyan szempontból, hogy ezeket a megállapított képviselősám felett állóként szabályozza a törvény [4. cikk, (10) bekezdés]. Mielőtt túl pozitív véleményt alkotnánk arról, hogy a kisebbségeknek lehetőségük nyílik a törvényhozást az ún. „hozzáadott helyek” által befolyásolni, érdemes a román parlament összetételét megvizsgálni. A 42 választói körzetben megszavazott képviselőháznak 332 tagja van, a szenátusnak pedig 137.¹⁹⁵ Ezekből az adatokból könnyű megállapítani, hogy a képviselőházban a 40 nemzeti kisebbséget képviselő honatya vagy a 10 magyar nemzetiségű szenátor kisebbség-többség közötti vitákat követő döntéshozatalban nem tud hatékonyan cselekedni. Eltekintve attól, hogy érdekeit két külön házban is érvényesítenie kell, az összlétszámhoz viszonyítva ezek számát, látható, hogy a kisebbségeknek sem az egyszerű, sem a kétharmados, de még háromnegyedes többség kialakulásá-

191 68/1992. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 164/1992. számában).

192 27/1996. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 87/1996. számában).

193 26/2000. kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 39/2000. számában).

194 370/2004. törvény Románia elnökének megválasztásáról (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 887/2004. számában).

195 <http://www.cdep.ro>

nak meghiúsításához sincs erejük. Ez abban az esetben is érvényes, ha házanként vagy plénumban ülésezik a parlament. Noha olyan különálló frakciót képeznek,¹⁹⁶ amely általában a parlamenti többséggel szavaz, a parlamentben a kisebbségek képviselői nem mindig harcolnak ugyanazért a célért.

Az erdélyi magyarság autonómiatörekvéseit több autonómiastatútum tervezetének kidolgozása igazolja. Az utóbbi 29 évben ezen tervezeteket nem sikerült elfogadtatni a román parlamenttel, többséggel. Egyelőre a magyarság sem döntötte el, hogy területi elvű, személyi elvű vagy kulturális autonómiát követel-e, és a különböző érdekképviselői szervezetek fellépése sem egységes.

Ennek következtében a román állam egyfelől egyértelműen elutasítja az autonómiát, a magyar állam másfelől felemásan viszonyul a kérdéshez. A nemzetközi közvélemény a román állam Európa Tanácsához intézett jelentései alapján nem tud egyértelműen fellépni ebben az ügyben.

Az RMDSZ „kis lépéses” tárgyalásos stratégiája nem hozta meg a kilencvenes évek elején megígért autonómiát. Sőt az érdekképviselői szervezet több kormányban is történt részvétele után 2004-ben lemondani látszott erről a célról. Ugyanakkor paradox módon az RMDSZ kormányzati részvétele vagy kormánytámogatási tevékenysége ezen a téren nem hozott pozitív eredményeket, inkább elzárta az elmúlt években a nemzetközi szervezetek felé irányuló segítségkérés csatornáit, ugyanis ezek „józan” megítélésében egy nemzeti kisebbség jogainak megsértése elképzelhetetlen hasonló esetben.

A román állam minden autonómiatörekvésben a homogenizálódás lelassítását, az asszimiláció fékezését látja. A román pártok, amelyek három évtizede harcolnak a 15-25%-os szélsőjobboldali szavazótábor megnyeréséért, kivétel nélkül elítélik az ilyen kezdeményezéseket. Az állam képviselői a szeparatizmustól óvakodnak, és nem értik meg, hogy *a kisebbség számára a külön-lét menekülést jelent az állandó együtt-létből, amely számára mindig lemondást jelent, míg a többségnek valós együttélést a hozzáalakulókkal.*

Érdekességként meg kell említeni, hogy Traian Băsescu (Románia elnöke 2005–2014 között) szerint csak az állam nemzetállam jellegét, szuverenitását, függetlenségét és oszthatatlanságát tiszteletben tartva lehet autonómiáról beszélni, és ez ugyanazt kell hogy jelentse Székelyudvarhelyen és Kézdivásárhelyen, de Krajován is.¹⁹⁷ Ellenben ugyanaz az elnök a szerbiai válságban a nemzetközi fórumok előtt Koszovó területi autonómiájáért szállt harcba, valószínűleg azért, hogy a feloszlóban levő ortodox Szerbia területének további csökkentését megakadályozza.

Ebben a kontextusban, mivel az autonómia, ellentétben a föderációval, felülről leosztott szerep, a megoldást csak az állam és a kisebbség közötti kompromisszum jelenti, miután maga a kisebbség egységesen fog fellépni. A békés megegyezé-

196 Egy parlamenti csoport vagy frakció létrehozásához a képviselőházban 10 képviselőre, a szenátusban 7 szenátorra van szükség.

197 Államfői vállvergetés Szász Jenőnek. *Krónika* 2006.03.17–19. 5.

sen kívül még marad az erőszak járhatatlan útja, valamint olyan külföldi nyomás igénybevétele, amely nem minősül a belső ügyekbe való beavatkozásnak.

Az elmúlt 29 évben az erdélyi autonómiamodelleket a szakirodalomban¹⁹⁸ már többször, többen vizsgálták anélkül, hogy ezek valamelyike időközben hatályba lépett volna,¹⁹⁹ habár több mint tíz próbálkozásra került sor.²⁰⁰

Elvileg a közvetlen demokrácia eszközeit is igénybe vehetik a kisebbségek. A román jogban a népszavazásról az alkotmány, illetve a helyi közigazgatási törvény is szól, a konkrét szabályozást ebben a témában a népszavazás szervezéséről és lebonyolításáról szóló törvény²⁰¹ tartalmazza. A törvény megismétli az alkotmány előírásait, amelyek szerint Románia nemzeti szuverenitása a román népé, és ezt a nép egyrészt képviselői szervein, másrészt referendumon keresztül gyakorolja. A törvény szerint két típusú népszavazást lehet tartani:

1. Országos (össz nemzeti) népszavazást az alkotmánymódosításról, az államelnök leváltásáról, nemzeti szintű problémákról. (Ilyen esetekben általában az elnök kezdeményez a parlamenttel konzultálva. Kivételt képez az államelnök leváltása, amikor a parlament dönt.)

2. Helyi népszavazást a helyi érdekelttségű problémákról. (Ebben az esetben a témát a megyei vagy helyi tanács dönti el a polgármester, a megyei tanács elnökének vagy a tanácsosok egyharmadának javaslatára.)

Az alkotmány 152. szakaszában megjelenő problémák nem képezhetik referendum tárgyát (3. cikk). Ez a kisebbségek helyi szintű autonómiájára való törekvéseinek alapvető akadályát jelenti. A népszavazáson a szavazati joggal rendelkező

198 A *Magyar Kisebbség* 2004/1–2-es számát teljes egészében ennek a témának szentelte.

199 Bakk 2004. 59–60.

200 Összefoglalva az eddigi próbálkozások a következők:

1991. április: Szócs Géza: Nemzetiségi törvénytervezet-csomag;

1993. március: Csapó József: Memorandum a romániai magyar nemzeti közösség belső önrendelkezéséről;

1993. november: RMDSZ-SZKT-dokumentum: Törvény a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről;

1994. március: Szilágyi N. Sándor: Törvény a nemzeti identitással kapcsolatos jogokról és a nemzeti közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről;

1994. szeptember: Csapó József: Belső önrendelkezést kiteljesítő autonómiák;

1995. április: Az RMDSZ Ügyvezető Elnökségének Politikai Főosztálya (Bodó Barna, Szász Alpar Zoltán, Bakk Miklós): A romániai magyar nemzeti közösség személyi elvű autonómiájának státútuma;

1995. április: Bakk Miklós: Törvénytervezet a személyi elvű önkormányzatokról;

1995. augusztus: Csapó József: Székelyföld autonómiastátútuma;

2003. október – 2004. március: Székely Nemzeti Tanács: Székelyföld autonómiastátútuma;

2003. november: szakértőcsoport Bakk Miklós koordinálásával: Autonómia-csomagterv: Keret-törvény a régiókról; Törvénytervezet Székelyföld különleges jogállású régió létrehozásáról; Székelyföld különleges jogállású régió autonómiastátútuma;

2014. szeptember: RMDSZ – A romániai Székelyföld autonómiastátútuma.

Lásd: Bakk 2017.

201 3/2000. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 84/2000. számában). Módosítva az 551/2003. törvény által (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 922/2003. számában).

állampolgárok vehetnek részt, és az akkor eredményes, ha a lakosság felét meghaladóan legalább egy fő részt vett rajta. A referendumot mindig vasárnap rendezik.

A törvény 18. cikke felsorolja a nemzeti érdekeltségű problémákat, lecsökkentve ezáltal a nemzeti kisebbségek kezdeményezési lehetőségeit, ezek ugyanis leginkább helyi szinten tudnának referendumot kezdeményezni. Nemzeti szintű problémának minősül: a magán- és köztulajdon általános helyzete; a helyi közigazgatás megszervezése, a területrendezés és a helyi autonómia általános helyzete; a felekezetek helyzete. Ezen előírásból tisztán megállapítható, hogy a többség háromszorosan is bebiztosította magát az autonómiatörekvések ellen, ugyanis a helyi közigazgatás, a területfelosztás és autonómia témái csak nemzeti szintű referendum tárgyát képezhetik.

A nemzeti kisebbségekre vonatkozó egyetlen pozitív előírás, a helyi közigazgatási törvény 20. szakaszával egyetemben, kimondja, hogy „a községek, városok és megyék elhatárolását törvénnyel állapítják meg. Ezek területi határainak bármely módosítása csakis törvény által és csak az illető területi-közigazgatási egység állampolgárainak népszavazás útján történő előzetes véleménynyilvánításával eszközölhető, amelyet a törvény feltételei szerint szerveznek meg.” Ez a referendum azonban csak véleménynyilvánító és nem ügydöntő jellegű, ugyanis a parlamentnek törvény elfogadásával lehetősége van a határok megváltoztatására. A gyakorlatban azonban a törvényhozás soha nem döntött „a nép” ilyen módon kifejezett akarata ellen.

A kisebbségek politikai képviseletre való jogának másik megvalósulási lehetősége a kormánnyal való kapcsolat ápolása. A román állam az idők folyamán megpróbálta bevonni a kisebbségeket az állam vezetésébe a kirakatpolitika összetevőjeként. Így 1989 előtt különböző tanácsokat létesítettek, amelyek a kormány mellett működtek, a legtöbbször elméleti konzultatív funkciókkal.

1993-ban a 137. kormányhatározat alapján létrejött a Nemzeti Kisebbségek Tanácsa, amely összekötő kapocs lett (volna) a kormány és a nemzeti kisebbségek között, konzultatív jelleggel. 1996-ban feloszlatták, majd 2001. június 21-én az 589. kormányhatározattal a hatalom újra létrehozta a Nemzeti Kisebbségek Tanácsát.²⁰²

Ezenfelül 1997 és 2001 között a kormány keretén belül működött egy részleg, amely a nemzeti kisebbségek védelmével foglalkozott, és amely a miniszterelnöknek volt alárendelve.²⁰³

A hatalom és a nemzeti kisebbségek kormány szintű kapcsolata több grémium keretén belül folyt/folyik. Ilyenek:

1. Az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala,²⁰⁴ amely jogi személyiség nélkül, a miniszterelnök alárendeltségében, a kormány főtítkárának egybehangelásával működött.

202 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 365/2001. számában.

203 17/1997. kormányhatározat a Nemzeti Kisebbségvédő Hivatal szervezéséről és működéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 17/1997. számában).

204 111/2005. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 184/2005. számában).

2. 2000-ben a kormány rendeletet²⁰⁵ hozott egy, a Nemzeti Kisebbségek Problémáinak Tanulmányozásával foglalkozó Intézet létrehozására kolozsvári székhellyel, amelyet a parlament 2001-ben hagyott jóvá.²⁰⁶ Az intézet célja az, hogy megismertesse a lakossággal a nemzeti kisebbségek jogai tiszteletben tartásának szükségességét, a kisebbségek törekvéseit identitásuk megőrzésére, valamint az, hogy a nyugati közvéleményt tájékoztassa a romániai kisebbségvédelem színvonaláról. Ennek érdekében különböző tanulmányokat, jelentéseket, felméréseket készít, és foglalkozik azoknak a személyeknek a felkészítésével, akik különleges felelősséggel tartoznak a nemzeti kisebbségek etnikai identitásának megőrzését és fejlesztését illetően.

3. 2004-ben a kormány létrehozta a Romák Nemzeti Hivatalát²⁰⁷ (RNH) mint a központi államigazgatás szakosított szervét. Az RNH jogi személyiséggel rendelkezik, és a romák integrációját finanszírozó programok vezetését is átvette.²⁰⁸

4. A fenti struktúrákon kívül 1998-tól a kormány létrehozta a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumok Közötti Bizottságát²⁰⁹ mint konzultatív szervet, amelyet a minisztériumok képviselői alkotnak. Ezen szerv ülésein részt vehetnek meghívottként a parlamenti képviselők, az államelnök, a Tudományos Akadémia tagjai, a kisebbség-többség közötti viszony kutatásával foglalkozó szervezetek, a nemkormányzati szervezetek képviselői. Fő feladatai a következők: információk közvetítése által támogatja az NKT-t, hozzájárul a kisebbségvédelmi és romavédelmi egyenes stratégiák kidolgozásához, elkészíti a keretegyezmény által kért jelentéseket.

9. Közigazgatási jogok és autonómia

Az autonómia valamely formájának szavatolása a kisebbségek esetében az a küszöb, amely a megtűrő, konzerváló állampolitikától átvezet a fejlesztő, továbblétezését elfogadóig. A fő kérdés azonban az, hogy jogi szempontból mire lehet hivatkozni, mi a *sedes materiae* abban az esetben, ha kisebbségi jogokat – sőt – autonómiát kérünk.

Ezt a jogi alapot lehet (több vagy kevesebb sikerrel) a nemzetközi jogban és a belső jogban keresni. Az utóbbi esetében meg kell vizsgálni a szerzett jogok elméletének perspektívájából a történelmi dokumentumokat, az alkotmányt és a

205 121/2000. kormányrendelet a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet létrehozásáról (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 437/2000. számában).

206 396/2001. törvény a 121/2000. kormányrendelet jóváhagyásáról a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet létrehozása vonatkozásában (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 400/2001. számában).

207 78/2004. sürgősségi kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 969/2004. számában).

208 PHARE Program, száma: RO/2002/000-586.01.02.

209 459/1998. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 295/1998. számában).

kétoldalú szerződéseket, a helyi autonómia jogi kereteit, a decentralizációs rendelkezéseket és a fejlesztési régiókat létrehozó törvényeket.

Románia esetében alkalmazható/hivatkozható a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* (aláírva 1966. december 16-án, hatályba lépett 1976. március 23-án),²¹⁰ amelynek 1. cikke szerint: „1. Minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket”. Ugyanazon cikk 3. bekezdése szerint „az Egyezségokmányban részes államok [...] előmozdítják a népek önrendelkezési jogának megvalósítását, s ezt a jogot az Egyesült Nemzetek Alapokmányának rendelkezéseivel összhangban tiszteletben tartják.”

Végül a híres 27. cikk megteremti a kisebbségek politikai képviseleti jogának az alapját, kimondván, hogy: „Olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”

Meg kell azonban jegyezni, hogy annak érdekében, hogy az első és második világháború győztes hatalmai által létrehozott országokat egyben tartsák és határaikat biztosítsák, az ENSZ tagállamai úgy ártalmatlanították ezt az előírást a kelet-európai rendszerváltás után, hogy az Emberi Jogok Bizottsága a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 27. cikkéhez általános magyarázatot fűzött,²¹¹ amely szerint:

... (2) Az Egyezségokmány különbséget tesz az önrendelkezési jog és a 27. cikk által biztosított jogok között. Az önrendelkezési jog a népeket illeti meg, és az egyezségokmány külön (I. része) tartalmazza.

... (3) Azoknak a jogoknak az élvezése, amelyeket a 27. cikk biztosít, semmiképpen sem sértheti a részes állam szuverenitását és területi integritását.

... (7) Habár a 27. cikk nemleges előjelekkel van kifejezve, e tényről függetlenül, valójában mégis megállapítja ennek a „jognak” a meglétét, és elrendeli, hogy ezt a jogot nem lehet megszüntetni. Összhangban ezzel, a részes államokat kötelezi, hogy e jognak a létezését és élvezését szavatolja mindenféle jogfosztás és jogszegés ellen. Ezért pozitív védelmi intézkedésekre van szükség nemcsak a részes állam intézkedése ellen, függetlenül attól, hogy törvényhozási, igazságszolgáltatási vagy közigazgatási hatalmi szerveről van-e szó, hanem a részes állam területén tevékenykedő más személyek cselekedete ellen is.

A kisebbségek helyi szinten való politikai képviseleti jogának a maximuma az autonómia megvalósítása lenne. Noha a 60-as években elkezdődött közigazgatási reform (megyésítés) megpróbálta szétszórni és beolvasztani a magyar kisebbsé-

210 Románia 1974. október 31-én ratifikálta.

211 23(50)/1994. április 6-i Általános magyarázat.

get Románia területén, bizonyos régiókban a területi autonómia feltételei még mindig adottak, tudniillik a kisebbség térben kompakt tömbben él egy földrajzi szempontból nagyrészt zárt területen, és ezen a területen többséget képez. Sajnos a politikai akarat még nem érlelődött meg ennek konkretizálására. Az alkotmányra hivatkozva, amely szerint Románia egységes nemzetállam, a mindenkori hatalom minden ilyen próbálkozást visszautasít. A nyugati szakirodalomban²¹² is megemlítik, hogy a bécsi döntés 50. emléknapján elhangzott parlamenti beszédek azt hangsúlyozták, hogy az autonóm területek létrehozása extraterritoriális enklávék kialakulásához és az állam összeomlásához vezetne.

Románia alkotmányának 120. cikke a következőket írja elő: „A területi közigazgatási egységek közigazgatása a decentralizációnak, a helyi autonómiának és a közszolgáltatások dekoncentráálásának elvén alapul.” Az alkotmány 73. és 117. cikke előírja, hogy a helyi közigazgatás megszervezése, a területrendezés, a helyi autonómia helyzete, valamint az autonóm közigazgatási hatóságok létrehozatala csak organikus törvény által lehetséges.

Ez a törvény az ún. helyi közigazgatási törvény vagy helyhatósági törvény, amely kronológiai szempontból a következőképpen mutatható be:

– Az első ilyen törvény a 69/1991-es számú.²¹³ Ez a törvény hét nappal az alkotmány közzététele után jelent meg, és hatályon kívül helyezte az 57/1968. törvényt a néptanácsok szervezéséről és működéséről. A törvény első komoly módosítása az 1996-os választások után következett be a 22/1997. sürgősségi rendelettel, amelyet a kormány bocsátott ki. Ezt az alkotmánybíróság 83/1998. sz. határozatával alkotmányellenesnek minősítette, mivel a kormány nem tudta bizonyítani a sürgősséget.

– A második, 1989 utáni jelentős szabály ezen a téren a 215/2001. helyi közigazgatási törvény,²¹⁴ amely hatályon kívül helyezte az 1991. évi közigazgatási törvényt. Ezen organikus törvény kapcsán a következő kisebbségi jogok vannak érintve: az autonómiához, a szimbólumokhoz, a földrajzi (és helyrajzi) megnevezésekhez, az anyanyelvhasználathoz, az etnikai arány tiszteletben tartásához, az akadálytalan kapcsolattartáshoz, a politikai képviselőkhöz való jog.

A törvény I. fejezetének 1. alfejezetében foglalkozik „a helyi autonómia általános rendszerével”. A 3. cikk szerint: „Helyi autonómia alatt a helyi közigazgatási hatóságoknak azon jogát és képességét értik, amelynek révén a törvény feltételei között, a helyi közösség érdekében és nevében oldhatják meg és intézhetik a közügyeket.” Ezt a jogot a helyi tanácsok, polgármesterek és megyei tanácsok gyakorolják, amelyek tagjait szabad, egyenlő, titkos választásokon választanak meg. Ez

212 Kendi 1992. 168.

213 Románia Hivatalos Közlönyének 238/1991. száma.

214 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 204/2001. számában. Újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 123/2007. számában.

nem zárja ki annak lehetőségét, hogy referendumot vagy más módszert is válaszszanak a lakosság véleményének megtudakolására a közügyeket illetően.

A 6. cikk értelmében a községek, városok, valamint a megye helyi hatóságai közötti viszony szintén az autonómia, törvényesség, felelősség, együttműködés elveire épül. Ugyanakkor a megyei tanács és helyi tanács, illetőleg a polgármester és a helyi tanács között nincs alárendeltségi viszony.

Ezeket a majdnem látványos előírásokat, amelyekbe szeretnénk belemagyarázni valamilyen kisebbségi autonómia formáját, a következő cikkek máris mérsékelik vagy kiigazítják: „A helyi autonómia kizárólag közigazgatási és pénzügyi, amelyet a törvény keretei között érvényesíthetnek” (4. cikk). „A helyi hatóságok hatáskörét és feladatait csak törvényben állapíthatják meg” (5. cikk). „Az országos gazdaságpolitika keretében a helyi hatóságok rendelkeznek a közösségi vagyonnal és pénzügyi forrásokkal a helyi autonómia elvének alapján. A pénzügyi források arányosak kell hogy legyenek a törvény által előírt felelősségekkel és illetékeséggel” (9. cikk). A helyi közigazgatási autonómia biztosításának céljából a helyi közigazgatási hatóságoknak joguk van helyi illetékeket és adókat kivetni, valamint ahhoz, hogy kidolgozzák és jóváhagyják a helyi költségvetést a törvényben megszabott feltételek között (25. cikk).

A 20. cikk egyféleképpen elősegíti az etnikai arány meg nem változtatásához való jogot, előírva, hogy: „A községek, városok és megyék területi elhatárolása törvény által történik.” Módosítás esetén népszavazást kell kiírni.

A törvény előírásai kiterjednek az akadálytalan kapcsolattartás és egyesülés jogára is. A 11. cikk szerint „A helyi közigazgatási hatóságoknak joguk van, hogy hatáskörük tiszteletben tartásával társuljanak más helyi hatóságokkal az országból vagy külföldről, a törvény értelmében. Ugyanakkor ezek a hatóságok csatlakozhatnak nemzeti és nemzetközi szakszövetségekhez.” Ezeket az előírásokat kiegészíti a 13. cikk, amely lehetővé teszi, hogy azok a helyi közigazgatási hatóságok, amelyek az országhatár közelében helyezkednek el, határokon átnyúló közreműködési egyezségeket kössenek a szomszédos ország megfelelő hatóságaival. Ezeket a nagylelkű határozatokat is tompítja az az előírás, amely szerint a társulási kezdeményezésekről értesíteni kell a külügyminisztert és a közigazgatási minisztert, akiknek láttamozniuk kell az egyezménytervezetet. Ha ezek a minisztériumok 30 napon belül nem adnak választ, azt beleegyezésükként kell értelmezni. A helyi tanács 2/3-os többséggel szavazhatja meg az egyezés megkötését.

A román alkotmány szerint a területi közigazgatási egységek közigazgatása a helyi autonómiának és a közszolgálatok decentralizálásának elvén alapul.²¹⁵ A helyi választott hatóságok a következők:

- polgármesterek,
- helyi tanácsok,
- megyei tanácsok.

215 120–122. cikkek.

E három választott kategórián kívül a kormány egy-egy prefektust (kormánybiztost, régiesen főispánt) nevez ki minden egyes megyébe és a fővárosba.

A helyi közigazgatási törvény egyik hiányossága az, hogy továbbra sem szabályozza a Nyugat-Európában alkalmazott „etnikai arányt”, ugyanis a törvény mindenhol úgy fogalmaz, hogy alkalmazni fognak olyan személyeket, akik ismerik az illető nemzeti kisebbség nyelvét, tehát ezek a többséghez tartozók is lehetnek, abban az esetben, ha ismerik a kisebbség nyelvét.

Egy másik hiányossága a törvénynek az, hogy a prefektus hivatalával való kapcsolatokban nem szabályozza az anyanyelv használatát, ezzel is kihangsúlyozva a román nyelv egyeduralmát. Az államhatalom megyei képviselőjével tehát nem lehet valamely kisebbségi nyelven beszélni vagy levelezni, még akkor sem, ha a megye lakosságának több mint 20 százaléka kisebbségi.

Az alkotmány szerint a helyi tanácsok és a választott polgármesterek képezik a községek és a városok helyi autonómiáját megvalósító közigazgatási hatóságokat, míg a megyei tanács a községi és városi tanácsok tevékenységét a megyei szintű közszolgálatok ellátására összehangoló közigazgatási hatóság. A prefektus helyi viszonylatban a kormány képviselője, ő vezeti a minisztériumok és a többi központi szerv területi-közigazgatási egységeiben kifejtett decentralizált közszolgálatát. A prefektus megtámadhatja a fenti hatóságok aktusait a közigazgatási bíróság előtt, ha ezeket törvényellenesnek véli. A megtámadott aktus *ope legis* felfüggesztettnek tekintendő.

A szakirodalom szerint az alkotmányos rendelkezések hiányosak és pontatlannak, mert kijelentik ugyan a helyi autonómia és decentralizálás alapelveit, viszont nem biztosítanak ezek számára garanciákat. A fontos, alkotmányos szabályozást igénylő kérdéseket az alaptörvény átutalja a törvényhozás hatáskörébe, amely így túl nagy szabadsággal dönthet a helyi autonómiát érintő kérdésekben. Ezáltal az alkotmány meghagyta a lehetőséget a törvényhozásnak, hogy a helyi közigazgatást akár a centralizáláshoz közel álló formában is kiépíthesse, de ebbe a kevésbé kötött alaptörvényi keretbe belefér egy, az önkormányzatiság elveit és értékeit teljesebben megvalósító jogszabály is. Az alkotmány így kiszolgáltatja a helyi autonómia problémáját a mindenkori politikai hatalomnak. Az önkormányzatiság biztosítékait a politikai hatalom törvényi úton, alkotmánymódosítás nélkül korlátozhatja, és ilyen esetekben esetleg az alkotmánybíróság tud megfelelő védelmet biztosítani a helyi autonómia jogának.²¹⁶

A helyi autonómia általános rendszerét, valamint a helyi közigazgatási hatóságok szervezését és működését a helyi közigazgatási törvény szabályozza. E törvény szerint: „A területi-közigazgatási egységeiben a közigazgatás a decentralizálásnak, helyi autonómiának, a közszolgálatok decentralizálásának, a helyi közigazgatási hatóságok választhatóságának, a törvényességnek és a különleges jelentőségű he-

lyi kérdésekben az állampolgárok konzultálásának elve alapján szervezendő meg és működik” [2. cikk, (1) bekezdés].

A pénzügyi autonómia részleteire a helyi közpénzügyeket szabályozó 189/1998-as törvény tért ki, amelyet 2003-ban egy sürgősségi kormányrendelet, utóbbit 2006-ban törvény²¹⁷ váltotta fel. Később a 273/2006. törvény vette át ezek helyét.²¹⁸ Ez a rendelet állapítja meg a helyi pénzalapok előteremtésének, a velük való gazdálkodásnak, felhasználásuknak alapelveit, általános keretét és eljárását, valamint a helyi hatóságok és a többi érdekelt intézmény felelősségét ebben a témában.

Románia megyéinek egyik főszereplője még mindig a prefektus, akit a kormány saját képviselőjeként nevez ki. 2004-ig a prefektus jogállását is a helyi közigazgatási törvény rendezte. Jelenleg külön törvény alapján működik a prefektus intézménye.²¹⁹ A prefektust a belügyminiszter javaslatára nevezi ki a kormány a közrend és a törvény tiszteletben tartásának biztosítójaként helyi szinten. A prefektusi intézmény jogi személyiséggel rendelkező közintézmény saját vagyonnal és költségvetéssel, a prefektus pedig harmadfokú hitelutalványozó. A prefektus székhelye a megyeszékhely, mindazoknak a közszolgálatoknak és központi szervezeteknek a vezetője, amelyek a közigazgatási egységek szintjén gyakorolják tevékenységüket. Tulajdonképpen a prefektus központi alárendeltségű államigazgatási szerv. A francia modell alapján a megye tevékenységét a központi hatalom a meghirdetett decentralizáció ellenére megpróbálja valamennyire ellenőrzése alatt tartani, és ennek érdekében széles jogkört biztosít a prefektusnak.²²⁰ E törekvés a *szétpontosítás* (dekoncentráció) tipikus példája: a feladatokat területi szinten oldják meg, viszont azok végrehajtása teljes központi ellenőrzés alatt marad.²²¹

Románia legújabb próbálkozása az államigazgatás decentralizálására az ún. decentralizálási kerettörvényben jut kifejezésre.²²² Ez a törvény megszabja azokat az elveket, szabályokat és intézményes keretet, amelyek a közigazgatási és pénzügyi decentralizációt irányítják.

A decentralizáció lényege az, hogy a kormány, a minisztériumok és a központi közigazgatás szakosított szervei a gyakorolt hatáskörök egy részét átruházzák a községek, városok és megyék szintjén működő helyi hatóságokra a szubszidiaritás, a földrajzi körzet²²³ és a méretgazdaságosság²²⁴ elve alapján.

217 273/2006. törvény a helyi közpénzügyekről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 618/2006. számában).

218 Románia Hivatalos Közlönyének 627/2006. száma.

219 340/2004. törvény a prefektus intézményéről (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 255/2008. számában).

220 Veress 2002. 108.

221 Nagy 2003. 17.

222 195/2006. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 453/2006. számában).

223 Földrajzi körzet – egy bizonyos közszolgáltatás élvezőinek többsége által lakott terület egy adott időpontban.

224 Méretgazdaságosság (románul: „economie de scară”) – a közszolgáltatás egységes költségének csökkentése a termelés és a fogyasztók számának növekedésével.

A törvény 6. cikke szerint az illetékességátruházások a pénzalapok átruházásával egy időben fognak végbemenni, és az alapok átruházása előtt nem kerül sor ezek gyakorlására. Optimistán kezelve ezt a törvényt levonhatjuk a következtetést, hogy a törvényhozás megtette az első lépést egyfajta aszimmetrikus föderáció felé (spanyol modell), és egy tény-autonómiát („de facto”-autonómiát) is el lehetne érni idővel ennek alapján, ha a kisebbségi szervezetek aktív módon kihasználják e tényállást. A törvény egy nagyon konkrét hatalom- és hatáskör-felosztási katalógust tartalmaz, kizárólagos,²²⁵ megosztott²²⁶ és delegált hatáskörökre osztva az államigazgatási, közigazgatási szervek jogkörének elemeit.

Noha sokszor első látásra, olvasatra pozitívumnak tűnnek, alkalmazási útmutatóikban a romániai jogszabályok általában erejüket veszítik, illetőleg alkalmazásuk során tartalmilag kiüresednek. Példa erre a régiók létrehozása. 2004-ből származik a regionális fejlesztés törvénye,²²⁷ amelynek nagyvonalú céljai között szerepel a régiók fejlődésének kiegyensúlyozása, a helyi kezdeményezések ösztönzése és felhasználása, a helyi mozgalmak előmozdítása. A valóságban az EU követelménye áll a háttérben a régiók létrehozását illetően, következésképp a törvényhozónak szándékában sem állt esetleg olyan régiókat is létrehozni, amelyekben a nemzeti kisebbségek helyi többséget tudnának alkotni.

A törvény összesen 8 régiót hozott létre, amelyekből a magyar kisebbség autonómiaökrékvéseinek szempontjából 3 tart igényt érdeklődésre. Így az 5. (Nyugati) régióba sorolják Arad, Krassó-Szörény, Temes és Hunyad megyét; a 6. (Északnyugati) régiót Bihar, Beszterce-Naszód, Kolozs, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye alkotja, míg a székelyföldi megyéket (Kovászna, Hargita és Maros) a 7. (Közép) régióba sorolták Brassó, Szeben és Fehér megyével együtt.

A fejlesztési régiók nem minősülnek helyi, területi közigazgatási egységeknek, és nem rendelkeznek jogi személyiséggel, nincsenek törvényhozó vagy végrehaj-

225 A *kizárólagos hatáskörök* esetében a helyi közigazgatási szervezeteknek döntési joguk van, rendelkeznek a célok megvalósításához szükséges pénzalapokkal és eszközökkel a következő területeken: *helyi tanácsok*: a község és város köz- és magánbirtokának igazgatása, a helyi szárazföldi szállítás infrastruktúrájának igazgatása, a helyi érdekeltségű kulturális intézmények igazgatása, a helyi érdekeltségű egészségügyi intézmények igazgatása, terület- és városrendezés, vízellátás, csatornázás és víztisztítás, közvilágítás, köztisztaság, társadalmi segítségnyújtás; *megyei tanácsok*: a helyi érdekeltségű repülőterek igazgatása, a megye köz- és magánbirtokának igazgatása, a helyi tanácsok fenti hatásköreinek megyei érdekeltségű problémái.

226 A *megosztott hatáskörök* esetében a helyi közigazgatási szervek együttműködnek a központi államigazgatási szervekkel a következő területeken: *helyi tanács – központi szerv*: távfűtés, szociális és fiataloknak szánt épületek megépítése, iskolai oktatás, közrend és közbiztonság, szociális juttatások biztosítása, sürgősségi esetek megelőzése és megoldása, fogyatékosok és társadalmi problémákkal küzdők orvosi ellátása, lakosság-nyilvántartási közszolgálatok; *megyei tanács – központi szerv*: a megyei szárazföldi szállítás infrastruktúrájának igazgatása, különleges oktatás, fogyatékosok, gyerekek, hátrányos helyzetűek orvosi és szociális ellátása, lakosság-nyilvántartás.

227 315/2004. törvény (közöttéve Románia Hivatalos Közlönyének 577/2004. számában). Módosította a 111/2004. sürgősségi kormányrendelet által (közöttéve Románia Hivatalos Közlönyének 1115/2004. számában).

tó szerveik. Pusztá statisztikai egységek, amelyek pusztá pénzelosztókká váltak. Érdekes módon a törvény előírja, hogy a megyék a régiókat szerződéses alapon hozzák létre, de ugyanazon törvény nem hagyja meg ezek képviselőinek azt a szabadságot, hogy csak bizonyos megyékkel szövetkezzenek, hanem kötelesek a törvény szerint előre elrendelt régiót „szerződésesen” létrehozni. Ugyanakkor a régiókon átnyúló együttműködés is megengedett.

A régiók az EU-ban létező NUTS-2 típusú régióknak felelnek meg. Élükön helyi szinten a Regionális Fejlesztési Tanács áll, amelynek nincs jogi személyisége és fő feladata a regionális fejlesztési politika összehangolása. Országos szinten a regionális fejlesztés szálai a Nemzeti Regionális Fejlesztési Tanács kezében futnak össze, amelynek tagjai a Regionális Fejlesztési Tanácsok elnökei és alelnökei, valamint paritásos alapon a kormány képviselői. Ez a tanács tulajdonképpen a fő döntéshozatali szerv, amely láttamozza a nemzeti fejlesztési politikát és stratégiát, jóváhagyja a prioritásokat, nyomon követi a fejlesztési programokat és láttamozza a helyi tanácsok és ügynökségek javaslatait, programjait.

A gyakorlatban a régiók szerény eredményeket értek el, és megalakulásuk fő célja abban merül ki, hogy az ország a NUTS-ok fejezetében is megfeleljen az elvárásoknak. Valójában egyik feladatuk sem vonatkozik közvetlenül a nemzeti kisebbségek helyzetének javítására. Az erdélyi magyaroknak elemi érdeke az euróregiók megfelelő kialakítása Romániában. A jelenlegi régiók nem figyelnek az etnikai, kulturális, történelmi helyzetre, és éppen ezért működőképességük a székelyföldi megyékben nehézkes, de ugyanez igaz a Partium vagy Szászország megyéire is. A jelenlegi romániai regionalizálás politikai-közigazgatási beavatkozás egy természetesen, történelmileg kialakult térszerkezetbe, olyan etnikai, kulturális, történelmi, hagyományi szempontok háttérbe szorításával, amelyektől az illető tér (régió) működőképessége függ.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy amikor elutasítja az autonómiát, a román hatalom jogi szempontból főleg arra hivatkozik, hogy Románia egységes, oszthatatlan nemzetállam, és ezen jelleg megváltoztatását az alkotmány módosítási korlátai lehetetlenné teszik.

Ezek után nyilvánvaló, hogy az egyetlen megoldás nemzetközi szintről jöhet abban az esetben, ha Ausztria példáját követve Magyarország védőhatalomként fog ezért közbenjárni, illetve ha az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1334/2003-as határozata alapján beindul az autonómiatörekvéseket pártoló európai folyamat az etnikai konfliktusokhoz vezető feszültségek csökkentésére.

A létező európai területi autonómiamodellekből kiindulva, a szerzett jogok teóriáját alkalmazva, a létező és a kialakulóban lévő *ius cogens* alapelvek (be nem avatkozás – nemzetközi védelemnek örvendő alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának kikényszerítése stb.) betartásával az anyaállamnak és az államok közösségének jut a legnagyobb szerep (példák: Dél-Tirol, Åland-szigetek, Palesztina, Koszovó, autonómiaígéret a szászoknak és székelyeknek, magyar területi autonómiaformák

1945 után). Habár elméletben és Nyugat-Európa bizonyos országaiban (Dánia, Nagy-Britannia, esetleg Spanyolország) az autonómia többség-kisebbség közötti alkut, megegyezést jelent, addig Kelet-Közép-Európában és a magyar kisebbség különleges esetében a többség képviselői külső nyomás hiányában az autonómia szót is negatívan fetisizálják.

A többségnek nincs megadva az a jog, hogy megtagadjon bizonyos jogokat a kisebbségektől *preventív* céllal, mondván, hogy ezeknek a jogoknak a szavatolása *hűtlenséghez* vezethet – miként ez Romániában történik, ahol a mindenkori hatalom azért utasítja vissza nyíltan vagy álcázva az autonómiatörekvéseket, mert *fél*, hogy a kisebbségek nem lesznek eléggé hűek a többségi állammal szemben ezen jogok birtokában.

Itt a kérdés az, hogy a jus cogens jellegű be nem avatkozási alapelv kizárja-e az anyanemzet azon lehetőségét is, hogy nemzetrészei és az ezekhez tartozó személyek jogainak tiszteletben tartását számon kérhesse? Véleményem szerint, amennyiben az intervenció csak az emberi jogokra vonatkozik és a bilaterális diplomácia keretében vagy a nemzetközi fórumok tudtával történik, nem minősíthető a fent említett alapelv megsértésének.

10. Az akadálytalan kapcsolattartás joga

Ez a kisebbségi jog főleg olyan népcsoportoknak fontos, mint a magyar, amelynek tagjai a világ több országának területén honosak és anyaországuk is van, vagyis Magyarországon államalkotó nemzetként vannak jelen. Az anyaország a természetes asszimiláció ellensúlyozására is nyújthat támogatást. Ez a támogatás pedig szociális jogok, kedvezmények biztosítását is jelentheti, ugyanis a kisebbség fennmaradásához nem elég a nyelv és a kulturális hagyományok őrzése, hanem a kisebbség fejlődőképes társadalmi szerkezetét kell kiépíteni.

Románia a német–román, magyar–román, szerb–román, orosz–román barátsági vagy alapszerződések szerint kötelezi magát, hogy ezt a jogot biztosítja a kisebbségek számára.

Konkrétan a magyar–román alapszerződés 17. cikke szerint az illetékes állami szervek minden eszközzel támogatni fogják a kulturális kapcsolatokat a kisebbséghez tartozók, a kisebbségek szervezetei és azok között az államok, közösségek között, amelyekhez a kisebbséget történelmi, kulturális, nyelvi és vallási szálak fűzik. Románia elfogadta újabb konzulátusok megnyitását az anyaország részéről, és több erdélyi város testvérvárosi szerződést kötött anyaországi városokkal vagy olyan külföldi településekkel, amelyekben szintén laknak kisebbségek.

1998-ban Románia ratifikálta a madridi Európai keretegyezményt a helyi önkormányzatok és közösségek határon túli együttműködéséről,²²⁸ és a határövezetben

228 120/1998. kormányrendelet (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 329/1998. számában).

Magyarország és Románia helyi önkormányzatai már több részen is nemzetközi „régiókba” tömörültek.

Átmenetileg problémának számított az akadálytalan kapcsolattartás terén a ket-tős állampolgárság újra és újra felmerülő problémája, főleg annak Magyarország általi felajánlása a magyar kisebbség tagjai számára. A Velencei Bizottság 2001. október 19-én közzétett jelentésében²²⁹ az állam és az anyaország viszonyáról meg-állapította, hogy mind a két fél rendelkezik jogosultságokkal kisebbségvédelmi téren, de a kisebbségek védelméért elsősorban a lakóhelyük szerinti állam tartozik felelősséggel, viszont az anyaállamok szintén szerepet játszanak kisebbségeik védelmében és megőrzésében, az őket összekötő nyelvi és kulturális kötelékek szorosan tartásának céljával.²³⁰

2007. január 1-től, mióta Románia is EU-tagállam lett, elmondhatjuk, hogy a külföldi *akadálytalan* kapcsolattartás joga teljes mértékben tiszteletben van tartva, figyelembe véve a következő konkrét előírásokat:

– A magyar–román alapszerződés 15. cikkének (7) bekezdése szerint a „Szerződő Felek tiszteletben tartják, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van szabad kapcsolatot tartani egymással és a határokon túl más államok polgáraival, továbbá részt venni nemzeti és nemzetközi nem kormányzati szervezetek tevékenységében”;

– Románia és Magyarország kormányai 2007-ben megállapodást fogadtak el a kisebbségi területen folyó kutatás támogatásáról,²³¹ amely alapján a román és magyar kabinet többek között közösen finanszírozhatja a hazai és magyarországi kisebbségkutató intézetek projektjeit, a szakembercserét, közös adatbázisok létrehozatalát;

– A román állampolgárságról szóló törvény²³² 10. és 11. cikkei szerint azok a személyek, akik elveszítették állampolgárságukat vagy akik esetében ezt önhibájukon kívül tőlük visszavonták, valamint ezen személyek másod- és harmadfokú leszármazói igényelhetik a román állampolgárságot attól függetlenül, hogy Románia vagy más ország területén fognak lakni az elkövetkezőkben. Mivel a törvény nem írja elő, hogy egy román állampolgár elveszítheti az állampolgárságot, ha más állam állampolgárságát megszerzi, ebből az következik, hogy a magyar állampolgárság megszerzését sem tiltja. Ezt az állítást megerősítik a törvény 1. és 35. cikkei, amelyek szerint minden román állampolgár egyenlő jogokat élvez;

229 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-state. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2002\)032-bil](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2002)032-bil) (utolsó letöltés: 2018.09.10.).

230 Kántor 2001.

231 Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között, a kisebbségkutatás támogatása területén, Nagyszeben, 2007. november 14, elfogadva Románia által a 137/2008. kormányhatározattal (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 121/2008.02.15. számában).

232 21/1991. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 576/2013. számában).

– Románia évek óta támogatja a határon túli románokat anyagilag, ösztöndíjakkal, könyvekkel, villanyárammal, sőt a Moldova Köztársaságban élő románok útlevel nélkül látogathattak éveken keresztül Romániába. Miután az Európai Unió nyomására Románia kénytelen volt útlevelet kérni ezektől, felajánlotta az útlevelek kiállításának költségeinek fedezését. Jelenleg is létezik kormány szinten egy Minisztériumok Közötti Bizottság, amelyet a nagyvilágban élő románok támogatására²³³ hoztak létre, és amelynek maga a miniszterelnök az elnöke. Ennek a grémiumnak a fő tevékenységi köre a támogatási stratégiák kidolgozása és ezek gyakorlatba helyezése;

– A gyakorlatban felvetődött a kérdés, hogy egy magyar nemzetiségű kettős állampolgársággal (román–magyar) rendelkező személy betölthet-e bírói tisztséget Romániában, és a Magisztratúra Legfelső Tanácsa döntésének²³⁴ értelmében, amely egy román és moldovai állampolgársággal rendelkező személy esete körül kialakult precedensre²³⁵ támaszkodott, a válasz pozitív volt. Tehát a kettős állampolgárság, mint az akadálytalan kapcsolattartás egyik kinyilatkoztatása, nem akadályozza a legmagasabb állami funkciók betöltését sem;

– Minden romániai személy, felekezet, vallási egyesület vagy vallási csoport szabadon létrehozhat és fenntarthat ökumenikus és testvéri kapcsolatokat más személyekkel, felekezetekkel és vallási csoportokkal nemzeti és nemzetközi szinten;²³⁶

– Az Alkotmány előírásai szerint Romániában tiltott a cenzúra, és az állampolgároknak joguk van a szabad véleménynyilvánításra, sajtószabadság van, és a gondolatait bárki mind szóval, mind képpel, valamint írásban és hangok által egyaránt kifejezésre juttathatja. A kisebbségek Romániában a helyi tévé- és rádióadók adásain kívül akadálytalanul hozzáférnek a műholdas anyaországi adásokhoz (például magyar, német, török, szerb és lengyel adások), és ezt a lehetőséget általában a kábeltévé-cégek is biztosítják.

Nem utolsósorban meg kell említenünk, hogy Románia is külön törvényt alkotott a határain túl élő románok támogatásáról.²³⁷ Ennek a törvénynek az érdekessége, hogy románoknak minősíti a következő megnevezéssel illetett népcsoportokat is szerte a világban: *armâni, armânji, aromâni, basarabeni, bucovineni, cuțovlahi, daco-români, fărșeroți, herțeni, istro-români, latini dunăreni, macedoromâni, maramureșeni, megleniți, megleno-români, moldoveni, moldovlahi, rrâmâni, rumâni, valahi, vlahi, vlasi, voloni, macedo-armânji*.

233 876/2001. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 575/2001. számában).

234 A Legfelső Bírói Tanács 17869/1154/DRUO/2011 2011.09.13-i jegyzéke Codreanu Melinda, a Sepsiszentgyörgyi Bíróság bírása kérelmére.

235 A Legfelső Bírói Tanács plenumának 509/05.07.2007. Bazeliuc Dumitru ügyészi kinevezéséről a Dornavátrai Bíróság melletti Ügyészséghez.

236 A felekezetek vallásszabadságáról és általános rendjéről szóló 489/2006. törvény 4. szakasza (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 201/2014. számában).

237 299/2007. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 261/2009. számában).

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a magyar kisebbség Romániában a diszkrimináció tilalmának alapján hivatkozhat a román állam azon jogszabályaira, amelyek a határokon túli románok támogatását, az ezekkel való kapcsolattartást szabályozzák, ugyanis nem lehet elfogadni, hogy ennél a standardnál alacsonyabban alkalmazzon az állam akkor, amikor a kisebbségek akadálytalan kapcsolattartásáról van szó.

11. A vallásgyakorlás joga

Románia 1991-es Alkotmánya 29. cikkében a „lelkiismeret szabadsága” cím alatt a gondolat és a vélemény szabadsága mellett szavatolja a vallásszabadságot is. Ez a cikk az alább idézett bekezdésekben kimondja, hogy:

„(1) A gondolatok, a vélemények, akárcsak a vallásos hitek szabadsága, semmilyen formában sem korlátozható. Senki sem kényszeríthető valamely vélemény elfogadására vagy a meggyőződésével ellenkező vallásos hithez való csatlakozásra.

(2) A lelkiismereti szabadság garantált; ezt a tolerancia és kölcsönös tisztelet szellemében kell kinyilvánítani.

(3) A vallásfelekezetek szabadok és a saját alapszabályzataik szerint szervezendők meg, a törvény feltételei között.

(4) A vallásfelekezetek közötti kapcsolatokban tilos a vallási gyűlöletkeltés bármely formáját, eszközét, aktusát vagy cselekményét igénybe venni.

(5) A vallásfelekezetek autonómok az állammal szemben és ennek a támogatását élvezik, ideértve a vallásos lelkigondozás megkönnyítését a hadseregben, a kórházakban, a börtönökben, a menhelyeken és az árvaházakban.

(6) A szülőknek vagy a gyámoknak jogukban áll a saját meggyőződésük szerint biztosítani a kiskorú gyermekek nevelését, akikért felelősek.”

A román állam ezt a keretet 1990–2000 között nem próbálta meg részletezni újabb jogszabályok elfogadásával, habár 14 egyház már 1990-ben kidolgozott és benyújtott egy ilyen törvénytervezetet a jogalkotónak. Közben a vallásszabadság garantálása nemzetközi támogatást is nyert azzal, hogy Románia is megerősítette a Kisebbségvédelmi keretegyezményt, amely 1998. február 8-án lépett hatályba, és amelynek 8. cikke előírja, hogy: „A Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy elismerik minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek a vallása vagy hite kifejezésére, úgyszintén vallási intézmények, szervezetek és egyesületek alapítására való jogot.”

Ebben a periódusban a kisebbségi felekezetek esetében a legnagyobb gondot főleg az anyagi alap hiánya jelentette, nem csak a vallásgyakorlást vagy a templomok fenntartását illetően, hanem elsősorban a hagyományos felekezeti iskolák működtetését illetően.

Az uniós csatlakozásra való felkészülés feloldotta ezt a helyzetet, és 2000-től több olyan jogszabály született, amely a vallási problémákra is figyel.

Az első ilyen jogszabály egy sürgősségi kormányrendelet, amelyet az egyházaktól elkobzott ingatlanok visszaszolgáltatására hoztak.²³⁸ A rendelet szerint azokat az ingatlanokat kellett visszaszolgáltatni, amelyeket a román állam jogcím alapján vagy anélkül vett el az egyházaktól 1945. március 6. és 1989. december 22. között. Az egyházak dönthettek, hogy természetben kérik a visszaszolgáltatást, vagy pénzübeli kártérítés formájában. Az első esetben az ingatlanok akkori használóit még öt évig nem lehet kilakoltatni, de már az egyháznak voltak kötelesek bért fizetni.

2004-ben következett a gyermek jogairól szóló törvény,²³⁹ amelynek 30. cikke szerint:

„(1) A gyermeknek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához.

(2) A szülők saját meggyőződésük szerint a gyermekeket irányíthatják egy bizonyos vallás választása felé, figyelembe véve a gyermek véleményét, életkorát és érettségét, anélkül, hogy kötelezhetnék arra, hogy egy adott valláshoz vagy egy adott vallási felekezethez csatlakozzon.

(3) A 14 évet betöltött gyermek vallását nem lehet megváltoztatni hozzájárulása nélkül; a 16 évet betöltött gyermek szabadon választhatja saját vallását.

2006-ban, 17 év várakozás után, a szocialistáknak nevezett neokommunistáktól mentesült parlamenti többség végre elfogadta a felekezetek vallásszabadságáról és általános rendjéről szóló 489/2006. törvényt.²⁴⁰ Ennek a törvénynek az előírásait rövid, de átfogó módon a szakirodalomban Antalóczy Péter²⁴¹ a következő módon foglalta össze: „A vallásszabadságról szóló 489/2006. számú törvény az alkotmánnyal összhangban elismeri a vallás egyéni és közösségi gyakorlásához való jogot, ami csak a közbiztonság, a közrend, a közérkölc és közegészség érdekében korlátozható. A törvény szelleméből világosan következik, hogy a vallásszabadság megjelenési formáit tekintve egyszerre individuális és kollektív, amely egymástól elválaszthatatlanul érvényesül. A törvény a vallási közösségek hármaskategóriáját állapítja meg. Az elsőbe a legalább 12 éve működő és a lakosság 0,1%-át magukba tömörítő jogi személyiséggel rendelkező felekezetek tartoznak. A második kategóriát a szintén jogi személyiséggel bíró és legalább 300 hívőt számláló vallási egyesületek alkotják, végül a harmadik a jogi személyiség nélküli vallási csoport, amely az azonos vallású polgárok státusz nélküli közösségeként definiálható. A felekezetek és a vallási egyesületek elismerési kérelméhez csatolni kell a szervezet nevét, székhelyét és képviselőjének nevét, továbbá a hittételeket, a szervezet belső felépítését és a pénzügyi szabályzatokat tartalmazó dokumentumokat. A felekeze-

238 94/2000. sürgősségi kormányrendelet egyes ingatlanok visszaszolgáltatásáról, amelyek a romániai vallási felekezetekhez tartoztak (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 797/2005. számában).

239 272/2004. törvény (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 159/2014. számában).

240 Újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 201/2014. számában.

241 Antalóczy 2013. 33.

tek elismerését a kulturális minisztériumnál kell kezdeményezni, jogorvoslatért pedig az illetékes bírósághoz lehet fordulni. A vallási egyesületek bejegyzési kérelmét szintén az illetékes bírósághoz kell benyújtani. A vallási csoportok semmilyen állami támogatásban és adókedvezményben nem részesülnek, az egyesületek is csupán adókedvezményt kapnak, ezzel szemben az egyházak adómentesek, létszamarányos állami támogatásra jogosultak, illetve iskolákat alapíthatnak, ezen túlmenően pedig állami iskolákban is végezhetnek hitoktatást.”

A vallásszabadságról szóló törvény 9. cikke szerint Romániában *nem létezik államvallás*, az állam semleges minden vallással vagy ateista ideológiával szemben. Ez viszont nem zárja ki az állam anyagi támogatását az egyházak kérésére,²⁴² valamint a klérus fizetésének támogatását az állam által.²⁴³ Ugyanakkor az egyházak monopóliumot élveznek a vallási jellegű tárgyak (kegytárgyak), öltözetek, kiadványok készítése és értékesítése terén.²⁴⁴

A szabad vallásgyakorlás megakadályozása a Btk. 381. cikke szerint bűncselekményként szankcionálható, amennyiben a törvény szerint működő vallások szabad szertartásának megakadályozásáról vagy megzavarásáról, vagy bizonyos személy kényszerítéséről van szó arra, hogy részt vegyen vallási szertartásokon vagy ezekkel ellentétes cselekményeket kövessen el. Szintén a Btk. 382. cikke szerint bűncselekménynek minősül a vallási tárgyak vagy szentélyek meggyalázása.

Kormány szinten a vallási problémákkal csak egy államtitkárság foglalkozik,²⁴⁵ ennek a szerepe az egyházak közötti kapcsolattartás biztosítása és az állami segítség elosztásának, valamint elköltésének felülvizsgálata.

A fentiek alapján elméletileg kijelenthetjük, hogy a román törvényhozás nagyvonalúan kezeli az egyházakat és minden szinten biztosítja a szabad vallásgyakorlást. A gyakorlatban azonban még mindig akadnak olyan helyzetek, amikor a nemzeti bíróságok a fenti haladó szellemű normák alkalmazásakor vitatható döntéseket hoznak.

Ezeket szinte minden esetben a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságán támadják meg az érdekeltek, és az ideális jogszabálykeret ellenére Románia már többször is pert veszített ezen a bíróságon, amely bizonyos esetekben megállapította az Európai emberi jogok és szabadságok egyezményének megsértését.

Például 2015-ben a strasbourgi bíróság Romániát több mint 2 millió euró kártérítés kifizetésére kötelezte, mert 1992-ben az állami hatóságok úgy helyezték

242 82/2001. sürgősségi kormányrendelet a Romániában elismert vallási felekezetek, felekezeti egységeinek támogatási formáiról (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 601/2013. számában).

243 142/1999. törvény az állami támogatásról a klérus javadalmazásánál (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 361/1999. számában).

244 103/1992. törvény A vallási felekezetek kizárólagos jogáról a kegytárgyak készítésére (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 244/1992. számában).

245 44/2013. kormányhatározat a Felekezeti Államtitkárság szervezéséről és működéséről (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 95/2013. számában).

tulajdonba az egyik bukaresti ortodox parókiát, hogy közben megsértették az igazi tulajdonosok tulajdonjogát.²⁴⁶

A magyar kisebbség esetében idáig a legfontosabb, Strasbourgban megoldott ügy a gyulafehérvári Batthyáneumra vonatkozott, amelynek végén az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy a román állam azzal sértette meg az Emberi jogok európai egyezményét, hogy 14 év óta nem hozott döntést a Batthyáneum visszaszolgáltatásáról, és arra kötelezte a román államot, hogy fizessen 15 ezer euró kárpótlást és 10 ezer euró perköltséget a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmezejének.²⁴⁷

2015-ben az Erdélyi Református Egyházkerület is ehhez a bírósági fórumhoz fordult a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Református Kollégium épületeinek viszszaállamosítása ügyében.²⁴⁸

12. Szimbólumokhoz vagy a nemzeti jelképekhez és ünnepekhez való jog

Romániában nagyon le van szűkítve a magyar kisebbségi *szimbólumok* (himnusz, címerek, jelvények) használata, nyilvános helyeken való kifüggesztése, eléneklése, mert ezek a szimbólumok általában az anyaország szimbólumai is, amelynek az államalkotó nemzetéhez tartozik etnikai szempontból a kisebbség.

Ezt a helyzetet a román állam szimbólumait szabályozó törvények, jogszabályok alakították ki.

Ilyen a 75/1994. törvény Románia zászlójának felvonásáról, himnuszának énekléséről és a Románia címerével ellátott pecsétek használatáról az állami intézmények által,²⁴⁹ amely az alkotmány 107. cikkét próbálja meg alkalmazni. E törvény alapján a kormány határozatot²⁵⁰ fogadott el az alkalmazási szabályokról, amelyek a nemzetközi diplomáciai jog és udvariassági szabályok által megkívánt minimumra szűkítik más államok szimbólumainak használatát.

Más államok zászlaját vagy himnuszát csak a román állam zászlajával és himnuszával együtt lehet felvonni, illetve elénekelni, és csak hivatalos állami látó-

246 A 36.900/2003. számú, Toșcuță és mások v. Románia ügyben 2015.03.03-án hozott határozat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 629/2015. számában).

247 A 33.003/2003. számú, Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmezej v. Románia ügyben 2012.09.25-én hozott határozat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 200/2013. számában).

248 Háromszék 2015. május 22. http://www.3szek.ro/load/cikk/80877/strasbourgban_a_miko-ugy (utolsó letöltés: 2018.09.10.).

249 Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 237/1994. számában.

250 1157/2001. kormányhatározat a nemzeti kisebbségek közigazgatásban történő anyanyelvhasználatára vonatkozó végrehajtási szabályokról, közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 776/2001. számában.

gatások, találkozók vagy nemzetközi ünnepek alkalmával (6., 7. és 16. cikk). Ennek az előírásnak be nem tartása szabálysértésnek minősül és 2500-tól 5000 lejig (kb. 550–1100 euró) terjedő pénzbírsággal sújtható. Ugyanazzal a bírsággal sújtható az a polgármester is, aki nem viseli az előírt alkalmakon a román trikolor vállszalagot vagy más színű vállszalagot visel (24. cikk 1157/2001. kormányhatározat). Románia zászlaját magánszemélyek vagy cégek is felvonhatják lakhelyükön vagy székhelyükön, állandó jelleggel is.

Ezeket az előírásokat enyhítette egy 2002-ben éppen a március 15-i ünnepség miatt hozott kormányhatározat,²⁵¹ amely szerint más állam himnuszát is el lehet énekelni, ha nemzetközi jellegű látogatásokról, ünnepekről van szó, azzal a feltétellel, hogy utána a román himnusz is el kell énekelni. Ugyanez a kormányhatározat kimondja, hogy az országos szinten szervezetekbe, szövetségekbe és egyesületekbe tömörült etnikai kisebbségek sajátos rendezvényeiken használhatják saját jelvényeiket, címereiket is.

A székely zászló egyre elterjedtebb használata Erdély-szerte a romániai jogalkotót 2015-ben arra indította, hogy egy olyan törvényt²⁵² fogadjon el, amellyel ellehetetleníti ennek a szimbólumnak a használatát. A honatyák már az 1. cikkel be akarták magukat biztosítani arról, hogy ennek a zászlónak a használata egyre szűkebb körben történjen, amikor elrendelték, hogy minden közigazgatási egységnek lehet saját jelképe zászló formában, de két vagy több közigazgatási egységnek nem lehet azonos zászlója.

A fenti törvény 2. cikke megtiltja más államok szimbólumainak a használatát ezeken a zászlókon, de engedélyezi a helységnevek feltüntetését a zászlón. A kisebbségek esetében, ahol ezek aránya meghaladja a 20%-ot, ha a zászlón szerepelni fog a helységnév, úgy ezt a kisebbség nyelvén is feliratozni kell [2. cikk, (5) bekezdés]. A törvény által a többségi nemzet teljes kontrollt akar gyakorolni ezen a téren, mert minden zászlótervezetet csak a kormány hagyhat jóvá, és bármilyen kisebbségi nyelven feltüntetett helységnevet románra is le kell fordítani, a többségi lakosság arányától függetlenül az illető közigazgatási egységben.

Ezen törvény előírásait be nem tartó személyek esetében a törvényhozó nem elégszik meg egy 5000-tól 10 000 lejig terjedő bírság kiszabásával, hanem elrendeli a törvényellenes zászlók elkobzását is (5. cikk).

Románia himnuszát csak román nyelven lehet elénekelni vagy hivatalosan közölni, és minden olyan tankönyvben is közlik, amelyekből a kisebbséghez tartozók anyanyelvet tanulnak (75/1994. 12. cikk).

Az egyetlen kisebbségi szimbólum, amelynek használatát nem tiltják törvényi előírások, a helyi közigazgatási egység saját címere. Ezt Románia címerével együtt kell kifüggeszteni. Habár minden címert a román kormány kell jóváhagyjon, a gya-

251 223/2002. kormányhatározat, közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 179/2002. számában.

252 141/2015. törvény a helyi közigazgatási egységek saját zászlóinak a jóváhagyásáról és használatáról (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 412/2015. számában).

korlat azt bizonyítja, hogy a többségben magyarok által lakott települések címerén és a heraldikai magyarázatban (amely a címert jóváhagyó kormányhatározat része) minden akadály nélkül megjelennek a helyi jelképek.²⁵³

A helységnevek anyanyelven való használata esetében a főszabály az, hogy ez csupán azokon a településeken megengedett, ahol a kisebbségi lakosság létszáma meghaladja a 20%-ot. Statisztikai szempontból a 20%-os arány betartásával Romániában 1200 településen kell két- vagy többnyelvű táblákat kifüggeszteni. A nyelvek szerinti megosztás a következő: 1071 esetben magyarul (17 megyében), míg németül 36, ukrán nyelven 57, oroszul 15, török nyelven 8, tatár nyelven 3, szlovákul 26, lengyelül 6, szerb nyelven 7, roma nyelven 112 településen kell ilyen táblákat kifüggeszteni.

A szimbólumokhoz való jog területén azonban még mindig van megkülönböztetés és asszimilációs fenyegetés. Így például a gépkocsik rendszámának kétbetűs előtagja megyenevek rövidítésének felel meg, lehetőséget adva arra, hogy a kisebbségek lakta megyékből származó tulajdonosokat a rendőrök gyakrabban ellenőrizték vagy szélsőséges nacionalista vandál csoportok könnyebben azonosítsák ezeket a járműveket.

Egy másik példa az utcanevek, térnevek és épületnevek területéről származik. Ezeknek a neveknek a meghatározása vagy módosítása a helyi tanács hatáskörébe tartozik, ami a gyakorlatban Erdély-szerte oda vezetett, hogy a többségi helyi tanácsok általában a magyar kisebbség történelmére, neves fiaira vagy hagyományaira emlékeztető neveket eltörölték, és helyükbe a román folytonosságot igazoló vagy kihangsúlyozó neveket szavaztak meg.

A negatív rendelkezések sorában megemlíjtük a településnevek meghatározásáról és megváltoztatásáról szóló törvényt,²⁵⁴ amely szerint a parlament dönt minden elnevezés és névváltoztatás esetén, míg az érintett település vagy közigazgatási egység lakóit csak egy konzultatív népszavazás erejéig kérdezik meg. Ez a jogszabály nem tér ki a kisebbségi nyelven használt megnevezésre, így örömmel az ürömben az a tény, hogy a régi, magyar nyelvű helységneveket nem érinti az esetleges névváltoztatás.

A kisebbségi hivatalos ünnepek esetén Románia első látásra nagyvonalúan kezeli a témát, ugyanis több kisebbség esetében a parlament vagy a kormány különböző megemlékezési vagy ünnepnapokat határozott meg:

253 Például a 350/2015. kormányhatározat, amely a háromszéki Almás község címerét hagyja jóvá (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 179/2002. számában), úgy említi a heraldikai leírásban és magyarázatban Álmos nevét és a Hegyes magaslatot, hogy román fordítást nem is fűz hozzá. Egy másik példa lehet a 419/2015. kormányhatározat, amely a marosszéki Marossárpatak község címerét hagyja jóvá (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 528/2015. számában), megemlíti a heraldikai leírásban és magyarázatban, hogy a koronát kézben tartó kétfarkú oroszlán a Teleki család címerére utal.

254 63/2002. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 646/2002. számában).

- 2004-ben elrendelte, hogy minden évben október 9. a holokauszt napja;²⁵⁵
- 2006-ban elrendelte, hogy minden évben április 8. a romániai roma etnikum ünnepe;²⁵⁶
- 2006-ban elrendelte, hogy minden évben december 13. a romániai tatár etnikum ünnepe;²⁵⁷
- 2011-ben elrendelte, hogy minden évben február 20. a romániai romák felszabadításának emléknapja;²⁵⁸
- 2015-ben elrendelte, hogy május 24. a bolgár nyelv napja.²⁵⁹

Ugyanakkor a román kormány 1998-ban elrendelte, hogy minden évben december 18. a romániai nemzeti kisebbségek napja.²⁶⁰ Ez a rendelkezés próbálja mesterségesen rávenni a kisebbségekhez tartozókat, hogy egy számukra semleges napot „üljenek meg”, amely viszont ugyanabban a hónapban van, mint Románia nemzeti ünnepe. Hosszú távon egy ilyen nap, amennyiben kellő propagandatámogatást és főleg a kormány által kiutalt finanszírozást élvez, hatékonyságra is szert tehet, de addig is a különböző emberi jogokat védő nemzetközi szervezetek felé nagyon jól el lehet „adni” ezt mint példaértékű szabályozást.

Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy Románia szorgalma a jelképek szabályozásában addig ment el, hogy a határon túli románoknak is külön ünnepnapot jelölt ki, minden év május utolsó vasárnapján.²⁶¹

A tényleges, kisebbségek számára releváns ünnepnapok megtartását a román állam nyíltan nem akadályozza, de nem is támogatja.

13. Következtetések

93 évvel a gyulafehérvári határozat elfogadása után a 2011-es népszámlálás Romániában, 20 121 641 fős összlakosságnál,²⁶² nemzetiség és anyanyelv szerint a következő népesség-összetételt adja:

255 672/2004. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 436/2004. számában).

256 66/2006. törvény a romániai roma etnikum ünnepeinek bevezetéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 276/2006. számában).

257 453/2006. törvény a romániai tatár etnikum ünnepeinek bevezetéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 995/2006. számában).

258 28/2011. törvény a romániai romák felszabadítási emléknapjának bevezetéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 182/2011. számában).

259 100/2015. törvény a bolgár nyelv napjának bevezetéséről (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 316/2015. számában).

260 881/1998. kormányhatározat (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 478/1998. számában).

261 10. cikk, 299/2007. törvény a határokon túl élő románok támogatásáról (újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 261/2009. számában).

262 Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011, <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> (utolsó letöltés: 2018.10.04.).

8. táblázat. Románia lakosságának etnikai és anyanyelvi összetétele 2011-ben

Nemzetiségi hovatartozás	Létszám	%	Anyanyelvük szerint	Létszám	Százalék
1. Románok	16 792 868	83,4%	1. Románok	17 176 544	85,36%
2. Magyarok	1 227 623	6,1%	2. Magyarok	1 259 914	6,26%
3. Romák	621 573	3 %	3. Romák	245 677	1,22%
4. Ukránok	50 920	0,25%	4. Ukránok	48 910	0,24%
5. Németek	36 042	0,17%	5. Németek	26 557	0,13%
6. Törökök	27 698	0,13%	6. Törökök	25 302	0,125%
7. Oroszok – Lipovánok	23 487	0,11%	7. Oroszok – Lipovánok	18 946	0,094%
8. Tatárok	20 282	0,089%	8. Tatárok	17 677	0,087%
9. Szerbek	18 076	0,089%	9. Szerbek	16 805	0,083%
10. Szlovákok	13 654	0,067%	10. Szlovákok	12.802	0,063%
11. Bolgárok	7 336	0,036%	11. Bolgárok	6 518	0,032 %
12. Horvátok	5 408	0,026%	12. Horvátok	5 267	0,025%
13. Görögök	3 668	0,018%	13. Olaszok	2 949	0,015%
14. Zsidók	3 271	0,016%	14. Görögök	2 561	0,013%
15. Olaszok	3 203	0,015%	15. Csehek	2 174	0,01%
16. Lengyelek	2 543	0,012%	16. Lengyelek	2 079	0,01%
17. Csehek	2 477	0,012%	17. Kínaiak	2 039	0,01%
18. Kínaiak	2 017	0,01%	18. Makedó- nok	769	0,003%
19. Csángók	1 536	0,008%	19. Örmények	739	0,003%
20. Örmények	1 361	0,007%	20. Zsidók	643	0,003%
21. Makedó- nok	1 264	0,006%			
22. Más nép- csoportok	18 524	0,092%	21. Más anyanyelvűek	16 841	0,083%
23. Nem jelöl- ték meg az etnikai hovatartozást	1 236 810	6,24%	22. Nem nyilatkoztak anyanyelvük- ről	1 230 028	6,11%

9. táblázat. *Általános összehasonlító táblázat a főbb kisebbségi jogok biztosításának helyzetéről*

	1918–1944	1945–1989	1990–2018
Léthez és identitáshoz való jog	Névelemzések által kikényszerített identitásváltás, állampolgárság megtagadása, hűségesküre való kötelezés	Deportálások, váltságdíjhoz kötött kívándorlás, betelepítéssel, iparosítással	Biztosítva van
Meg nem különböztetés	Nyílt diszkrimináció	Formális egyenlőség a kirakatpolitikában és a törvényeszövegekben, a diszkrimináció hallgatólagos tolerálása	Meg van tiltva és biztosítva van
Anyanyelvhasználat	Tiltott az állami intézmények és közszolgáltatások esetében	1945–1965 között ideális, 1965 után folyamatos leépítés	Széles körű, a bírósági anyanyelvhasználat kivételével, a helyi közigazgatásban biztosítása a 20%-os etnikai aránytól függ
Oktatás	Tiltva az állami oktatásban és nyíltan akadályozva a feleketben	1945–1959 között ideális, 1960–1980 között kielégítő, 1981 után folyamatos leépítés	Széles körű biztosítás, az önálló állami felsőoktatási intézmények létrehozásának megtagadása, a kisebbségi felsőoktatás vegyes nyelvű intézményekben tolerálva van
Politikai jogok	Elméletileg biztosított. Véletlenszerű gyakorlás a valóságban, az állandó választási csalások korlátai között	1952 után teljesen formális	Biztosítva vannak az arányosság betartásával. Vétójog és pozitív diszkrimináció bizonyos területeken.
Közigazgatási jogok és autonómia	A gyulafehérvári határozat nyílt megszegése	Területi autonómia 1948–1968. Etnikai arány biztosítása	Helyi autonómia biztosítása. A kollektív jogok következetes tagadása
Akadálytalan kapcsolattartás	Korlátozott	Tiltott. Nyílt diszkrimináció. Önkényes útlevél-kibocsátás, külföldiek elszállásolásának megtiltása a nemzetiségi állampolgároknál	Ideális minden szinten
Vallásgyakorlás	Az egyházakat megfosztották vagyonuk 80%-ától	Korlátozás. Bizonyos vallások esetében teljes tiltás	Szabadság biztosítva. Akadozik a vagyonszolgáltatás

	1918–1944	1945–1989	1990–2018
Szimbólumokhoz való jog	Tiltott	Korlátozott	Korlátozott és szigorúan felügyelt.
Nemzetközi jogi szerződések	<p>1. Szerződés a kisebbség védelméről Románia és az antanthatalmak között, 1919-ből (hatályban 1920. szeptember 4-től)</p> <p>2. Konkordátum Románia és a Vatikán között, 1927. május 10.</p>	<p>1. Az oktatás terén történő hátrányos megkülönböztetés elleni nemzetközi egyezmény 1960-ból (ratifikálva 1964-ben)</p> <p>2. ENSZ Nemzetközi egyezménye a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről, 1965 (ratifikálva 1970-ben)</p> <p>3. Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, 1966 (ratifikálva 1974-ben)</p> <p>4. Helsinkii záróokmány (1975. augusztus 1.)</p>	<p>1. Európa Tanács Adatvédelmi egyezménye, 1981 (ratifikálva 2001-ben)</p> <p>2. Európai emberi jogok és alapvető szabadságok egyezménye (ratifikálva 1994-ben)</p> <p>3. Európai kisebbségvédelmi keretegyezmény (ratifikálva 1995-ben, hatályban 1998. február 1-től)</p> <p>4. Helyi önkormányzatok európai chartája – 1985 (ratifikálva 1997-ben)</p> <p>5. Európai keretegyezmény a helyi önkormányzatok és közösségek határon túli együttműködéséről (ratifikálva 1999-ben)</p> <p>6. Európai állampolgársági egyezmény, 1997 (ratifikálva 2002-ben)</p> <p>7. Európai regionális és kisebbségi nyelvek chartája, 1992 (ratifikálva 2007-ben)</p>

1. Románia, annak ellenére, hogy többnemzetiségű államként működött az elmúlt 100 évben, mert a kisebbség aránya mindig meghaladta a szakirodalom és európai gyakorlat által elfogadott 10%-ot (kezdetben 30% körül mozgott), amely alatt egy állam nemzetállamnak nevezheti magát, alkotmányos szinten nemzetállamnak volt proklamálva 1923-ban, 1938-ban és 1991-ben is.

Az 1948-as, 1952-es és 1965-ös alkotmányokban nem használták a nemzetállam jelzőt, és az első két alkotmány előírta a módosítási lehetőséget is, míg a harmadik nem rendelkezett ezen a téren.

A jelenlegi alkotmány (1991, módosítva 2003-ban) nemcsak hogy nemzetállamnak minősíti Romániát, hanem 152. cikkének előírásaival elméletileg lehetetlenné teszi az új generációk számára, hogy ezt az előírást módosítsák, annak ellenére, hogy az utolsó népszámlálás adatai szerint Románia lakosságának csak 83%-a vallotta be román nemzetiségét.

2. Romániában 100 év alatt egyszer foglalkozott egy kerettörvény a nemzeti kisebbségek jogaival, ez 1945-ben történt (Nemzetiségi statútum); az illető jogszabály hallgatólagos hatályon kívül helyezésére az 1991-es alkotmány elfogadásakor került sor. Azóta 2005-ben nyílt először lehetőség arra, hogy maga a román kormány terjesszen be egy ilyen törvénytervezetet a parlamentbe, ahol viszont csak parlamenti bizottsági szinten került megvitatásra Románia EU-s csatlakozásáig. A csatlakozás után ez az ügy feledésbe merült.

„Tizenhat évvel az ún. »forradalom« vagy államcsíny után Romániában még mindig nem sikerült megszerezni és egységes törvénybe foglalni a kisebbségek jogait. 2005 elején az RMDSZ jogászokból és politológusokból álló munkacsoportja kidolgozta a legújabb tervezetet, amely előkészítésénél sajnálatos módon a vezérelv az volt, hogy a tervezet szövege a többségi honatyák számára elfogadható legyen. Ezzel a felfogással azt érték el, hogy az alacsonyra állított mércét egyre lennebb alkudta a többség, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy abban az esetben, ha sikerül az EU-s csatlakozást elérni egy ilyen jogszabály hiányában, akkor a jelenlegi tervezetet teljesen sutba lehet dobni” – írtam egyik tanulmányomban 2006-ban, és a történelem sajnos igazolta pesszimista gondolatmenetemet/előrelátásomat,²⁶³ mert ez a sorban ötödik tervezet sem került 2018-ig elfogadásra.

Az 5. kisebbségi törvénytervezettel kapcsolatban a Velencei Bizottság is véleményt mondott. Először 1989 után a tervezetet a román kormány nyújtotta be, és nem a kisebbségek különböző szervezetei.

A törvénytervezet 2. cikke szerint a nemzeti kisebbségeket elismerik a román állam államalkotó tényezőjének, és „nemzeti kisebbségnek minősül minden olyan román állampolgárok által álló közösség, amely a modern román állam megalakulása²⁶⁴ óta Románia területén él, a többségi lakoságnál kisebb létszámú, saját etnikai önazonossággal rendelkezik, amelyet kultúrája, nyelve vagy vallása fejez ki, és ezt meg akarja őrizni, kifejezésre akarja juttatni és fejleszteni akarja”.

Ebben a tervezetben kiemelt szerepet kapott a nemzeti közösségek *kulturális autonómiához* való joga, amely a törvény értelmében valamely nemzeti kisebbség azon képességét jelenti, hogy a tagjai által választott tanácsok révén döntési jogkörrel rendelkezzen kulturális, nyelvi és vallási identitását érintő kérdések-

263 Fábián 2007. 282.

264 Úgy tűnik, 1919 az az időpont, amelyre a meghatározás utal, jöllehet a modern Románia létrehozása feltehetőleg inkább történelmi folyamatnak tekinthető, mintsem egy meghatározott eseménynek – a Velencei Bizottság megállapítása.

ben. A törvény értelmében létrehozandó Kulturális Autonómia Nemzeti Tanácsai jogi személyiséggel rendelkező autonóm közigazgatási hatóságok lettek volna. A Kulturális Autonómia Nemzeti Tanácsa és az állami hatóságok közötti jogviták, a törvénynek megfelelően, a közigazgatási bíraskodás útján rendeződtek volna. A tervezet értelmében az állam a kulturális autonómia gyakorlását illetően azt a kisebbségi szervezetet tekinti reprezentatívnak, amelyik részt vett és mandátumokat szerzett a parlamenti választásokon. Amennyiben az illető kisebbség egyik szervezete sem részesült egy mandátumban, azt a szervezetet tekintik reprezentatívnak, amely a legtöbb szavazatot kapta.

A Velencei Bizottság véleménye²⁶⁵ erről a törvénytervezetről 2005 októberében született meg.²⁶⁶

Ebben a témában fő szerepet játszott az a tény is, hogy Magyarország mint EU-tagállam anélkül ratifikálta Románia csatlakozását,²⁶⁷ hogy ezért cserébe legalább ennek a törvénynek az elfogadását kérte volna. Ezzel a Magyarország által tanúsított békés, baráti állásfoglalással teljesen ellentétes Románia állásfoglalása egy uniós csatlakozásra pályázó állammal, Szerbiával szemben, ugyanis a román külügyminisztérium már a csatlakozási tárgyalások kezdetekor kijelentette, hogy megvétózza ennek az államnak a csatlakozását, amennyiben a Timok-völgyében élő román kisebbség jogait nem fogja tiszteletben tartani.²⁶⁸

3. A kisebbségi anyanyelv használatát az igazságszolgáltatásban és a kisebbségi nyelvet ismerő bírók alkalmazását már az 1918-as gyulafehérvári határozat is megígérte, de ennek ellenére e lehetőség gyakorlatba ültetésére csak 1945–1992 között került sor.

A bíróságok előtti nyelvhasználatot illetően az 1968-as bírói szervezetre vonatkozó törvény²⁶⁹ (amely 1992-ig volt hatályban) előírta, hogy: „Azokon a területeken (régiókban), ahol más nemzetiségek is élnek, mint a román, ezek nyelvének a

265 A Velencei Bizottság szerint: „a nemzeti kisebbségek kulturális autonómiájára vonatkozóan nem létezik elfogadott nemzetközi modell. Bár e tekintetben a nemzetközi standardok és elvek hiányoznak, a gyakori hiányosságok ellenére a kulturális autonómiákat elismerték úgy is, mint a keretegyezmény 15. szakasza gyakorlatba ültetésének eszközét, és a Lund-ajánlások az öngazgatás nem területi formájának tekintik a kulturális autonómiát is, mint olyant, ami hasznos a nemzeti kisebbségek identitásának és kultúrájának megőrzése és fejlesztése szempontjából. Ezért a nemzeti kisebbségek kulturális autonómiája modelljének bevezetése a közügyekben való részvétel erősítéséért tett pozitív és hasznos lépésnek tekinthető, különösképpen azokban az országokban, amelyekben a nemzeti kisebbségek a lakosság egészének jelentős hányadát teszik ki, és ahol az érvényben lévő részvételi képzetben hiányosságok vannak.”

266 „Szívesen látott lépés” – „Pozitív megítélést érdemel” – Vélemény a Romániai nemzeti kisebbségek jogállásáról szóló törvénytervezetről. Elfogadta a Velencei Bizottság 64. plenáris ülése (Velenice, 2005. október 21–22.; fordította Zsehránszky István).

267 Magyarország az EU-tagállamai közül másodikként ratifikálta a csatlakozási szerződést 2005. szeptember 26-án. Az első ratifikáló Szlovákia volt 2005. június 21-én.

268 Toea 2013.

269 58/1968. törvény (közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 169/1968. számában).

használata a bíróságok előtt szavatolva lesz.” Az 1990-es román alkotmány ehhez képest, ahogyan azt fentebb ismertettem, regressziót hozott.

Jelenleg a magyar nyelv státusa az igazságszolgáltatásban nem haladja meg bármelyik más idegen nyelvét, ugyanis a bírók nem használhatják a tárgyalásokon közvetlen módon, csak tolmácsok beiktatásával. A kisebbségek nyelvét beszélő bírók kinevezése feleslegessé vált és nincs is szabályozva. A regionális és kisebbségi nyelvek európai chartáját ratifikáló előírásokból hiányzik a legmagasabb standard elfogadása, vagyis Románia egy bírósági eljárás esetén sem vállalta az i. szint betartását, konkrétan azt, hogy az igazságszolgáltatási hatóságok az egyik fél kérelmére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytassák. Ezt az alacsony mércét tartják az új román eljárásjogi törvénykönyvek is.

Ugyancsak ezen a területen a romániai magyar jogi szaknyelv revitalizációjának²⁷⁰ érdekében szükség lenne egy szabványosító munkára, amelyet olyan intézményes kerettel lehetne biztosítani, mint a dél-tiroli EURAC, a katalóniai TERMCAT vagy a baszkföldi EUSKALTERM.

4. Az utóbbi 100 évben Romániában a kompakt tömbben élő magyarság csak 1950–1965 között élvezett területi autonómiát Magyar Autonóm Tartomány (1950–1960) és Maros-Magyar Autonóm Tartomány (1960–1968) megnevezés alatt. Jelenleg a mindenkori többség a törvényhozás szintjén elutasít minden autonómia-ára vonatkozó kezdeményezést, és nemzetközi szinten tagadja a kollektív jogok biztosítását.

Romániában autonómiák csak külföldi nyomásra születtek, először a szászok autonómiája német nyomásra 1940-ben, másodszer a magyarok autonómiája 1950-ben szovjet nyomásra.

A régiók létrehozásával 2004-ben a többségben magyarok által lakott megyék újra egy olyan régióba kerültek (7. Közép régió), ahol a központ Gyulafehérvár, miután 1938-ban a királyi diktatúra idején hasonló módon a székely megyék egy része Maros tartományhoz került, amelynek szintén Gyulafehérvár volt a székhelye.

5. A felsőoktatás szervezésének területén a legrosszabb helyzet 1919–1940 között volt, amikor a román állam a kolozsvári és csernowitzi egyetemeket máról holnapra román nyelvű egyetemekké változtatta, és a helyüket nem vették át más hasonló súlyú intézmények. A legjobb periódust 1945–1959 jelentette, ugyanis Kolozsvárott 1945-ben megalakult a magyar oktatási nyelvű Bolyai Egyetem, 1948-ban az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, valamint 1946-ban a Színházművészeti Egyetem. Az utóbbi két egyetem oktatói és hallgatói később kénytelenek voltak átköltözni Marosvásárhelyre. 1959-ben megkezdődött a magyar felsőoktatás beolvasztása, felhígítása, amely napjainkban is folytatódik a MOGYE esetében.

²⁷⁰ Veress Emőd szavaival élve (Veress 2018): az erdélyi magyar jogi szaknyelv revitalizációja.

6. A román többség tudatos harcot vív a kisebbségek közjogi jogalanyként való elismerése ellen a jogtudósok szintjén és nemzetközi szinten is. Például 1990-ben, amikor a „forradalom” szellemében újra felmerült a gyulafehérvári határozat betartásának számonkérése, Tudor Drăganu jogtudós egy hosszú tanulmányban cáfolta az autonómia jogosságát a magyarok esetében, kijelentve, hogy Domokos Géza RMDSZ-elnök autonómiaindítványa készítette erre a lépésre, amelyet rögtön franciául írt meg, hogy a nyugati szövetségesek is megértsék.²⁷¹

Friss példája a nemzetközi harcnak Románia magatartása a Minority SafePack kapcsán. 2011-ben az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (Federal Union of European Nationalities, FUEN), az RMDSZ, a Dél-Tiroli Néppárt (Südtiroler Volkspartei, SVP) és az Európai Nemzetek Ifjúsága (Youth of European Nationalities) közösen egy kisebbségvédelmi európai kezdeményezést indítottak. Egy év alatt összegyűlt a szükséges egymillió aláírás. A 2013. július 16-án benyújtott európai kezdeményezés bejegyzését az Európai Bizottság (EB) 2013. szeptember 13-án elutasította, mert úgy ítélte meg, hogy a javasolt szabályozás nem tartozik jogalkotási hatáskörébe, azt tagállami szinten kell megvalósítani. A bizottság elismerte, hogy a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak a tiszteletben tartása az Unió egyik értéke, de hozzátette, sem az EU szerződése, sem az EU működési szerződése nem nyújt törvényes alapot a kisebbségekhez tartozó személyekkel kapcsolatos jogalkotáshoz. A FUEN 2013. november 25-én megtámadta az elutasító döntést az EU Törvényszékénél.²⁷²

2014-ben Szlovákia és Románia az EB oldalán kérte, hogy beléphessen a perbe.²⁷³ 2017. február 3-i ítéletében a törvényszék megsemmisítette az EB korábbi határozatát, majd ennek alapján az Európai Bizottság 2017. március 29-én kedvező döntést hozott az európai polgári kezdeményezés részleges bejegyzéséről.

2017. június 28-án a Grindeanu-kormány az Európai Bíróságon semmitési eljárást indított az Európai Bizottság ellen, és a Minority SafePack bejegyzését rögzítő határozat hatályon kívül helyezését kérte.²⁷⁴ Ezúttal még Szlovákia sem kísérelte el Romániát azon a jogi úton, amelynek egyetlen célja egy esetleges uniós szintű és kötelező erejű *lex minoritatis* elfogadásának a megakadályozása a 21. században.

7. Románia csak külföldi nyomásra, csak történelmi fordulatok/események alkalmából „kényszeríthető” a kisebbségi jogok betartására, amennyiben úgy ítéli meg, hogy többet nyer az illető eseményen, mint amit a kisebbségi jogok betartása biztosításával veszít. A nyereséges esemény után a mindenkori hatalom rögtön megpróbálja ezeket a jogokat leépíteni vagy alkalmazásukat elnapolni. Ez a hely-

271 Drăganu 1990. 3–16.

272 https://hu.wikipedia.org/wiki/Minority_SafePack (utolsó letöltés: 2018.10.21.).

273 T-646/2013. sz. ügy, Bürgerausschuss für die Bürgerinitiative Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe v. Európai Bizottság, a Törvényszék 2017. február 3-i határozata, ECLI:EU:T:2017:59.

274 T-391/2017. sz. ügy, Románia v. Európai Bizottság.

zet állt fenn idáig az 1878., 1918., 1938., 1950., 1991., 2005. évszámokkal jelzett nagy események előtt és után. Röviden, a román kisebbségi jogi jogalkotás a nemzetközi nyomás, a belső ígéret, a látszatmegvalósítás, a kirakatpolitika, a valóság, a szerzett jogok felszámolása ciklikus alkalmazásának ördögi körében mozog.

Egyértelműen állíthatjuk, hogy a román kisebbségvédelmet a ciklikusság jellemzi és megfigyelhető, hogy Románia csak nemzetközi nyomásra mutatkozik hajlandónak előrelépésekre, ezeket a lépéseket mindig a lehető leghosszabb ideig halasztja, és a legtöbb esetben az első kedvező alkalommal visszavonja őket. Példa erre a zsidók állampolgársági helyzetének rendezése 40 év késéssel, a területi autonómia biztosítása 30 év késéssel, és ennek leépítése, amikor Magyarország politikailag jelentéktelenné vált és a Szovjetunió már nem foglalkozott a témával, vagy a kisebbségi kerettörvény elfogadásának halasztása már majdnem 30 éve, miután az EU-s csatlakozásra ennek hiányában is sor került.

8. Az utóbbi 100 év alatt a nemzetisztítés minden formája bevetésre került Romániában: tömeggyilkosság (zsidók és romák), lakosságcsere (bolgárok), betelepítés (Székelyföldre, Erdélybe, Bánságba), erőszakos asszimiláció (csángók), kivándorlás támogatása (szászok, svábok, zsidók), kultúrzónák, numerus valahicus, numerus clausus, népességi redistribúció, zárt városok, egyetemi végzetek etnikai szétszórása. Ezen a téren a népszámlálások eredményei tiszta bizonyítékokat szolgáltatnak, ugyanis 100 év alatt Románia lakosságából „elfogyott”: 709 379 német, 724 844 zsidó, 359 048 bolgár, 14 193 örmény és 197 878 magyar nemzetiségű személy. Közben a románok száma 3 811 544 személlyel nőtt. Összehasonlításképpen a dél-tiroli, területi autonómiát élvező német kisebbség száma egy másik latin államban 100 év alatt 193 271-ről 314 600 főre nőtt (+121 329 fő), ami 60%-os növekedést jelent.²⁷⁵

A román állam kisebbségekkel szembeni magatartásának egy másik állandó eleme a mindenkor legerősebb, legjelentősebb vagy legnagyobb kisebbség támadása, gyengítése, asszimilálása vagy eltávolítása, sokszor a többi kisebbség segítségével (lásd a zsidók és németek helyzetét).

Az 1878-as berlini kongresszus óta, ahol Románia formálisan is teljes szuverenitást nyert európai szinten, nyomon követhető az a tény, hogy a kisebbségi jogok biztosításának területén az egyetlen tényező, amely a román törvényhozót előrelépésre tudja „kényszeríteni”, a fenyegetettségi érzés. Ez az érzés vagy nyomás kialakulhat a háborúkat lezáró békeszerződések elfogadása során, Wilson, Clemenceau vagy Sztálin „javaslatai” nyomán, vagy újabban az Európa a Tanács, NATO vagy az Európai Unió iránymutatásai alapján. Szomorúan kell megállapítanom, hogy a kisebbségi jogok biztosítása akkor volt a legközelebb a gyulafehérvári ígéretek

275 Lásd: https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_Südtirols (utolsó letöltés: 2018.10.21.) és <http://astat.provinz.bz.it/de/bevoelkerung.asp> (utolsó letöltés: 2018.10.21.).

szintjéhez, amikor a nyomást a Szovjetunió gyakorolta és Erdély területének nemzetközi jogi státusa forgott kockán.

A jelenlegi romániai kisebbségi jognak még mindig megmaradt a „megtűrő” jellege, és habár majdnem 800 jogszabály foglalja a témával, ezek nagy része nem biztosítja azt a védelmi szintet, amely a kisebbségek hosszú távú fejlődéséhez szükséges, konkrétan, még mindig nincs szabályozva a kisebbségi autonómia valamely formája, nincs előírva egy második hivatalos nyelv legalább regionális szintű használata, és az államosított magyar kisebbségi érdekeltségű vagyoni viszszaosztása is csak lassú iramban folyik.

Kós Károly *Kiáltó szó* című röpiratának 1920-ban költői szavakba foglalt követelése sajnos még ma is olyan aktuális ajánlat a többség felé, amelynek a ránk eső felét sikerült már teljesítenünk:

„Nyíltan és bátran kiáltom a velünk megnagyobbodott Romániának: mi magyar fajú, magyar hitű és magyar nyelvű polgárai Romániának, nemzeti autonómiát akarunk, aminek birtokában bennünk Nagyrománia megbízható polgárságot fog nyerni.”

Ehhez még hozzátehetjük Bernády György 1922. április 13-án mondott parlamenti beszédéből a következőket:

„Ne akarjon senki belőlünk renegátokat csinálni, mert az, aki a fajtáját megtagadni képes, adott alkalommal elárulja hazáját, királyát, sőt Istenét is.”

Irodalom

- BAKK M. 1992. Az RMDSZ mint a romániai magyarság politikai önmeghatározási kísérlete 1989 után. *Regio* 2. 81–116.
- BALOGH A. 1997. *A kisebbségek nemzetközi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján*. Csíkszereda.
- BARABÁS B.–DIÓSZEGI L.–ENYEDI S.–SEBŐK L.–SÜLE R. A. 1990. *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Budapest.
- BÁRDI N. 2003. *Tény és való. A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája*. Pozsony.
- BAUBÖCK, R. 2002. Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek? *Pro Minoritate* 2002. nyár. 139–174.
- BÉKÉSI B. B.–DÁLYA L.–ENYEDI S.–R. Süle A. 1989. A romániai magyar kisebbség. *Külpolitika* (A Magyar Külügy Intézet elméleti-politikai folyóirata) 2. 16–45.
- BÍRÓ G. 2003. *Demokrácia és önrendelkezés a 21. század elején*. Budapest.
- BLUEMENWITZ, D.–GORNIG, G. 1993. *Minderheiten und Volksgruppenrechte in Theorie und Praxis*. Berlin.

- BLUMENWITZ, D.–GORNIG, G. 1996. *Der Schutz von Minderheiten- und Volksgruppenrechten durch die EU*. Köln.
- BLUMENWITZ, D. 1995a. *Recht auf die Heimat im zusammenwachsenden Europa. Ein Grundrecht für nationale Minderheiten und Volksgruppen*. Frankfurt am Main.
- BLUMENWITZ, D. 1995b. *Volksgruppen und Minderheiten. Politische Vertretung und Kulturautonomie*. Berlin.
- BOZÓKI A. 1995. *Kisebbségi jogok*. Újvidék.
- BOTTONI, S. 2008. *Sztálin a székelyeknél*. Csíkszereda.
- BREMS, M. 1995. *Die politische Integration ethnischer Minderheiten*. Frankfurt am Main.
- BRUNNER, G.–KÜPPER, H. 2004. Európai autonómia megoldások: A kisebbségi önkormányzatok autonómia modelljeinek tipológiája. *Magyar Kisebbség* 1–2. 466–496.
- BRUNNER, G.–TONTSCH, G. H. 1995. *Der Minderheitenschutz in Ungarn und Rumänien*. Bonn.
- BUERGENTHAL, T.–RENATE, W. 1996. *Dreptul internațional al drepturilor omului*. București.
- CAPOTORTI, F. 1991. *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New-York.
- CHIRIȚĂ, R.–SĂNDESCU, A. 2008. A nemzeti kisebbségek jogaira vonatkozó román jogszabályok elemzése. *Magyar Kisebbség* 3–4. 62–166.
- COULIN, A. 1976. *Nationale Entwicklung und Nationalitätenkonflikte in Südeuropa – am Beispiel Rumäniens*.
- CSAPÓ I. J. 2003. Autonómiák és autonómatörékvések. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf492.pdf
- ENACHE, S. 1997. *România și minoritățile*. Colecție de documente. București.
- ENDES M. 1935. *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*. Budapest.
- ESTERBAUER, F. 1991. Regionalisierung und Föderalisierung Europas – aktuelle Perspektiven. In: *Europäischer Regionalismus am Wendepunkt. Bilanz und Ausblick*. Wien, 169–179.
- FÁBIÁN Gy.–ÖTVÖS P. 2003. *Kisebbségi jog*. Kolozsvár.
- FÁBIÁN Gy. és mtsai. 2007. Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában. Budapest.
- FÁBIÁN Gy. és mtsai. 2017. *Magyarok Romániában. 1990–2015*. Budapest.
- FROWEIN, J. A.–HOFFMANN, R.–OETER, S. 1994. *Das Minderheitenrecht europäischer Staaten*. I–II. kötet. Berlin–Heidelberg.
- GABANYI, A. U. 1994. Bleiben, gehen, wiederkehren? *Südosteuropa* 10. 494.

- GERENCSÉR B.–JUHÁSZ A. 2000a. A Kárpát-medencei autonómiák lehetősége az ezredfordulón I. *Magyar Kisebbség* 2. <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00015/pdf/000229.pdf>
- GERENCSÉR B.–JUHÁSZ A. 2000b. A kárpát-medencei autonómiák lehetősége az ezredfordulón II. *Magyar Kisebbség* 3. <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00016/pdf/000317.pdf> (utolsó letöltés: 2018.11.02.).
- GHERMANI, D. 1987. Die historische Legitimierung der rumänischen Nationalitätenpolitik. In: *Nationalitätenprobleme in Südosteuropa*. München.
- GOLOPENȚIA, A.–GEORGESCU, D. C. 1948. Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. In: *Probleme economice* (2 füzet). București.
- GRÁD A. 2005. *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. Budapest.
- HALÁSZ I.–MAJTÉNYI B.–SZARKA L. 2004. *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Budapest.
- HENKE R. 1877. *Rumänien. Land und Volk*. Leipzig.
- ILLYÉS E. 1981. *Nationale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen im Wandel*. Wien.
- JÖGGI, C. J. 1993. *Nationalismus und ethnische Minderheiten*. Zürich.
- KÁNTOR Z.–MAJTÉNYI B. 2004. Autonómia-modellek Erdélyben. *Magyar Kisebbség* 1–2. 3–29.
- KENDI, E. 1992. *Minderheitenschutz in Rumänien. Die rechtliche Normierung des Schutzes der ethnischen Minderheiten in Rumänien*. Oldenbourg.
- KOVÁCS E. 1992. *Elvégeztetett. Nagy-Magyarország végnapjai. Erdély bukása*. Budapest.
- KOVÁCS P. 1996. *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest.
- KRONER, M. 1988. Deutsche Geschichte soll ausgelöscht werden – Die neue Sprachregelung des rumänischen Diktators. *Kulturpolitische Korrespondenz* 1988. 10–12.
- KURZROCK, R. 1974. *Minderheiten*. Berlin.
- LIPCSEY I. 1989. A román nemzetiségi politika négy évtizede. *Külpolitika* 2. 46–66. magyarkronologia.terrorhaza.hu/1989/marcius.html (utolsó letöltés: 2015.09.14.).
- MAJTÉNYI B.–VIZI B. 2003. *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. Budapest.
- MANUIȚĂ, S. (koordinátor). 1930. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Bukarest.
- MARKO, J. 1995. *Autonomie und Integration. Rechtsinstitute des Nationalitätenrechts in funktionellen Vergleich*. Wien–Köln–Graz.
- MASENKÓ-MAVI V. 1999. *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. Budapest–Strasbourg.
- MAVI V. 1994. *Emberi jogok a nemzetközi jogban*. Budapest.

- McARTHUR, M. 1990. *Zum Identitätswandel der siebenbürger Sachsen*. Köln–Wien.
- Melyek voltak 1989 legfontosabb történései? <http://itthon.transindex.ro/?cikk=10672> (utolsó letöltés: 2015.09.14.).
- MIKÓ I. 1941. *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig*. Budapest.
- MIKÓ I. 1981. *Változatok egy témára*. Tanulmányok. Bukarest.
- MOLNÁR G. 1997. Az erdélyi kérdés. *Magyar Kisebbség* 3–4. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=7&cikk=M970319.HTM> (utolsó letöltés: 2018.11.02.).
- MOSER, E. 1994. *Volksgruppenrecht. Minderheitenschutz. Politische Vertretungen*. (Diplomamunka). Innsbruck.
- NAGY Cs. I. 2002. A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.). *Magyar Kisebbség* 2. <http://epa.niif.hu/02100/02169/00019/pdf/020220.pdf> (utolsó letöltés: 2018.11.02.).
- NAGY Zs. 2003. *A köztisztviselők jogállása*. Kolozsvár.
- NICULESCU T. 2004. Románia EU-csatlakozása. *Magyar Kisebbség* 3. 3–11.
- OTHMAR K. 1994. *Die nationalen Minderheiten in Rumänien zwischen 1918–1993*. (Doktori értekezés). Wien.
- OTHMAR, K. 1989. *Die nationalen Minderheiten in Rumänien zwischen 1944–1965*. (Diplomamunka). Wien.
- PACEPA, I. M. 1987. *Red Horizons. Chronicles of a Communist Spy Chief*. Washington D. C.
- PERNTHALER, P. 1964. *Der Schutz der ethnischen Gemeinschaft durch individuelle Rechte*. Wien.
- PESENDORFER, D. 1992. *Die Entwicklung des Nationalitätenrechtes in Mittel- und Ost-Europa nach dem I. Weltkrieg*. Wien.
- Report of the Human Rights Committee. 1987. General Assembly Official Records: Forty-second Session Supplement No. 40 (A/42/40). New York.
- ROMSICS I. 1998. *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest.
- SALAT L. 2001. *Etnopolitika: a konfliktustól a méltányosságig*. Marosvásárhely.
- SOPRONI G. 1988. *Odorheiu Secuiesc? – Magyar helységnevek sorsa Erdélyben*. *Kortárs* 1988. augusztus, 79–98.
- SZALAYNÉ S. E. 2003. *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest.
- TONTSCH, G. H. 2004. *Minderheitenschutz im östlichen Europa. Rumänien*. http://www.uni-koeln.de/jur-fak/ostrecht/minderheitenschutz/Vortraege/Rumaenien/Rumaenien_Tontsch.doc (utolsó letöltés: 2015.01.02.).

- TÓTH B. (szerk.). 2003. *Magyarország századai. Válogatás ezer év dokumentumaiból. 1000–1956.* Budapest.
- TRETTER, H.–NOWAK, M. 1994. Der Schutz ethnischer Minderheiten in der Arbeit des Europarates. In: *Europarat und Menschenrechte.* Wien, 141–156.
- TRETTER, H. 1995. *Internationales und Europäisches Volksgruppenrecht.* Klagenfurt.
- VERESS E. 2002. *A helyi közigazgatási törvény (Kommentár a gyakorlat számára).* Kolozsvár.
2018. Az erdélyi magyar jogi szaknyelv revitalizációja, *Magyar Jogi Nyelv* 2.
- VIZI, B. 2003. Az Európai Unió keleti bővítése és a kisebbségek védelme. *Pro Minoritate* 2003. tavasz, 3–20.
- WAGNER, E. 1976. *Quellen zur Geschichte der Siebenbürgen Sachsen 1191–1975.* Köln–Wien.
- WEHDORN, A. 1996. *Die Rolle der Autonomie als Lösungsansatz in Regionalkrisen, dargestellt am Beispiel Südtirols.* Wien.
- WINKLER, W. 1931. *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten.* Wien–Leipzig.
- ZLĂTESCU, M. (szerk.). 1997. *Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte.* I–II. köt. București.

A részvényes szavazati joga a magyar és román társasági jogban

Fegyveresi Zsolt

társult oktató, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék
doktorjelölt, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
E-mail: feyveresi@sapientia.ro

Összefoglalás. Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse a határozatképesség és szavazati jog gyakorlásának, valamint a szavazati jog korlátozásának és kizárásának magyar és román társasági jogi szabályozását. A szavazati jog a részvényes részvény feletti tulajdonjogából következik. A szavazáshoz való jogosultság egy alanyi, kizárólagos, nem vagyoni és személyes jog. Részvényesi szemszögből szemlélve, a szavazáshoz való jog a kockázatvállalás csökkentésének egy törvényes biztosítéka. E jog gyakorlása főszabály szerint minden részvényest megillet, azonban amint azt jelen tanulmányban is látni fogjuk, bizonyos esetekben a szavazáshoz való jog korlátozható vagy kizárható.

Kulcsszavak: szavazati jog, határozatképesség, részvényes, közgyűlés, szavazati jog korlátozása és kizárása.

Abstract. The Voting Rights of the Shareholder in Hungarian and Romanian Company Law. The objective of this paper is to review the rules on quorum and voting rights provided for by Hungarian and Romanian corporate law, as well as on the limitation and exclusion of voting rights. The voting right directly follows from the ownership over the shareholder's share. Eligibility to vote is a subjective, exclusive, non-material and personal right. From a shareholder's perspective, the right to vote is a legitimate assurance of risk reduction. The exercise of this right is generally granted to all shareholders, but as will be seen in this paper, in some cases the right to vote can be limited or excluded.

Keywords: voting rights, quorum, shareholders, general meeting, limitation and exclusion of voting rights.

1. Bevezető

Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse a határozatképesség és szavazati jog gyakorlásának, valamint a szavazati jog korlátozásának és kizárásának magyar és román társasági jogi szabályozását.

A szavazati jog a részvényes részvény feletti tulajdonjogából következik. A szavazáshoz való jogosultság egy alanyi, kizárólagos, nem vagyoni és személyes jog. E jog gyakorlása főszabály szerint minden részvényest megillet, azonban amint azt jelen tanulmányban is látni fogjuk, bizonyos esetekben a szavazáshoz való jog korlátozható vagy kizárható. Például mind a magyar, mind a román társasági jogi szabályozás értelmében a részvényes mindaddig, amíg esedékes vagyoni hozzájárulását nem teljesítette, nem gyakorolhatja szavazati jogát. A magyar és a román szakirodalomban azonban eltérők a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a korlátozás kiterjedhet-e a részvényes már teljesített vagyoni hozzájárulása alapján megillető szavazati jogára.¹

A részvényes a részvényhez fűződő szavazati jogát a részvénytársaság (rt.) közgyűlésén gyakorolhatja, ahol a részvény főszabály szerint a névértékkel arányos mértékű szavazati jogot biztosít. A részvényes szavazatával tulajdonképpen véleményt nyilvánít és állást foglal egy-egy szavazásra bocsátott kérdésben. Amint a közgyűlés az rt. akaratképző színtere, úgy a szavazat az egyén (részvényes) akaratának a megnyilvánulása.

Tekintettel arra, hogy sem jogszabály, sem pedig az rt. alapszabálya nem nyújthat teljes védelmet a befektetés kockázataitól, a részvényest a közgyűlésen ellentételezéseként a törvényből fakadó szavazati jog illeti meg. Részvényesi szemszögből szemlélve, a szavazáshoz való jog a kockázatvállalás csökkentésének egy törvényes biztosítéka.² Éppen ezért fontos, hogy a szavazáshoz való jog gyakorlását, ennek esetleges kizárását vagy korlátozását a társasági jogi jogszabályok, illetve az rt. alapszabálya megfelelően rendezze.

2. A határozatképesség és a szavazati jog gyakorlása

a) A magyar társasági jogi szabályozás

A részvényes szavazati jogát az rt. közgyűlésén gyakorolhatja, ahol a szabályszerűen közölt napirenden szereplő kérdésekben szavazással születnek határozatok.

1 Vezekényi 2014. 817.; Kisfaludi 2014. 284.; Kisfaludi–Szabó 2008. 1307.; Duțescu 2010. 242–243.; Cârpenaru–Piperea–David 2014. 330.

2 Stârc–Meclejean 2011. 24–25.

Amennyiben a közgyűlésen valamennyi részvételre jogosult jelen van és egyhangúlag hozzájárulnak, a napirenden nem szereplő kérdéseket is megtárgyalhatják, illetve szavazhatnak róluk. A szavazati jog gyakorlásának feltételét és módját az rt. alapszabályának kell tartalmaznia [Ptk. 3:250. § (1) bek. c) pont]. A szavazati jog gyakorlásának alapvető és elengedhetetlen feltétele, hogy a részvényes szavazati jogot biztosító részvénnel rendelkezzen, legalább esedékes vagyoni hozzájárulását teljesítse,³ kerüljön bejegyzésre a részvénykönyvbe és részvényesi minőségét igazolni tudja. A tulajdonosi igazolás lehet a letéti igazolás vagy nyomdai úton előállított részvény esetében maga az értékpapír.

A szavazati jog gyakorlásának módját illetően az rt. alapszabálya a szavazás lebonyolításának technikai részleteit is magába foglalhatja. Így például az alapszabály előírhatja azt, hogy a tulajdonosi igazolás alapján az rt. igazgatósága szavazólapot vagy azzal egyenértékű szavazásra feljogosító igazolást állít ki a részvényes számára, ami alapján a részvényes a közgyűlésen részvényesi jogait, így a szavazáshoz való jogát is gyakorolhatja. A szavazólapnak tartalmaznia kell legalább a részvényes nevét és szavazatainak a számát, de a szavazólapon feltüntethető például a részvénytörzs is. Úgyszintén az alapszabály előírhatja, hogy a részvényesek a közgyűlésen bizonyos kérdésekben nyílt vagy titkos szavazással, kézfelemeléssel vagy írásban szavazólapok felhasználásával döntenek. Szintén technikai jellegű előírása lehet az alapszabálynak a szavazás lebonyolítására vonatkozóan, hogy a szavazás szavazógéppel vagy a szavazólapok leadásával történik. Amennyiben szavazólapalattal történik a szavazás, szintén fontos azt meghatározni, hogy a szavazatok meg számláló bizottságban ki vehet részt és ez hány tagból áll.

A közgyűlés döntésképeségének a fokmérője a határozatképeség.⁴ A döntéshozó szerv határozatképesége kapcsán a jogi személy általános szabályai között a 3:18. § (1) bekezdés rendelkezéseinek értelmében – amely tulajdonképpen a Gt. 234. § (1) bekezdésének előírásait veszi át – a döntéshozó szerv (közgyűlés) akkor határozatképes, ha azon a leadható szavazatok több mint felét képviselő szavazásra jogosult részt vesz. Amennyiben valamely ügyben a részvényes nem szavazhat, az adott kérdésben hozott határozathozatalakor a határozatképeség megállapításakor személyét figyelmen kívül kell hagyni. A határozatképeséget minden határozathozatal előtt vizsgálni kell. Ezen előírás a felfüggesztést követően folytatólagosan tartott közgyűlésre is vonatkozik [Ptk. 3:275. § (3) bek.].⁵

Főszabály szerint a társaság legfőbb szervében gyakorolható szavazati jog mértéke a tag (részvényes) vagyoni hozzájárulásához igazodik [Ptk. 3:110. § (2) bek.], azonban számos példát találunk arra, hogy a szavazati jog mértéke eltérő – ma-

3 Amennyiben a részvényes vagyoni hozzájárulását részben már teljesítette és nem vált esedékessé további teljesítés, a teljesített vagyoni hozzájárulása mértékében és ideiglenes részvényei birtokában az rt. közgyűlésén szavazati jogát gyakorolhatja.

4 Papp 2014. 407.

5 Gál 2013. 16.

gasabb vagy alacsonyabb – a tag (részvényes) vagyoni hozzájárulásának mértékéhez viszonyítva. Itt elegendő talán csak a szavazati jogot korlátozó vagy kizáró osztalékelsőbbbségi részvényre gondolnunk (Ptk. 3:231. §).⁶ A szavazáshoz való jog kapcsán a részvénytársaságokra vonatkozó külön szabályok között találjuk azt a rendelkezést, miszerint a részvény a névértékével arányos mértékű szavazati jogot biztosít, illetve semmis az rt. alapszabályának ama rendelkezése, amely a Ptk. által meghatározott eseteken kívül egyes részvényekhez többszavazati jogot fűz. A Ptk. tételesen azonban csak az alapszabályban meghatározott mértékű többszörös szavazati jogot biztosító szavazatelsőbbbségi részvény kapcsán tartalmaz rendelkezéseket (Ptk. 3:232. §). A szavazati jog kizárásáról és korlátozásáról, illetve a szavazatelsőbbbségi és szavazattöbbszöröző részvényekről jelen fejezetben részletesebben is szólok majd.

A közgyűlésen való részvételi és szavazati jogát a részvényes a részvénykönyvi bejegyzését követően gyakorolhatja. Természetesen fennállhat olyan helyzet, hogy a részvényest a részvénykönyvbe való bejegyzés alapján megilleti a közgyűlésen való részvétel joga, de ott személyes érintettsége miatt bizonyos kérdésekben szavazati jogát nem gyakorolhatja, vagy az általa tulajdonolt osztalékelsőbbbségi részvények miatt a szavazáshoz való jog nem illeti meg.⁷ Az rt. alapszabályának kötelező tartalmi eleme a szavazati jog gyakorlásának és módjának meghatározása, amelyet a közgyűlésre szóló meghívónak is tartalmaznia kell. Így például egy nyilvánosan működő részvénytársaság (nyrt.) alapszabálya előírhatja, hogy a részvényes személyes részvétel esetén személyi igazolványával, vagy jogi személy részvényes esetében a részvényes képviselője 30 napnál nem régebbi cégkivonattal vagy nyilvántartásba vételt igazoló dokumentummal igazolja magát, tulajdonosi minőségét pedig az értékpapír számlavezető által kiállított tulajdonosi igazolással bizonyítsa. Szintén az alapszabály rendelkezhet arról, hogy a részvénykönyvbe bejegyzett, de a közgyűlésen tulajdonosi igazolás nélkül megjelenő részvényes részt vehet a közgyűlésen, de szavazati jogát nem gyakorolhatja.

A részvényessel szemben azonban jogszerűen nem támasztható olyan követelmény, amely az alapszabály szavazati jog gyakorlására irányadó feltételei között nem szerepel. Éppen ezért a szavazati jog gyakorlásához a részvény birtoklását, bemutatását előíró alapszabályi feltétel hiányában jogsértő a részvénytársaság részvényes iránt támasztott követelése, miszerint a közgyűlés megkezdését megelőzően kéri őt részvényeinek bemutatására, annak hiányában pedig a közgyűlésen való részvételtől és szavazati joga gyakorlásától elzárja.⁸

Nyilvánosan működő részvénytársaság esetében az alapszabály megengedheti, hogy a részvényes szavazati jogát a közgyűlést megelőzően postai úton is gyakorolhassa [Ptk. 3:273. § (4) bek.]. Eme jog gyakorlását az alapszabály csak

6 Bodor 2014. 853.

7 Bodor 2014. 838.

8 ÍH 2014.30: Fővárosi Ítéltábla 16.Gf.40.282/2013/6.

olyan feltételhez kötheti, amely a részvényes személyazonossága megállapításához szükséges. A levélben történő szavazás lehetőségének biztosításával a Ptk. a 2007/36/EK irányelv rendelkezéseit ülteti át a magyar szabályozásba. Az irányelv a nyrt. részvényesei számára biztosítja a közgyűlésen a személyes jelenlét nélküli szavazás lehetőségét. A szavazás levélben vagy elektronikus úton történhet és nem sújtható más korlátozással, mint amely a személyazonosság igazolásához és az elektronikus kommunikáció biztonságos voltához szükséges. Szintén az irányelv értelmében a tagállamok, annak érdekében, hogy a szavazás a részvényesek valós szándékát tükrözze, elfogadhatnak olyan szabályokat, amelyek ezt hivatottak biztosítani. Itt elsősorban az olyan helyzetekre és körülményekre kell gondolnunk, amikor a levélben vagy az elektronikus úton leadott szavazatokat követően a határozatok meghozatala kapcsán új körülmények állnak elő, amelyek ismeretében a már levélben vagy elektronikus úton szavazatát továbbító részvényes másként szavazott volna. Tekintettel a Ptk. diszpozitív szabályozására, azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy egy zártkörűen működő részvénytársaság (zrt.) alapszabálya megengedje vagy felajánlja a részvényeseinek a közgyűlést megelőzően a levélben történő szavazás lehetőségét.

A szavazati jog gyakorlásának szempontjából a közgyűlésen jelen levő részvényesekről készült jelenléti ív is kiemelkedő fontossággal bír, mert a jelenléti íven a részvényes, illetve képviselője nevéen és lakóhelyén vagy székhelyén, részvényei számán kívül az őt megillető szavazatok számát is fel kell tüntetni, valamint azt is, ha a közgyűlés időtartama alatt a jelenlévők személyében változások következnek be. A közgyűlésen megjelent személyek változását minden döntéshozatal előtt meg kell vizsgálni, mert amennyiben a személyek számában változás áll be, ezt figyelembe kell venni a határozatképesség megállapításánál. A jelenléti ívet a közgyűlés elnöke és a jegyzőkönyvvezető írja alá. A részvényesek aláírása nem tartozik a jelenléti ív kötelező tartalmi elemei közé, azonban a későbbi viták elkerülése végett bizonyos esetekben a részvényesi aláírás is indokolt lehet.⁹ Így például fontos lehet a jelenléti íven a részvényes aláírásával azt megjelölni, hogy a részvényes (vagy képviselője) mikor érkezett vagy mikor távozott a közgyűlésről, ebből következően később arra, hogy milyen témák megtárgyalásában vett vagy nem vett részt egy adott részvényes. Tulajdonképpen annak sincs akadálya, hogy az rt. alapszabálya a részvényesi aláírást a jelenléti ív kötelező tartalmi elemévé minősítse.¹⁰

Az rt. határozatait a határozatképesség megállapításánál figyelembe vett szavazatok többségével hozza meg. Amennyiben a Ptk. előírásai értelmében a határozathozatalhoz egyszerű vagy azt meghaladó szótöbbség szükséges, a létesítő okirat egyszerű szótöbbségnél alacsonyabb határozathozatali arányt előíró rendelkezése semmis. Így például a Ptk. a jogi személy átalakulása kapcsán [Ptk. 3:43. § (1)

9 Kisfaludi–Szabó 2008. 1351.

10 Bodor 2014. 852.

bek.], az átalakulási terv elfogadásához és a határozathozatalhoz a döntéshozó szerv (közgyűlés) legalább háromnegyedes szótöbbségét írja elő, azonban a létesítő okiratban ettől eltérő szótöbbség is meghatározható. Természetesen a létesítő okirat az egyszerű szótöbbségnél alacsonyabb határozathozatali arányt nem írhat elő. Úgyszintén, ha a Ptk. egyhangúságot ír elő a határozat meghozatalához, a létesítő okirat ettől eltérő rendelkezése semmis [Ptk. 3:19. § (3) bek.]. Így például a gazdasági társaság létesítő okiratának módosítása kapcsán a Ptk. 3:102. § (3) bekezdésének értelmében valamennyi tag egyhangú határozatára van szükség, ha a létesítő okirat módosítása egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetüket, kötelezettségvállalásukat terhesebbé tenné.¹¹ Ilyen esetben szavazáskor azok a tagok (részvényesek) is szavazhatnak, akik amúgy nem szavazhatnának, hiszen elfogadhatatlan az, hogy a társaság legfőbb szerve (közgyűlése) úgy hozzon előnytelen döntést egyes tagjaira nézve, hogy azok nem szavazhatnak.¹²

A közgyűlésről jegyzőkönyv készül, amelynek egyebek mellett tartalmaznia kell a határozati javaslatokat és minden határozat esetében azon részvények számát, amelyek tekintetében érvényes szavazat leadására került sor, illetve az ezen szavazatok által képviselt alaptőke-részesedés mértékét, a leadott szavazatok és ellenszavazatok, valamint a szavazástól tartózkodók számát. A Ptk. 3:278. § (1) bek. e) pontját a 2013. évi CCLII. törvény 185. § (15) bekezdése módosította úgy, hogy az megfeleljen a 2007/36/EK irányelv 14. cikkének.¹³ Az irányelv a szavazás eredményével kapcsolatosan előírja, hogy a társaság minden határozata esetében meg kell állapítani: legalább azon részvények számát, amelyek tekintetében érvényes szavazat leadására került sor, az érvényes szavazatok által képviselt alaptőke-részesedést, az érvényesen leadott szavazatok teljes számát, illetve az egyes határozatok mellett és ellen leadott szavazatok számát, és amennyiben voltak a szavazástól tartózkodók, azok számát is.

Amennyiben a részvényesek határozathozatalára ülés tartása nélkül (tehát csak zártkörűen működő részvénytársaságok esetében), írásbeli szavazással kerül sor, jegyzőkönyv nem készül, azonban így is szükséges a szavazatokat összesíteni, majd a szavazás eredményét a részvényesek tudomására hozni.

b) A román társasági jogi szabályozás

A részvényes szavazati jogát a társaság legfőbb szervének, közgyűlésének ülésén gyakorolhatja. A közgyűlési meghívónak tartalmaznia kell az ülés megtartásának helyét és időpontját, annak napirendi pontjait, feltüntetve a gyűlésen megtárgyalásra kerülő és szavazás alá bocsátandó kérdéseket. A szavazati jog gyakorlásának feltétele a szavazati jogot biztosító részvény, az esedékes vagyoni hozzájárulás

11 BDT 2017. 366.

12 Kisfaludi 2014. 193.

13 Gál 2016. 344.

teljesítése és a részvényesi minőség igazolása (részvénykönyvbe való bejegyzés, tulajdonosi igazolás vagy letéti igazolás felmutatása). A szavazati jog gyakorlásának módját, technikai feltételeit és részleteit az rt. alapszabályában rögzítheti.

A társasági tőke összességét képviselő részvényesek a közgyűlés összehívására vonatkozó formai követelmények betartása nélkül közgyűlést tarthatnak, és ott a közgyűlés hatáskörébe tartozó bármilyen kérdésben döntést hozhatnak, amennyiben ezzel mindannyian egyetértenek [Társaságokról szóló törvény 121. cikk]. Nyilvánosan működő részvénytársaságok esetében a közgyűlés előbb ismertetett egyszerűsített eljárással való tartása véleményünk szerint a legtöbb esetben technikailag nem megoldható, tekintettel a részvényesek magas számára.

A közgyűlésen a részvényesek főszabály szerint az általuk birtokolt részvények számával arányosan gyakorolják szavazati jogukat [Társaságokról szóló törvény 120. cikk], és bármely kifizetett részvény egy szavazatra jogosít a közgyűlésen, hacsak az rt. alapszabálya erről másként nem rendelkezik [Társaságokról szóló törvény 101. cikk (1) bek.]. Ugyanakkor a román Társaságokról szóló törvény rendelkezései *expressis verbis* lehetővé teszik, hogy az rt. alapszabálya korlátozza a több mint egy részvénnyel rendelkező részvényes szavazatainak a számát [Társaságokról szóló törvény 101. cikk (2) bek.].

A részvények felett jelzálogjog alapítható. Ilyen esetben a részvényhez tapadó szavazati jogot a zálogkötelezett, azaz a részvény tulajdonosa, nem pedig a zálogjogosult gyakorolja [Társaságokról szóló törvény 124. cikk]. Ez azzal magyarázható, hogy a szavazati jog a részvényes tulajdonjogából következik, tehát a részvénnyel együtt jár a jogosultság, mely csak a jogszabályban meghatározottak szerint korlátozható vagy kizárható. Amennyiben a részvények vonatkozásában végrehajtási eljárás indul, a szavazásra továbbra is a részvény tulajdonosa jogosult mindaddig, amíg a végrehajtási eljárás során a részvény értékesítésére, árverésére nem kerül sor.¹⁴ Egy, a szakirodalomban megfogalmazott álláspont szerint a részvény tulajdonosa és a hitelező a zálogjogot alapító szerződésben vagy egyéb egyezményben megállapodhatnak arról, hogy a részvényes a közgyűlés keretén belül miként gyakorolja szavazati jogát. A részvényes a hitelezővel abban is megállapodhat, hogy a zálogjog fennállásának ideje alatt a hitelező részvényesi meghatalmazottként vegyen részt az rt. közgyűlésein, és ott részvényesi jogokat gyakoroljon.¹⁵ Természetesen az eljárás jogerős lezárását követően a részvényesi jogokat, így a közgyűlésen gyakorolható szavazati jogot is a részvény új tulajdonosa gyakorolhatja.

A névre szóló részvényeket kibocsátó, zártkörűen működő részvénytársaságok esetén az rt. alapszabálya rendelkezhet úgy, hogy a közgyűlés levelezés útján is megtartható [Társaságokról szóló törvény 122. cikk]. A rendelkezés célja megkönnyíteni a zártkörűen működő részvénytársaságok működését, lehetővé téve számukra, hogy mind a rendes, mind pedig a rendkívüli közgyűlést levelezés

14 Săuleanu 2008. 170.

15 Georgescu 2002. 329.

útján tartásuk meg. A rendelkezés szigorúan értelmezendő és nem terjeszthető ki más típusú részvénytársaságokra, így például a bemutatóra szóló részvényeket kibocsátó, zártkörűen működő részvénytársaságokra. A szakirodalomban nem egyértelműek az álláspontok azzal kapcsolatban, hogy a törvénycikk a levelezés útján megtartható közgyűlés lehetőségét szabályozza – amikor a teljes közgyűlés lebonyolítására levelezés útján kerül sor (ülés tartása nélkül) –, vagy a levélben történő szavazás jogintézményét kívánja biztosítani a részvényesek számára.¹⁶

Véleményünk szerint, ahogy az a törvénycikk szövegéből is következtethető (bár a megfogalmazás valóban lehetett volna pontosabb), a részvényesek személyes jelenléte nélkül közgyűlés tartása, a levelezés útján tartandó közgyűlés lehetősége kizárólag a zártkörűen működő részvénytársaságok esetében megengedett. Ezen típusú részvénytársaságok esetében is csak akkor, ha az rt. csak névre szóló részvényekkel rendelkezik, és a levelezés útján megtartandó közgyűlés lehetőségét *expressis verbis* előírja. A rendelkezés nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy a névre szóló részvényeket kibocsátó, zártkörűen működő részvénytársaságok részvényesei más elektronikus hírközlő eszközök igénybevételel tartsanak közgyűlést és ilyen módon szavazzanak.

A bemutatóra szóló részvényeket birtokló részvényes szavazati jogát a közgyűlésen csak akkor gyakorolhatja, ha e közgyűlés előtt legalább 5 nappal az alapszabályban vagy a közgyűlési meghívóban feltüntetett helyen részvényeit letétbe helyezi [Társaságokról szóló törvény 123. cikk (1) bek.].¹⁷ A részvények letétbe helyezésének funkciója egyrészt a részvényesi minőség igazolása, másrészt pedig a közgyűlés zavartalan megtartásának a biztosítása az illetéktelen (nem részvényes) résztvevők kizárása által. Amennyiben sem az alapszabályban, sem pedig a közgyűlési meghívóban nincs meghatározva a bemutatóra szóló részvények letétbe helyezésének helye, azokat az rt. székhelyén kell letétbe helyezni. A részvények a közgyűlés végéig letétben maradnak, azonban ezek nem tarthatók vissza a közgyűlés időpontjától számított 5 napnál tovább.¹⁸

A közgyűlés határozatait főszabály szerint nyílt szavazattal hozzák. A Társaságokról szóló törvény azonban néhány esetben a kötelező titkos szavazást írja elő. Így például kötelező a titkos szavazás az igazgatótanács és a felügyelőbizottság tagjainak, a cenzorok és könyvvizsgálók megválasztásánál, visszahívásánál és a társaság vezető képviselőinek, ellenőrző szervei tagjainak felelősségére vonatkozó határozatok meghozatalánál [Társaságokról szóló törvény 130. cikk (1)-(2) bek.]. Az alapszabály ettől eltérő rendelkezése és a Társaságokról szóló törvény kögens

16 Részletekért lásd: Cărpenaru–Piperea–David 2014. 403–405.; Săuleanu 2008. 168–170.

17 A Társasági törvény 123. cikkének (1) bekezdésében foglalt rendelkezések nem alkalmazandók a névre szóló részvényeket birtokló részvényesek szavazati jogát illetően. Románia Legfelső Semmítő- és Ítélszékének 1672/2006. sz. döntése, <http://www.scj.ro/1093/Detalii-juris-prudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=33786>.

18 Cucu–Gavriș–Bădoiu–Haraga 2007. 243–244.

rendelkezésébe ütköző közgyűlési határozat semmis.¹⁹ Amennyiben a közgyűlés napirendi pontjai között olyan kérdés szerepel, amely eldöntése titkos szavazást igényel, a levélben érkező szavazatokat csak a jelen levő részvényesek leadott szavazatainak a megismerése után összesítik. A törvény rendelkezése szerint a levélben szavazott részvényesek kilétét csak a szavazatszámoló titkárok tudhatják. Véleményünk szerint kérdéses, hogy ez a rendelkezés sérti-e a szavazás titkos jellegét, tekintettel arra, hogy nincs akadálya annak, hogy a közgyűlés megválasztott titkárai maguk is részvényesek legyenek, hiszen a Társaságokról szóló törvény 129. cikkének (2) bekezdése is úgy rendelkezik, hogy a közgyűlés titkárait a részvényesek közül választják meg.

Nyilvánosan működő részvénytársaságok esetében nem lehet ülés tartása nélkül, csak levelezés útján közgyűlést tartani. A levélben történő szavazás jogintézménye azonban mind a nyilvánosan, mind a zártkörűen működő részvénytársaságok esetében megengedett. Erre vonatkozóan a Társaságokról szóló törvényben nem találunk rendelkezéseket,²⁰ azonban a nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkozóan a román tőkepiaci törvény²¹ 243. cikkének (9) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a társaságok kötelesek olyan szavazati eljárást kidolgozni, amely lehetőséget biztosít a részvényesek számára, hogy levélben szavazzanak. Ugyanakkor a levélben történő szavazás lehetőségét kívánja biztosítani a már említett 2007/36/EK irányelv is.

A román tőkepiaci törvény hatálybalépését megelőzően, amely először rendelkezik a levélben történő szavazás jogintézményéről, a kialakult bírói gyakorlat értelmében részvénytársaságok esetében a részvényes a közgyűlésen személyesen vagy képviselő útján kellett részt vegyen. Így például az egyik bírósági határozat megállapította, hogy semmis az rt. közgyűlésének alapszabályt módosító határozata, mely módosítás értelmében az rt. részvényesei a közgyűlés napirendi pontjairól levélben is szavazhattak. A bírói indoklás szerint a Társaságokról szóló törvény csak a korlátolt felelősségű társaságokra vonatkozóan rendelkezik a levélben történő szavazás lehetőségéről, a részvénytársaságokra vonatkozóan erről a jogszabály „hallgat”. Az indoklás szerint a tiltó jogszabályi rendelkezés hiánya nem értelmezhető úgy, hogy minden, ami nem tiltott, az megengedett. Ugyanakkor a bíróság szerint az az érvelés sem fogadható el, hogy a levélben történő szavazás azért lehetséges részvénytársaságok esetében is, mert a jogszabály azt nem tiltja. Az indoklás legvitathatóbb része véleményünk szerint a Társaságokról szóló törvény rendes és rendkívüli közgyűlés határozatképességére vonatkozó rendelkezéseinek az értelmezése [Társaságokról szóló törvény 112. cikk (1) bek. és 115. cikk

19 Románia Legfelső Semmítő- és Ítélszékének 3710/2007. sz. döntése, <http://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=39723>.

20 A Társasági törvény a korlátolt felelősségű társaság kapcsán rendelkezik úgy, hogy a kft. társasági szerződése a levélben történő szavazást is előírhatja.

21 A tőkepiacról szóló 2004. évi 297. törvény.

(1) bek.]. A két jelzett törvényszövegben az áll, hogy a közgyűlés határozatainak érvényességéhez a szavazati jogok teljes számának legalább egynegyedét képviselő részvényesek jelenléte szükséges. A bírói fórum ezekből a rendelkezésekből tévesen azt következtette, hogy a levélben történő szavazás azért nem megengedett, mert a jogszabály előírja a közgyűlés kapcsán a kötelező részvényesi jelenlétet. Véleményünk szerint az indoklás már csak azért is téves, mert a két törvényszöveget egészében és nem egyes részeit kiragadva kell értelmezni.²²

A közgyűlések határozatképességre vonatkozóan az előbbi jogeset kapcsán is említett Társaságokról szóló törvény 112. és 115. cikke tartalmaznak rendelkezéseket. A rendes közgyűlés akkor határozatképes, amikor a szavazati jogok teljes számának legalább egynegyedét képviselő részvényesek jelen vannak, a határozatokat pedig a leadott szavazatok egyszerű többségével hozzák. Amennyiben a közgyűlés nem határozatképes, a megismételt közgyűlés már határozatképességre vonatkozó előírások figyelembevételével, a leadott szavazatok többségével határoz.

A Társaságokról szóló törvény 112. cikk (2) bekezdése értelmében a megismételt közgyűlésen az előző közgyűlés napirendjén szereplő kérdésekről határozhat. Tekintettel azonban a Társaságokról szóló törvény 121. cikkére, amely lehetővé teszi a részvényesek számára az összehívásra vonatkozó formai követelmények betartása nélkül a közgyűlés megtartását és ott a közgyűlés hatáskörébe tartozó bármilyen kérdésben a döntéshozatalt, amennyiben ezzel mindannyian egyetértenek, véleményünk szerint, ha a megismételt közgyűlésen minden részvényes jelen van, ott nem csak az előző közgyűlés napirendjén szereplő kérdésekről, hanem bármilyen kérdésben határozatot hozhatnak. A megismételt közgyűlés kapcsán az rt. alapszabálya nem írhat elő minimális határozatképességi vagy szavazattöbbségi követelményeket, így tehát egyetlen részvényes is érvényes határozatot hozhat.

Az rt. rendkívüli közgyűlését szükség esetén, valamint a jogszabályban meghatározott esetekben össze kell hívni. A rendkívüli közgyűlés a Társaságokról szóló törvény 115. cikk (1) bekezdése szerint akkor határozatképes, ha azon a szavazatok összességének legalább egynegyedét képviselő részvényesek, a megismételt közgyűlésen pedig a szavazatok összességének legalább egyötödét képviselő részvényesek jelen vannak. A közgyűlési határozatokat a jelen levő vagy képviselt részvényesek által birtokolt szavazatok egyszerű többségével hozzák. Amennyiben a közgyűlésen az rt. fő tevékenységi körének a módosításáról, az alaptőke leszállításáról vagy felemeléséről, a társasági forma megváltoztatásáról, egyesüléséről, szétválásáról vagy feloszlásáról döntenek, a határozatot a jelen levő vagy képviselt részvényesek által birtokolt szavazatok kétharmados többségével hozzák. Az rt. alapszabályában ennél magasabb határozatképességi vagy szavazattöbbségi követelmények is előírhatók.

22 Dragoş 2014. 256. Brassói Törvényszék, 918/C sz. ítélet, 2004.07.04.

Amennyiben az rt. szavazati joggal nem rendelkező részvényeket is kibocsátott, a határozatképesség megállapításánál ehhez a részvényosztályhoz tartozó részvényeket figyelmen kívül kell hagyni. Úgyszintén figyelmen kívül kell hagyni a határozatképesség megállapításakor azokat a szavazati joggal rendelkező részvényeket, amelyek esetében a részvényes szavazati joga valamilyen okból kifolyólag korlátozva van.²³

A határozatképességre vonatkozó előírásoktól eltérő rendelkezéseket tartalmaz a Társaságokról szóló törvény nyilvánosan működő részvénytársaság alapítására vonatkozó közgyűlés határozatképességére. Ennek értelmében a közgyűlés akkor határozatképes, ha azon a részvényjegyzést vállalók legalább fele plusz egy fő jelen van. Az alakuló közgyűlésen minden részvényjegyző csak egyetlen szavazatra jogosult, az általa jegyzett részvények számától függetlenül. Ennek magyarázata az, hogy az alakuló közgyűlésen a megjelenő részvényjegyzők szerződő félként, alapítóként és nem pedig társasági tagként/részvényesként vesznek részt, és mint szerződő felek egyenlő jogokkal rendelkeznek.²⁴ A szakirodalomban a fenti rendelkezést bíráló álláspont is megfogalmazódott, amely szerint a részvényjegyzők anyagi hozzájárulásának más-más mértéke az rt. alapítása szempontjából nem egy jelentéktelen elem, és éppen ezért teljesen természetes az, hogy aki többet kockáztat, annak nagyobb mértékű beleszólási lehetősége legyen a társaság ügyeibe már az alapítástól kezdődően.²⁵ A határozatokat a jelenlevők egyszerű szavazattöbbségével fogadják el [Társaságokról szóló törvény 25. cikk (1)–(4) bek.].

Az alakuló közgyűlésen nem vehetnek részt és így nem szavazhatnak azok a részvényjegyzők, akik teljes egészében nem teljesítették nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásukat, illetve nem fizették be pénzbeli vagyoni hozzájárulásuk legalább felét.

A közgyűlésen jelenléti ív és jegyzőkönyv készül, mely két dokumentum a szavazati jog gyakorlásának szempontjából is fontos. A jelenléti ív a részvényes vagy részvényesi képviselő adatain kívül tartalmazza a részvényesek által képviselt társasági tőke nagyságát. Habár a Társaságokról szóló törvény a jelenléti ív kapcsán egyéb előírást nem tartalmaz, véleményünk szerint ennek a magyar Ptk.-ban foglaltakhoz hasonlóan tartalmaznia kell a közgyűlés időtartama alatt a jelen levő részvényesek személyében bekövetkezett változásokat. A jelenléti ívet minden döntéshozatal előtt az erre kinevezett közgyűlési titkárnak ellenőriznie kell a határozatképesség megállapítása végett. A jegyzőkönyv tartalmazza a közgyűlés összehívására, időpontjára és helyszínére, a jelen levő részvényesek és részvények számára vonatkozó információkat, a közgyűlésen elhangzottak kivonatolt összefoglalóját, illetve részvényesi kérésre az általuk nyilatkoztakokat. Kérésre a részvényeseket informálják a közgyűlési határozatok szavazati eredményeiről [Társaságokról szóló törvény 131. cikk (1)–(5) bek.].

23 Cărpenaru–Piperea–David 2014. 362–363.

24 Cărpenaru–Piperea–David 2014. 157.

25 Georgescu 2002. 239.

3. A szavazati jog korlátozása és kizárása

a) A magyar társasági jogi szabályozás

A Ptk. 3:257. §-a részvényes jogait sorolja fel. A § értelmében a részvényes jogosult a közgyűlésen részt venni, felvilágosítást kérni, észrevételt és indítványt tenni, valamint szavazati joggal rendelkező részvény birtokában szavazni. A felsorolás utolsó részéből az is következik, hogy vannak olyan esetek, amikor a részvényes nem gyakorolhatja szavazati jogát. Ezek az esetek lehetnek csak egyedi, egy adott kérdésre vonatkozó kizáró körülmények, amelyeket a későbbiekben részletezett Ptk. 3:19. § (2) bekezdése határoz meg, de vannak olyan esetek, amikor a szavazati jog gyakorlását általános jelleggel a Ptk. zárja ki. Ebbe a második csoportba tartozik például a társaság saját részvényéhez kapcsolódó szavazati jog gyakorlásának tilalma, vagy a szavazati jogot korlátozó vagy kizáró osztalékelsőbbbségi részvény esete.²⁶

A Ptk. 3:19. § (2) bekezdésének értelmében a határozat meghozatalakor nem szavazhat az (a részvényes): akit a határozat kötelezettség vagy felelősség alól mentesít vagy a jogi személy terhére másfajta előnyben részesít; akivel a határozat szerint szerződést kell kötni; aki ellen a határozat alapján pert kell indítani; akinek olyan hozzátartozója érdekelt a döntésben, aki a jogi személynek nem tagja vagy alapítója; aki a döntésben érdekelt más szervezettel többségi befolyáson alapuló kapcsolatban áll, vagy aki egyébként személyesen érdekelt a döntésben. Amennyiben a részvényes a közgyűlésen napirendre tűzött ügyben nem szavazhat, személyét az adott határozat meghozatalánál a határozatképesség megállapítása során is figyelmen kívül kell hagyni. A Ptk.-ban rögzített esetek a részvényes személyes érintettségét tartják szem előtt, olyan lehetséges körülmények meghatározásával, amelyek fennállása esetén a részvényes saját érdekét a társasági érdek elé helyezné. Egy ilyen esetben, ha az érintett részvényes szavazati jogát gyakorolhatná, a közgyűlési határozat már nem a társaság valós akaratát tükrözné.²⁷ Természetesen a felsorolás nem teljes körű és nem minden szóba jöhető esetet rögzít.

Fontos megjegyeznünk, hogy amennyiben a közgyűlés egy részvényes társaságból történő kizárására irányuló eljárás elindításáról kíván dönten, az érintett tag ebben a kérdésben nem szavazhat. A bíróság, amennyiben indokoltnak találja, a társaság kérelmére, a jogerős döntésig felfüggesztheti a tag (részvényes) jogait, azonban a felfüggesztés nem terjedhet ki a részvényes nyereségre vonatkozó igényére. A részvényesi jogok felfüggesztésének ideje alatt a részvényes a társaság tagja marad. A felfüggesztés ideje alatt a társaság létesítő okirata (alapszabálya) nem módosítható, más tag kizárása nem kezdeményezhető, és nem hozható dön-

26 Vezekényi 2014. 810.

27 Kisfaludi–Szabó 2008. 1351.

tés a társaság átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról, valamint jogutód nélküli megszűnéséről [Ptk. 3:108. §]. Amennyiben a társaság nem kéri a részvényesi jogok felfüggesztését, ezeket a részvényes a kizárási per teljes időtartama alatt gyakorolhatja.²⁸

A törvényben felsorolt körülményeken kívül az rt. alapszabálya is meghatározhat olyan eseteket vagy körülményeket, amelyek tárgyában a részvényes határozathozatalkor nem szavazhat.²⁹

A szakirodalomban megfogalmazott álláspont szerint a Ptk.-ban felsorolt esetek, „amelyben a tag vagy az alapító nem gyakorolhatja szavazati jogát, a tagok vagy alapítók egymás közötti, illetve a tag vagy az alapító és a jogi személy közötti viszony kiegyensúlyozását célozza, külső hatása nincs, ezért abban az esetben, ha a tagok vagy alapítók meg tudnak egyezni egymással, hogy olyankor is gyakorolható szavazati jog, amikor ezt a Ptk. tiltaná, nincs ok arra, hogy e megállapodást érvénytelennek tekintsük”.³⁰

Habár az idézett álláspont és bírói gyakorlat többségi álláspontja szerint a Ptk. 3:19. § (2) bekezdésében megfogalmazott szabályok eltérést engedőek,³¹ véleményünk szerint a rendelkezés tartalmából és esetlegesen modellezhető céljából ez a diszpozitivitás egyértelműen nem állapítható meg. Így például, ha a közgyűlésen olyan határozat születik, amely határozat kötelezettség vagy felelősség alól mentesít, vagy a jogi személy terhére másfajta előnyben részesít egy részvényest, az érdekelt részvényes adott határozathozatalban való részvétele véleményünk szerint nem csak a társaság érdekeit (belső ügy), hanem adott esetben a társaság hitelezőinek az érdekeit (külső ügy) is sértheti.

Amennyiben egy részvénynek több tulajdonosa van, a részvénytársasággal szemben egy részvényesnek számítanak, és jogaikat, beleértve a szavazáshoz való jogot is, közös képviselőjük révén gyakorolhatják, azonban a részvényest terhelő kötelezettségekért egyetemlegesen felelnek. Az rt. részvénykönyvébe közös tulajdonban álló részvény esetén csak a közös képviselő nevét, lakóhelyét vagy székhelyét szükséges feltüntetni, nem pedig minden tulajdonostárs adatát [Ptk. 3:254. § (1) bek.]. Az rt. közgyűlésén a képviselő szavazatával a tulajdonosok érdekeit képviseli, ennek érdekében pedig szükséges az rt. közgyűlésének megtartása előtt a tulajdonostársak napirenddel és határozathozatallal kapcsolatos véleményét megkérdezni. Tekintettel arra, hogy a tulajdonostársak közötti viszonyra a közös tulajdonra vonatkozó szabályok az irányadóak [Ptk. 5:78. §], a közgyűlés előtt a tulajdonostársak, amennyiben eltérően nem rendelkeznek, szótöbbséggel határoznak a közös tulajdont (részvényt) érintő kérdésekben. A határozathozatalban a tulajdonostársat tulajdoni hányada arányában illeti meg szavazati jog.

28 Nochta 2014. 516.

29 Bodor–Koday–Rózsa, Gt. 20. §.

30 Kisfaludi 2014. 138.

31 Vékás 2018. 385–391.

Érdekes problémakört nyit meg a Ptk. 5:79. §-a, amely a tulajdonostársak szótöbbséggel hozott határozatainak a bíróság előtti megtámadása kérdését kívánja rendezni. Az említett paragrafus értelmében, amennyiben a határozat az okszerű gazdálkodást sérti vagy a kisebbség jogi érdekeinek lényeges sérelmével jár, a kisebbség a határozatot a bíróságnál megtámadhatja. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy miként érinti a határozat bíróság előtti megtámadása a képviselő rt. közgyűlésen leadott szavazatát, amennyiben a leadott szavazat az rt.-határozat érvényes meghozatalához is hozzájárult. Egy, a szakirodalomban megfogalmazott álláspont szerint „a közös tulajdonban levő részvényvel a tulajdonközösségen belül gazdálkodás nem folyik, így a hozott határozat az okszerű gazdálkodást nem sértheti, míg a kisebbségi jog lényeges sérelmére hivatkozva magának a részvényesnek nincs joga a közgyűlési határozat megtámadására, így a tulajdonközösségen belül sem indokolt e sérelemre hivatkozva a megtámadás jogát biztosítani”.³² A fentiekben megfogalmazottak azért is fontosak, mert amennyiben a kisebbség ilyen esetben is (közös tulajdonban álló részvény) a határozatot a bíróságnál megtámadhatná, ez az rt. hatékony működését veszélyeztetné, mert a tulajdonközösség döntésére vonatkozó bírósági határozattól válna függővé az rt. közgyűlési határozatának érvényessége.

Szintén megválaszolandó kérdés, hogy miként érvényesülnek a Ptk. 3:19. § (2) bekezdésében megfogalmazott tiltások a közös tulajdonban lévő részvények esetében, milyen hatással lesznek ezek az rt. közgyűlését megelőzően a tulajdonostársak közös határozathozatalára. Egy, a szakirodalomban megfogalmazott véleménynel egyetértve, ilyen esetben az érintett tulajdonostárs a tulajdonközösségen belül nem szavazhat, és csak azok a tulajdonostársak adhatnak le érvényes szavazatot, akikkel szemben a Ptk. 3:19. § (2) bekezdésében megfogalmazott szavazásból kizáró okok egyike sem áll fenn. Az rt. közgyűlésén a képviselőnek a szavazásra jogosult tulajdonostársak tulajdonközösségen belül szótöbbséggel meghozott döntését kell képviselnie. Amennyiben maga a képviselő az a személy, aki nem szavazhatott a tulajdonostársak tulajdonközösségén belül, a képviselőre és az rt. közgyűlésén a szavazat leadására továbbra is jogosult, tekintettel arra, hogy a szavazati jogot nem saját nevében, hanem a tulajdonközösség nevében gyakorolja.³³

Nem gyakorolhatja szavazati jogát az a részvényes, aki esedékes vagyoni hozzájárulását nem teljesítette [Ptk. 3:260. § (2) bek.]. A § (2) bekezdésének kulcsszava az *esedékes* szó, amely arra mutat rá, hogy a részvényes csak abban az esetben nem szavazhat, ha a vagyoni hozzájárulása esedékessé vált és ő azt nem fizette be. Tehát abban az esetben, amikor a részvényes vagyoni hozzájárulását részben már teljesítette és nem vált esedékessé további teljesítés, a teljesített vagyoni hozzájárulása mértékében és ideiglenes részvényei birtokában az rt. közgyűlésén sza-

32 Vezekényi 2014. 714.

33 Vezekényi 2014. 715.

vazati jogát gyakorolhatja [Ptk. 3:244. § (1) bek.]. A tiltás nem érinti a részvényes közgyűlésen való részvételi jogát és az ott gyakorolható egyéb jogosultságokat.

A Ptk. 3:260. § (2) bekezdésének szövegezéséből arra következtethetnénk, hogy a részvényest a már befizetett vagyoni hozzájárulása után sem illeti meg szavazati jog, amíg esedékessé vált vagyoni hozzájárulását nem teljesítette. Véleményünk szerint ez az értelmezés helytelen, mert nem korlátozható a részvényest megillető szavazati jog a már részben kifizetett részvényei után.

A részvénytársaság osztalékelsőbbiséget biztosító elsőbbségi részvényeket bocsáthat ki. Az osztalékelsőbbiséget biztosító részvény a részvényesek között felosztható adózott eredményből a más részvényfajtába és részvényosztályba tartozó részvényeknél kedvezőbb mértékben jogosít osztalékra [Ptk. 3:231. § (1) bek.]. Az osztalékelsőbbiségi részvényhez kapcsolódó szavazati jogot az rt. alapszabálya korlátozhatja vagy kizárhatja. A Ptk. megfogalmazásából nyilvánvalóan kitűnik, hogy a szavazati jog alapszabályba foglalt korlátozása vagy kizárása fakultatív jellegű,³⁴ tehát egy ilyen jellegű tiltást az alapszabályba *explicit* módon bele kell foglalni, ellenkező esetben az osztalékelsőbbiségi részvényhez szavazati jog is tapad.

Feléled az osztalékelsőbbiségi részvényes alapszabályban korlátozott vagy kizárt szavazati joga, amennyiben a részvénytársaság valamely üzleti évben nem fizet osztalékot, vagy a kifizetett osztalék nem éri el az osztalékelsőbbiségi részvény alapján járó osztalék mértékét. Ilyen esetben az osztalékelsőbbiségi részvény alapján a szavazati jog a következő üzleti évre vonatkozó éves beszámoló elfogadásáig korlátozás nélkül gyakorolható [Ptk. 3:231. § (2) bek.]. A részvényest a szavazati jog attól a pillanattól illeti meg, amikortól az osztalékfizetésről döntöttek.³⁵ Amennyiben a beszámoló elfogadásáig nem történik meg az osztalékelsőbbiségi részvény alapján járó osztalék kifizetése, a részvényes szavazati joga továbbra is „életben” marad mindaddig, amíg az osztalék nem kerül kifizetésre. Amennyiben a részvényes az őt megillető osztalék csak egy hányadát kapja meg, azaz nem kerül kifizetésre az osztalék teljes mértéke, a közgyűlésen szavazati jogát mindaddig gyakorolhatja (hacsak nem áll fenn vele szemben más tiltás, ami szavazati jogát korlátozná), míg az osztalék teljes mértékben kifizetésre nem kerül.

Szintén feléled a részvényes szavazati joga, ha a közgyűlés határozatával valamely részvénytársasághoz kapcsolódó jogot hátrányosan módosítaná. Ilyen esetben a részvénytársasághoz fűződő szavazati jog esetleges korlátozására vagy kizárására vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók. Az érintett részvénytársaság részvényesei az alapszabályban meghatározott módon az ilyen döntésekhez külön is hozzájárulnak [Ptk. 3:277. § (1) bek.]. A döntéshozatal eljárásának módját az rt. szabadon állapítja meg és azt az alapszabályában részletesen rögzíti.³⁶ Így például az érintett részvénytársaság részvényeseinek a döntéshozatala történhet egy

34 Veress 2018. 131.

35 Vezekényi 2014. 750.

36 Bodor-Koday-Rózsa, 174.

külön ülésen, esetleg a szavazás lebonyolítható írásban, külön ülés tartása nélkül, vagy a döntéshozatal beilleszthető az esedékes részvénytársasági közgyűlés döntéshozatali mechanizmusába.³⁷

Nyilvánosan működő részvénytársaságok esetében a Ptk. 3:277. § (1) bekezdésében megfogalmazott rendelkezéstől az rt. alapszabályában eltérni nem lehet, az eltérő alapszabálybeli rendelkezés semmis [Ptk. 3:277. § (2) bek.]. A § megfogalmazásából arra következtethetnénk, hogy a zártkörűen működő részvénytársaságokra vonatkozóan a Ptk. 3:277. § (1) bekezdésének rendelkezése nem kötelező és attól az alapszabálybeli eltérés megengedett. Ez azonban téves következtetés lenne, mert ha az alapszabály ettől eltérő rendelkezést tartalmazna, az ellentétes lenne a Ptk. 3:102. § (3) bekezdésének azon előírásával, melynek értelmében valamennyi tag egyhangú határozatára van szükség, ha a módosítás egyes tagok jogait hátrányosan érintené vagy helyzetét terhesebbé tenné. Ez a rendelkezés véleményünk szerint valamennyi gazdasági társaságra, így a zártkörűen működő részvénytársaságokra is kötelező erővel bír. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Ptk. 3:4. § (3) bekezdésének b) pontját, amely tiltja a jogi személy tagjainak, alapítóinak (részvényeseinek), hogy a létesítő okiratba (alapszabályba) a törvénybe foglaltakhoz képest olyan eltéréseket eszközöljenek, melyek a tagok (részvényesek) kisebbségének jogait nyilvánvalóan sértené. Véleményünk szerint a két § rendelkezéseiből levezethető, hogy a Ptk. 3:277. § (1) bekezdésébe foglalt norma mind a nyilvánosan működő részvénytársaságokra, mind a zártkörűen működő részvénytársaságokra kötelező erővel bír.

A Ptk. az rt. alaptőke-felemeléséről és alaptőke-leszállításáról szóló határozat meghozatala kapcsán érvényességi feltételként határozza meg, hogy a közgyűlési határozathoz az alapszabályban meghatározott módon, az érintettnek minősülő részvényfajta, illetve részvényosztály részvényesei az alaptőke felemeléséhez külön hozzájáruljanak. Ezen esetekben a részvényhez fűződő szavazati jog feléled és a szavazati jog korlátozására vagy kizárására vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók [Ptk. 3:293. § (2) bek., Ptk. 3:309. § (5) bek.]. A kógens normából következik, hogy az rt. alapszabályában rendelkezni kell arról, hogy az érintett részvényesek milyen módon és eljárás szerint hozzák meg külön határozatukat.³⁸ Véleményünk szerint az érintett részvényesek külön hozzájárulása mind a nyilvánosan, mind a zártkörűen működő részvénytársaságok esetében szükséges, tekintettel a Ptk. 3:4. § (3) bekezdésének b) pontjában megfogalmazott kisebbségvédelmi előírásra.³⁹

A Ptk. az alaptőke-felemelésről és alaptőke-leszállításról szóló közgyűlési határozat meghozatalára vonatkozó rendelkezései megfelelnek a 2017/1132 EU Irányelv 68. cikk (3) bekezdésébe és a 74. cikkébe foglalt előírásoknak, amelyek átvették

37 Kisfaludi 2014. 297.

38 Kisfaludi 2014. 306.

39 Részletekért lásd: Gál 2016. 363–364., 390.

a hatályon kívül helyezett 2012/30/EU Irányelv 29. cikk (2) bekezdésébe és 35. cikkébe foglalt előírásokat. Az említett normaszövegek a jegyzett tőke felemelésére és leszállítására vonatkozó közgyűlési határozat kapcsán, több részvényosztály esetén határozathozatalkor legalább minden olyan részvényosztály külön szavazatát előírják, amely részvényosztályba tartozó részvényesek jogait az ügylet érinti.

b) A román társasági jogi szabályozás

A román Társaságokról szóló törvény részvénytársaságokra vonatkozó előírásai számos esetben rendelkeznek a szavazati jog kizárásáról vagy korlátozásáról, meghatározva azokat a lehetséges körülményeket, amelyek fennállása esetén a részvényes szavazati jogát nem gyakorolhatja. A magyar szabályozáshoz hasonlóan a román társasági jog is szabályozza a részvényhez fűződő szavazati jog feléledését, amikor a szavazati jog korlátozására vagy kizárására vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók.

Így például azok a részvényesek, akik igazgatótanácsi, igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagi minőséget is betöltenek, sem személyesen, sem pedig megbízottaik révén nem szavazhatnak a birtokukban levő részvények alapján a vagyongazdálkodás alóli felmentésüket vagy olyan kérdést illetően, amelyben üzletvezetésük vagy személyük érintett [Társaságokról szóló törvény 126. cikk (1) bek.]. A jogszabályi rendelkezés egy alapvető jogi és etikai követelményt fogalmaz meg (*nemo esse iudex in sua causa potest*), melyet a szakirodalomban megfogalmazott vélemények alapján minden társasági formánál alkalmazni kell.⁴⁰ Így tehát érvénytelen az rt. határozata, amennyiben az igazgatótanácsi, igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagsággal rendelkező részvényes a szavazásban részt vesz.

Feléled azonban az illető személyek szavazati joga az éves pénzügyi beszámoló elfogadása kapcsán, ha a törvényben vagy az alapszabályban meghatározott többség nem alakítható ki [Társaságokról szóló törvény 126. cikk (2) bek.]. A szakirodalomban kialakult vélemény szerint ezen előírás alól ugyanis kivételt képez két eset: 1. ha a részvényes szavazati jogát az éves pénzügyi beszámoló elfogadása kapcsán gyakorolja, mert a törvényben vagy az alapszabályban meghatározott többség másként nem alakítható ki,⁴¹ vagy 2. ha a tiltás ellenére szavazó részvényes szavazata nélkül is meg lett volna a határozathoz szükséges többség.⁴² A tilalom alóli kivételt megfogalmazó 126. cikk (2) bekezdése kapcsán érdemes két dolgot kiemelni és megfontolni:

40 Căpățînă 1991. 186–187.; Cărpenaru–Piperea–David 2014. 415.

41 A jogszabály a törvényben vagy az alapszabályban meghatározott többségről beszél, nem tisztázza azt, hogy a „meghatározott többség” a határozatképességre vagy a határozathozatalra, esetleg mindkettőre vonatkozik.

42 Georgescu 2002. 348.

1. Az éves pénzügyi beszámoló elfogadásáról az rt. rendes közgyűlése dönt. A rendes közgyűlés akkor határozatképes, ha a szavazati jogok teljes számának legalább egynegyedét képviselő részvényesek jelen vannak, a határozatokat pedig a leadott szavazatok többségével hozzák. Meglátásom szerint a rendes közgyűlésen, mielőtt az éves pénzügyi beszámoló elfogadásáról szavaznának, először meg kell vizsgálni a közgyűlés határozatképességét, melynek megállapításakor figyelmen kívül kell hagyni az igazgatótanácsi, igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagságot is betöltő részvényeseket. Ha az érintett részvényesek figyelembevétele nélkül a közgyűlés határozatképtelen lenne, akkor az illető személyekkel is számolni kell a határozatképesség megállapításánál. A szavazásra vonatkozóan azonban a Társaságokról szóló törvény 126. cikkének (2) bekezdésébe foglalt tilalom alóli feloldás indokolatlan, mert a rendes közgyűlésen a határozatokat a leadott szavazatok többségével hozzák meg, tehát az érintett részvényesek szavazatára már nincs szükség. Amint már említettem, nem egyértelmű a jogszabály szövege abban a tekintetben, hogy a 126. cikk (2) bekezdésében „meghatározott többség” a közgyűlés határozatképességére vagy a határozathozatalára vonatkozik. Tekintettel arra, hogy a cikk a szavazati jog feléledését szabályozza, valószínűbbnek történik az értelmezés, mely szerint a „meghatározott többség” a szavazati többségre vonatkozik, azonban az imént vázoltak alapján véleményünk szerint teljesen értelmetlenül.⁴³ Természetesen más helyzet alakulhat ki, ha az rt. alapszabálya magasabb szavazattöbbségi követelményeket ír elő, így például az éves pénzügyi beszámoló elfogadására vonatkozó döntést a jelen levő vagy képviselt részvényesek által birtokolt szavazati jogok legalább kétharmados többséggel kell meghozzák.

2. Megismételt közgyűlés esetén a 126. cikk (2) bekezdésének rendelkezése okafogyottá válik, mert a fentiekben ismertetett határozatképességre és határozathozatalra vonatkozó követelmények nem alkalmazandók az rt. megismételt közgyűlésén. A megismételt közgyűlésre vonatkozóan az rt. alapszabálya nem írhat elő minimális határozatképességi vagy szavazattöbbségi követelményeket, így nem állhat elő az a helyzet, hogy az igazgatótanácsi, igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagi minőséget is betöltő részvényesekre is szüksége lenne a határozatképesség megállapításánál vagy határozathozatalkor.⁴⁴

Az a részvényes, akinek valamely meghozandó döntéssel kapcsolatban személyes vagy más személy megbízottjaként a társasággal ellentétes érdeke van, köteles a döntéshozatalkor a szavazástól tartózkodni. Aki ezt az előírást nem tartja be, felel a társaságnak okozott károkért, amennyiben szavazata nélkül nem alakult volna ki a szükséges többség [Társaságokról szóló törvény 127. cikk (1)–(2) bek.]. A Társaságokról szóló törvény 126. és 127. cikke két hasonló helyzetet szabályoz: az elsőben, mint arról már szó volt, az igazgatótanácsi, igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tag részvényesek, a másodikban pedig a társasággal érdekellentétbe kerülő részvényesek

43 Hasonló álláspontért lásd: Cärpenaru–Piperea–David 2014. 416.

44 Schiau–Prescure 2009. 344.

szavazati jogának a kizárását. Míg az első esetben a tiltó rendelkezés megsértését a jogszabály a határozat érvénytelenségével bünteti, a második esetben a jogalkotó a társaságnak kárt okozó részvényes felelősségre vonását helyezi előtérbe. A jogszabály nem határozza meg, hogy mi értendő vagy mit takar az *ellentétes érdek* kifejezés, és példákat sem rögzít erre vonatkozóan. Ezért minden konkrét esetben vizsgálni kell, hogy a részvényes és a társaság között valóban fennáll-e érdekellentét.⁴⁵ Véleményünk szerint, amennyiben a részvényes és társaság közötti érdekellentét nyilvánvaló és ismert, azonban előbbi a döntéshozatalkor a szavazástól nem tartózkodik, az érintett részvényest mind a határozatképesség, mind pedig a határozathozatal érvényességének megállapításakor figyelmen kívül kell hagyni. A részvényes nem csupán a döntés meghozatalakor, azaz a szavazás pillanatában köteles tartózkodni, hanem a szavazást megelőző vitában sem vehet részt.⁴⁶ A tiltás nem érinti a részvényes közgyűlésen való részvételi jogát, csupán a döntéshozatalból zárja őt ki.

A szakirodalomban kifejtett álláspont szerint a törvény által hasonló vagy azonos helyzeteket szabályzó esetek azonos megoldásokat követelnének meg, és éppen ezért észszerűtlen a jogkövetkezmények tekintetében a jogszabályban a különbségtétel. A Társaságokról szóló törvény 127. cikk (1) bekezdésének logikus jogkövetkezménye a közgyűlési határozat érvénytelensége lett volna, ami jogorvoslati szempontból is hatékonyabb szankció, mint a kártérítési igény érvényesítése. A személyes érdekeit szem előtt tartó és szavazatával a döntést befolyásoló részvényes nem kevésbé veszélyes, mint például az rt. igazgatótanácsi tagja, aki hasonló körülmények között szavaz a személyét érintő kérdésekben.⁴⁷ Más vélemény szerint, amennyiben a közgyűlésen a szavazáskor a társasággal érdekellentétben levő részvényes szavazatával alakult ki a döntéshez szükséges többség, ez a közgyűlési határozat érvénytelenségét (semmisség) eredményezi.⁴⁸ A szakirodalomban megfogalmazódott véleményekkel ellentétben a bírói gyakorlat több irányadó döntése értelmében a Társaságokról szóló törvény 127. cikk (1) bekezdés megsértésének jogkövetkezménye nem a társasági határozat érvénytelensége, hanem a részvényessel szembeni kártérítési igény utóbbi érvényesíthetősége.⁴⁹

Nyilvános jegyzéssel létrehozandó részvénytársaság alakuló közgyűlésén az apportjukra vonatkozó döntéshozatalkor nem szavazhatnak azok a részvényjegyzők, akik apportként dolog tulajdonjogát ruházták át a részvénytársaságra. A tiltás akkor is érvényesül, ha a leendő részvényes nemcsak dolog tulajdonjogát, hanem vagyoni hozzájárulásként készpénz megfizetését is vállalta. A Társaságokról szó-

45 Románia korábbi Legfelső Ítélszékének 4595/2002. sz. döntése.

46 Săuleanu 2008. 189–190.

47 Részletekért lásd: Georgescu 2002. 349.; Popa 2003. 86.

48 Duțescu 2010. 263–264.

49 Románia Legfelső Semmitő- és Ítélszékének 1238/2006. sz. döntése, <http://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=83429>. Románia Legfelső Semmitő- és Ítélszékének 2283/2007. sz. döntése, <http://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=83374>.

ló törvény 25. cikkének (3) bekezdése kógens rendelkezése a pénzbeli vagyoni hozzájárulással részvényt jegyzők érdekeit védi azáltal, hogy kizárja az apportjukra vonatkozó döntéshozatalból a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásként dolog tulajdonjogát apportálókat, tekintettel arra, hogy az apportőrök és a megalakuló részvénytársaság között a döntéshozatalkor érdekellentét áll fenn.⁵⁰

Az osztalékelsőbbiséget biztosító részvényhez szavazati jog nem kapcsolható. Ez a rendelkezés kógens, azaz eltérést nem enged. A Társaságokról szóló törvény 95. cikk (1) bekezdésének b) pontja értelmében az osztalékelsőbbiségi részvényrel rendelkező részvényesek a törzsrészvényesekkel azonos részvényesi jogokat gyakorolhatnak, részt vehetnek az rt. közgyűlésein, azonban ott szavazati joguk nincs.⁵¹

Feléled az osztalékelsőbbiségi részvényes szavazati joga az osztalék késedelmes fizetése esetén. A részvényes szavazati jogát az előző évre vonatkozó osztalékfizetési kötelezettség esedékességétől, vagy amennyiben az rt. közgyűlése úgy dönt, hogy osztalék kifizetésére a lezárt üzleti évre vonatkozóan nem kerül sor, a közgyűlési határozat közzétételétől a fennálló osztalék tényleges kifizetéséig gyakorolhatja. A szabályozás célja az, hogy amennyiben az osztalékelsőbbiségi részvény a meghatározott előnyt nem tudja vagy csak késve tudja biztosítani, a részvényes az osztalékelsőbbiség teljesítéséig a törzsrészvényesekkel azonos részvényesi jogokat gyakorolhasson. Így tehát amennyiben a részvényes osztalékelsőbbiségi joga sérelmet szenved, a részvényt korlátozás nélkül megilleti a szavazati jog, hiszen tilos a részvényesek közötti hátrányos különbségtétel.

Nem gyakorolhatja szavazati jogát az a részvényes, aki esedékes vagyoni hozzájárulását nem teljesítette [Társaságokról szóló törvény 101. cikk (3) bek.]. A román jogi szakirodalom egyhangúan állítja, hogy a korlátozás csak az esedékessé vált vagyoni hozzájárulás alapján őt megillető szavazati jogra terjedhet ki, és nem érintheti a részvényes már teljesített vagyoni hozzájárulása alapján azt megillető szavazati jogot.⁵² A korlátozás átmeneti jellegű és a kifizetés esedékességétől a vagyoni hozzájárulás teljesítéséig tart.⁵³

A részvények oszthatatlanok, éppen ezért, ha egy névre szóló részvény több személy közös tulajdonába kerül, ezek kötelesek közös képviselőt kijelölni. Az rt. mindaddig nem köteles a névre szóló részvény átruházását rögzíteni, amíg a tulajdonosok nem jelölnék ki egy közös képviselőt a részvényből fakadó jogaik gyakorlására. Így tehát a részvényhez kapcsolódó tagsági jogokat, ideértve a szavazati jogot is, a tulajdonosok képviselőjük révén gyakorolhatják. Esedékes vagyoni hozzájárulásuk teljesítéséért azonban egyetemlegesen felelnek [Társaságokról szóló törvény 102. cikk (1)–(4) bek.]. Amennyiben a tulajdonostársak nem

50 Cărpenaru–Piperea–David 2014. 159.

51 A Társasági törvény 2006. évi módosítását megelőzően a 95. cikk (1) bekezdésének b) pontja tiltotta az osztalékelsőbbiségi részvényrel rendelkező részvényes közgyűlésen való részvételét is.

52 *Románia Legfelső Semmitű- és Ítélszékének 3232/2003. sz. döntése*, <http://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=6517>.

53 Valentin 2003. 85.; Duțescu 2010. 242–243.; Cărpenaru–Piperea–David 2014. 330.

kívánnak vagy nem tudnak megegyezni a közös képviselő személyéről, kérésre ezt az illetékes bíróság is kinevezheti. Képviselő lehet az egyik tulajdonostárs, az rt. egyik részvényese vagy a társaságon kívüli más személy.⁵⁴

Saját részvény megszerzése esetén a részvényhez kapcsolódó szavazati jog nem gyakorolható [Társaságokról szóló törvény 105. cikk (2) bek.]. A közgyűlés határozatképességének megállapításakor ezeket a részvényeket figyelmen kívül kell hagyni mindaddig, amíg az rt. saját részvényeit nem értékesíti. Saját részvény megszerzésének minősül és így szavazati jog sem gyakorolható akkor, ha az rt. megszerzi fő részvényese részvényeit.⁵⁵

Abban az esetben, ha a társaság közgyűlési határozatával valamely részvényfajta-hoz kapcsolódó jogot vagy kötelezettséget kíván módosítani, szükséges az érintett részvényfajta-hoz tartozó részvényesek külön hozzájárulása is. Így például feléled az osztalékelsőbbbségi részvényes törvény által korlátozott vagy kizárt szavazati joga, ha a módosítás jogait vagy kötelezettségeit befolyásolná. A feléledt szavazati jogát az érintett részvényes csak a speciális közgyűlésen gyakorolhatja. A módosítást eldöntő rendes vagy rendkívüli közgyűlési határozat csak azután vált ki joghatást, hogy az illető részvényfajta-hoz tartozó részvényesek speciális közgyűlés keretében a módosításokat megvitatták és jóváhagyták.

Megfigyelhető, hogy míg a magyar szabályozás csak a részvényhez kapcsolódó jogok hátrányos módosítása esetén írja elő az érintett részvényesek hozzájárulását, addig a román szabályozás mind a részvényhez kapcsolódó jogok, mind pedig a kötelezettségek módosítás kapcsán megköveteli azt. Amennyiben valamely módosítást az adott részvényfajta-hoz tartozó részvényesek saját speciális közgyűlésükön kezdeményeznek, az ott elfogadott határozatot az rt. rendes vagy rendkívüli közgyűlése is jóvá kell hagyja, tekintettel a speciális közgyűlések alárendelt szerepére.⁵⁶

Irodalom

- BODOR, M. 2014. In: Osztovits, A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*, Budapest.
- BODOR, M. Zs.–KODAY, Zs.–RÓZSA, É. 2007. *Kommentár a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvényhez*, Budapest.
- CĂPĂȚÎNĂ, O. 1991. *Instituții ale noului drept comercial. Societățile comerciale*, București.
- CĂRPENARU, St. D.–PIPEREA, Gh.–DAVID, S. 2014. *Legea societăților – Comențariu pe articole, Ediția V*. București.

54 Cucu–Gavriș–Bădoiu–Haraga 2007. 184–185.

55 Săuleanu 2008. 186.

56 Săuleanu 2008. 186.; Veress 2008. 229–230.

- CUCU, C.–GAVRIȘ, M.V.–BĂDOIU, C.B.–HARAGA, C. 2007. *Legea societăților comerciale nr. 31/1990 – repere bibliografice, practică judiciară, decizii ale Curții Constituționale, adnotări*. București.
- DRAGOȘ, C. 2014. *Regimul juridic al societăților de investiții*. București.
- DUȚESCU, C. 2010. *Drepturile acționarilor*. București.
- GÁL, J. 2013. A részvénytársasági szabályok változásai a Ptk.-ban. *Gazdaság és Jog* 7–8.
- GÁL, J. 2016. In: Petrik, F. (szerk.): *Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest.
- KISFALUDI, A.–SZABÓ, M. (szerk.) 2008. *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*. Budapest.
- KISFALUDI, A. 2014. In: Gárdos, P.–Vékás, L. (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1. kötet*, Budapest.
- NOCHTA, T. 2014. In: Osztovits, A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest.
- PAPP, T. 2014. In: Osztovits, A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest.
- POPA, C. 2003. Obligația legală de abținere de la deliberări în cazul în care există un interes contrar aceluia al societății și sancțiunea aplicabilă. *Revista de Drept Comercial* 5.
- SĂULEANU, L. 2008. *Societățile comerciale. Adunările generale ale acționarilor*. București.
- SCHIAU, I.–PRESCURE, T. 2009. *Legea societăților comerciale nr. 31/1990. Analize și comentarii pe articole*. București.
- STÂRC-MECLEJEAN, F. 2011. *Votul asociaților în societățile comerciale*. București.
- VALENTIN, M. 2003. Suspendarea dreptului de vot în cazul acțiunilor neplătite. *Revista de Drept Comercial* 2.
- VÉKÁS, L. 2018. *A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban*. Magyar Jog 7–8.
- VERESS, E. (szerk.) 2018. *Magánjogi alaptan*. Kolozsvár.
- VERESS, E. 2008. Megjegyzések a részvénytársaságok közgyűléseinek szabályozásához. In: VERESS, E. (szerk.): *Animus in consulendo liber. Sîpos István emlékkötet*. Budapest–Pécs.
- VERESS, E. 2018. *A részvény mint értékpapír*. Kolozsvár.
- VEZEKÉNYI, U. 2014. In: Osztovits, A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest.

A vezető tisztségviselő társasággal szembeni polgári jogi felelőssége az aktuális román szabályozás tükrében *

Pál Előd

egyetemi tanársegéd, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak
doktorandusz, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
E-mail: elod.pal@gmail.com

Összefoglalás. Jelen tanulmány a vezető tisztségviselők polgári felelősségét vizsgálja a társaságok iránt, melyek képviselőre hivatottak, illetve az e területet szabályozó elméleti struktúrát a romániai társasági jogban. Leírásra kerülnek azok a gyakorlati következmények, amelyek a jogi szakirodalomban az említett struktúra vitatott kérdéseire válaszul felvetett megoldások alkalmazásából erednek. Részletekbe menően megvizsgáljuk e szerződéses jogviszony jogi természetét a jogelméletben kifejtett különböző álláspontok szemszögéből, és arra a megállapításra jutunk, hogy e jogviszony kettős természetű, egyszerre kontraktuális és törvényi jellegű, kihatva az alkalmazandó felelősségi normákra. Megállapítjuk, hogy a vezető tisztségviselő felelőssége a társaság iránt vétkességen legfőképpen azokban az esetekben alapul, amikor a felelősség nem kontraktuális természetű. A szerződésszegés esetén főszabály szerint vétkesség nem szükséges. Megvizsgáljuk a jogszabályi standardokat, melyek a vezető tisztségviselők felelősségre vonásának feltételeire vonatkoznak, és arra a következtetésre jutunk, hogy a romániai jogszabályok e kérdéskörben tökéletlenek és nem állnak teljes összhangban.

Kulcsszavak: ügyvezetők társasági jogi felelőssége, megbízási szerződésen alapuló felelősség, romániai társasági jog, a társasági tulajdonosok és ügyvezetők viszonya, ügyvezetői felelősség.

Abstract. The Civil Law Liability of Company Chief Officers Towards the Company According to Current Romanian Law. The present study examines the theoretical framework in Romanian law for the rules governing civil liability of chief company officers towards the company which they are meant to represent. We provide a description of the practical implications of the different solutions offered up by legal literature to the more contentious issues regarding this framework. We establish that the Romanian legislator does not elaborate on the nature of the chief officer's legal relationship with the company other

* Jelen munkát a Collegium Talentum 2018. évi programja támogatta, amiért a szerző ezennel köszönetét fejezi ki.

than stating that this is based on the contractual rules of mandate. We examine in detail the nature of this contractual relationship from the perspective of varied stances expressed in the literature and conclude that this relationship in fact presents a dual nature, both contractual and legal, with effects in the field of applicable rules of liability. We establish that the liability of the chief officer towards the company is based on fault mainly in cases when it is not contractual in nature. In the case of liability for breach of contract as a rule no fault is required. We examine the legal standards imposed on the conditions for liability of chief company officers and go on to conclude that the Romanian norms are imperfect and incoherent in regulating the matter.

Keywords: company law liability of chief officers, liability based on contract of mandate, Romanian company law, relationship of company owners and executives, CEO liability.

1. Bevezetés

Az általunk jelen tanulmány tárgyaként választott téma aktualitását az elmúlt években a magánjogi rendszerek nagy horderejű törvényeinek gyökeres változása adja, tudniillik Romániában 2011. október 1-jén lépett hatályba az (akkor még új) Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény (Rptk.).

Romániában az Rptk. hatálybalépése egy közel százötven éves joghagyomány lezárását jelentette. Mindaddig ugyanis a román magánjogi rendszer dualista szerkezetű volt. Az új, monista szemléletmódon alapuló magánjogi rendszerben az Rptk. szabályai a korábbiakhoz képest sokkal közvetlenebb módon érintik a vállalatok jogát, a társasági jogot (valamint más gazdálkodó szervezetek szabályozását is). Lényegében kijelenthető, hogy az Rptk. a vállalatok anyajogává vált. Az Rptk. anyajogi minősége viszont nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az amúgy egységes és alapvetően koherens polgári jogi normaanyag mellé – azt kiegészítve – más speciális társadalmi viszonyrendszerre koncentrált jogi szabályozás is létezzen. Ezért van az, hogy a gazdasági társaságok szabályozása a mai napig külön szabályozás révén, elsősorban a Társaságokról szóló 1990. évi 31. törvény (Társasági törvény, a továbbiakban: Tt.) által valósul meg.

Jelen munka e körülmények figyelembevételével igyekszik megvizsgálni a román társasági jogi szabályozásából eredő, de főként a polgári jog normáin alapuló vezető tisztségviselők felelősségét. Itt kizárólag a vezető tisztségviselő *belső*, azaz társasággal szemben fennálló felelősségével foglalkozom. Hangsúlyoznunk kell azonban: egyes tényállások esetében elengedhetetlen a vezető tisztségviselő harmadik személyekkel szembeni felelősségéről is szót ejtenünk. A felelősségi kérdések előtt meg kell határozni a felelősség alanyainak körét, valamint azt, hogy ezek milyen típusú jogviszony keretén belül kapcsolódnak a társasághoz.

2. A vezető tisztségviselő fogalma

A Tt. semmilyen jogi definíciót nem tartalmaz a vezető tisztségviselő fogalmára vonatkozóan, egyszerűen csak akként rendelkezik, hogy a vezető tisztségviselők kötelezettségeire és felelősségére a *megbízás szabályai* irányadók.¹ Ebből máris az a következtetés látszik levonhatónak, hogy a vezető tisztségviselő a társaság *egyszerű megbízottja*, vagyis az, hogy a vezető tisztségviselő fogalma a társaság – bizonyos különös normák betartásával kijelölt – megbízottját jelöli. Tételesen használja viszont az említett jogszabály a *szervek (organe)* kifejezést akkor, amikor leszögezi, hogy harmadik személyekkel szemben a társaságot szerveinek ügyletei kötik, még akkor is, ha ezen ügyletek a társaság tevékenységi körének tárgyán túllépnek.² Ezen kívül a Tt. használja az *alapszabályi/statutárius szervek (organe statutare)* kifejezést is, amikor akként rendelkezik, hogy harmadik személyekkel szemben érvényesíthetetlen az az alapító okirati záradék vagy a társaság *statutárius szervei* által hozott határozat, amely a vezető tisztségviselők hatáskörét harmadik személyekkel szemben korlátozza.³

Ha viszont a Tt. említett rendelkezéseit összevetjük az Rptk. rendelkezéseivel, teljesen más képet kapunk. Az Rptk. jogi személyekre vonatkozó fejezete ugyanis a jogi személy szerveiről (*organe*),⁴ ügyvezető szerveiről (*organe de administrare*),⁵ illetve több helyen vezető és ügyvezető szerveiről (*organe de conducere și administrare*)⁶ beszél. Következésképpen a vezető tisztségviselő az Rptk. szerint nem csupán megbízottja a jogi személynek, társaságnak, hanem nélkülözhetetlen *szervezeti egysége*, szerve, amelytől a jogi személy cselekvőképessége függ, vagyis amelynek révén a jogi személy gyakorolja jogait és teljesíti kötelezettségeit.⁷ Az Rptk. rendelkezései szerint ügyvezető szervnek minősülnek azok a természetes vagy jogi személyek, akiket a törvény, alapító okirat vagy az alapszabály kijelöl, hogy harmadik személyekkel szemben, egyénileg vagy közösen, a jogi személy nevében és érdekében eljárjanak.⁸ Látható tehát, hogy a vezető tisztségviselő fogalma megegyezik – legalábbis kifelé – az ügyvezető szerv fogalmával, annak szinonimája. Mivel az Rptk. e rendelkezése a jogi személyekre mint általános kategóriára vonatkozik, továbbá

1 Veress 2014. 467.

2 Tt. 72. cikk.

3 Tt. 55. cikk (1) bek.

4 Tt. 55. cikk (2) bek.

5 Rptk. 119. cikk. Megjegyzendő, hogy a szakirodalmi álláspont szerint az Rptk. szerinti *szervek* kifejezés jelentése eltér az 1954. évi 31. törvényerejű rendeletben használt *szervek* kifejezés jelentésétől. Míg az 1954. évi 31. törvényerejű rendelet alkalmazásában a szerv kifejezés a jogi személy akaratának külvilág felé való kifejezésével megbízott természetes személyt jelölte, addig az Rptk. rendszerében a szerv, szervek főnév a jogi személy egyik funkcionális és szervezeti elemét jelöli. Vö. Baias–Chelaru–Constantionovi–Macovei 2012. 200. Vö. Bodu 2014. 172.

6 Rptk. 209. cikk.

7 Rptk. 203. cikk, 212. cikk (1), 216. cikk (1) bek., 220. cikk (1), (3) bek.

8 Vö. Rptk. 187. cikk, 209. cikk (2) bek.

mivel az említett rendelkezés hallgat afelől, hogy vezető tisztségviselői minőséggel mely személyi kör ruházható fel, adódik a kérdés: ez azt jelenti, hogy a gazdasági társaságok esetében ügyvezetőket csak a társasági tagok vagy a részvényesek köréből lehet kijelölni, vagy bárki – akár a társaságtól idegen személy is – kaphat társasági ügyvezetői megbízást? A választ a kérdésre a Tt. sem tisztázza. A társasági törvény ez irányba mutató egyedüli rendelkezése mindössze annyit ír elő, hogy aki alapító nem lehet, az vezető tisztségviselő sem lehet.⁹ Az Rptk. társasági szerződésre vonatkozó rendelkezéseiből viszont – amelyek egyébként a társaságok tárgykörében közös szabályokat képeznek¹⁰ – kiderül, hogy vezető tisztségviselői minőséggel tulajdonképpen bárki felruházható.¹¹ Következésképpen a vezető tisztségviselő fogalma alá esik az e minőséggel felruházott társasági tag vagy részvényes, harmadik természetes és/vagy jogi személy, de még a külföldi állampolgár is, amennyiben nem áll fenn valamilyen összeférhetetlenségi ok. A fogalommagyarázat további elmélyítésével e ponton megállunk, mivel társasági formánként olyan új elemekkel bővül a vezető tisztségviselő fogalma, amelyeknek az – egyrészt – alaposabb, fogalomközpontú vizsgálata szétfeszítené a jelen tanulmány kereteit, másrészt pedig annak további részeiben szó esik majd róluk.

3. A vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony jogi természete

A román jogi szakirodalomban az idők során több különböző, a vezető tisztségviselő társaságon belüli jogállásáról szóló felfogás alakult ki.

a) A *klasszikus kereskedelmi jogi felfogás* szerint (19. század vége – 20. század első fele) a vezető tisztségviselő és a társaság között fennálló jogviszony *egyszerű polgári jogi megbízásnak* minősült.¹² Ezt a megközelítést a korabeli Kereskedelmi törvénykönyv (*Codul Comercial 1887*) 122. és 123. cikkeire alapozták, amelyek egyrészt akként rendelkeztek, hogy a részvénytársaság ügyvezetését egy vagy több ideiglenes és visszavonható ügyvezető lássa el, másrészt pedig a felelősség körében előírta, hogy az ügyvezetők megbízásuk teljesítéséért tartoznak felelősséggel.¹³

9 Rptk. 209. cikk (2) bek.

10 Tt. 73¹. cikk. A rendelkezés visszaul a Tt. 6. cikkének (2) bekezdésére, amely a következőket írja elő: nem lehetnek alapítók azok a személyek, akik a törvény értelmében cselekvőképtelenek, vagy akiket bizalom semmibevétele révén elkövetett vagyon elleni bűncselekmények, korrupciós bűncselekmények, sikkasztás, okirathamisítás, adócsalás, a pénzmosás megelőzéséről és szankcionálásáról, valamint a terrorizmus finanszírozása megelőzése és leküzdése érdekében eszközölt intézkedésekről szóló 2002. évi 656. törvényben foglalt bűncselekmények, vagy a társasági törvényben foglalt bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek.

11 Rptk. 1881. cikk (1) bek.

12 Rptk. 1913. cikk (2) bek.

13 Cárpenaru 2014. 217.

Az elmélet abból indult ki, hogy a társaság mint jogi személyiséggel rendelkező önálló – mégis fiktív – jogalany (e ponton a jogi személyiségre vonatkozó fikciós elméletekhez jutunk vissza) csak akkor tud harmadik személyekkel jogi természetű kapcsolatot teremteni, ha megbízóként viselkedik, s így egyes ügyköröket (mint pl. üzletvezetés vagy képviselet) megbízottakra ruház át. Ez ellen az ún. *kontraktualista koncepció* ellen felhozott jelenlegi kritikák középpontjában az áll, hogy az elmélet nem ad választ például arra a kérdésre, hogy az ügyvezető mint megbízott kit képvisel: a társaság tagjait/részvényeseit – akiktől végül is a hatáskörét nyeri –, vagy magát a társaságot, amelynek nevében és érdekében harmadik személyek viszonylatában eljár? Az elmélet továbbá megválaszolatlanul hagyta azt a kérdést is, hogy az ügyvezető által, tevékenysége során harmadik személyek ellen elkövetett deliktum (valamint az így okozott kár) esetében maga a társaság – a más cselekedetéért való (objektív modellű) felelősség alapján – mint megbízó (*comitent*)¹⁴ hivatott-e helytállni? Ellenkező esetben az ügyvezető személyes (szubjektív), közvetlen felelőssége kizárólagosan érvényesül-e a saját cselekményért tartozott deliktuális felelősség, mint az Rptk. által előírt főszabály alapján?¹⁵

b) A másik sok vitát kiváltó elgondolás a *törvényes képviselet elmélete* volt. Az elmélet azon az előfeltevésen alapult, hogy a vezető tisztségviselő – hatáskörében eljárva – nem rendelkezik saját akarattal, hanem csak a társasági akaratot nyilvánítja ki, ami általában a tagok/részvényesek többségének az akaratával egyenértékű. Az elmélet másik fontos tétele a társaság szervezeti jellegével volt összefüggésben (az ún. *organicista* tan), amely a vezető tisztségviselőt olyan társasági szervként, annak egyik szerves alkotóelemeként értelmezte, amely törvény alapján jár el.¹⁶ Az elméletet kritizálók egyrészt azt kifogásolják, hogy a törvényes képviselet nem domborítja ki a társaság és ügyvezető közötti jogviszony természetét, másrészt pedig azt, hogy a vezető tisztségviselő nem lehet társasági szerv, mivel nem minden esetben járul hozzá a társasági akarat kialakításához (például amikor nem társasági tag, illetve részvényes).¹⁷

c) Egy harmadik megközelítés szerint a vezető tisztségviselői funkció permanens és visszerthes jellegéből kell kiindulni, ezért a *társaság és ügyvezető közötti jogviszony egyszerű munkaviszony*. Az elmélet kritikusa azt rótták fel, hogy a munkaszerződés munkavállalói oldala – jellegénél fogva – túlnyomórészt valamilyen anyagi, esetleg szellemi munka elvégzésére (*acte materiale*) irányul, míg a megbízási jogviszony inkább jogügyletek megkötését feltételezi.¹⁸

14 Georgescu 2002. 391.

15 A román *mandant* és *comitent* főnevek magyarul *megbízót* jelentenek. A két kifejezés közötti jogi különbség az, hogy a *mandant* megbízási szerződéses jogviszonyban jelent megbízót, míg a *comitent* a deliktuális felelősségből eredő jogviszonyok körében felmerülő tágabb értelmű megbízónak minősül. Ezek ellentétei a *mandatar* és *prepus* főnevek, amelyek magyarul *megbízottat* jelentenek.

16 Todică 2011. 185.

17 Todică 2011. 186–187.

18 Cărpenaru 2014. 217.

d) A román jogirodalomban e tárgykörben olyan vélemény is megjelent, amely szerint a vezető tisztségviselő *valamilyen atípusos magánjogi tisztség (functie/oficiu de drept privat)* letéteményese, amely tisztséggel együtt járó kötelezettségek elsősorban és túlnyomórészt törvény által vannak rögzítve, és csak másodsorban a társaság alapítói által, a társasági szerződésben. Ezt a megközelítést a szakirodalom legnagyobb része azzal az indokkal vetette el, hogy tompítja, „felhígítja” a tagok, részvényesek akaratának szerepét.¹⁹

A bemutatott – inkább – elméleti jellegű, de a gyakorlatra is nagy hatást gyakorló viták már a II. világháború végétől tartanak,²⁰ és az Rptk. hatálybalépésével új, még hangsúlyosabb lendületet kaptak.

Az aktuális jogszabályi környezetben a probléma vizsgálatának kiindulópontját – a különös norma elsődlegességének elve alapján (*lex specialis derogat lex generalis non derogat*) – a Tt. 72. cikke képezi, amelynek első fordulata a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszonyt a megbízásra vonatkozó rendelkezésekre alapítja azzal, hogy az ügyvezető kötelezettségeinek és felelősségeinek vonatkozásában a megbízás szabályait rendeli alkalmazni. A Tt. más szabályai is az ügyvető jogállásának kontraktuális, megbízáson alapuló jellegét erősítik.²¹

Hasonlóan a Tt. rendelkezéseihez, az Rptk. szabályai is az ügyvezető jogállásának szerződéses jellegét tükrözik. A már hivatkozott 209. cikk (3) bekezdése akként rendelkezik, hogy „a jogi személy és ügyvezető szerveit alkotók közötti viszonyokat analóg módon a megbízásra vonatkozó rendelkezések szabályozzák, ha a törvény, az alapító okirat vagy az alapszabály másként nem rendelkezett”. Látható tehát, hogy a vezető tisztségviselő társasággal szembeni jogállásának tárgykörében *a jelenlegi jogszabályi környezetet a kontraktualista elmélet dominálja*.²²

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az ügyvezető jogállásának *szerződéses jellege csupán a társasággal szemben érvényesül*, mivel a társaság harmadik személyekkel szemben az ügyvezető szerv által nyilvánul meg. Ez más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a társaság és a külvilág közti hidat, folyosót az ügyvezető szerv – mint a törvény által e célra kijelölt szervezeti egység – teremti meg. Ily módon azt lehet mondani, hogy a vezető tisztségviselő a külvilág számára a társaság törvényes képviselőjeként jelenik meg.

19 Cărpenaru 2014. 217. A megbízási és munkaszerződés egymástól való elhatárolásáról lásd Stănciulescu–Nemeş 2013. 260–262.; Dincă 202–203. A munkaszerződés romániai szabályozásáról lásd Vallasek 2017. 23–70.

20 Georgescu 2002. 398.; Cărpenaru 2014. 218.

21 A vitát 1940-ben jogalkotási közbeavatkozással egyszer – a részvénytársaságok és betéti részvénytársaságok működéséről szóló 1940. évi 701. törvénnyel – már eldöntötték. Az említett jogszabály 12. cikkének (2) bekezdése kimondta, hogy a vezető tisztségviselő/igazgatótanácsi tag felelőssége szerződéses felelősség. A törvényt 1945. február 2-án módosították, amelynek hatására a 12. cikk (2) bekezdésének szövege, s így tartalma is megváltozott. A módosítás a vitát újraélesztette. Lásd Georgescu 2002. 433–436.

22 Vö. Tt. 132. cikk (4) bek., 137¹. cikk (3)–(4), 152. cikk (2) bek. Lásd még Angheni 2013. 131.

Idáig tehát az derül ki, hogy a vezető tisztségviselő és a társaság közötti jogviszony természete kettős: befele kontraktuális, kifele törvényen alapuló.

A Tt. 72. cikkének második fordulata azt írja elő, hogy az ügyvezető kötelezettségeinek és felelősségének tekintetében a társasági törvény szabályait is alkalmazni kell. A hivatkozott rendelkezés azonban nem tér ki arra, hogy a törvényi előírások alkalmazására milyen körülmények között kell hogy sor kerüljön. Ezért a problémakör további árnyalásra szorul.

A Tt. 72. cikkének előírásából tehát két következtetés vontható le: egyrészt az, hogy a vezető tisztségviselő kötelezettségei és felelőssége a megbízási szerződésben rögzítendő, másrészt pedig az, hogy az említett kötelezettségek és felelősség tekintetében a Tt. szabályai is alkalmazandók. Így e körülményből következően és arra való hivatkozással, hogy a közrend e sajátos jogviszony bizonyos aspektusai tekintetében kogenciát kíván, a szakirodalomban az a – szinte teljesen egyöntetű – álláspont alakult ki, hogy a vezető tisztségviselőt társasághoz kapcsoló megbízási jogviszony kettős természetű, vagyis a jogviszonyban megjelenő kötelezettségek egyaránt fakadhatnak szerződésből és törvényből.²³

A Tt. 72. cikkéből továbbá az sem derül ki, hogy az ügyvezető és a társaság között fennálló megbízási jogviszony magában foglalja-e a képviseleti jogot vagy sem. E kérdés szintén szakmai vitákat eredményezett. A szakirodalomban ugyanis megjelent olyan nézet is, miszerint a képviseleti jogot nélkülöző ügyvezetői-megbízási jogviszony tulajdonképpen bizományi jogviszony, amelynek keretén belül a „bizományos”, vagyis az ügyvezető saját nevében, de a társaság érdekében jár el.²⁴ Ez az álláspont teljes mértékben elutasításra kerül. A többségi álláspont abba az irányba toldott, hogy az ügyvezető és társaság között fennálló megbízási jogviszony vitathatatlan, ezért irreleváns, hogy az ügyvezetőt külön képviseleti joggal felruházták-e, vagy hatásköre csak a társaság ügyeinek társaságon belüli vitelére (vagyis az üzletvezetésre) korlátozódik.²⁵ Ez a nézet a megbízási azon általános jellemvonására támaszkodik, miszerint a képviseleti jog a megbízásnak nem lényegi eleme, hanem csak természete, kiegészítője.²⁶

23 Todică 2011. 204.

24 Vö. Cărpenaru–Pîperea–David 2014. 255.; Cărpenaru 2014. 218.; Todică 2011. 208. Ezzel ellentétben álláspontért lásd Bodu 2017. 298. Megjegyzendő, hogy az említett szerző az ügyvezetői jogviszony kettős természetét nem kifejezett módon utasítja el, hanem az általános polgári jogi megbízási szerződés és az általa ügyvezetői szerződésnek (*contract de administrație*) nevezett szerződések összehasonlításakor tesz erre utalást azzal a megállapítással, hogy a törvényből eredő kötelezettségek az ügyvezető és társaság közötti szerződés természetén nem változtatnak, hanem csak jellegzetességeit építik. Másrésztől viszont ő is elismeri, hogy az ügyvezetői jogállás egyes aspektusait a törvénynek kell szabályoznia.

25 Vö. Roșu 2002. 86–90. Ezt az álláspontot a szakirodalom teljes mértékben elvetette. Álláspontom szerint az ügyvezető bizományosként megítélése teljes mértékben lerontaná az amúgy is meglehetősen nehezen meghatározható álképviselő fogalmát, s így számos, főként fizetésképtelenségi vagy csődeljárásban folyó kárfelelősségi jogvita kimenetelét befolyásolná.

26 Angheni 2013. 131.

A fentiekből kiderül tehát, hogy a vezető tisztségviselő és társaság közötti belső jogviszony kettős természetű, amelyben kötelezettségek szerződésből és törvényből egyaránt keletkezhetnek.

Az ügyvezető–társaság közötti viszonyrendszer egy másik rendkívül fontos problémakörét az a kérdés képezi, hogy lehet-e a vezető tisztségviselőnek munkavállalói minősége is egyben? A tárgykörben nincs általános szabályozás, társasági formánként eltérések mutatkoznak.

a) A *tőkeegyesítő társaságok* (részvénytársaság, betéti részvénytársaság) esetében a Tt. egyértelműen és minden kétséget kizáróan megtiltja, hogy az igazgatók, igazgatótanácsi tagok és felügyelőbizottsági tagok e minőségükkel párhuzamosan munkavállalói minőséggel is rendelkezzenek.²⁷ Ezen túlmenően a Tt. azt is előírja, hogy amennyiben valamely vezető tisztségviselő kinevezésére/megbízására a munkavállalók köréből kerül sor, annak munkaviszonya a megbízás idejére *ope legis* felfüggesztésre kerül.²⁸

b) Más a helyzet viszont a *személyegyesítő társaságoknál* és a *korlátolt felelősségű társaságoknál*. Utóbbi esetében a törvény közvetett módon engedi meg a vezető tisztségviselői és munkavállalói minőségek kumulálását azzal, hogy a 197. cikk (4) bekezdésében kimondja, hogy a részvénytársaságok ügyvezetésére vonatkozó szabályok a korlátolt felelősségű társaság esetében nem alkalmazhatók. Következésképpen a korlátolt felelősségű társaságok vezető tisztségviselői alkalmazotti/munkavállalói minőséggel is rendelkezhetnek.²⁹ A személyegyesítő társaságok esetében semmilyen erre irányuló rendelkezés nincs, így bárminemű tiltás hiányában az ügyvezetők munkaviszonyban is állhatnak.³⁰

4. A vezető tisztségviselő felelőssége

Amint az előző szakaszból kiderült, az ügyvezető és társaság közötti megbízási jogviszony kettős (vegyes) természetű, ami azt jelenti, hogy tartalmát elsődlegesen szerződés állapítja meg, de amelybe *ex lege* törvényben előírt kötelezettségek is beágyazódhatnak/beágyazódnak. Ebből következően a román szakirodalom legnagyobb része arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felelősség természetének megállapításakor *az egyedüli szempont, amit vizsgálni kell, az a kötelezettség forrása*. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy amennyiben egy szerződésben (ez alatt főként társasági szerződést, alapító okiratot, alapszabályt és közgyűlési határozatot kell érteni) előírt kötelezettség megszegésére kerül sor, a vétkes vezető tisztségviselő a szerződéses károkozás szabályai szerint vonható felelősségre.

27 Vö. Dincă 2013. 226.; Cărpenaru–Piperea–David 2014. 266.; Todică 2011 214–215.

28 Vö. Tt. 137¹. (3) bek., 152. cikk (1) bek., 153². cikk (6) bek., 158⁸. cikk (1) bek.

29 Tt. 137¹. (3) bek.

30 Vö. Cărpenaru–Piperea–David 2014. 492.; Bodu 2017. 243–244. Noca 2012.

Ha viszont valamely törvényben előírt kötelezettség megszegésére kerül sor, a felelősségre vonás a deliktuális felelősség kritériumainak megfelelően történik.³¹

E megközelítéssel kapcsolatban viszont az a kérdés merült fel, hogy mi történik akkor, ha egy törvényi előírásból származó kötelezettséget szerződésbe foglalnak? A kérdés ilyen esetben ugyanis az, hogy a szerződésbe foglalt, de amúgy törvényből eredő kötelezettség szerződéses kötelezettséggé változik-e vagy sem? A szakirodalmi álláspont e körben az, hogy a szerződésbe foglalt, de törvényből eredő kötelezettség jogi természetete megváltozik, így az ilyen kötelezettségszegés miatti felelősséget a kontraktuális felelősség szabályai szerint kell megállapítani.³²

A felelősség jogi természetének főként bizonyítási szempontból van nagy jelentősége, ugyanis a kontraktuális felelősség rendszerében a vezető tisztségviselő (mint adós/kötelezett) jogellenes cselekedete (*fapta illicită*) és vétkessége (*vinovăția/culpa*) – a felelősség megállapíthatóságának többi feltételétől eltérően – állhat törvényi vélelem alatt is. Ezzel szemben a deliktuális felelősség feltételrendszere megköveteli a kárt elszenvedettől, hogy a polgári jogi felelősség összes alkotóelemét bizonyítsa.

Ahhoz, hogy ezt a problematikát vizsgáljuk, szükséges röviden áttekinteni a szerződéses felelősség megállapíthatóságának feltételrendszerét.

Kontraktuális felelősségről beszélünk – csakúgy, mint a deliktuális felelősség esetében –, ha négy feltétel egyidejűleg teljesül. Ezek a következők: a) jogellenes cselekedet, ami a szerződéses kötelezések tág értelemben vett nem teljesítését jelenti; b) kárnak kell bekövetkeznie a hitelező/jogosult vagyonában; c) oksági összefüggésnek kell fennállnia a kötelezett jogellenes cselekedete, illetve a kár bekövetkezése között; d) a kötelezett jogellenes cselekedete vétkes (azaz felróható) kell hogy legyen. A felsorolt feltételek közül, a jelen tanulmány szempontjából csak a *jogellenes cselekedetet*, illetve a *vétkességet* szükséges röviden tárgyalni, ugyanis – amint látni fogjuk – az első bizonyításából a második vélelmezett jellege következhet.

A *jogellenes cselekedet* minden esetben egy érvényesen megkötött szerződésből³³ származó kötelezettség nem teljesítését jelenti. Általánosabb megfogalmazásban szerződésszegésről vagy a szerződés nem teljesítéséről beszélünk. A nem teljesítés kétféleképpen értelmezhető. Tág értelemben a kötelelem nem teljesítését, nem megfelelő teljesítését és késedelmes teljesítését egyaránt jelentheti. Szűk értelemben azonban a nem teljesítés a szó szoros értelmében vett nem teljesítésre korlátozódik.³⁴

31 Schiau–Prescure 2009. 214.; Cărpenaru–Piperea–David 2014. 256.; Georgescu 2002. 433.; Todică 2012. 27.

32 Todică 2012. 28.

33 Vezető tisztségviselő esetében ez tulajdonképpen az alapító okiratba/alapszabályba foglalt megbízási szerződést jelenti.

34 Pop–Popa–Vidu 2012. 241–242.

Ami a nem teljesítés bizonyítását illeti, figyelembe kell venni a kötelem tárgyának jellegét. A *dare* vagy a *non facere* típusú kötelmek tekintetében a bizonyítás nem okoz gondot. Ennél bonyolultabb azonban a *facere* típusú kötelmek esetében történő bizonyítás. Ezeknél azt kell megvizsgálni, hogy *eredménykötelemről* vagy *gondossági kötelemről* van-e szó.³⁵ Amennyiben eredménykötelemről van szó, úgy a nem teljesítés tényének bizonyítása indirekt módon történik annak demonstrálásával, hogy a kötelezett (vezető tisztségviselő) által vállalt eredmény nem valósult meg. A gondossági kötelem esetében a bizonyítás nehezebb, ugyanis ebben az esetben a hitelezőnek (társaságnak) vagy azt kell bizonyítania, hogy a vezető tisztségviselő egyáltalán nem cselekedett, vagy azt, hogy nem tett meg minden tőle telhetőt, illetve a vállalt cél elérése érdekében felhasznált eszközök nem voltak elégségesek vagy megfelelőek, így ebből kifolyólag a kitűzött eredmény nem valósult meg.³⁶

A *vétkességre* vonatkozólag az a fő kérdés, hogy szükség van-e ennek külön bizonyítására. E tekintetben is – csakúgy, mint a nem teljesítés bizonyításánál – a kötelem tárgyának jellegét kell figyelembe venni. *Eredménykötelmek* esetében a kötelezett vétkességét vélelmezik. Következésképpen, amint a hitelező/jogosult (társaság) bebizonyította, hogy a kívánt eredmény nem valósult meg, a kötelezett vétkességére vonatkozó (megdönthető) vélelem automatikusan életre kel. *Gondossági kötelmek* esetében azonban a hitelezőnek bizonyítania kell a kötelezett vétkességét. Mivel ez esetben a kötelezett csak arra vállal kötelezettséget, hogy minden tőle telhetőt megtesz a kívánt célt elérése érdekében, a cél el nem érése önmagában nem elég a kötelezett kárfelelősségének megállapításához. Ezért a hitelezőnek azt kell bizonyítania, hogy a kötelezett nem tett meg minden tőle telhetőt a cél elérése érdekében.³⁷

Látható tehát, hogy eredménykötelmek esetében a vezető tisztségviselő vétkessége vélelmezett, így a társaságnak e felelősségi alkotóelemet nem kell bizonyítania, illetve a jogellenes cselekedet bizonyításához – ami a vétkességi vélelem aktiválódásának eredője – elég az eredmény elmaradását bizonyítani. A vezető tisztségviselő esetében ilyen lehet pl. egy közgyűlési határozat nem vagy nem megfelelő teljesítése, amennyiben a benne foglalt kötelem az eredménykötelmek kategóriájába sorolható.

A vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelőssége háromféle lehet: a) közvetlen (ha a kárt a társaságnak az ügyvezető okozza), b) közvetett (ha az ügyvezető harmadik személynek okozott kárt, amely a társasággal szemben keresetet indít).

35 E két típusú kötelem megkülönböztethetőségének megkönnyítése érdekében a román jogalkotó az Rptk. 1481. cikkének (3) bekezdésében néhány szempontot is meghatározott. A felsorolás nem taxatív, csak iránymutatás, mankójellege van. A szempontok részletesebb elemzését lásd: Baias–Chelaru–Constantionovici–Macovei 2012. 1662–1664.

36 Pop–Popa–Vidu 2012. 242.

37 Pop–Popa–Vidu 2012. 244.; Georgescu 2002. 436–437.; Baias–Chelaru–Constantionovici–Macovei 2012. 1662.

tott) és c) garanciális/mögöttes (ha az ügyvezető más személy cselekedetéért/ügyleteiért tartozik felelősséggel). Ez utóbbi felelősségi kategóriát, melynek vizsgálata a közvetett, objektív deliktuális felelősség tárgykörébe tartozik, jelen dolgozatban nem elemzem.

A társasággal szembeni közvetlen felelősség alapja – mint láttuk – tulajdonképpen egy vegyes természetű megbízási szerződés. Következésképpen a vezető tisztségviselő felelőssége *egyaránt lehet kontraktuális vagy deliktuális*. Ennek ellenére az utóbbi időben olyan álláspont is napvilágot látott, miszerint a vezető tisztségviselő felelősségének jogi természetéről szóló vita 2006–2007 óta jelentéktelen, mert az mindig kontraktuális. A szóban forgó szerző álláspontjának védelmében egy, a részvénytársaságok ügyvezetéséről szóló részben elhelyezett szabályra hivatkozik, amely a *jó ügyvezető* kritériumát (*critériul bunului administrator*) mint a felelősség zsinórmértékét rögzíti.³⁸ A szerző állítása szerint e kritérium bevezetésével minden, az ügyvezető felelősségével kapcsolatos értelmezési probléma elhárult. A szerző másik állítása szerint az ügyvezetőt minden esetben gondossági kötelelem terheli, ezért a bizonyítás terhe mindig a társaságon van.³⁹

*Álláspontunk szerint az említett megközelítés nem elfogadható azt figyelembe véve, hogy az említett szerző által hivatkozott törvényi rendelkezés szűken értelmezendő és így csak a részvénytársaságokra alkalmazandó.*⁴⁰ *Másrészt túlzó általánosításnak tűnik az, hogy az ügyvezetőt minden esetben gondossági kötelelem terheli, ugyanis maga a törvény állapít meg eredménykötelemeket, amelyeknek természete, ha a szerződésbe való beemeléssel meg is változik, lényege változatlan marad.* Ilyen eredménykötelelemnek minősül például a Tt. 73. cikkének (1) bekezdésében foglalt kötelezettség, amely a mérleg, valamint a nyereség-veszteségszámlák elkészítésére irányul. Eredménykötelelemnek minősül – véleményem szerint – a Tt. 70. cikkének (2) bekezdése által előírt kötelezettség is – miszerint az ügyvezetőnek minden közgyűlésen, igazgatósági és vezető szervi ülésen részt kell vennie –, hasonlóan a cégjegyzéshez használt aláírásmintának a Kereskedelmi jegyzékhivatalnál történő letételéhez. Megítélésem szerint e kötelezettségek mindegyike eredménykötelelem, ugyanis például a közgyűlésen/igazgatósági ülésen való részvétel esetén a törvény sehol nem tesz utalást arra, hogy az ügyvezetőnek milyen mértékben kell aktívnak lennie, csak annyit ír, hogy meg kell jelennie. A mérleg és nyereség-veszteségszámlák összeállítása esetében a Tt. nem tartalmaz tartalomra vonatkozó feltételeket, ezért mindössze azt kell figyelembe venni, hogy ezek összeállítása megtörtént-e vagy sem. Nyilvánvalóan az e kötelezettségeknek való meg nem felelés a súlyos vétség kategóriájába esik, ha csak erőhatalom vagy valami más előre nem látható és elháríthatatlan esemény be nem következik.

38 Tt. 144¹. cikk (1) bek.

39 Bodu 2015. 19.

40 Vö. Tt. 197. cikk (4) bek.

A vezető tisztségviselő felelőssége vétkességen alapszik. A vétkesség mértékének megállapításánál és megállapításának módjánál alapul vett feltételrendszer tekintetében a szakirodalomban konszenzus van.

A Tt. 144¹. cikkének (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy az igazgatótanács tagjai megbízásukat a jó ügyvezető gondossága és körültekintése szerint kötelesek teljesíteni. A szabályból tehát az tűnik ki, hogy az ügyvezető felelőssége objektív mérce szerint, az ügyvezető általános felkészültségétől és magatartásától függetlenül kerül megállapításra.⁴¹ A jó ügyvezető kritériuma tehát olyan absztrakt, tapasztalattal és specifikus tudással rendelkező emberi magatartási modellt jelöl, amely nem veszi figyelembe a személyes értékeket és adottságokat, amelyek szubjektív kritériumok.⁴² Következésképpen az ügyvezető a szerződés megszegése miatt nemcsak *súlyos vétkesség (culpa lata)* miatt felel, hanem már *enyhe vétkesség (culpa levis)* esetén is sikerrel felelősségre vonható.⁴³ Ez azonban nem azt jelenti, hogy az ügyvezetőnek – funkciója gyakorlása során – mindig maximális gondosságot és körültekintést kell tanúsítania, hanem azt, hogy az éppen aktuális körülményeknek megfelelő, olyan észszerű magatartást tanúsít(ott), amelyből nyilvánvalóan az derül ki, hogy a társaság érdekében járt/jár el, cselekszik/cselekedett.⁴⁴ A kontraktuális felelősség vétkességi rendszerétől eltérően a deliktuális felelősség rendszerében a károkozó magatartást tanúsító személy (ügyvezető) a vétkesség *legenyhébb fokáért (culpa levissima)* is sikeresen felelősségre vonható.⁴⁵

Korábban szó esett arról, hogy a részvénytársaság ügyvezetésére vonatkozó szabályok a többi társasági forma esetében nem alkalmazandók. Ettől eltérően a szakirodalomban az az elfogadott álláspont, hogy a jó ügyvezető kritériumrendszere minden társasági formára kiterjeszthető, mivel az Rptk. 1480. cikke bevezette a jó tulajdonos (*bonus pater familias*) általános felelősségi mércéjét, amely minden jogi személy ügyvezetőjének esetében irányadó. Az Rptk. 213. cikke úgy rendelkezik, hogy a jogi személy ügyvezető szerveinek tagjai a jogi személy érdekében a jó tulajdonost jellemző gondossággal és körültekintéssel kell hogy eljárjanak. A két kritériumrendszer egymás mellé állításából kiderül, hogy ezek különböző megnevezések alatt ugyanazt a fogalmat jelölik. Tovább erősíti e tételt az Rptk. 2018. cikkének (1) bekezdése is, amely a visszterhes megbízási szerződésben megbízottként eljáró fél felelősségét rendezi. Amennyiben azonban a megbízás ingyenes jellegű, a megbízott felelőssége kisebb. Ez utóbbi esetben a megbízott a saját ügyeiben általánosan tanúsított magatartásának megfelelően kell hogy eljárjon. Látható tehát, hogy a személyegyesítő

41 Bodu 2015. 25.

42 Todică 2011. 36.

43 Bodu 2014. 243–244.

44 Schiau–Prescure 2009. 418.

45 Pop–Popa–Vidu 2012. 451.

társaságok ügyvezetőinek felelősségi szintje a megbízási szerződés visszterhes vagy ingyenes jellegének függvényében változik.⁴⁶

Az ügyvezetők felelőssége lehet *egyetemleges* és *egyéni*.⁴⁷ Az Rptk. kötelmi jogi könyvének általános részében foglalt 1445. cikk a kötelezetti egyetemlegességet a kontraktuális felelősség körében nem vélelmezi. Az 1446. cikk azonban e főszabályhoz kivételt szab, amennyiben vállalati tevékenység gyakorlásában szerződött kötelezettségek adósairól (kötelezettjeiről) van szó. A deliktuális felelősség rendszerében az Rptk. 1382. cikke akként rendelkezik, hogy a kárt okozó cselekedetért felelős személyek egyetemlegesen felelnek a károsulttal szemben a kártalanítás tekintetében.

A társasági törvény konkrét kötelezettségek esetére írja elő az egyetemlegességet. Ilyen kötelezettségnek minősül a Tt. 71. cikkének (3) bekezdésében foglalt kötelezettség (ha az ügyvezető jogtalanul másra ruházza a képviseleti jogot), valamint a Tt. 73. cikkének (1) bekezdésében előírt kötelezettségek (befizetések valósága, a kifizetett osztalékok valósága, az előírt nyilvántartások megléte és azok helyessége, a törvény vagy alapító okirat által előírt kötelezettségek szigorú teljesítése). A részvénytársaságokra vonatkozó szabályok további előírásokat tartalmaznak az egyetemleges felelősség körében.⁴⁸

A Tt. 73. cikkének előírásaiból kifolyólag kérdésként merült fel, hogy az abban foglalt egyetemleges felelősségi alakzatok taxatív felsorolásáról van-e szó, vagy a felsorolásnak csak példálózó jellege van. A bírói gyakorlat és a szakirodalom egy része e körben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyvezetők felelősségének egyetemlegessége tekintetében az általános szabályokat kell alkalmazni, tehát egyetemleges felelősségről csak a törvényben előírt esetekben lehet szó.⁴⁹ Más szerzők azon az állásponton vannak, hogy az egyetemleges felelősségi alakzatok tételes felsorolása példák adására szolgál, amelyek mellett más alakzatok is szóba

46 Cărpenaru 2014. 224. E tekintetben azonban eltérő vélemények is vannak a szakirodalomban, amelyek különbséget tesznek a két objektív mérce (jó ügyvezető – jó tulajdonos) között és a személyegyestítő, illetve korlátolt felelősségű társaságok ügyvezetőinek felelősségét kevésbé szigorú vétkességi kritérium szerint ítélik meg. A megkülönböztetés indokául a személyegyestítő és korlátolt felelősségű társaságok alapvetően kisebb gazdasági volumenét hozzák fel. Vö. Bodu 2017. 988–990.

47 Piperea 2012. 129.

48 Vö. Tt. 144². cikk (4)–(5) bek. Az ügyvezetők felelősek a közvetlen elődjeik cselekedeteiért/ügyleteiért, amennyiben tudomásuk van valami rendellenességről, de azt nem jelentik a cenzoroknak vagy adott esetben a belső könyvvizsgálónak vagy könyvvizsgálóknak. A hivatkozott rendelkezés (5) bekezdése indirekt módon az igazgatósági tagok felelősségének egyetemlegességét mondja ki azzal, hogy mentesíti a felelősség alól azt az ügyvezetőt, aki az igazgatótanács valamely döntésével vagy mulasztásával szembeni ellenvetését az igazgatótanács döntéseit rögzítő jegyzőkönyvbe bejegyezte, és erről értesítette a cenzorokat, a belső könyvvizsgálókat vagy könyvvizsgálókat.

49 Vö. Legfelsőbb Bíróság 2763/2000. sz. döntésével. Idézi Cărpenaru–Piperea–David 2014. 257. Vö. Cărpenaru 2014. 226. Megjegyzendő, hogy 1991-től 2003-ig a mai Legfelső Semmítő- és Ítélszék (*Înalta Curte de Casație și Justiție*) megnevezés helyett a Legfelsőbb Bíróság (*Curtea Supremă de Justiție*) megnevezés volt alkalmazandó.

jöhetnek.⁵⁰ Van olyan vélemény is, amely szerint függetlenül attól, hogy az ügyvezetőknek együttesen kell-e eljárniuk vagy külön-külön, minden társasági forma esetében egyetemlegesen felelnek.⁵¹

Álláspontunk szerint hitelezővédelmi megfontolásból az egyetemleges ügyvezetői felelősség hatékonyabb jogi megoldás, amely erőteljes garanciát jelent a hitelezői érdekek tiszteletben tartására nézve. Úgy gondoljuk azonban, hogy a hatályos rendelkezések tükrében túlzók azok a nézetek, amelyek minden esetben az egyetemleges felelősséget hangoztatják. A Tt. szabályozási rendszeréből ugyanis az vezethető le, hogy az egyetemleges és egyéni felelősségi alakzatok között maga a törvény tesz különbséget (*ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*) az egyetemleges felelősségi alakzatok tételes felsorolásával, megjelölésével. Másrészt, mivel a Tt. az Rptk.-hoz képest szakjognak minősül, s rendelkezései így elsőbbséget élveznek (*specialia generalibus derogant*) és szűken értelmezendők, az Rptk. kötelezetti egyetemlegességre vonatkozó általános rendelkezései – az egyetemlegesség vélelmezésének tilalma miatt (1445. cikk) – csak akkor alkalmazhatók, ha a törvény vagy az alapító okirat az együttes ügyvezetéssel összefüggő (adott) kötelezettségek tekintetében ezt kifejezetten előírja. Az Rptk. 1446. cikke pedig – amely szerint a kötelezettek (adóók) közötti egyetemlegességet vélelmezni kell, ha olyan szerződéses kötelezettség vállalására kerül sor, amely vállalkozási tevékenység gyakorlásával áll összefüggésben – csak eltérő törvényi rendelkezés hiányában alkalmazható. Mint láttuk, a Tt. – ami szakjog az Rptk.-hoz képest – az egyetemleges és egyéni felelősség között különbséget tesz, amely különbségtétel véleményem szerint az Rptk. 1446. cikkében előírt törvényi eltérésnek minősül.⁵²

Az ügyvezetők a társasággal szembeni felelősségének másik jelentős kategóriáját azon esetek teszik ki, amelyekben a társaság – a vétkes ügyvezető helyett – harmadik személyeknek kártérítést fizetett. Ilyen esetben a társaságnak visszkérésere van az ügyvezetővel szemben.

E körben abból az alapállásból kell kiindulni, hogy a jogi személyt harmadik személyekkel szemben a jogi személy szerveinek ügyletei kötelezik.⁵³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezáltal e szervek (vagy ezek tagjai) mentesülnek a felelősség alól.⁵⁴ Az Rptk. 219. cikke akként rendelkezik, hogy a jogi személy által elkövetett törvényes vagy jogellenes cselekedetek csak akkor kötelezik magát a jogi személyt, ha a megbízott tisztség feladatkörével vagy céljával állnak összefüggésben. Az ilyen körülmények között elkövetett törvényes vagy törvénybe ütköző cselekedetekért az elkövetők egyetemlegesen felelnek mind a jogi személlyel szemben, mind a har-

50 Turcu–Botină 2013. 193.

51 Bodu 2017. 347.

52 Vő. Cărpenaru–Piperea–David 2014. 257. és 534.

53 Észre kell venni, hogy az Rptk. 119. cikke a „szervek” megnevezést használja, amiből nem derül ki – tekintve, hogy e mellett az „ügyvezető szerv”, valamint „vezető és ügyvezető szerv” kifejezések is jelen vannak –, hogy mely szervekről van szó.

54 Pop–Popa–Vidu 2012. 462.

madik személyekkel szemben. A rendelkezésből könnyedén levezethető, hogy a vezető tisztségviselő e tényállás alapján csak akkor vonható felelősségre, ha a károsult személy a deliktuális felelősség feltételei mellett azt is bizonyítja, hogy az elkövetői magatartás összefüggésben állt az odaítélt funkcióból eredő feladatkörrel vagy annak céljával. Ha e feltétel nem teljesül, a társaság nem vonható felelősségre.⁵⁵

A hivatkozott rendelkezésből továbbá az is kiderül, hogy két egyidejű jogviszonyról van szó: az egyik a társaság és a kárvallott harmadik személy közötti jogviszony, a másik pedig a jogi személy szerveinek tagjai és a károsult harmadik személy közötti jogviszony.⁵⁶ Következésképpen a károsult harmadik személynek opciós joga keletkezik annak tekintetében, hogy mely elkövetői körrel szemben érvényesíti kártérítési igényét. Három lehetőség áll fenn az elkövetők fizetőképességének függvényében a keresetindításra: a) a károsult perelheti a jogi személyt [az Rptk. 219. cikk (1) bek. alapján], b) perelheti a jogi személy szerveinek tagját (vagy tagjait, mely esetben egyetemlegesen felelnek) annak saját cselekedete miatt (az Rptk. 1357. cikke alapján), és c) perelheti a jogi személyt, valamint szerveinek tagját/tagjait egyszerre – amely esetben a felelősség a jogi személy és ügyvezető között egyetemleges – az Rptk. 219. cikk (2) alapján.⁵⁷ Fontos megjegyezni, hogy amennyiben a károsult személy a társasággal szemben indít keresetet, a társaság nem hivatkozhat – *a nemo auditur propriam turpitudinem allegans* jogelv alapján – a vezető tisztségviselő vétkeiségeire. Következésképpen a társaság egyedüli lehetősége a visszkereseti jogának a vezető tisztségviselővel szembeni gyakorlása.⁵⁸ Továbbá, az Rptk. ezen rendelkezései alapján a társaság visszkeresetének jogalapja a szerződéses felelősségre vonatkozó 1350. cikk.

A társasági törvény hasonló esetre szóló 55. cikkének rendelkezései az Rptk. szabályától némiképp eltérnek. A Tt. 55. cikke e körben akként rendelkezik, hogy a társaságot szervei kötelezik. Hitelezővédelmi megfontolásból e szabály a társaság felelősségét kitágítja abban az értelemben, hogy harmadik személlyel szemben a társaság még akkor is kötelezett marad, ha szerveinek tagjai az általuk kötött ügyletekkel túlléptek a társaság tevékenységének keretein és/vagy a megbízás keretein. Kivételt képez ez alól az az eset, ha a társaság bizonyítja, hogy a károsult harmadik személy tudta, vagy a körülményekből adódóan tudnia kellett volna, hogy a társaság tevékenységének kereteiből és/vagy a megbízás kereteiből a vezető tisztségviselők az ügyletkötéssel kilépnek.⁵⁹

A társaság visszkereseti jogának jogalapját illetően a szakirodalomban nincs konszenzus. A szerzők egy része a társaság visszkereseti jogának jogalapjaként az Rptk. 1384. cikkének előírásait tekintik, amely a más cselekedetéért való deliktuális felelősség körében a megbízott (*prepus*) által elkövetett jogellenes cselekmény-

55 Pop–Popa–Vidu 2012. 462.

56 Pop–Popa–Vidu 2012. 462.

57 Piperea 2012. 231.; Baias–Chelaru–Constantionovici–Macovei 2012. 249–250.; Todiciă 2012. 237.

58 Vö. Legfelsőbb Bíróság 2006/2008. sz. döntése, idézi Terzea 2014. 207.

59 Schiau 2009. 245.

ből eredő károk károsultnak történő megtérítése után nyújt lehetőséget a megbízónak (*comitent*) arra, hogy az elkövetőtől visszakövetelje a károsult harmadik személynek kifizetett kártérítési összeget.⁶⁰ Más szerzők viszont azon az állásponton vannak, hogy a társaság visszkereseti jogának alapját az Rptk. törvényen alapuló jogátruházást (*subrogatio, subrogație legală*) szabályozó 1596. cikkének c) pontja képezi. Eszerint automatikusan (*ope legis*) jogátruházás történik annak javára, aki másokkal együtt vagy másokért felel, és érdekelt a tartozás megszüntetésében. Ezen elképzelés azon a megállapításon alapszik, hogy a társaság, a károsult személy által elszenvedett kár megtérítése után – mint jótálló – ennek jogosulti pozíciójába lépve igényt érvényesíthet a kárt okozó vezető tisztségviselővel szemben.

Álláspontunk szerint az utóbbi megközelítés a helyes, mivel a Tt. 55. cikke egyrészt jogügyletekről és nem cselekményekről beszél, másrészt pedig a társaság és vezető tisztségviselője közötti jogviszony a Tt. 72. cikke szerint megbízási szerződésen alapul. A társaság visszkereseti jogának alapjául az Rptk. 1384. cikke csak akkor szolgálhat, ha a vezető tisztségviselő károkozó magatartásából eredő kárkövetkezmény szerződésen kívüli kötelezettség megszegése miatt állt be, ami a Tt. 55. cikkének rendelkezéseit figyelembe véve csak az Rptk. 219. cikkének (1) bekezdésében foglalt tényállás esetében lehetséges.

5. Következtetés

Az Rptk. hatálybalépése számos változást hozott a társasági vezető tisztségviselők polgári jogi felelőssége jogi természetének megítélése kapcsán. A változások iránya alapvetően jó, azonban hangsúlyozni kell, hogy számos „elvarratlan szál” maradt, amely egyrészt hitelezővédelmi szempontból, másrészt – tágabb kitekintésben – a jogbiztonság szempontjából aggályos. A problémák jó részének gyökere megítélésem szerint abban áll, hogy az Rptk. egy olyan társasági törvény anyajoga („mostoha-anya-joga”) lett, amely sok szempontból mára már meghaladottá vált. Az értelmezési problémák gyökerének másik ágát a következetlen, szerteágazó fogalomhasználat képezi.

Irodalom

- ANGHENI, S. 2013. *Drept comercial. Profesioniștii-comercianți*. București.
- BAIAS, Fl. A.–CHELARU, E.–CONSTANTINOVICI, R.–MACOVEI, I. 2012. *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*. București.
- BODU, S. 2014. *Tratat de drept societar*. II. kötet. București.
- BODU, S. 2015. Răspunderea administratorului față de societate. *Revista Română de Drept al Afacerilor* 4. 19–58.

60 Pop–Popa–Vidu 2012. 462.

- BODU, S. 2017. *Legea societăților comentată și adnotată*. București.
- CĂRPENARU, S. D.–PIPEREA, Gh.–DAVID, S. 2014. *Legea societăților. Comentariu pe articole*. Ediția a V-a. București.
- CĂRPENARU, S. D. 2014. *Tratat de drept comercial român*. Ediția a IV-a actualizată. București.
- DINCĂ, R. 2013. *Contracte civile speciale în noul Cod civil*. București.
- GEORGESCU, I. L. 2002. *Drept comercial român*. II. kötet. București.
- NOCA, M. 2012. „Calitatea de salariat și administrator al societății cu răspundere limitată.” *Juridice.ro*, <http://www.juridice.ro/202417/calitatea-de-salariatsi-administrator-al-societatii-cu-raspundere-limitata.html> (utolsó letöltés: 2018.06.24.).
- PIPEREA, Gh. 2012. *Drept comercial. Întreprinderea*. București.
- POP, L.–POPA, I.-F.–VIDU, S. I. 2012. *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*. București.
- ROȘU, C. 2002. Natura juridică a raporturilor dintre administrator și societatea comercială. *Revista Română de Drept Comercial* 4. 86–90.
- SCHIAU, I.–PRESCURE, T. 2009. *Legea societăților comerciale nr. 31/1990 analize și comentarii pe articole*. Ediția a II-a. București.
- SCHIAU, I. 2009. *Drept comercial*. București.
- STĂNCIULESCU, L.–NEMEȘ, V. 2013. *Dreptul contractelor civile și comerciale în reglementarea noului Cod civil*. București.
- TERZEA, V. 2014. *Noul Cod civil adnotat cu doctrină și jurisprudență*. Ediția a II-a. II. kötet. București.
- TODICĂ, C. 2011. *Statutul juridic și puterile administratorului în societatea comercială*. București.
- TODICĂ, C. 2012. *Răspunderea juridică civilă a administratorului societății comerciale*. București.
- TURCU, I.–BOTINĂ, M. 2013. *Dreptul afacerilor întreprinderii*. I. kötet. București.
- VALLASEK M. 2017. *Román munkajog. Az egyéni munkaszerződés*. Kolozsvár.
- VERESS E. 2014. Új Polgári törvénykönyv Romániában – a monista magánjogra való áttérés nehézségei. *Magyar Jog* 7–8. 465–468.

Reparația în cadrul procesului penal în dreptul român și cel ungar

Szabó András

doctorand, Universitatea de Științe din Pécs

Școala Doctorală a Facultății de Științe ale Statului și Dreptului

E-mail: andras.dr.szabo@gmail.com

Rezumat. În cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea procedura penală europeană a arătat o tendință spre acordarea unui rol sporit victimei și făptuitorului spre a ajunge la un acord cu privire la repararea (dezdăunarea) prejudiciilor cauzate prin activitatea infracțională. Cadrul legal adaptat pentru a crea un astfel de acord a fost procedura medierii. Statele din estul Europei au adoptat relativ târziu această măsură reparatorie. Studiul examinează cadrul legal pus la dispoziție de legislația civilă și penală din Ungaria și România pentru implementarea medierii ca mijloc pentru obținerea reparării prejudiciului. Autorul stabilește că în dreptul penal român numeroase infracțiuni sunt supuse procedurii penale la plângerea victimei, și victima are mult timp la dispoziție să renunțe la obținerea unei măsuri de reprimare împotriva făptuitorului până la pronunțarea unei hotărâri judecătorești. În dreptul penal material ungar există posibilități similare, dar mult mai restrânse pentru victimă în vederea influențării cursului și rezultatului procesului penal. Această stare de fapt este stabilită ca fiind o cauză pentru subdezvoltarea medierii în România ca mijloc pentru obținerea reparațiilor de către victimă de la făptuitor. Autorul demonstrează că restrângerea unor asemenea posibilități este de dorit. Este de asemenea demonstrat că deoarece acordarea de despăgubiri victimei este o condiție pentru atenuarea pedepselor aplicate sau înlăturarea efectelor acestora, și munca în folosul comunității este o opțiune pentru acordarea de reparații către societatea în sens larg, aceste instituții de asemenea concurează cu medierea ca mijloc de obținere a reparațiilor. Un efect negativ rezultă atât din perspectiva drepturilor victimei, cât și din cea a interesului public care ar beneficia de un număr redus de procese penale și un număr sporit de cazuri soluționate prin mediere și dezdăunări convenționale subsecvente. Reglementarea ungară care se concentrează mai mult pe această opțiune este un bun model pentru atingerea acestor scopuri.

Cuvinte cheie: reparații prejudicii în procesul penal, medierea în procesul penal, mediere victimă-făptuitor, repararea prejudiciilor cauzate prin activitatea infracțională, măsuri reparatorii, infracționalitate, mediere România.

Abstract. Reparations in the Framework of Criminal Procedure in Romanian and Hungarian Law. During the latter half of the 20th century European criminal procedure showed a tendency towards granting a greater role for the victim and perpetrator to reach an agreement regarding reparations of damages caused by criminal activity. The legal framework adapted for drawing up such an agreement was the procedure of mediation. Eastern European jurisdictions were relatively late in adopting this type of reparatory measure. The study examines the legal framework provided for by Hungarian and Romanian criminal and civil law for the implementation of mediation as a means to attain reparation. The author determines that in Romanian criminal law numerous crimes are only subjected to criminal procedure upon a complaint from the victim, and the victim may for a long period of time renounce seeking retribution against the perpetrator, until a sentence is passed. In Hungarian substantive criminal law similar but much narrower possibilities exist for the victim to influence the course and outcome of the criminal procedure. This state of affairs is established as a cause for the under-development of mediation in Romania as a means to obtaining reparations by the victim from the perpetrator. The author shows that a restriction of such possibilities is desirable. It is also demonstrated that since granting reparations to the victim is a precondition to the attenuation of applicable penalties, or for the resolution of their effects, and community service is an option for granting reparations to society at large for crimes committed, these institutions also compete with mediation as a means for achieving reparations. A negative effect results for both victim's rights and the public interest which would benefit from fewer criminal trials, and a larger number of cases resolved through mediation and subsequent conventional reparation. The Hungarian regulation, which focuses more on this option is a sound model for achieving this outcome.

Keywords: reparation criminal procedure, mediation criminal procedure, victim perpetrator mediation, reparation of damages caused by criminal activity, reparatory measures crime mediation Romania.

1. Introducere

În a doua parte a secolului XX în Europa exista o tendință, în primul rând din partea statelor din Europa de Vest, de a amplifica rolul persoanei vătămate în cadrul procedurilor penale și de a satisface pretențiile acesteia (rezultate din fapta comisă) în cadrul procedurii penale. Ca o consecință a acestor tendințe Consiliul Uniunii Europene a adoptat decizia-cadru 2001/220/IB privind statutul victimelor în cadrul procedurilor penale. În cadrul acestei decizii se stabilește că sistemul judiciar penal al fiecărui stat membru *a)* are îndatorirea de a recunoaște persoanei vătămate drepturile și interesele sale legitime, *b)* trebuie să pronunțe o decizie în timp util cu privire la despăgubirile convenite persoanei vătămate și *c)* trebuie să acorde sprijin la realizarea medierii în cadrul procedurilor penale în cazurile în care această abordare apare ca oportună.

Acest set de reguli a constituit o problemă în primul rând pentru statele care au aderat la Uniunea Europeană în 2004 sau după acest an, datorită faptului că în sistemele de drept socialiste persoana vătămată a avut un rol doar în administrarea probelor. Conceptul general acceptat era de a conferi statului principalul rol în reprezentarea intereselor persoanei vătămate, statul era actorul principal în cadrul protejării valorii sociale lezate de faptă, compensația directă a persoanei vătămate era de o importanță mai redusă. Datorită acestui fapt în statele care se aflau sub influența Uniunii Sovietice nu s-au dezvoltat aproape deloc instituții de drept care să deservească reparația de către făptuitor a prejudiciilor suferite de către persoana vătămată. Această problemă a devenit iminentă în anii 1990.

Parlamentul ungar ca și cel român, a adoptat legea privind acordul de mediere în anul 2006, lege care constituie cadrul normativ aplicabil în materie penală a medierii. În ciuda acestui fapt, situația celor două sisteme de drept era foarte diferită. În Ungaria exista activitate de mediere în materie civilă și înainte de 2006, așadar noua lege a avut ca unic scop definirea cadrului legal al medierii în materie penală. În România, această activitate – deși enumerată de art. 3 al Legii nr. 51/1995 privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat, ca activitate avocațială specifică – nu avea încă un rol practic semnificativ. Așadar Legea nr. 192/2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator era o normă cu caracter general care conținea prevederi care excedau sferei cauzelor penale. Existau diferențe însemnate și din punct de vedere al dreptului penal, deoarece în Ungaria nu exista instituția acordului care ia naștere în mod direct între persoana vătămată și făptuitor. În urma inexistenței unei asemenea instituții, întrebarea era dacă legiuitorul reușește să implementeze această instituție în sistemul de drept din aceea perioadă. Pe de altă parte, în dreptul penal român exista de mult instituția împăcării care înlătură răspunderea penală. În aceste împrejurări discuția a fost dacă cele două instituții: împăcarea respectiv medierea vor funcționa în mod separat, vor interfera, sau în urma adoptării legii noi, o instituție va lipsi de aplicabilitate cealaltă instituție.

În cadrul prezentei lucrări vom analiza instituțiile care permit reparația în sistemul de drept ungar și cel român, precum și dispozițiile legale care permit aplicarea normelor acestei instituții. Studiul va fi alcătuit din două părți, în prima parte se vor prezenta instituțiile acordului direct, precum și cele care permit reparația în cadrul procedurilor penale, iar în cea de-a doua parte, celelalte instituții care ajută la realizarea compensației, fiind vizată medierea, respectiv normele materiale penale pe seama acestei tematici – Legea C. din 2012 privind Codul Penal al Ungariei (CP ungar, în cele ce urmează), respectiv Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009, CP român, în cele ce urmează). Din rațiuni ce țin de întinderea lucrării nu vom aborda tematica reparației în cursul executării pedepselor.

2. Instituții de reparație *de facto* și *de iure*

2.1. Lipsa plângerii prealabile, retragerea plângerii prealabile

Lipsa plângerii prealabile nu este o instituție de reparație. În cazul anumitor infracțiuni principiul oficialității este înlăturat, persoana vătămată poate decide dacă vrea sau nu să se declanșeze procedura. Doctrina din Ungaria definește aceste infracțiuni în felul următor:

a) infracțiuni de gravitate redusă, cu grad redus de pericol social (ex. loviri sau alte violențe);

b) infracțiuni în cazul cărora un terț nu poate decide dacă s-a săvârșit o infracțiune (ex. violarea secretului corespondenței, insulta, calomnia);

c) infracțiuni în cazul cărora persoana vătămată ar suferi o vătămare mai însemnată în urma realizării urmării penale, decât vătămarea socială în cazul lipsei tragerii la răspundere penală a făptuitorului (ex. violul);

d) relațiile de rudenie între persoana vătămată și făptuitor în cazul infracțiunilor contra patrimoniului.

CP român include în sfera infracțiunilor care se urmăresc la plângerea prealabilă a persoanei vătămate numeroase alte infracțiuni contra patrimoniului, care sunt săvârșite în cadrul unor raporturi juridice contractuale sau care se bazează pe încrederea reciprocă a cocontractanților.

Pentru o mai bună reprezentare, în tabelul următor am evidențiat infracțiunile urmărite la plângerea prealabilă a persoanei vătămate din cele două sisteme de drept, lăsând goale câmpurile în care aceeași infracțiune se regăsește în ambele reglementări, dar numai într-una din cele două se urmărește la plângere prealabilă, și am barat cu „x” câmpurile în care starea de fapt nu se regăsește deloc în cadrul reglementării celuilalt stat.

Codul penal al Ungariei	Codul penal al României
	Art. 193 Lovirea sau alte violențe
164. § (2) Vătămarea corporală din culpă (până la 8 zile de îngrijiri medicale)	Art. 196 Vătămarea corporală din culpă
196. § (1) Constrângere sexuală	Art. 219 Agresiunea sexuală
197. § (1) a) Violența sexuală	Art. 218 (1)-(3) Violul
205. § (3) Ultrajul contra bunelor moravuri	
	Art. 223 Hărțuirea sexuală
212/A. § Violența în familie	

Codul penal al Ungariei	Codul penal al României
218. § Încălcarea dreptului la autodeterminarea sanitară	
221. § Violarea de domiciliu	Art. 224 Violarea de domiciliu
222. § Hărțuirea	Art. 208 Hărțuirea
223. § Divulgarea secretului profesional	Art. 226 Violarea vieții private Art. 227 Divulgarea secretului profesional
224. § Violarea de domiciliu	Art. 224 Violarea de domiciliu Art. 206 Amenințarea Art. 225 Violarea sediului profesional
225. § Umilirea unei persoane vulnerabile	
226. § Calomnia	
226/A. § Efectuarea de înregistrări audio sau video false pentru a aduce atingere onoarei	
226/B. § Dezvăluirea înregistrărilor false sau a imaginilor pentru a aduce atingere onoarei	
227. § Insulta	
228. § Profanarea de cadavre	
370. § Furtul – membru de familie	Art. 228 Furtul, Art. 229 Furtul calificat – membru de familie
371. § Distrugerea – membru de familie	Art. 253 Distrugerea
372. § Abuzul de încredere – membru de familie	Art. 238 Abuzul de încredere
373. § Înșelăciunea – membru de familie	
375. § Frauda informatică – membru de familie	
376. § Gestiunea frauduloasă – membru de familie	Art. 242 Gestiunea frauduloasă
378. § Înșușirea bunului găsit sau ajuns din eroare la făptuitor – membru de familie	
379. § Tăinuirea – membru de familie	
380. § Furtul în scop de folosință – membru de familie	Art. 230 Furtul în scop de folosință – membru de familie Art. 239 Abuzul de încredere prin fraudarea creditorilor Art. 240 Bancruta simplă Art. 241 Bancruta frauduloasă Art. 256 Tulburarea de posesie Art. 287 Nerespectarea hotărârilor judecătorești

Codul penal al Ungariei	Codul penal al României
	Art. 378 Abandonul de familie
	Art. 379 Nerespectarea măsurilor privind încredințarea minorului
	Art. 381 Împiedicarea exercitării libertății religioase

Deși infracțiunile care se urmăresc la plângerea prealabilă a persoanei vătămate sunt prezente în cele două state într-un număr aparent egal, de fapt în legislația Ungariei există mai puține infracțiuni în cazul cărora este necesar acest demers pentru declanșarea urmăririi penale, datorită restricționării sferei de aplicabilitate prin impunerea condiției, în cazul infracțiunilor contra patrimoniului, ca făptuitorul și persoana vătămată să se afle în relații de rudenie. Astfel, lipsa plângerii prealabile are o sferă de aplicabilitate mult mai largă în România.

Ceea ce este mult mai relevant din punctul de vedere al reparației este faptul că legislația română permite retragerea plângerii prealabile până la pronunțarea unei hotărâri definitive în cazurile în care infracțiunea care constituie obiectul procesului se urmărește la plângerea prealabilă. Lipsa plângerii prealabile precum și retragerea plângerii înlătură răspunderea penală a persoanei. Deși scopul acestei instituții nu este unul reparativ, în practică retragerea plângerii prealabile intervine de regulă după repararea prejudiciului produs prin săvârșirea infracțiunii. În dreptul ungar instituția lipsei plângerii prealabile nu este aptă de a produce asemenea efecte, deoarece chiar dacă se procedează la repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune, plângerea prealabilă nu se poate retrage. Ca o consecință a celor enumerate mai sus în Ungaria instituția plângerii prealabile nu poate fi utilizată în scopuri reparatorii decât în foarte puține cazuri.

2.2. Împăcarea

Instituția împăcării se regăsește numai în sistemul de drept român, în cadrul căruia se dă posibilitatea subiecților procesuali principali, ca prin voința lor să se procedeze la stingerea acțiunii penale. Scopul acestei reglementări este în primul rând permiterea soluționării conflictului dintre părți. Ca atare, și împăcarea constituie o cauză de înlăturare a răspunderii penale în CP român. Împăcarea înlătură răspunderea penală în cazul anumitor infracțiuni prevăzute de lege. Aceste infracțiuni sunt:

a) loviri sau alte violențe și vătămarea corporală din culpă comisă asupra unui membru de familie (violență în familie);

b) forma de bază a infracțiunii de furt, furtul calificat de la al. (1)–(2) al art. 209 CP român (în afară de furtul asupra bunurilor care fac parte din patrimoniul

cultural), furtul în scop de folosință (în toate cazurile constituie excepție faptele care se urmăresc la plângere prealabilă);

c) înșelăciunea, înșelăciunea privind asigurările;

d) însușirea bunului găsit sau ajuns din eroare la făptuitor;

e) nerespectarea unei măsuri de protecție dispuse în executarea unui ordin european de protecție.

Raportându-ne la infracțiunile enumerate, putem constata în primul rând că împăcarea poate interveni mai întâi în cazul infracțiunilor contra patrimoniului, iar în al doilea rând că infracțiunile urmărite la plângerea prealabilă a persoanei vătămate și infracțiunile în cazul cărora împăcarea înlătură răspunderea penală nu sunt identice. O anumită stare de fapt permite aplicarea unei singure modalități dintre cele două. Nu putem stabili cu exactitate criteriile pe care le-a avut în vedere legiuitorul în definirea câmpului de aplicare a celor două instituții. Cu câteva excepții, tendința este următoarea: infracțiunile cu gravitate redusă și acele infracțiuni în cadrul cărora, de regulă, făptuitorul și persoana vătămată se cunosc (în afară de violența în familie) se urmăresc la plângerea prealabilă a persoanei vătămate, în celelalte situații se aplică de regulă instituția împăcării.

Normele privind împăcarea sunt permissive. Părțile se pot împăca în fața procurorului, a organului de cercetare penală sau a notarului. Pentru a opera împăcarea nu se impune recunoașterea faptei, clarificarea împrejurărilor infracțiunii, cererea de scuze sau reparația prejudiciului (deși în practică de cele mai multe ori împăcarea intervine după repararea prejudiciului), numai consimțământul și prezența părților sunt elemente esențiale ale acestei instituții. Constituie de asemenea o condiție esențială ca acordul dintre făptuitor și persoana vătămată să acopere toate aspectele și să fie definitiv (final). Existența împăcării se ia în considerare în mod obligatoriu de către procuror și de către instanța de judecată (cu excepția cazurilor de violență în familie în privința cărora procurorul poate decide asupra oportunității desfășurării urmăririi penale). Nicio altă măsură sau sancțiune nu se poate dispune față de făptuitor, în afară de măsura confiscării.

O altă condiție importantă a împăcării este momentul până la care aceasta poate interveni: înainte de citirea actului de sesizare a instanței. Trebuie remarcat că în conformitate cu Decizia nr. 397/2016 a Curții Constituționale și medierea poate interveni înainte de citirea actului de sesizare.

Din punct de vedere al efectelor, împăcarea este o instituție care are un triplu rol. Pe de o parte, înlătură răspunderea penală, făptuitorul rămâne fără antecedente penale (joacă un rol important și în reducerea volumului de muncă a instanțelor de judecată), pe de altă parte, stinge și obligațiile civile izvorâte din faptă, generează obligații doar între părți.

Împăcarea, fără îndoială, constituie o modalitate rapidă și eficientă în stingerea conflictelor, ajută la scăderea volumului de muncă al instanțelor de judecată, a procurorilor și a organelor de cercetare penală. Pe de altă parte, sunt evidente

două caracteristici negative ale acestei instituții. Prima este aceea că un făptuitor poate beneficia de instituția împăcării nelimitat (ex. dacă un făptuitor comite 10 infracțiuni de furt toate având subiecți pasivi diferiți, s-ar putea întâmpla ca să intervină împăcarea cu fiecare persoană vătămată și fapta să rămână nesancționată), ceea ce zădărnicește scopul preventiv al aplicării unor pedepse penale. Cea de-a doua se referă la posibilitatea evitării acelor situații în care împăcarea intervine ca efect al amenințării exercitate asupra persoanei vătămate. În consecință, trebuie să ne punem întrebarea dacă asumarea acestor riscuri este justificată de asigurarea celerității procesului penal și a reparării prejudiciului cauzat prin comiterea infracțiunii.

3. Procedura medierii

Procedura medierii este prezentă în ambele sisteme de drept, numai că în legislația ungară este mai detaliată și se aplică mai des în practică decât în România. CP al Ungariei include regretarea activă a faptelor comise între cauzele care înlătură răspunderea penală, iar medierea este cadrul în care aceasta se poate realiza.

În concret legea prevede că: *„Nu se sancționează cel care recunoaște până la citirea actului de sesizare a instanței comiterea infracțiunii contra vieții, integrității persoanei, contra sănătății, libertății și demnității persoanei, contra unor drepturi fundamentale, infracțiunea rutieră, contra patrimoniului și privind proprietatea intelectuală, infracțiunea pentru care legea prevede pedeapsa închisorii de 3 ani sau mai puțin, a acceptat modalitatea și întinderea reparației pretinse de către persoana vătămată în cadrul procedurii medierii sau anterior acestui demers. Această prevedere se aplică și în cazul infracțiunilor reținute în concurs, dacă infracțiunea contra vieții, integrității persoanei, contra sănătății, libertății și demnității persoanei, contra unor drepturi fundamentale, infracțiunea rutieră, contra patrimoniului și privind proprietatea intelectuală prevalează din punctul de vedere al importanței.”*

Se poate observa că legiuitorul ungar a restrâns sfera de aplicare a acestei norme: ea se aplică doar infracțiunilor pentru care legea stabilește o pedeapsă cu închisoarea de cel mult 3 ani (se poate apela la mediere și în cazul infracțiunilor pentru care legea stabilește pedeapsa cu închisoarea de la 3 la 5 ani; în acest caz răspunderea penală nu este înlăturată, dar pedeapsa poate fi redusă fără restricții), și doar în cazul anumitor infracțiuni.

CP român nu conține referiri la instituția medierii. Norme care stabilesc în detaliu domeniul de aplicare a medierii se regăsesc în cuprinsul Legii nr. 192/2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator, iar regulile de procedură se regăsesc în Codul de procedură penală. În normele române de procedură penală acordul de mediere împiedică punerea în mișcare și exercitarea acțiunii penale, nu împiedică imputabilitatea faptei (această mențiune nu este una întru totul exactă deoarece acor-

dul de mediere intervine după punerea în mișcare a acțiunii penale). Spre deosebire de regulile ungare, în România medierea se poate realiza în orice fază a procesului în care se poate naște acordul dintre făptuitor și persoana vătămată.

În privința normelor de procedură, cele române sunt mult mai permissive decât cele ungare. Medierea poate avea loc oricând, în orice etapă procedurală, chiar și înainte de depunerea denunțului. În Ungaria aceasta se poate realiza doar după încheierea fazei de urmărire penală și poate fi dispusă numai de către procuror, iar după începerea fazei de judecată, de către instanța de judecată. În ambele state consimțământul făptuitorului și a persoanei vătămate sunt necesare, procedura medierii se desfășoară în fața unui mediator, care este ținut de obligația păstrării secretului profesional. Sistemul de drept ungar impune recunoașterea faptelor de către făptuitor în vederea realizării acordului de mediere. În sistemul român nu există o asemenea prevedere, însă normele permit mediatorului dispunerea încetării procedurii de mediere în cazul în care consideră că intenția părților nu este de a soluționa conflictul.

Deși normele române sunt cu siguranță mai permissive decât cele ungare, în practică această instituție este mai răspândită în Ungaria. Primii 2-3 ani au fost critici din acest punct de vedere, deoarece numai 1,5% din cazurile soluționate au avut loc prin mediere, procent care, comparativ cu 8-10% în statele vestice, este unul foarte scăzut. Mai ales parchetele au acceptat greu existența și aplicarea acestei instituții. În câteva regiuni această atitudine a fost foarte marcantă. Datele din anul 2007 arată faptul că în județul Békés din totalitatea cazurilor soluționate prin mediere, 41,7% au fost dispuse de procuror, în județul Tolna 39,4% iar la Budapesta numai 35%. Aceste date sunt îngrijorătoare fiindcă procurorul poate opta pentru această instituție într-o fază preliminară. Această problemă este confirmată și de cercetările empirice. Raportat la datele din 2008, 57% dintre judecători consideră că medierea constituie un mijloc util de soluționare a conflictelor și de stingere a acțiunii penale. Proporția este de doar 37% la procurori. Această abordare din partea procurorilor, chiar dacă a avut o frecvență redusă, a determinat stabilirea de către procuror în mod arbitrar a întinderii despăgubirilor bănești.

Majoritatea acestor probleme au dispărut până în prezent. Numărul procedurilor de mediere în Ungaria este în jur de 5.000/an, iar 85-90% dintre acestea sunt dispuse de către procurori, în condițiile în care abuzurile sunt rare.

În România au apărut alte tipuri de probleme. Mediatorii au tratat în nenumărate lucrări avantajele conferite de această procedură: soluționarea rapidă a procedurii, despăgubirea rapidă a persoanei vătămate, restituirea cauzei la părți, înlăturarea dezavantajelor privind antecedentele penale și reacția promptă la conflictul ivit între părți. Problema este că asemenea efecte se pot obține prin retragerea plângerii prealabile și prin împăcare, iar aceste două instituții pot fi aplicate într-o sferă atât de largă și acoperă o asemenea multitudine de stări de fapt, încât procedura medierii rămâne aproape fără aplicabilitate. În cazurile în care s-ar putea totuși aplica, gravitatea infracțiunii nu permite acceptarea ca întemeiată a medierii. Așadar, se naște întrebarea

dacă este necesară aplicarea procedurii de mediere în condițiile în care același rezultat se poate obține și prin retragerea plângerii prealabile sau împăcare.

Doctrina română a încercat să dea un răspuns la aceste întrebări. O diferență esențială între împăcare și mediere constă în aceea că medierea are ca scop principal soluționarea conflictelor ivite între părți, și nu înlăturarea răspunderii penale a făptuitorului. Autorul atrage atenția și asupra diferențelor privind momentul până la care aceste moduri de soluționare pot interveni: împăcarea nu este posibilă în faza de judecată, deoarece în decursul procedurii există o presiune mai mare pe persoana vătămată, care ar fi predispusă să urmărească realizarea acordului contrar voinței sale. Datorită acestui fapt nu este recomandată posibilitatea împăcării în această etapă procesuală. Procedura medierii este totuși recomandată și în aceste cazuri datorită experienței și contribuției mediatorilor. Între mediere și retragerea plângerii prealabile acest autor face următoarele distincții: pe de o parte, medierea este aptă a reacționa la actualul conflict dintre făptuitor și persoană vătămată, pe altă parte, în cadrul acordului de mediere se pot reține prevederi detaliate ca de exemplu plata despăgubirilor în rate, și întinderea dobânzilor, aceste prevederi stabilind fără echivoc obligațiile făptuitorului. Retragerea plângerii prealabile nu este aptă a produce aceste efecte.

Deși pe plan teoretic răspunsurile la întrebările ivite există, practica este insuficientă. În 2017 au avut loc 159 de proceduri de mediere în materie penală, în 2016 acest număr fiind de numai 142. Aceste date demonstrează că retragerea plângerii prealabile și împăcarea lasă fără aplicabilitate medierea în materie penală. În cazurile în care părțile sunt dispuse să consimtă la rezolvarea conflictului, acestea optează de obicei pentru primele două instituții, iar acolo unde aceste instituții nu sunt aplicabile, nici nu încearcă stingerea diferendelor prin mediere. În opinia noastră legiuitorul ar trebui să stabilească infracțiunile în cazul cărora procedura medierii poate fi aplicată în concret. Restrângerea aplicabilității împăcării în sensul limitării acesteia la un anumit număr maxim într-un interval de timp ar fi o soluție la această problemă. În acest caz cei care comit fapte în forma pluralității de infracțiuni ar putea apela doar la procedura medierii în cadrul căreia se pune accent mai mare pe conflictul dintre părți și cauzele care au stat la baza faptei decât la împăcare. Astfel sistemul de drept ar susține mai eficient prevenția infracționalității.

4. Instituțiile care facilitează realizarea reparației în mod indirect

4.1. Reparația – cauză de atenuare a pedepsei

Înlăturarea voluntară a prejudiciilor pricinuite este tratată ca o cauză de atenuare atât de sistemul de drept român, cât și de cel ungar. CP român dă posibilitatea ca

în cazul anumitor infracțiuni limitele speciale ale pedepsei să se reducă cu o treime în cazul în care paguba pricinuită a fost acoperită în totalitate. În Ungaria nu există prevederi asemănătoare, dar trebuie menționat că în CP al Ungariei, în cazul fiecărei infracțiuni se poate aplica o pedeapsă sub minimul special prevăzut de norma de incriminare în cazul în care aplicarea minimului ar fi prea aspră sub aspectul principiilor aplicării pedepselor. În cazul în care minimul special este de 10 ani, se va aplica pedeapsa închisorii de cel puțin 5 ani, dacă minimul special este de 5 ani – minim 2 ani, dacă este de 2 ani – minim 1 an. Dacă minimul special este de 1 an se poate dispune o pedeapsă mai mică de 1 an. Aplicarea acestei norme de atenuare a pedepsei este cât se poate de întemeiată în cazul în care făptuitorul repară prejudiciul rezultat prin bună învoială.

Dreptul român nu prevede o astfel de cauză de atenuare generală, legea prevede expres și limitativ cazurile în care limitele pedepselor se pot reduce. În această enumerare își găsește locul și repararea prejudiciului produs prin săvârșirea infracțiunii.

Legea însă exclude numeroase situații din sfera de aplicare a acestei prevederi, iar care nu sunt excluse expres rămân în afara câmpului de aplicare din cauza imposibilității izvorâte din natura faptei, a pricinuirii unei pagube materiale reversibile (ex. majoritatea infracțiunilor contra înfăptuirii justiției). În cazul multor infracțiuni unde textul ar fi aplicabil este prevăzută și instituția retragerii plângerii prealabile sau a împăcării, astfel atenuarea pedepsei poate interveni în cazul în care persoana vătămată nu și-a dat acordul la rezolvarea pricinii în mod simplificat, dar făptuitorul a reparat prejudiciul, sau în cazul infracțiunilor de o gravitate amplă, unde nu este reglementată aplicarea acestor instituții.

În privința a două categorii de infracțiuni considerăm excluderea lor din sfera de aplicare a atenuării ca fiind neîntemeiată.

a) Prima categorie este *o parte dintre infracțiunile contra persoanei*. În cadrul acestor infracțiuni nu este de neconceput producerea unor pagube materiale (mai ales în lumina prevederilor CP român, care include o parte a accidentelor rutiere în cuprinsul vătămării corporale din culpă), iar prin reducerea pedepselor s-ar putea stimula făptuitorul să plătească daunele.

b) A doua categorie este cea a infracțiunilor contra patrimoniului. Nu considerăm a fi întemeiată excluderea anumitor forme ale infracțiunii de furt calificat. În cazul formelor prevăzute de art. 229 al. (3) din CP român este de înțeles această limitare (asupra componentelor rețelelor electrice, a sistemelor de irigații, instalații de siguranță și dirijare a traficului feroviar, rutier, naval, aerian și componente ale acestora, precum și componente ale mijloacelor de transport aferente etc.), în același timp însă celelalte forme ar putea fi incluse în sfera de aplicare a normei (într-un mijloc de transport în comun, în timpul nopții, de o persoană

mascată, deghizată sau travestită, prin efracție, escaladare sau prin folosirea fără drept a unei chei adevărate ori a unei chei mincinoase, asupra unui bun care face parte din patrimoniul cultural etc.). Mai ales datorită faptului că aceste forme ale furtului calificat se sancționează cu pedeapsa închisorii de la 1 la 5 ani respectiv de la 2 la 7 ani, fără a lua în considerare valoarea bunurilor furate. Aceste pedepse sunt considerabil mai aspre decât tendințele europene, astfel chiar după aplicarea atenuării s-ar putea ajunge la aplicarea unei pedepse privative de libertate mai mult decât îndestulătoare.

4.2. Satisfacerea pretențiilor civile în cazul amânării aplicării pedepsei, a suspendării executării pedepsei sub supraveghere și în cazul liberării condiționate.

Înainte de a aborda această tematică este necesar să facem distincție între instituția amânării aplicării pedepsei și a suspendării sub supraveghere a pedepsei. Regulile de bază sunt de fapt identice. Pedeapsa este individualizată, dar nu se trece la executarea sa dacă condamnatul nu comite cu intenție o nouă infracțiune în perioada de supraveghere și respectă obligațiile impuse de instanță. Diferențele sunt următoarele:

- amânarea aplicării pedepsei se poate dispune în cazul pedepsei de cel mult 2 ani închisoare, în timp ce suspendarea executării pedepsei sub supraveghere poate fi dispusă în cazul unei pedepse de maxim 3 ani;

- perioada de supraveghere în cazul amânării aplicării este de 2 ani, iar în cazul suspendării executării este de la 2 la 4 ani, dar nu poate fi mai mică decât pedeapsa aplicată;

- în cazul amânării aplicării pedepsei făptuitorul va rămâne fără antecedente penale, dar în cazul suspendării executării nu.

Dreptul ungar cunoaște doar suspendarea executării pedepsei, care se poate dispune dacă pedeapsa aplicată este închisoarea de 2 ani sau o perioadă mai scurtă. De principiu, făptuitorul va avea antecedente penale, dar instanța poate să dispună evitarea acestora.

Diferențe importante există însă cu privire la conduita care poate fi impusă condamnatului pe timpul supravegherii. În Ungaria aceste conduite sunt de obicei negative: să nu comită o nouă infracțiune, să țină legătura cu organele care îl supraveghează. În România, în schimb, există două conduite pozitive pe parcursul termenului de supraveghere:

- să presteze muncă neremunerată în folosul comunității;

- să se conformeze hotărârii instanței în legătură cu latura civilă.

Cu prima dintre aceste obligații ne vom ocupa mai în detaliu la punctul 3 al acestui capitol, dar îndeplinirea obligațiilor civile izvorâte din hotărârea instanței constituie o cale foarte bună de obținere a reparației, deoarece această condiție în-

deamnă făptuitorul la executarea obligațiilor față de persoana vătămată. În același timp se ivește întrebarea: ce se întâmplă în cazul în care despăgubirea constituie o sumă atât de însemnată, încât aceasta nu se poate plăti integral până la sfârșitul perioadei de supraveghere dintr-un venit mediu?

Sistemul de drept român încearcă să rezolve acest neajuns. Dacă cu 3 luni înainte de sfârșitul termenului de supraveghere instanța competentă nu primește dovada plății daunelor, consilierul de probațiune va face demersurile necesare pentru aflarea motivului neefectuării plății. În cazul în care nu s-a executat obligația, instanța, pentru a afla informații despre mijloacele materiale ale făptuitorului, va căuta angajatorul acestuia, organele fiscale și orice altă organizație relevantă din acest punct de vedere. Dacă instanța constată că făptuitorul a fost de bună-credință, raportat la mijloacele sale și a încercat să plătească despăgubirea, poate dispune încetarea perioadei de supraveghere. Creanța datorată persoanei vătămate rămâne exigibilă, dar poate fi pretinsă doar pe calea executării silite. Această normă poate conduce la abuzuri, dar pare singura soluție corectă. Întinderea perioadei probațiunii nu poate depinde numai de daunele pricinuite, fiindcă daunele nu determină în mod necesar gravitatea infracțiunii. Dacă însă instanța nu ar dispune de o marjă de apreciere s-ar ajunge la rezultate nedorite din perspectiva făptuitorului, situații în care făptuitorul ar fi determinat să comită o nouă infracțiune. Așadar această normă, cu toate riscurile pare mai utilă, decât o normă mai aspră.

Despăgubirea persoanei vătămate constituie un element esențial și în cazul liberării condiționate, în acest caz însă există posibilitatea ca făptuitorul să nu aibă niciun venit. Astfel, legea impune o excepție în cazul în care deținutul nu a avut posibilitatea de a-și îndeplini obligația. În același timp, dacă a avut orice fel de venit este obligat a se conforma obligației plății despăgubirii, dacă nu execută această obligație, una dintre condițiile necesare pentru a se dispune față de el liberarea condiționată, nu este îndeplinită. Dacă a executat în parte obligațiile civile se va proceda la fel ca în cazul amânării aplicării pedepsei sau în cazul suspendării executării.

4.3. Obligația prestării muncii neremunerate în folosul comunității

Deși din punct de vedere al reparării prejudiciului suferit de partea vătămată această instituție nu este utilă, ea constituie o reparație simbolică a prejudiciului produs societății, astfel că nu putem omite analizarea ei în cadrul prezentei lucrări.

Este de remarcat că prestarea unei munci privită ca o quasi-sanctiune este prezentă în ambele sisteme de drept, dar sfera de aplicare este total diferită.

În Ungaria munca apare în două contexte, muncă în folosul comunității, de natură sancționatorie și munca în ipostază de măsură reparatorie. Munca în folosul comunității este o sancțiune autonomă care se poate aplica pe lângă pedeapsa

închisorii sau a amenzii. După gradul de gravitate se situează între pedeapsa amenzii care este mai ușoară decât munca neremunerată și pedeapsa închisorii care este mai gravă. Această sancțiune poate fi dispusă la orice infracțiune, dacă textul de incriminare prevede pedeapsa închisorii de trei ani sau mai puțin. Întinderea acestei pedepse este de cel puțin 48 de ore și cel mult 312 ore. Activitatea de principiu se desfășoară o dată pe săptămână, în ziua de odihnă. În cazul în care făptuitorul nu prestează numărul de ore prevăzute, pedeapsa se va înlocui cu o zi de închisoare după fiecare 4 ore neexecutate.

Aplicarea muncii în folosul comunității a constituit întotdeauna o problemă în sistemul de drept ungar. În anii 2000 această măsură a reprezentat doar o parte de 10-15% raportat la pedeapsa închisorii și a amenzii. În anii următori această diferență s-a atenuat, dar încă persistă această problemă, numărul pedepselor constând în muncă neremunerată reprezintă jumătatea numărului pedepselor închisorii. Ineficacitatea executării acestei pedepse se datorează faptului că executarea sa presupune prea multe resurse (judecătorul delegat cu executarea, consilierul de probațiune, angajatorul), desemnarea locului de muncă este încă o procedură autonomă, iar executarea este dificil de verificat. Toate aceste aspecte mai sunt îngreunate și de atitudinea pasivă a condamnaților. Din aceste motive, în Ungaria s-a ivit ideea aplicării acestei pedepse doar acelor făptuitori care își dau în mod expres consimțământul la prestarea unei munci în folosul comunității în cazul condamnării lor. Deocamdată legiuitorul nu pare a avea intenția de a modifica prevederile privitoare la sancțiunea muncii în folosul comunității. Este de observat că în rândul făptuitorilor minori numărul sancțiunilor de muncă în folosul comunității crește în fiecare an. În 2012 623, în 2013 792, în 2014 973 (numărul pedepselor privative de libertate a fost între 1400 și 1500). Din această tendință se poate trage concluzia că practicienii se străduiesc să aibă în vedere, pe de o parte, evitarea în cazul minorilor a aplicării unor pedepse privative de libertate, pe de altă parte, că în cazul minorilor valoarea educațională a acestei măsuri este mai evidențiată.

Munca reparatorie nu este o sancțiune, ci CP al Ungariei o definește ca o măsură dispusă de instanța de judecată în cazul contravențiilor și a infracțiunilor a căror pedeapsă nu este mai mare de 3 ani închisoare în cadrul căreia amână timp de un an aplicarea unei pedepse, dacă se presupune că scopul pedepsei se va realiza și în acest mod. Pe lângă prestarea muncii reparatorii se poate dispune și supravegherea făptuitorului de către un agent de probațiune. Scopul normei este acela de a permite instanțelor de judecată ca în cazul infracțiunilor de o gravitate redusă pe lângă constatarea existenței infracțiunii să se poată amâna aplicarea unei pedepse, dacă condamnatul execută munca reparatorie (între 24 și 150 de ore) în termen de un an, și nu comite o altă infracțiune. Dacă oricare dintre aceste criterii nu se realizează, instanța va aplica o pedeapsă. Norma permite ca instanța să prelungească cu maxim 1 an termenul în care munca reparatorie poate fi executată dacă făptuitorul nu a reușit să o execute din cauza unei boli sau a stării fizice.

În România, munca în folosul comunității nu există ca o sancțiune de sine stătătoare, dar se poate dispune ca o sancțiune secundară sau în vederea înlocuirii unei pedepse mai grave cu această pedeapsă în următoarele cazuri:

– înlocuirea pedepsei amenzii cu pedeapsa muncii neremunerate în folosul comunității;

– obligație dispusă în cazul amânării aplicării pedepsei;

– obligație dispusă în cazul suspendării executării pedepsei sub supraveghere.

Pedeapsa amenzii în România, în mod asemănător cu prevederile din dreptul ungar este compusă din numărul zilelor-amendă dispuse înmulțite cu valoarea bănească a unei zile-amendă. În cazul în care, cu rea-credință făptuitorul nu execută pedeapsa amenzii penale, restul rămas neexecutat se înlocuiește cu atâtea zile de închisoare câte zile-amendă au rămas neplătite. În cazul neexecutării cu bună-credință există posibilitatea executării amenzii neachitate prin muncă neremunerată în folosul comunității, evitându-se astfel aplicarea pedepsei privative de libertate.

În cazul amânării aplicării pedepsei, instanța poate dispune prestarea unei munci neremunerate în folosul comunității pe o durată cuprinsă între 30–60 de zile, în cazul suspendării executării pedepsei sub supraveghere această măsură este dispusă pe o durată cuprinsă între 60–120 de zile (se poate omite dispunerea acestei măsuri doar în cazul în care starea de sănătate a condamnatului nu permite executarea acesteia). Faptul că această măsură trebuie executată într-un termen de 6 luni, respectiv 1 an pare greu de realizat, dar în România o zi de muncă în folosul comunității se poate îndeplini în 2 ore, deci se poate îndeplini și în zilele lucrătoare, și se pot executa două zile de muncă într-o singură zi. Prevederile legale conțin următoarele restricții în această privință:

– angajații și studenții pot munci maxim 2 ore în zilele lucrătoare ceea ce se poate prelungi cu 2 ore la cerere;

– în orice altă ipoteză se pot presta maxim 8 ore de muncă pe zi;

– în zilele de duminică (în cazul apartenenței la o altă religie decât cea creștină în ziua de odihnă corespunzătoare acestei religii), și în zilele de sărbătoare nu se poate presta muncă în folosul comunității.

În cazul în care la expirarea termenului condamnatul nu execută munca dispusă, perioada de probațiune se consideră neîndeplinită, în afară de cazul în care acesta nu a putut executa obligația sa din motive de sănătate.

În toate cele trei ipoteze trăsătura generală a acestei sancțiuni este aceea că se poate aplica doar cu acordul expres al făptuitorului, exprimat în cadrul procedurii, la executarea unei munci neremunerate în folosul comunității în cazul în care este condamnat. Dacă nu își dă consimțământul aceste măsuri nu îi sunt aplicabile (în acest caz probabil va fi condamnat la pedeapsa închisorii) astfel se încearcă evitarea ivirii unor probleme în cursul executării.

5. Concluzie

Analizând sistemele de drept ale celor două state reiese faptul că ambele state s-au conformat cerințelor impuse de Decizia Cadru 2001/220/IB din 15 martie 2011 a Consiliului Uniunii Europene, dar metodele și normele aplicabile în materia compensației datorate persoanei vătămate sunt diferite. Noul Cod Penal a dezvoltat un sistem în care satisfacerea pretențiilor persoanei vătămate ocupă un loc important în ierarhia normelor. În Ungaria acest aspect are o relevanță mai redusă în cadrul procedurii penale, numărul situațiilor prevăzute de lege este mai mic. În același timp, Noul Cod de Procedură Penală, care a intrat în vigoare în data de 1 iulie 2018 în Ungaria, îi conferă persoanei vătămate mai multe drepturi, ceea ce sperăm că va conduce la dezvoltarea unor noi posibilități privind reparația.

Sistemul de drept al României poate fi criticat sub două aspecte. Primul vizează faptul că există prea multe instituții care deservește reparația prejudiciilor cauzate de săvârșirea unor infracțiuni, ce se lipsesc reciproc de sfera de aplicabilitate. Cealaltă problemă este confuzia între noțiunea reparației și a reparării prejudiciului. Există numeroase posibilități pentru satisfacerea pretențiilor și a daunelor materiale constatate de instanțele de judecată. Conținutul reparației însă nu este restrâns la aceste finalități. Scopul acestei instituții este constituit de soluționarea conflictelor ivite între părți, a problemelor apărute, și acordarea reparației morale. Acest scop se manifestă și prin expectativa iertării făptuitorului de către persoana vătămată. Raportat la aceste aspecte CP român recunoaște o singură instituție, cea a medierii, care poate ajuta la atingerea acestor scopuri, dar sfera de aplicabilitate a acesteia este foarte restrânsă. Din punctul nostru de vedere aceste neajunsuri ar trebui remediate.

Bibliografie

Tratate, monografii, articole de specialitate

- BALOGH, Á. – TÓTH, M. (editori). 2015. Magyar Büntetőjog. Általános rész. Budapest.
- BARABÁS, A. T. – WINDT, Sz. 2009. "Az ügyész szerepe a mediációban – első év tapasztalatai." In *Kriminológiai Tanulmányok*. vol. 46. Budapest: 132–168.
- BLOHORN-BRENNEUR B. 2014. *Medierea pentru toți. Teoria și practica medierii*. Sinteza cursurilor de mediere susținute de Béatrice Blohorn-Brenneur. București.
- BORBÍRÓ, A. – GÖNCZÖL, K. – KEREZSI, K. – LÉVAY, M. 2016. *Kriminológia*. Budapest.

- HOTCA M. A. 2014. Noul Cod penal comentat. Partea generală. București.
- KERTÉSZ, T. 2008. A büntetőügyekben alkalmazott közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései. Válogatott esettanulmányok. Budapest.
- LEMPEREUR A. 2011. Mediarea. București.
- ȘANȚA M. 2011. Împăcarea prin mediere: îndreptar pe înțelesul tuturor în soluționarea conflictelor. Iași.
- SCHWEIGHARDT, Zs. 2010. "A büntetőjogi mediáció alkalmazásának kezdeti tapasztalatai Magyarországon." *Magyar Jog* 3/2010: 172–180.
- SZŰCS, A. 2007. "A közérdekű munka elévülésével kapcsolatos egyes értelmezési kérdésekről." *Ügyészek Lapja* 3/2007: 15–20.
- DIMA T. 2014. Drept penal. Partea generală. București.
Surse de pe Internet
- BOLDEA M. 2014. Împăcarea, noutate și neconstituționalitate. <https://www.juridice.ro/317853/impacarea-noutate-si-neconstitutionalitate.html> (data descărcării: 2018.03.12.).
- DORIN I. 2018. Câteva considerații privind statistica medierii penale pe anul 2017. <http://www.blog.mediatoru.ro/cateva-consideratii-privind-statistica-medierii-penale-pe-anul-2017/> (data descărcării: 2018.03.12.).
- DORINI. 2014. Împăcarea penală și acordul de mediere penală – note și condiții distinctive. <https://www.juridice.ro/336835/impacarea-penala-si-acordul-de-mediare-penala-note-si-conditii-distinctive.html> (data descărcării: 2018.03.12.).
- DORIN I. 2017. Retragerea plângerii prealabile și acordul de mediere penală – note și condiții distinctive. <https://www.juridice.ro/512919/retragerea-plangerii-prealabile-si-acordul-de-mediare-penala-note-si-conditii-distinctive.html> (data descărcării: 2018.03.12.).
- SZOMBATI, I. 2016. Împăcarea și medierea în procesul penal. <http://www.budusan.com/articole/impacarea-si-mediarea-in-procesul-penal> (data descărcării: 2018.03.12.).

Legislație

- Legea nr. C din 2012 privind Codul penal (Codul Penal al Ungariei).
- Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție nr. 27/2006.
- Decizia cadru a Consiliului Uniunii Europene nr. 2001/220/IB din 15 martie 2001.
- Legea nr. 253/2013 privind executarea pedepselor, a măsurilor educative și a altor măsuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal.
- Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009).

A részvénytársaság a magyar jogtörténetben*

Veress Emőd

PhD, egyetemi tanár

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak

E-mail: emod.veress@sapientia.ro

Összefoglaló. A tanulmány nyomon követi a részvénytársaság mint gazdasági szervezési modell szabályozásának történeti kialakulását Magyarországon, a korai 19. századdal kezdődően, amikor az ilyen típusú társaságok szabályozásának első kísérletei történtek, az 1870-es évekig, amikor modern, a korabeli nyugati szabályozásnak megfelelő normák kerültek elfogadásra e területen. Először a részvénytársaságok terén érvényesülő szabályozás kezdeteit dokumentáljuk, bizonyítva, hogy az első sikeres kísérletek egy ilyen szabályozásra egybeestek Magyarország iparosodásával az 1840-es évek folyamán. Bemutatjuk, hogyan alakult ki a részvény fogalmának, a részvénytársaság alapítása módjának jogi szabályozása, miként ennek hatásait is a gazdasági fejlődésre, különösen a kiegyezést követően. Megállapítást nyer, hogy a területet szabályozó első norma már tartalmazta az ilyen társaságok sikeres működéséhez szükséges alapokat, meghatározva a nyilvános jegyzés, a szavazati jogok gyakorlása, az alapszabályzatok kialakítása és az osztalék kifizetése kereteit. A részvénytársaság modernizálása az 1870-es években született és későbbi normák által megnyitotta az utat a bemutatóra szóló részvények általános használata előtt, és meghatározta a társaság alapításakor bekövetkező tőkekoncentráció módját. Egyúttal lehetővé tette a részvények egyszerűbb forgalmát, ezzel válaszolva a részvénytársaságok robbanásszerű elterjedésére az 1871-es francia–porosz háborút követően. Részletezzük a kisebbbbségi részvényesek védelmét szolgáló mechanizmusok hatásait, melyek a részvénytársasági szabályozásba bevezetésre kerültek. Következtetesként megállapítjuk, hogy a vizsgált időszakban kialakult szabályozás kiállta az idő próbáját, mivel teljes helyettesítésére csupán a szovjet típusú diktatúra bukása után került sor, mely Magyarországot a II. világháborút követően bekebelezte.

Kulcsszavak: részvénytársaság-jogtörténet Magyarország, társasági jog Magyarország 19. század, részvénytársaságok Magyarországon a 19. században, Magyarország részvénytársasági törvény, Magyarország gazdasági és jogfejlődés 19. század.

* A tanulmány az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíjának keretében készült.

Abstract. The Joint-Stock Company in Hungarian Legal History. The article traces the historic development of the regulation of the joint-stock company, as a model of economic organization in Hungary, beginning with the early 19th century, when this type of company was first attempted to be regulated and until the 1870s, when fully modern norms in line with Western regulations of the period were adopted. We first document the beginnings of regulation in the field of joint-stock companies, demonstrating that the first successful attempts at such regulation coincided with the industrialization process of Hungary in the 1840s. We show how the notion of shares, the modality of founding a joint-stock company developed in the law as well as the effects these had over economic development, especially after the Austro-Hungarian compromise. It is ascertained that the first Act on this field already contained the basis for the successful functioning of such companies, by regulating public subscription, voting rights, the way in which articles of association were established and the payment of dividends. The modernization of the joint-stock company in the 1870s and through later norms paved the way for the general use of bearer shares and established the way in which capital is concentrated at the creation of the company. It also ushered in the possibility for shares to be easily exchanged, thereby responding to the joint-stock boom which followed the Franco-Prussian war of 1871. We elaborate on the effects of minority protection mechanisms introduced into the rules applicable to joint-stock companies. We conclude that the regulation developed in the examined period withstood the test of time, only being entirely replaced in the aftermath of the fall of the Soviet-type dictatorship which engulfed Hungary at the end of the Second World War.

Keywords: joint-stock company legal history Hungary, company law Hungary 19th century, joint-stock companies Hungary 19th century, joint-stock companies Act Hungary, Hungary economic and legal development 19th century.

1. Bevezető gondolatok. A részvénytársaságok hajnala

A keleti gazdasági „lejtő” megléte történelmi tény: a történeti fejlődés bonyolult okainak hatására Európában a „fejlett Nyugathoz” képest minél keletebbre megyünk, a gazdasági fejlettség foka, statisztikai eszközökkel is bizonyíthatóan alacsonyabb lesz, a lemaradás, a fáziseltolódás egyre hangsúlyosabb. Ez az újkor nagy társasági jogi újításának, a *részvénytársaságok alapításának* vonatkozásában is kimutatható. A brit vagy holland társaság alapítások (1600, illetve 1602) után jelentős késéssel jönnek létre részvénytársaságok: Németországban 1750-ben, Ausztriában pedig 1795-ben alapították meg az első részvénytársaságokat. A szakirodalomban így joggal szögezték le, hogy ami ezekben az évszámokban figyelemre méltó: ahogy kirajzolódik a gazdaság fejlettségének és a részvénytársaság megjelenésének összefüggése, vagyis minél inkább keletre megyünk, annál később alakul ki ez a társasági forma.

1.1. Kodifikációs kísérlet: **Codex Cambio Mercantilis Pro Regno Hungariæ**

Ehhez a helyzethez képest kereskedelmi jogi kodifikációs kísérletek léteztek. E szabályozási próbálkozások is jelzik, hogy a társasági jog fejlődése Magyarországon a nyugat-európai fejlődéstől jelentősen eltér. Nyugat-Európában szerződéses alapon, szerves, a gazdasági igények által életre hívott fejlődés eredményeként már a középkor végén és az újkorban kialakult és intenzíven fejlődött a társasági jog, és csak e fejlődést követte a (nemzet)állami szabályozás szakasza.

A történelmi körülmények végett megkésett fejlődésű térségekben, így Magyarországon is jogi szabályozás révén akarták a társaságokat megteremteni, azaz a jogi szabályozás megelőzte a társaságok tényleges alapítását és gazdaságban történő elterjedését: a felülről lefele történő modernizációs kísérletek egyik példájáról van tehát szó.

1779-ben a királyi Curia kapott megbízást kereskedelmi és váltótörvény kidolgozására. A tervezet 1786-ra el is készült, második része pedig társasági jogi szabályokat tartalmazott. A tervezetet csak 1791-ben terjesztették a II. Lipót (uralkodott 1790–1792) által hosszú szünet után újra összehívott Országgyűlés elé, azonban az Országgyűlés nem tudta megvitatni azt, és az 1790/91. évi LXVII. törvénycikk hatálya alá került, amely szerint „a közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetőek, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak nevezetnek ki”.

A kereskedelmi bizottság 1795-ben az Országgyűlés elé terjesztette a javaslatot (*Codex Cambio Mercantilis Pro Regno Hungariæ Partibusque Eidem Adnexis In Tres Partes Divisus Per Regnicolarem Juridicam Deputationem Article 67. 1791. ordinatam elaboratu* címmel). A javaslat Pozsonyban 1802-ben nyomtatásban megjelent.¹

A bizottsági javaslatokat viszont nem vitatták meg és így nem is fogadták el. A reformfolyamatok II. Lipót halála, utóda, I. Ferenc (uralkodása: 1792–1835) merev abszolutizmusa, a radikalizálódó francia forradalomra, illetve a Martinovics Ignác vezette jakobinus mozgalomra való – természetes módon negatív – Habsburg-reakció miatt évtizedekre leálltak.

1.2. Részvénytársaság-alapítási próbálkozások

A szabályozási nehézségek ellenére történtek kísérletek részvénytársaságok alapítására, de ezek vagy tervezési fázisban rekedtek meg, vagy az alapítási folyamat később valamilyen okból (például tőkehiány) elakadt, esetleg a társaságkezdeményezés csak lokális jelentőségű tevékenységet végzett. Meg kell említeni a Forgách grófi család által alapított *gácsi textilüzemet* (finomposztó-manufaktúrát),

1 Posenii, typis Franc. Jos. Patzko.

amely 1800 körül próbálkozott részvénykibocsátással; az *Észak-Borkiviteli Társaság tervezetét* (1802); a *Révkomáromi Hajóbiztosító Társaságot* (1808); a dohánykereskedelem elősegítését célzó *Magyar Nemzeti Részvénytársaság tervezetét* (1826) stb.² Az első Magyarországon tevékenykedő, de sikeresnek mondható részvénytársaságnak, az *Első Dunagőzhajózási Részvénytársaságnak* (1830) Bécsben volt a székhelye.³

1.3. Újabb kodifikációs kísérlet: a *Codex Cambio-Mercantilis eiusdemque Ordo Processualis*

A kodifikációs erőfeszítések a 19. század első felében folytatódtak. Ez a nemzetépítésben kulcsszerepet játszó romantikus kultúra létrejöttének is a kora: ekkor születik a *Bánk bán* (Katona József, 1817), a *Hymnus* (Kölcsey Ferenc, 1823), a *Zalán futása* és a *Szózat* (Vörösmarty Mihály, 1825, illetve 1836), a *János Vitéz* (Petőfi Sándor, 1844) és a *Toldi* (Arany János, 1847).

Az 1827. évi VIII. törvénycikkkel, amelynek címe szerint „a bizottsági rendszeres munkálatok további tárgyalása a legközelebbi országgyűlésre halasztatik”, az előző kodifikációs kísérlet eredményeit is felhasználva,⁴ újabb kereskedelmi jogi törvénytervezet készült el, a *Codex Cambio-Mercantilis eiusdemque Ordo Processualis* címmel, amelyet szintén nem fogadnak el, de nyomtatásban 1830-ban Pozsonyban és Budán is megjelent. Ez az utolsó latin nyelvű kereskedelmi jogszabályjavaslat. A nemzeti ébredés és a nyelvújítás a magyar nyelvnek mint jogi szaknyelvnek az erőteljes térnyerésével is járt (a Kúria 1830-tól ítélezett magyarul, 1834-től a közhivatalok viselésének és az ügyvédi gyakorlat folytatásának feltétele lett a magyar nyelv ismerete).

Röviden összefoglalva, Nyugat-Európától eltérően a részvénytársaságok hajnala Magyarországon a nemzetté válás, a reformkor, a rendiség lebontása, a polgári átalakulás (a szerves fejlődés hiánya, illetve elszigetelt és korlátolt jellege végett, szervezett folyamatként helyesebben: polgárosítás) és a tőkés termelés megjelenésének kontextusában köszöntött be. A reformnemzedék közgazdasági gondolkodását olyan tételek határozták meg, mint amelyet Kossuth Lajos fogalmazott meg: „az adalék, melyet virágzó műipar a nemzetnek nagyságához, boldogságához nyújt, nagyobb és fontosabb, mint a fegyvernek hódításai [...] a műipar béke malasztjaival hódítja meg a nyomorúságot, hogy emelkedjék közboldogsággá”.⁵ A *Hetilap* (a Mon. Industriel alapján) 1845-ben írta, hogy „a közgazdasági tények elébbre járnak, a politika követi őket; a közgazdasági tények az ok, a politika következmény. A közgazdasági tények parancsolnak, a politika engedelmessé tartszik.”⁶

2 Részletekről lásd Horváth 2005. 111–114.

3 Horváth 2005. 122–125.; Galgóczy 1863. 59–73.

4 Papp 2010. 265.

5 Kossuth 1844. 295.

6 *Hetilap* 1845.10.17/58. szám, 914.

2. A részvénytársaságok mint a 19. századi gazdasági fejlődés jelentős tényezői

2.1. Széchenyi István szerepe és jelentősége a részvénytársasági gondolat magyarországi meghonosításban

Széchenyi István *Hitel* című művében (1830) írta a következőket: „Nem igaz azért vagy legalább nem hihető, hogy egy külföldi magyar intézetekre tetemes áldozatokat tegyen anélkül, hogy valamely rejtett s mellékes célja ne legyen; s így csak honbeliektől várhatni hű járulást oly tárgyakhoz, melyek minden haszna erkölcsi s nem pénz. A perzsa, spanyol vagy kínai fog-e igen örülni magyar hazánk előmenetelén, ha áldozatiból rá semmi nyereség sem háramol, s az actiájából – részvényéből – ötöt illető dividende – osztalék – nem egyéb erkölcsi örömnél? Ez természet ellen volna, s csak honáért munkálódhatik ki-ki tisztább szándékból, magasabb célból.”⁷

A nemzeti érzés áldozatvállalás alapja lehet, és az osztalék az erkölcsi öröm. Széchenyi viszont a nyereségszerzést is legitim célnak tekintette, a nemzeti érzést és a nyereségszerzést pedig összeegyeztethetőnek, és ennek a szellemében is cselekedett, fontos szerepet játszva több részvénytársaság megalapításában. Széchenyi a részvénytársasági gondolat magyarországi úttörője volt.

Széchenyi István meghatározó szerepet játszott a *Lánchíd* felépítésében. A Magyarországon az egy állandó hídnak Buda és Pest közötti építéséről szóló 1836. évi XXVI. törvénycikk szerint „a Buda és Pest közti állandó híd felépítésének eszközlése egy részvényes társaságnak feladása lesz” (1. §). Vagyis a Lánchíd felépítéséhez szükséges tőkét részvénytársaság alapításával kívánták megteremteni.

A befektetés ellentételezését, a részvénytársaság osztalékként szétosztható jövedelmét a hídvámból tervezték fedezni. A hídvámszedési esztendőket a részvénytársasággal kötött szerződés határozta meg, a törvény szerint pedig „eltelvén a részvényes társasággal kötendő szerződési feltételek, a Buda és Pest közötti állandó híd azonnal a Nemzetnek tulajdona lesz” (7. §).⁸ A törvény fókuszusa a Lánchíd felépítése, és nem a részvénytársaságra vonatkozó szervezeti és működési szabályok megalkotása. A híd el is készült, és 1849-ben átadták a forgalomnak.⁹

Az első részvénytársaságok körébe tartozott a Széchenyi által alapított *Pesti Hengermalom-Társaság* is (1838).¹⁰

7 Széchenyi 1991. 280.

8 A hídvámszedési jogot eredetileg 87 évre nyújtották, viszont ténylegesen két évtizedig gyakorolták, mert a hidat az 1870. évi XXX. törvénycikk alapján az állam megváltotta.

9 Részletekről lásd Horváth 2005. 125–132.

10 Horváth 2005. 133–137.

„Az egyik nehézség általános természetű: a közlekedés kezdetleges állapotából következő nehézsége, hogy ne mondjuk, lehetetlensége a szélesebb piac megteremtésének. A malmok terménye, a liszt, nem képes nagyobb szállítási költséget elviselni, a nélkül, hogy versenyképességét el ne veszítse. Már pedig akkor, amikor a Pesti hengeralmot tervezték, nem voltak még vasutak; országutaink oly szármalmas állapotban voltak, hogy kedvezőtlen időjárás esetén egyszerűen megakadt minden közlekedés. Ily körülmények közt természetesen nagyobb üzletre az ország határain belül sem lehetett számítani; kivitelről a határon túl pedig szó sem volt.

Egy másik nehézség a tőke és a vállalkozó hiánya. Oly nehézség, melynek leküzdésére egy Széchenyi vasakarátára volt szükség. Neki sikerült mindkét tényezőt megszerezni, bár csak részben hazai forrásból. A tőke felét s a vállalat vezetőjét a külföld szolgáltatta, sőt onnét kellett venni a begyakorlott munkaerőket is.

Volt azonban a pesti első gőzmalom megalakulásának helyi akadályja is. A gazdasági létalapjokban fenyegetett molnároknak sikerült elég erős pártot teremteni a város igazgatásában, mely meg bírta akadályozni azt, hogy a malom alkalmas telket szerezzen. József nádornak kellett közbenjárni, hogy ez az akadály elháríttassék s az új vállalat – jó drágán – telekhez jusson. Hálából ezért s a nagy nádornak a vállalat iránt egyébként is tanúsított érdeklődéséért a malom a József hengermalom nevet kapta.”¹¹

2.2. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt.

Kifejezetten szerződéses alapon, de még uralkodói privilégiumnak köszönhetően jött létre a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt.* Már 1830-ban kérelmezték a privilégium megadását, a szabadalomlevelet viszont csak 1838-ban állították ki. A bank – a császári adminisztráció ellenállása végett – ténylegesen 1840. október 14-én tudott megalakulni (ekkor írta alá Ferdinánd király a bank alapítólevelét), és tényleges működését 1841-ben kezdte meg.¹²

A latin nyelvű kiváltságlevél szerint az uralkodó a következőket rendelte el: „Magyarországunk és kapcsolt részeinek bármi rendű, fokú és tisztességű, tisztű, hű alattvalóinknak, kik a jelen levelünkről bármi módon tudomást vesznek, komolyan meghagyjuk és kegyelmesen megparancsoljuk, hogy nevezett társaságot felállítandó és fenntartandó pénzügyeiben se nyilván, se magánúton ne zavarjátok, akadályozzátok, háborgassátok.”¹³ Látható, hogy az uralkodó nyújtotta privilégium középkori eredetű, Nyugat-Európában már rég meghaladott technikáját alkalmazva jött létre az első modern magyar bank és az egyik első magyar részvénytársaság.

11 Emlékirat a Pesti hengermalom-társaság fennállásának félszázados évfordulója alkalmából (recenzió), *Nemzetgazdasági Szemle* 1890. 356.

12 Vö. Pólya 1892; Lamotte 1941; Botos 1991; Holbesz 1939. 41–46.; Horváth 2005. 141–145.

13 Lamotte 1941 (a kötetnek nincs oldalszámozása).

3. Az 1840. évi XVIII. törvénycikk főbb rendelkezései

A részvénytársaságokra vonatkozó általános szabályokat először a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól szóló 1840. évi XVIII. törvénycikk fektette le.¹⁴

A reformkor szellemi mozgalmi hatására, az előbbi kodifikációs eredményeket is felhasználva, a gazdasági élet felzárkóztatását célzó komplex jogalkotás 1840-re érett be. Ekkor született meg az 1840. évi XV. törvénycikk – A váltó-törvénykönyv behozatik,¹⁵ az 1840. évi XVI. törvénycikk a kereskedőkről, az 1840. évi XVII. törvénycikk a gyárok jogviszonyairól, az 1840. évi XVIII. törvénycikk a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól, az 1840. évi XIX. törvénycikk a kereskedői testületekről és az alkuszokról, az 1840. évi XX. törvénycikk a fuvarosokról, az 1840. évi XXI. törvénycikk adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról és az 1840. évi XXII. törvénycikk a csődületről.¹⁶ Ezek a törvények jelentős részükben valóban „egyszerű fordításai az idevonatkozó osztrák rendelkezéseknek”.¹⁷ E jogszabályok kidolgozásában Wildner Ignác (1802–1854) bécsi ügyvéd működött közre.¹⁸

Az 1839/1840-es országgyűlés alatt Wildner részt vett Pozsonyban egy ebéden, amelyet Andrassy György szervezett. Itt mondta el, hogy a magyarokat egészen másnak ismerte meg, mint ahogyan neki őket leutazásakor vázolták, s aminőnek ő a magyarság életét az *Allgemeine Zeitung* támadásai után elképzelte.

Ez a vallomás ihlette meg a jelen levő Széchenyi Istvánt, hogy négyfelvonásos vígjátéktervezetet rögtönözzön és ismertessen, amelynek első felvonásában Wildner megkapja az utasításokat Metternich hercegtől és Sedlnitzky gróf rendőrfőnöktől, hogy óvakodjon az ellenzék vezéreitől. A második felvonásban Wildner egy ebédnél szeretetre méltó embereknek találja a magyarokat, és amikor bemutatkoznak, akkor jön rá, hogy ezek pontosan azok a személyek (Deák, Beöthy, Bezerédi és Klauzál), akikről a felkészítés során azt mondták, hogy tudatlan és emberevő vadállatok. A harmadik felvonásban Wildner az ellenzék vezéreivel benső viszonyban van, de el is árulja őket.

A negyedik felvonásban pedig Wildner – feladatát befejezve – visszamegy Bécsbe, ahol barátai örvendeznek, hogy megmenekült a rablók, emberevők és lázadók hazájából, mások viszont elítélik és börtönbe kísérik, mert Pozsonyban a szabadelvűekkel barátkozott.¹⁹

Wildner Ignác egyébként jogszabály-előkészítő tevékenységéért magyar nemesi rangot kapott.²⁰

14 Vö. Pókecz Kovács 2011. 117–127.

15 Részletekről lásd Balogh 2011. 1–9.

16 E szabályok hatálya Erdélyre nem terjedt ki.

17 Holbesz 1939. 43.

18 Sárközi 1988. 525.

19 Bártfai Szabó 1924. 181–182.

20 1840. évi LII. törvénycikk: „Tekintetbe vévén az Ország Rendei a katonai és polgári pályán szerzett jeles érdemeket és szolgálatokat 1. § Wildner Ignác ausztriai nemes törvény-tanárt, s udvari

3.1. A részvénytársaság fogalma

Az 1840. évi XVIII. törvénycikk a részvénytársaság fogalmát a következőképpen határozza meg: „olyan társaságok, melyeknél egyik tag sincsen címben külön megnevezve s az egész társasági tőke bizonyos számú és egyenlő sommáról szóló részvényekre oszlik, a részvényes tagok egyedül a részvényekért fizetett pénzüket kockáztatják és egyéb vagyonukkal semmi esetben sem kötelezettek. Ezen társaságok részvénytársaságoknak (Actien-Gesellschaft) nevezetnek.”

A törvény a részvénytársaság-alapítás szabadságának alapelvéből indult ki: részvényt szerezni, s részvénytársaságba lépni mindenkinek megszorítás nélkül szabad (54. §).

„E rövid törvény távolról sem kimerítő szabályozása a részvénytársulati intézménynek, csak alig jelöli meg a főbb elveket, de meg van az az érdeme, hogy szabadelvű intézkedéseivel lehetőleg előmozdítani kívánja a részvénytársaságok alakulását, miért is következetesen mellőz minden fölösleges formalitást s gyámkodó felügyeletet, csak megóvni akarja a nagyközönséget a szédelő alapításoktól.”²¹

3.2. A részvénytársaság alapítása

Akik részvénytársaságot akarnak alakítani, a váltótörvényszékhez írásban beadni kötelesek (55. §):

a) Az alakulandó társaság célját s azon adatokat, melyeken a kifizetett cél elérésének lehetősége alapul, világosan elkülönítve a bizonyosokat a valószínűektől és bizonytalanoktól;

b) A szükséges tőke mennyiségének megközelítő kiszámítását;

c) A részvények számának, befizetési idejének, elosztásuk módjának előleges feljegyzését, vagyis a részvénytervet, melyben azt is ki kell jelölni: „valyon az alapítók szándékoznak-e az összes részvényeknek valamely részét, és jelesen mennyit, a közönségnek nyilvános aláírás útján átengedni?”.

d) Az alakulandó társaság előleges alapszabályait. „Ezen oklevelek letétetvén a váltó-törvényszéknél, megtekintésük mindenkinek megengedett.” „Az alapítók a már beadott előleges alapszabályokat maguk hatalmával meg nem változtathatják” (57. §). „Az alapszabályoknak minden – későbbi – változtatásai a váltó-törvényszéknél bejegyeztetendők” (65. §). Az elfogadott alapszabályt az illető váltó-törvényszék másolatban minden többi váltó-törvényszékeknek meg kellett küldje, és szabad megtekintésüket megengedje (62. §). Széchenyi Istvánt hivatkozva: „A hitel védangyala pedig s fényes napsugára a publicitás – nyilvánosság.”²²

és törvényszéki bécsi ügyvédet [...] törvényes maradékaikkal együtt, mindnyájukat az egész taksa elengedésével, az Ország hazafiusított nemesei közé bevették.”

21 Vargha 1896. 79.

22 Széchenyi 1991. 261.

e) Ha az alapítandó részvénytársaság nem tisztán kereskedői társaság, vagy ha az 1836. évi XXV. törvénycikk²³ rendelete alá tartozó (közérdekű) vállalat létrehozását szándékolja, akkor az előbbi pontokban megemlített okleveleket előbb még a helytartótanácsnak is be kell mutatni.

Amennyiben nyilvános részvényjegyzés is történt, a törvény a következőképpen rendelkezett: „mihelyt a részvények azon része, alatti rendelkezése szerint a közönségnek léssen átengedendő, nyilvános, s a közhatalóság felügyelése alatt véghez viendő aláírás útján – melly aláírásnak legalább is három napig nyitva kell maradni – elkelt, a részvényesek közgyűlésre összehivatnak” (58. §).

Az alapító közgyűlésben a társaság „alakítja magát (constituiert sich), az előleges alapszabályok felolvastatnak, a végképeni alapszabályok elhatározatnak, a pénztár megnyitására, kezelésére választmány rendeltetik, ha a társaság szükségesnek tartja, aláírási címvezető (Firmaführer) választatik, s a választmány különösen felhatalmaztatik, hogy az alapszerződést és aláírási címet bejegyeztesse. Mind ezek a jelenlevők szótöbbsége által elhatározatnak” (58. §). Vagyis a társaság irányító szervei a választmány és az aláírási címvezető, legfőbb szerve pedig a társaság közgyűlése.

A jogszabály szerint: „a társaságnak ilyképeni alakítása előtt, az alapítók a részvényekre bármely előleges befizetést semmi szín alatt nem kívánhatnak. Szinte ugy tiltva van a részvényekre kamatokat fizetni magából azon pénzmennyiségből, mellyet a részvényesek előlegesen lefizetnek részvényeikre” (59. §). „A társaság az alapítóknak előleges költségeit, mihelyt ezek elégségesen bebizonyítottak, ha az alapszabályokban más rendelkezés nem történt, azonnal kifizetendi” (63. §).

3.3. Alapszabály-védelem és a kisebbségi részvényesek védelme

A választmánynak az alapszabályoktól való eltérést a törvény megtiltotta: „a választmánynak nem szabad az alapszabályoktól eltérni, vagy különös felhatalmazás nélkül a társaságot kötő rendszabásokat elhatározni, mi csak a társaság gyűlésében szótöbbség által történhetik” (64. §).

Ugyanígy a társaság céljának változtatása kizárólag közgyűlési döntés alapján, háromnegyedes többséggel történhetett, a kisebbségben maradt részvényesek pedig kiléphettek a társaságból, „a társaság ügyeinek akkori állása szerint részvényeinek, s ha nyereség találtatnék, az aránylag reá eső nyereségi résznek” a kifizetésére irányuló követelés fenntartása mellett.

3.4. Bemutatóra szóló részvények kibocsátásának tilalma

A törvény megtiltotta a bemutatóra szóló részvények kibocsátást: „olly részvényeket, mellyek nem bizonyos névre szólnak (au porteur), kiadni nem szabad” (56. §).

23 1836. évi XXV. törvénycikk az Ország köz-javát és kereskedését gyarapító magányos vállalatokról.

A jogszabály a szavazatmaximálás eszközével is élt, azaz a többségi részvényesek „zsarnokságát” jogi eszközökkel próbálta kizárni: „a társasági ülésnél a tag minden egész részvény után egy vokssal bir, tiznél azonban több voksot, bármelly légyen részvényeinek száma, semmi esetre nem nyerhet” (60. §).

A törvény hiányosságaként jelölték meg, hogy nem tartalmazott szankciókat visszaélések esetére, „pedig a törvényhozóknak vagy legalább egy részüknek, tudniok kellett, hogy külföldön mily körmönfont visszaélések és szédelgések történtek már régtől fogva”.²⁴

4. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Rt.

E szabályozás alapján alakult át 1845-ben részvénytársasággá a Fáy András (1786–1864) jogász, író, politikus kezdeményezésére 1839-ben alapított Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület. A részvénytársasággá való átszervezést Kosuth Lajos javasolta.

Egyesületi formában, filantróp célokat – például az uzsora visszaszorítását – célul kitűző első takarékpénztár az 1836-ban Peter Lange (1797–1875), „a bécsi kancellária tisztviselője, később Brassó város tanácsnoka kezdeményezésére létrejött Brassói Általános Takarékpénztár [...] Ez a német mintára alakult, tisztán filantróp elveket követő intézet azonban viszonylag kicsiny és – földrajzi okok miatt is – elszigetelt maradt.”²⁵ Ennek ellenére a Brassói Általános Takarékpénztár Magyarország első önálló pénzintézete. „Brassó rég időtől fogva Erdély legelső kereskedő és iparos városa volt. Lakóinak száma már 1786-ban meghaladta a 18 ezeret s szorgalmas, vagyonos német polgárai, a kik mindig nagyon fogékonyak voltak a nyugatról, nyelvrokonaiaktól jövő culturhatások iránt, a takarékpénztári intézmény befogadására is nagy hajlandósággal bírtak.”²⁶

1840 után Magyarországon a takarékpénztárak általában részvénytársasági formában alakultak, de az erdélyi szászok ilyen intézményei Brassóban és Nagyszébenben megőrizték egyesületi jellegüket.²⁷

Az egyesületi eredet vezetett oda, hogy általában a közgyűlésen minden részvényes, tekintet nélkül részvényei számára, a legtöbb takarékpénztárnál csak egy szavazattal bírt. Egyes takarékpénztárak viszont éltek azzal a lehetőséggel, hogy az 1840. évi XVIII. törvénycikk tízben maximálta a szavazatok számát, ezért úgy tervezték meg alapszabályukat, hogy a részvényesek számára több szavazatot biztosítsanak. Például a győri takarékpénztárban a részvényeseket 1-4 részvény

24 Rónay 1933. 112.

25 Tomka 2000. 9.

26 Vargha 1896. 84.

27 A brassói és nagyszebeni takarékpénztárakról részletesen lásd Egy 2002. 1261–1293.

birtokában egy, 5-9 részvény birtokában két, 10-en felül három szavazat illette meg.²⁸

5. Részvénytársaság-alapítási láz

A szabályozás megteremtette a jogi kereteket a részvénytársaságok megalapítására. A sajtóban sorra jelentek meg az olyan hírek, mint például: „N.-Szebenben a mű- és vegytani ismereteiről híres Czinege Ferencz részvények útján, nagy-szerű börgyárt szándékozik állítani”.²⁹ 1864-ben I. Ferenc József osztrák császár rendeletére megalapították a pesti Áru- és Értéktőzsdét, alapszabálya szerint a célja pedig „mindennemű kereskedelmi javaknak, veretlen aranynak s ezüstnek, pénznemeknek és váltóknak, a magyar iparvállalatok felsőbb engedelem folytán kibocsátott részvényeinek s kötvényeinek eladást és vevését, végre zálog-, biztosítási és szállítási üzleteket megkönnyíteni”. Első elnöke, Kochmeister Frigyes (1816–1907) több mint három évtizedig vezette az intézményt.

A részvénytársaságok valódi kora – felvirágzása – Magyarországon azonban csak az 1848–49-es forradalmat követő abszolutista önkény periódusát végleg lezáró kiegyezés (1867) után köszöntött be. 1868-ban már a sajtó részvénytársaságokról cikkezett, a kiegyezést követő periódust pedig az alapítási lázként is fordítható „Gründerzeit”-nek nevezték el.

„Nulla dies sine linea! Magyarul: egy nap sem telhetik el, melyen Buda-Pesten új részvénytársulat ne keletkezne. Sőt néha a részvénytársulatok termékeny mamája, a spekulációs és nyerészkedési vágy, egyetlen egy napon két eleven szülöttet is hoz napvilágra. Csak még egy néhány hét s akkor aztán a bölcsőtől kezdve a sírig az emberek mindennemű életszükségleteit részvénytársulatok fogják betölteni. A gyermekruhakészítő részvénytársulatot a mechanikus pólyatisztító részvénytársulat fogja felváltani, azután jön egy Liebig-féle anyatejkészítő részvénytársulat, azután [...] egy gyermekeket járnitani és gyermeket beszélni tanító részvénytársulat s ez így megy tovább egészen a részvény-koporsócsavarok-egybeszófolási társaságig. Utoljára minden ember még lételét is részvénytársulatnak fogja köszönni.

Egy új társulat születése rendkívül könnyen megy végbe. Ha két vagy három ember egy pohár bor vagy ser mellett összetalálkozik, rögtön alapító bizottmány-nyá alakul át. Egy kissé gondolkodni kezdenek, hogy vaj' miféle ipartermék nincs még feldolgozva részvénytársulatok által és elhatározzák, hogy ezennel a szifonok, csizmahuzók és inggombok előállítását részvénytőkéik által fogják eszközölni. Csalogató felhívásokat bocsájtanak szét, nyomtatott és szóbeli reklámokat terjesztenek mindenfelé. Az alájegyzések csak úgy ömlenek. A részvényeket vásárra viszik, a hol csakhamar drága áron elkapkodják azokat. A szűken fizetett hivatal-

28 Vargha 1896. 111.

29 Hetilap, 1845.07.15/31. szám, 494.

nek összemarkolászsza megtakargatott filléreit, a házmester a maga kapupénzét, az özvegy csekély vagyonát, hogy részvényeket vehessen, melyek a sovány négy vagy öt procent jövedelem helyett husz és több procent osztalékot fognak adni. De a részvényekkel üzérkednek is. Az új papírok kelnek, mint a friss zsemle.

Minden részvénytársulatnak természetesen azonnal akad vetélytársa is. Az alapítók igazgatókká és igazgatási tanácsosokká lesznek, rokonaik s egyéb védenczeik jövedelmező hivatalokat kapnak. Az első közgyűlések előreláthatólag fényes osztalékokat fognak ígérni – melyeket a jövőben várni lehet. E közben a részvények tovább keringenek és apró emberek kezeibe jutnak, hol aztán megragadnak. Az egész világ le a targonczatolóig fényes osztalékokat remél, milliókról álmodik, melyek a részvényes minden tevékenysége nélkül, csak úgy alvás közben fognak tárczájába özönlenni. Kinek egy szívbeli kívánsága van s képes egy részvényt megvenni, álmában már közeledni látja kívánsága betöltését. A béke- és nyugalomkedvelő már előre is tervezi részvényosztalékai által szerzendő csöndes magányát; az utazást kedvelő álmában már is utazik, mint Don Quixotte; a bérlakos ötemeletes ház birtokosának álmodja magát; a szerelmes álmában ezer forintos bankókat szór kedvese lábaihoz. Minden képzelem fölhevül; az a vágy, hogy gyorsan s minden munka nélkül gazdagokká lehessünk, mint egy zsirfolt a posztón, mind jobban-jobban terjed; egész osztályok részvény-lázban szenvednek [...]"³⁰

6. Jogi modernizáció: ipartörvény és kereskedelmi kódex

Az ipartörvény (az 1872. évi VIII. törvénycikk) megszüntette a céheket, a kereskedelmi törvény (1875. évi XXXVII. törvénycikk) pedig a részvénytársaságok szabályozását német minta alapján receptálta és modernizálta.³¹ A kereskedelmi törvény mintája a német államok 1861-es közös Kereskedelmi törvénykönyve, amelyet Ausztria – mint ekkor még a német szövetség (Deutscher Bund) tagja – 1862–63-ban szintén átvett. A tervezet kidolgozásában Apáthy Istvánnak (1829–1889) volt meghatározó szerepe. A kereskedelmi törvény azonban a német szabályozásnak nem szolgálai másolata, hanem rugalmas utánzata.³²

Ez a részvénytársaságok szabályozásában is megmutatkozott. „A részvénytársaságok szervezeti felépítésének meghatározásában feltűnően nagy a különbség a német kereskedelmi törvény, illetőleg osztrák változata és a magyar jogalkotás között. Megmutatkozik ez először a terjedelemben. A német a harmadik címben összesen 43 artikulust tartalmaz, míg a magyar a tizedik címben 63 paragrafust. Még feltűnőbbek a tartalmi különbségek. Ez utóbbiak gazdasági – (vagy esetleg)

30 *Vasárnapi Újság*, tizenötödik évfolyam, 27. szám, 1868. július 5-e (az *Ungarischer Lloyd* július 2-i száma vezércikkének átvétele).

31 A kereskedelmi törvény megszületésének körülményeiről lásd Horváth 2018. 203–245.

32 Sárközi 1988. 526.

társadalmi – okait kutatva, utalnunk kell arra a körülményre, hogy a két kereskedelmi törvény keletkezése, tehát az 1861., és az 1875. évek között az európai kapitalizmus fejlődésében jelentős változások következtek be. Elégé köztudott, hogy az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés, majd az 1870/71. évi porosz–francia háború után milyen nagyméretű vállalat-alapítási láz kezdődött egyrészt Magyarországon, másrészt a Német Birodalom területén. Mivel az ekkor keletkezett vállalatok zöme már részvénytársasági formában működött, kézenfekvő, hogy számunkra – figyelembe véve az 1873. évi túltermelési válság tanulságait – több vonatkozásban szűknek bizonyultak az 1861. évi Német Kereskedelmi Törvénykönyvben meghatározott, egy már túlhaladott kor viszonyait tükröző működési keretek. Ezért nálunk Magyarországon az említett törvénykönyv előírásainál jóval bonyolultabb, és sokoldalúbb a részvénytársaságok törvényesen szabályozott szervezeti felépítése.”³³

6.1. A részvénytársaság fogalma

A Kereskedelmi törvény(könyv) (a továbbiakban: Kt.) szerint „részvénytársaságnak azon társaság tekintetik, mely előre meghatározott, bizonyos számú és egyenértékű (egész vagy hányad) részvényekből álló alaptőkével alakul, s melynél a részvények tulajdonosai csak részvényeik erejéig felelősek” (Kt. 147. §).

E jogszabályi meghatározást joggal kritizálták, hiszen nem elég pontos: a részvények tulajdonosai a társaság irányába felelnek a részvényeik ellenértékének teljes befizetéséért, viszont a társaság adósságaiért nem felelnek. A korabeli szakirodalomban kiemelték, hogy az 1840. évi XVIII. tc. is pontosabban fogalmazott, amikor kimondta, hogy a részvénytársaságoknál a részvényes tagok egyedül részvényeikért befizetett pénzüket kockáztatják és egyéb vagyonukkal semmi esetre sem kötelezhetőek.³⁴

A részvények névértékét a társaság fennállása alatt felemelni nem lehetett. Az ilyen felemelés semmisnek tekintendő.

6.2. A részvénytársaság alapítása

A Kt. szerint a részvénytársaság megalakultnak tekintendő, ha 1. alaptőkéje biztosítva van; 2. a társasági alapszabályok létrejöttek, és 3. a társaság a kereskedelmi cégjegyzékbe bevezetésre került (149. §).

Az aláírásnál, amennyiben a tervezetben magasabb befizetés ki nem köttetett, minden aláírt részvényre névértékének 10%-a készpénzben s a tervezetben megállapított értékben (valuta) befizetendő. Ennél vagy a kikötőtnél magasabb befizetésre az aláírók, illetőleg jogutódaik az alakuló közgyűlés megtartása előtt nem kötelez-

33 Sárközi 1988. 526.

34 Mutschenbacher 1884. 238.

hetők. Az ellenkező részvényaláírás semmisnek tekintetik. A társaság bejegyzéséhez a részvények névértékének legalább 30%-át ténylegesen be is kellett fizetni. Sőt, a részvénytársaság az eredetileg kibocsátott részvények teljes befizetése előtt új részvényeket nem bocsáthatott ki. A teljes befizetés előtt kibocsátott új részvények semmiek voltak, s azok kibocsátói minden, a kibocsátásból eredhető kárért egész vagyonukkal egyetemlegesen feleltek. Egyébként a részvényesek a társaság céljához és annak kötelezettségeihez egyébbel, mint a részvények névértékének az alapszabályok által meghatározott befizetésével járulni nem tartoztak (168. §).

Azon részvényes, ki a részvényei után járó befizetéseket kellő időben nem teljesítette, köteles volt a törvénynél fogva késedelmi kamatokat fizetni.

A társaságnak szabadságában állt, hogy a befizetés elmulasztása esetére, tekintet nélkül az egyéb törvényes következményekre, az alapszabályokban bizonyos kötbért megállapítani vagy kimondani, hogy a késedelmes részvényes az aláírásból (részvényjegyzésből) eredő jogait és a teljesített befizetést elveszti (169. §). Ha a részvényt a befizetés elmulasztása miatt megsemmisítették, a részvényaláíró ennek dacára az aláírt részvények névértékének 50%-a erejéig kötelezve marad (171. §).³⁵

Az aláírók felelősek maradtak az aláírt részvények névértékének 50%-a erejéig azon esetben is, ha részvényeiket a törvény és az alapszabályok megtartása mellett továbbadták.

Az alapító közgyűlést az aláírás (részvényjegyzés) záridejétől számított két hónapon belül meg kellett tartani. Ha a közgyűlést e két hónap alatt nem hívták össze vagy a részvényjegyzés sikertelen maradt, az aláírók befizetett pénzeiket levonás nélkül visszakövetelheték. A visszafizetés kötelessége az alapítókat egyetemlegesen terhelte. Egyébként a részvényes a befizetett összeget vissza nem követelhetette, és a társaság fennállása alatt csak azon tiszta haszonra tarthatott igényt, mely az alapszabályok szerint a részvényesek közt felosztás alá került.

Az alapító közgyűlésen minden jegyzett részvény egy szavazatot ad, de tíz szavazatnál többet senki sem gyakorolhat. Az alakuló közgyűlés akkor határozatképes, ha abban akár személyesen, akár képviselve, legalább hét olyan aláíró van jelen, kik az alaptőkének legalább negyed részét képviselik.

6.3. A részvény forgalomképessége

A Kt.-nek kizárólag a részvényekre mint értékpapírokra vonatkozó szabályozását kívánom e keretekben áttekinteni. A részvénytársaság lényegi jellemvonása a vagyoni hozzájárulás ellentételezéseként kibocsátott, tagsági jogokat megtestesítő értékpapír, a részvény forgalomképessége.

35 A részvényest védte azonban az a szabály, hogy a részvényes igényeit csak akkor lehetett megszüntetni nyilvánítani, ha a befizetésről szóló felhívás az alapszabályokban kijelölt, esetleg a hivatalos lap útján háromszor és utoljára a befizetésre kitézített zárhatáridőt legalább négy héttel megelőzően közzé volt téve (170. §).

„A részvény tulajdonosa a részvény megvásárlásával pénzét véglegesen a részvénytársaság rendelkezésére bocsátotta, azt visszaváltani nem lehet, csak másnak eladni. A részvény gazdasági előnye éppen a forgalomképességében rejlik. A részvény, mint tőkeelhelyezési alkalom, kétféle módon is vonzerőt gyakorolhat a nagyközönségre. Egyrészt, ha a vállalat beváltja a hozzá fűzött reményeket, akkor a kifizetett osztalék révén, nagyobb jövedelmet hoz, mint a pénznek más érték-papírokba való befektetése, másrészt a részvények árfolyamváltozása is jelentős spekulációs vonzerőt jelent.”³⁶

6.4. A részvények száma

A részvénytársaság alapszabályában meg kellett jelölni, hogy hány darab részvényt bocsát ki. A részvények számát a Kt. nem határozta meg, de legalább hét részvényaláírórt írt elő, vagyis minimálisan hét részvényt kellett a társaságnak kibocsátania. A Kt. szintén nem támasztott minimális alaptőke követelményt, sem minimális névértékről nem rendelkezett.

6.5. A névre és a bemutatóra szóló részvény

A Kt. lehetővé tette, hogy az alapszabályban meghatározzák azt, hogy a részvények névre vagy bemutatóra szólnak-e, vagyis, a korábbi szabályozástól eltérően, lehetővé tette a bemutatóra szóló részvény kibocsátását. A bemutatóra szóló részvények átruházása azok átadásával történt (172. §). A magyar jogban az 1840. évi XVIII. tc. tiltotta a bemutatóra szóló részvény kibocsátását, de a Kt. szabályai mégsem számítottak újdonságnak: 1869 után több jogszabály is lehetővé tette, hogy a vasúti részvénytársaságok bemutatóra szóló részvényeket bocsássonak ki.³⁷ Ugyanannak a társaságnak egyidejűleg lehettek bemutatóra és névre szóló részvényei is.

A névre szóló részvények esetén az átruházást a részvényes nevének és lakhelyének feltüntetése mellett a társasági részvénykönyvbe be kellett vezetni. A részvények átruházása üres hátírat mellett történhetett ugyan, de a részvényes, amennyiben az alapszabályok másként nem rendelkeztek, a társaság irányában igazoltan csak akkor volt tekintendő, ha az átruházás a részvény felmutatása mellett a társasági részvénykönyvbe bevezettetett. A régi részvényes a névre szóló részvénynek még be nem fizetett névértéke erejéig az átruházás dacára mindaddig kötelezve maradt, amíg az új részvényest a társasági részvénykönyvbe be nem vezették (173. §).

A bírói gyakorlatban állapították meg, hogy érvénytelen az az alapszabályi rendelkezés, amely a névre szóló részvény átruházását kizárja, vagy a forgalmat tény-

36 Horváth 2005. 217.

37 Horváth 2005. 219.

legesen ellehetetlenítené vagy túlzottan megnehezítené. Az átadási díjra vonatkozó előírásokat az alapszabályban előre meg kellett határozni, ezt egyszerű közgyűlési határozat nem pótolhatta. Például érvénytelen, ha az alapszabály szerint az átadási díjat az igazgatótanács állapítja meg. Egy másik eseti döntésben azt mondták ki, hogy az átadási díj nem lehet a részvény névértékének 20%-ánál több. A megszorításokat a részvényokiratban is fel kellett tüntetni.³⁸ „Az olyan megszorításokat azonban nem érvénytelenítették, amelyek csak rövid időre terjedtek ki, és valamilyen racionális célból születtek. Az ilyen előírások gyakran az alapítás sikerét garantálták. Sok olyan vállalkozás volt, ahol fontos szempontban tűnt a részvényesek személyének ismerete a vállalat alapítása idején, hogy rosszindulatú, ellenséges szándékú részvényes ne legyen ebben a kritikus pillanatban tagja a társaságnak. Ennek a korlátozásnak az időtartamát maximum öt évben határozták meg.”³⁹

6.6. Tőkevédelmi előírások

A részvénytársaságnak saját részvényeit megszerezni vagy zálogba venni nem volt szabad. Kivételnek e tekintetben akkor helye, ha a részvénytulajdonosok teljeskörű tájékoztatás céljából történt (161. §). Ha az igazgatóság tagjai e tőkevédelmi szabályt megsértették, a társaság hitelezőinek egyetemlegesen feleltek.

A részvények bizonyos névre vagy bemutatóra voltak kiállíthatók, de mindig csak határozott pénzüsszegekről szólhattak és tulajdonosaikra nézve oszthatatlannak voltak. Azon (ideiglenes) részvényeken és részvényutalványokon, melyeket a névérték teljes befizetése előtt bocsátottak ki, a ténylegesen befizetett összeget világosan fel kellett tüntetni (164. §).

A törvény megtiltotta, hogy az alaptőkéből a részvényeseknek kamatot vagy osztalékot biztosítsanak vagy kifizessenek. A részvényesek között csak az évi mérleg szerint megmaradt tiszta nyereséget lehetett kiosztani. Ennek ellenére a kamatozó részvényt a Kt. korlátozottan elismerte, amikor előírta, hogy az alapszabályokban meghatározott azon időre, mely a vállalat előkészítésére a teljes működés megkezdéséig szükséges, a részvényesek javára kamatokat kikötni lehet (165. §). A részvényesek a veszteségek által csökkent alaptőke kiegészítéséig osztalékra igényt nem tarthattak.

6.7. Részvénytársaságok alapítása a kereskedelmi törvény alapján

A kereskedelmi törvény alapján számos részvénytársaság jött létre: például a Ganz és Társa Villamossági-, Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt., Hofherr-Schranz-Clayton-Shuttleworth Magyar Gépgyári Művek Rt., Gschwindt-féle Szesz-, Élesztő-, Likőr és Rumgyár Rt., Weiss Manfréd Acél- és Fémművek Rt., Wolfner Gyula és Társa

38 Horváth 2005. 219.

39 Horváth 2005. 220. Lásd a Kúria 45/1904, 1068/1903, 1039/1904. sz. határozatait.

Rt., Goldberger Sám. F. és Fia Rt. Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt., Magyar Kerámiagyár Rt., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. stb. A részvénytársaságok alkották a magyar ipar és gazdaság kulcsfontosságú egységeit.

A Kt. alapján jött létre az első magyar autógyár is, az 1909. évi alapítású, aradi Magyar Automobil Részvénytársaság Westinghouse Rendszer (1912-től Marta – Magyar Automobil Részvénytársaság). Arad városa a gyár céljára 16 holdas telket adott, továbbá 30 000 koronát jegyzett a gyár alaptőkéjére.

A Kt. és az e törvénybe foglalt részvénytársasági jog hatályban maradt a két világháború közötti időszakban is, nemcsak a mai Magyarországon, hanem az 1918–1920-as impériumváltás után Romániához csatolt Erdélyben is. A Kt. történetét a világháború és a szovjet típusú diktatúra zárta le.

7. Összegzés

A szovjet típusú diktatúra alatt a részvénytársaságokra nem volt szükség, ezért szabályozásukra sem került sor, a gazdasági élet központi szereplői az államigazgatásba integrált, közjogi sajátosságokkal rendelkező állami vállalatok voltak.⁴⁰

Magyarországon a gazdasági és a politikai rendszerváltás során és azt követően több társasági törvény született meg, jelezve többek között a részvénytársaságok jogának a gazdasági igényekhez történő igazítását és fejlesztését is: az 1988. évi VI. törvény, az 1997. évi. CXLIV. törvény és a 2006. évi IV. törvény. Jelenleg a társasági jogi és részvénytársasági szabályozást a Polgári törvénykönyvbe (2013. évi V. törvény) integrálta a jogalkotó, ez azonban már hatályos jog: nem képezi jogtörténeti vizsgálat tárgyát.

Irodalom

- BALOGH E. 2011. Császár Ferenc szerepe a magyar váltójog kifejlődésében. *Jogtörténeti Szemle* 2011/2. 1–9.
- BÁRTFAI SZABÓ L. 1924. Széchenyi ismeretlen első szatírája. *Magyar Bibliofil Szemle* 3–4. 181–182.
- BOTOS J. 1991. *A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank története*. Budapest.
- *** 1890. Emlékirat a Pesti hengermalom-társaság fennállásának félszázados évfordulója alkalmából (recenzió). *Nemzetgazdasági Szemle*. 356.
- EGRY G. 2002. A brassói és nagyszombeni Általános Takarékpénztár korai történetének néhány jellegzetessége 1835–1848. *Századok* 6. 1261–1293.

40 A korszakról nagyon érdekes áttekintést ad: Sárközy 2007.

- GALGÓCZY K. 1863. Cs. kir. szabadalmazott első dunagőzhajózási társaság. *Statistikai Közlemények* 1. 59–73.
Hetilap, 1845.07.15/31. 494.
Hetilap, 1845.10.17/58. 914.
- HOLBESZ A. 1939. *A magyar hitelszervezet története*. Budapest.
- HORVÁTH A. 2005. *A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon*. Budapest.
- HORVÁTH A. 2018. A kereskedelmi törvény – 1875. évi XXXVII. tc. In: *A kettős monarchia*, Budapest, 203–245.
- KOSSUTH L. 1844. Zárszó az Iparegyesületi Ünnepély alkalmával. *Életképek* 1844.08.28/9. 295.
- LAMOTTE K. 1941. *A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1841–1941 – Száz esztendő emlékei*. Budapest.
- MUTSCHENBACHER V. 1884. *A kereskedelmi jogtudomány elemei a magyar kereskedelmi törvénykönyv szabályaihoz alkalmazva*. Pécs.
- PAPP T. 2010. Társasági jogalkotásunk rövid története, európai kitekintéssel. In: *Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára*. Szeged, 261–296.
- PÓKECZ KOVÁCS A. 2011. Schaffung der Handelsgesetze von 1840 durch die ungarische Nationalversammlung und deren Anwendung bis 1849. *Jura* 1. 117–127.
- PÓLYA J. 1892. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és ötvenéves fennállásának története. Budapest.
- RÓNAY K. 1933. Részvényjogunk vajúdása. *Királyi Közjegyzők Közlönye* 4. 112.
- SÁNDOR T. 2014. Jegyzetek a részvénytársaság új szabályozásához. *Gazdaság és Jog* 4. 17–23.
- SÁRKÖZI Z. 1988. A kereskedelmi jogalkotás kezdetei és a részvénytársasági törvény kialakulása Magyarországon. *Jogtudományi Közöny* 9. 524–528.
- SÁRKÖZY T. 2007. *A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945–2005*. Budapest.
- SZÉCHENYI I. 1991. Hitel. In: *Széchenyi István válogatott művei. Első kötet. 1799–1840*. Budapest, 280.
- TOMKA B. 2000. *A magyarországi pénzügyintézetek rövid története 1836–1947*. Budapest.
- VARGHA G. 1896. *A magyar hitelügy és hitelintézetek története*. Budapest.
Vasárnapi Újság, tizenötödik évfolyam, 27. szám, 1868. július (az *Ungarischer Lloyd* július 2-i számának vezércikkének átvétele).

BOOK REVIEW

Fábián Gyula: Nemzetközi jog

Veress Csongor Balázs

doktorandusz

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

E-mail: veresscsongor@googlemail.com

2018 nyarán, a Hamangiu Könyvkiadó gondozásában (az illető kiadó által első magyar nyelven közreadott jogtudományi tankönyvként) megjelent Fábián Gyula tankönyve *Nemzetközi jog* címmel.

A szerző művében 280 oldalas terjedelemben, 13 fejezetben elemzi a nemzetközi közjog jelentős aspektusait. Írását Mahatma Gandhi következő idézetével vezeti be: „A különbség a között, amit megteszünk és amire képesek lennénk, megváltoztathatná a világot.” Ezzel mintegy sejteti, hogy bár a nemzetközi közjog alanyai elsősorban nem az egyének, hanem őket jóval meghaladó entitások, ezek között nem törvénytörő a nemzetközi kapcsolatokat olykor jellemző káosz, az ökoljognak érvényesülnie. Ehelyett a nemzetközi jog betartása, továbbfejlesztése erőuralom helyett párbeszédre alapuló nemzetközi rendszert teremthetne.

A magyar és román nyelven egyaránt megfogalmazott bevezetőben a szerző hátlátját fejezi ki mentora, doktori tanulmányainak vezetője, Martian I. Niciu professzor iránt, aki igazi erdélyiként őszinte tanácsaival segítette abban, hogy az oktatói pályán is érvényesülni tudjon, valamint Veress Emőd egyetemi tanár iránt, aki a jegyzetet nyelvi és szakmai szempontból lektorálta, annak csiszolódását szakmai és baráti tanácsaival elősegítette.

A tartalomjegyzéket alaposan szemügyre véve, megértjük a nemzetközi közjog főbb elveit; meghatározását, tárgyát, felismerhetjük alanyait és forrásait. A mű bevezető fejezeteiből megismerhetjük e tudományterület kialakulásának történetét, majd e jogág szakirodalmának fontosabb műveit és művelőit. A kötet végén két olyan izgalmas területtel is találkozhatunk, mint a humanitárius jog és a nemzetközi viták békés rendezése. Mindegyik fejezet elején megtaláljuk az annak tartalmához viszonyítva releváns szakirodalom felsorolását, amely bizonyítja a szerző nemzetközi jogban való jártasságát, tankönyve szabatos szerkezeti kidolgozottságát.

Ezt követően *Sedes materiae* címmel a szerző pontokba foglalja a nemzetközi közjog jelentősebb forrásait, majd kifejti az olvasók számára e szabálykészlet gyakorlati jelentőségét, mielőtt annak elméleti elemzésére térne. A felhasznált szak-

irodalom felsorolásában észlelhető, hogy a számos nemzetközi és román szerző mellett nemcsak magyarországi, de erdélyi neves jogtudósok klasszikus és legújabb munkái is feltűnnek. A mű bővelkedik a hivatkozásokban, amelyek utat mutatnak a témát mélyebben megismerni vágyók számára érdeklődésük kutatói igényű elmélyítéséhez. A fejezetek belső tagolása könnyen átláthatóvá teszi az írást, a fontosabb témák számozással ellátva kerülnek felsorolásra.

A mű egyik legérdekesebb fejezete *A nemzetközi jog kialakulásának története*, amely nemcsak a tárgyat hallgató diákok, hanem bármely olyan olvasó számára is érdekes és hasznos lehet, aki a komplex világunk bonyolult működésének kialakulására, illetve ennek (nem csupán jogszabályi) hátterére kíváncsi. Ebben a fejezetben részletesen, időrendi sorrendben vezeti az olvasót a szerző végig a nemzetközi kapcsolatokat befolyásoló fontosabb történéseken, és világít rá – a szövegtörzsből kiemelve – az egyes események utáni fontos újításokra. A nemzetközi jogi szakirodalom nevesebb jogtudósainak, illetve ezek munkáinak felsorolásában a szerző azon szándékát véljük felfedezni, hogy e munkákat röviden, tömören és könnyen emészthető módon kívánta az olvasóközönség elé bocsátani. A hivatkozásokban, az idézeteken túl, számos gyakorlati példával is találkozhatunk.

Azon fejezetek főszövegei, amelyek a gyakorlati problémákat tárgyalják – mint például *A természetes személyek helyzete a nemzetközi jogban* –, olyan szakki-fejezések román fordítását is tartalmazzák, mint a *kitoloncolás*, *kiutasítás* vagy a *hazatérés*, amelyek hozzásegítik az érdeklődő olvasót, a jogtudományt hallgatót a román nyelvű jogi nevezéktan helyes elsajátításához, a magyar szakterminológiának való helyes megfeleltetéséhez.

Egy Romániában magyar és román nyelven jogot tanuló hallgató, esetleg mindkét nyelven itt praktizáló végzett jogász számára figyelemfelkeltő és fontos rész *A nemzeti és etnikai kisebbségek helyzete a nemzetközi jogban* címet viselő fejezet. Mindamellett, hogy számos jól kidolgozott kifejtést és példát tartalmaz, e fejezet olyan rendkívül érdekes kérdéseket tárgyal, mint a kisebbségek kialakulása – amit egy, az európai országok lakosságát többségre és kisebbségre felbontó összefoglaló statisztikával is szemléltet –, a kisebbségek típusai az ENSZ meghatározása és osztályozása alapján, vagy a *faji, nyelvi, etnikai, nemzeti, vallási, őslakos, emigráns vagy önkéntes kisebbség* fogalmai.

Ezt követően több osztályozási kritériumot – *földrajzit, időbelit* – is megismerhetünk. A következő, *A többség-kisebbség viszony különböző formái* címet viselő alfejezet az együttélés lehetséges formáit mutatja be, az asszimilációtól az integrációig vagy konszolidációig. Két neves szerző, Anthony D. Smith és Marko Joseph osztályozása után *A kisebbségi jog és kisebbségi jogalanyok* címet viselő rész következik. Ezt követően – a *Kisebbségvédelmi sedes materiae* fejezetekben – megismerhetjük az összes olyan kötelező érvényű, illetve ajánlás jellegű nemzetközi jogi normát, amelyek e társadalmi viszonyokat szabályozzák vagy, ahogyan a szerző fogalmaz: „jogviszonnyá alakítják át”.

Továbbhaladva – precízen kronológiai sorrendbe szedve – a legfontosabb kisebbségvédelmi eszközök felsorolását ismerhetjük meg 1945-től napjainkig, amelyek közvetetten vagy közvetlenül hozzájárultak a kisebbségi jog kialakulásához. A fejezetet egy retorikai kérdést címként magában foglaló (*Kisebbségi jogok, különleges jogok vagy privilégiumok?*) alfejezettel, valamint egy Hannes Tretter–Manfred Nowak *Europarat und Menschenrechte* (1994) könyvéből vett idézettel zárja a szerző. Az idézet a következő: „Formális szempontból a kisebbségi jogok olyan jogok, amelyek nincsenek biztosítva a többséghez tartozóknak, de anyagi jogi szempontból a többséghez tartozóknak nincs is szüksége erre a »többséjogra«, amely csak azért szükséges a kisebbségeknek, hogy megpróbálja elérni a többségi jogi helyzetét és jogi védettségét egy bizonyos állam keretein belül.” E rész választ adhat azok számára, akiket a sajátos romániai magyar lét kialakulása és mindennapjai foglalkoztatnak.

Az elkövetkező fejezetekben (*A nemzetközi jog forrásai, A terület helyzete a nemzetközi jogban, A nemzetközi jogi felelősség*) a szerző – a már fentebb említett formákban – módszeresen és tudományos precizitással elemez egy-egy témát, olyan – olykor súlyos konfliktusokhoz is vezető – kérdésekre keresve a választ, mint az, hogy meddig is terjed ki egy ország fennhatósága föld alatt, föld felett, szárazföldön és vízben? Hasonlóan érdekes kérdés a számunkra még elvontnak látszó, de már – a rohamos technikai fejlődésnek köszönhetően – egyre kézzelfoghatóbb távolságba kerülő világűr-jog problematikája.

Az utolsó két fejezet (*a Humanitárius jog és A nemzetközi viták békés megoldása*) olyan, a világ különböző tájain fennálló speciális helyzeteket ismertető, amelyekkel az olvasó Európa ezen részén a II. világháború óta – leszámítva elszigeteltebb konfliktusokat – nem igazán találkozhatott, viszont a sajtóból ilyenekről nap mint nap értesülhetett. További érdekes kérdéskör a jövő olyan kihívásaival foglalkozik, mint a kiberháború vagy a világban tapasztalható gazdasági és szociális egyenlőtlenségek hatására egyre komolyabban fenyegető migrációs probléma elméleti kérdéseire adható lehetséges nemzetközi közjogi válaszok.

A kötetet záró mellékletként csatolt dokumentumok (*Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya; A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai; Bécsi egyezmény a szerződés jogáról*) az olvasó tudásának elmélyítését segítik elő. Ezeket átlapozva egy-egyében ismerhetők meg e nemzetközi egyezmények, vagyis a nemzetközi közjog forrásai (latin megnevezéssel a *sedes materiae*).

Romániában utoljára magyar nyelven *nemzetközi joggal* foglalkozó tankönyv 1957-ben született, így ezen írás mindenképpen hiánypótlónak tekinthető; a romániai magyar jogászképzést nagymértékben elősegíti. Amint a *Bevezetőben* a szerző is fogalmaz, e tantárgy magyar nyelvű oktatására az új évezredtől nyílt újra lehetőség Kolozsvárott, először a Babeş–Bolyai Tudományegyetem keretén belül, majd 2010-től a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karának Jog Szakán.

A szerző a könyv megszületésére a szovjet típusú diktatúrában élő, akkori generáció által kényszerből abbahagyott egyetemi munka folytatásaként tekint, amelyvel segédeszközt kíván biztosítani a magyarul tanuló hallgatók számára a mai szabadabb társadalomban.

A szerző sérelmezi, hogy míg Magyarországon vagy Németországban két félévben tanítják a nemzetközi jogot, Ausztriában meg két tantárgy formájában, két félévben, addig a romániai tantervben az első tanévben és csupán egy félév áll rendelkezésre e tantárgy oktatására. További problémaként azt emeli ki, hogy a célközönség, amelynek e jegyzet szól, nincs még annyira felkészülve az általános és nemzeti jogtudományi ismeretek szempontjából, hogy a nemzetközi jogot teljes értékkel és méltó alapossággal tanulmányozhassa, annak mély összefüggéseit megértse. E fontos körülményekre való tekintettel alkotta meg ilyen formában és terjedelemben e jegyzetet, miközben arra is ügyelt, hogy a diákok számára ne okozzon nehézséget a tananyag hozzáférhetősége, sem pedig annak nyelvezete. A könyv közérthetőségéből fakadóan hangsúlyoznunk kell, hogy bárki, aki érdeklődik e téma iránt – minden előzetes és mélyebb jogi ismeret hiányában is – biztos nemzetközi jogi alaptudásra tehet szert.

Bátorítanám a szerzőt a jegyzet rövidegére való törekvés miatt kimaradt *dipломáciai és konzuli jog*, illetve a *nemzetközi környezetvédelmi jog* vagy *nemzetközi büntetőjog* érdekes témáinak külön feldolgozására és közreadására, így az elmúlt 60 évben magyar nyelven meg nem született írások pótlásának folytatására.

Acta Universitatis Sapientiae

The scientific journal of Sapientia Hungarian University of Transylvania publishes original papers and deep surveys in several areas of sciences written in English.

Information about the appropriate series can be found at the Internet address
<http://www.acta.sapientia.ro>.

Editor-in-Chief

László DÁVID
ldavid@ms.sapientia.ro

Main Editorial Board

Zoltán KÁSA
Laura NISTOR

András KELEMEN

Ágnes PETHŐ
Emőd VERESS

Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies

Executive Editors

Tamás NÓTÁRI, tnotari@kv.sapientia.ro
János SZÉKELY, szekely.janos@kv.sapientia.ro
(Sapientia Hungarian University of Transylvania, Romania)

Editorial Board

Carlos Felipe AMUNÁTEGUI PERELLÓ (Catholic University, Santiago de Chile, Chile)
Rena VAN DEN BERGH (University of South Africa, Pretoria, South Africa)
Emese von BÓNÉ (Erasmus University, Rotterdam, Netherlands)
Gyula FÁBIÁN (Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)
Jean-François GERKENS (University of Liège, Liège, Belgium)
Maria Tereza GIMÉNEZ-CANDELA (Autonomous University, Barcelona, Spain)
Miklós KIRÁLY (Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary)
István KUKORELLI (Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary)
Emilija STANKOVIĆ (University of Kragujevac, Kragujevac, Serbia)
Magdolna SZŰCS (University of Novi Sad, Serbia)
Tekla PAPP (National University of Public Service, Budapest, Hungary)
Jonathan TOMKIN (Trinity College, Centre for European Law, Dublin, Ireland)
Mihály TÓTH (National Academy of Sciences of Ukraine, V.M.Koretsky
Institute of State and Law, Kiev, Ukraine)
Emőd VERESS (Sapientia Hungarian University of Transylvania, Cluj-Napoca, Romania)
Imre VÖRÖS (Institute for Legal Studies of the Hungarian
Academy of Sciences, Budapest, Hungary)
Laurens WINKEL (Erasmus University, Rotterdam, Netherlands)
Mariusz ZAŁUCKI (Andrzej Frycz Modrzewski University, Krakow)

Sapientia University

Scientia Publishing House

ISSN 2285-6293
<http://www.acta.sapientia.ro>

Instructions for authors

Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies publishes studies, research notes and commentaries, book and conference reviews in the field of legal sciences.

Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies is a peer reviewed journal. All submitted manuscripts are reviewed by two anonymous referees. Contributors are expected to submit original manuscripts which reflect the results of their personal scientific work. Manuscripts sent to the journal should not be previously published in other journals and should not be considered for publication by other journals.

Papers are to be submitted in English, French, German, Romanian or Hungarian, in A4 format, electronically (in .doc or .docx format) to the e-mail address of the executive editor: tnotari@kv.sapientia.ro

Manuscripts should conform to the following guidelines:

The length of the papers should not exceed 7,000 words (respectively 3,000 in the case of commentaries and reviews) and manuscripts should be accompanied by a 200–250-word abstract with 3-4 keywords and with authors' affiliation. Tables and graphs, if any, should be prepared in black and white, should be titled, numbered and integrated in the main text. The list of references should appear at the end of the manuscripts.

Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies is published twice a year: in May and December.

For information on the citation guidelines see: <http://www.acta.sapientia.ro/acta-legal/legal-main.htm>

Contact address and subscription:

Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies
Sapientia Hungarian University of Transylvania
RO 400112 Cluj-Napoca, Romania
Str. Matei Corvin nr. 4.
E-mail: acta-legal@acta.sapientia.ro

Printed by Idea Printing House

Director: Péter NAGY